

155.4
0 512
2555
ร. 2

วิธีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง

รองศาสตราจารย์เฉลิมศรี พิบูลชล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินดา จำเริญ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ปัญญาเมธีกุล
บรรณาธิการ

1 2 ม.ค. 2556

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2555

S 421056

วิธีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง / รองศาสตราจารย์เจดีย์วศรี พิบุลชล,

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินดา จำเริญ,

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ปัญญาเมธีกุล, บรรณาธิการ

1. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 2. การเลี้ยงดู

ลิขสิทธิ์ของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

<http://hu.swu.ac.th>

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 500 เล่ม พ.ศ. 2555

จัดทำโดยคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เลขที่ 114 ถนน สุขุมวิท เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10110

โทร. 02-260-1770-7

พิมพ์ที่

Print Corner Co.,Ltd.

โทร.02-892-8186 โทรสาร.02-892-7304

คำนำ

งานวิจัยเรื่อง "วิถีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง" เป็นโครงการวิจัยกลุ่ม ภายใต้โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมไทยของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งเป็นชุดวิจัยจากการบูรณาการศาสตร์ทางสาขามนุษยศาสตร์ของภาควิชาต่างๆ ในคณะมนุษยศาสตร์ 6 ภาควิชา ได้แก่ ภาควิชาภาษาศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันตก ภาควิชาจิตวิทยา ภาควิชาปรัชญาและศาสนา และภาควิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ งานวิจัยนี้มีขอบเขตการศึกษาวิถีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียงในสังคมไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน และครอบคลุมหัวข้อวิถีการเลี้ยงดูเด็กในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูขัดเกลาจากอดีตถึงปัจจุบัน และวิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดู โดยสื่อนิทานและสื่อมวลชน ผลจากงานวิจัยนี้จะสร้างความตระหนักรู้แก่พ่อแม่ ผู้ปกครองในการเข้าใจและสอนให้เยาวชนของชาติสามารถยืนหยัดอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ดี โดยการป้อนเพาะให้เด็กเหล่านี้มีแนวทางปฏิบัติอย่างมีคุณธรรม มีความพอเพียง ไม่หลงไปตามกระแสของสังคม ดังเห็นได้จากหลักคำสอนในพุทธศาสนา วรรณกรรมคำสอนต่างๆ นิทานอีสป ซึ่งเป็นนิทานจากต่างแดนที่เข้ามาอยู่ในสังคมไทยมานาน หรือจากสื่อมวลชน ซึ่งเป็นสื่อที่ทรงอิทธิพลและมีผลต่อการอบรมขัดเกลาคนในสังคมด้วยการนำเสนอแนวคิดด้านความพอเพียงสู่สังคมไทย โดยนำเสนอเรื่องราวและบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตโดยใช้วิถีเศรษฐกิจพอเพียง

งานวิจัยฉบับนี้จึงเป็นงานวิจัยที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อสังคมเป็นอย่างมาก ซึ่งสามารถนำแนวความคิดหลากหลายมิติด้านเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตหรือแนวทางป้อนเพาะเยาวชนของสังคมไทยต่อไป

ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิ 4 ท่าน คือ ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต รองศาสตราจารย์เฉลิมศรี พิบุลชล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุตาพร ลักษณะียนาวิน และผู้ช่วยศาสตราจารย์จินดา จำเริญ ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ คำแนะนำ งานวิจัยนี้เสร็จสิ้นด้วยดีและขอแสดงความชื่นชมคณะนักวิจัยที่สามารถทำงานวิจัยเชิงบูรณาการศาสตร์ได้อย่างงดงามและสร้างสรรค์

(ดร.วาณี อรรถนสาธิต)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เป็นนิทานที่มีถิ่นกำเนิดในโลกตะวันตก แต่เป็นที่คุ้นเคยในสังคมไทยและถ่ายทอดแพร่หลายผู้อ่านทุกเพศ ทุกวัย และงานวิจัย เรื่อง "การวิเคราะห์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนไทย" ซึ่งเป็นการศึกษาทฤษฎีทางภาษาที่ใช้ในการนำเสนออุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง และวิเคราะห์อุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในวาทกรรมเศรษฐกิจในสื่อมวลชนไทยจากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์มติชน

บทสรุปท้ายของงานวิจัยเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้ ทักษะคิด และวิถีปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ตามแนวคิด "ความพอเพียง" ของสังคมไทยในบริบทต่างๆ ทั้งวิถีการเลี้ยงดูทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย การเลี้ยงดูขัดเกลาจากอดีตถึงปัจจุบันผ่านสถาบัน ครอบครัว ศาสนาและการศึกษา และจากสื่อนิทานและสื่อมวลชน ในงานวิจัยทั้งหมดข้างต้น

องค์ความรู้ที่ได้จากชุดวิจัย เรื่อง "วิถีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง" นี้จะเป็นประโยชน์ทั้งในฐานะการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับความสัมพันธ์และคุณค่าของ "วิถีความพอเพียง" ใน "วิถีเลี้ยงดู" ของสังคมไทย และในการเสนอความรู้และรูปแบบของการเลี้ยงดูที่บูรณาการแนวคิดความพอเพียงไปปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้นำไปประยุกต์ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตอย่างเพียงพอ รู้เท่าทันกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดสังคมที่มีคุณภาพและมีความสุขสืบไป

คณะบรรณารักษ์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความเป็นมาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
วิธีดำเนินการวิจัย	7
2 วิธีการเลี้ยงดูเด็กในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย	9
1. ความสำคัญของเด็กและปรัชญาการเลี้ยงดูเด็กในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย	9
- แนวคิดเกี่ยวกับเด็ก วัยเด็ก และความเป็นเด็กในสังคมและวัฒนธรรมตะวันตก	9
- แนวคิด “ด้านมืด” เกี่ยวกับ เด็ก วัยเด็ก และความเป็นเด็กในสังคมและวัฒนธรรมตะวันตก	12
- แนวคิดเกี่ยวกับ เด็ก วัยเด็กและความเป็นเด็กในสังคมและวัฒนธรรมไทย	14
2. การศึกษา : จุดเปลี่ยนสังคมและวัฒนธรรมไทย	15
- เด็กกับการศึกษาในสังคมและวัฒนธรรมตะวันตก	15
- เด็กกับการศึกษาในสังคมและวัฒนธรรมไทย	17
3. การเลี้ยงดูเด็กสู่ความพอเพียงผ่านการเล่น ของเล่น และเกมของเด็กไทยในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย	22
- หน้าที่หลักของ “ของเล่น” คือ มีไว้ให้เด็กเล่น	22
- การเลี้ยงดูเด็กสู่ความพอเพียงผ่านการเล่น ของเล่น และเกมในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัยของไทย	28
4. การเลี้ยงดูเด็กไทยในยุคสารสนเทศ	30
- ความเป็นเด็ก: วิธีการเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยร่วมสมัยและความพอเพียงในการเลี้ยงดูเด็ก	31
- รักตั้งแต่ก่อนเกิด : ความคิดสากลเรื่องเด็กของพ่อแม่คนไทยใน “นิตยสาร แม่ๆ ลูกๆ”	31
- นิตยสาร “แม่ๆ ลูกๆ” : คัมภีร์เลี้ยงลูก และโรงเรียนพ่อแม่	32
- เทคโนโลยีเจริญพันธุ์ : รักหรือทำลายตั้งแต่ก่อนเกิด	34
- ค่าใช้จ่ายของวัยเด็กในครอบครัวคนชั้นกลางเมืองไทย	35
5. วิธีการเลี้ยงดูเด็กสู่ความพอเพียงในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย	37
6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ	39
- บทสรุป	39
- ข้อเสนอแนะ	40

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3	วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูขัดเกลาจากอดีตถึงปัจจุบันผ่านครอบครัว ศาสนา และศิลปะ
1. การศึกษาค้นคว้า เรื่อง อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก	43
- สรุปผลการศึกษาค้นคว้า	48
- ข้อเสนอแนะ	49
2. การศึกษาค้นคว้า เรื่อง ศาสนาและศิลปะ : ภาพสะท้อนการเลี้ยงดูสู่วิถีพอเพียง	50
3. การศึกษาค้นคว้า เรื่อง รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	62
- ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	64
- ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	65
- สมมติฐานการวิจัย	65
- วิธีดำเนินการวิจัย	65
- สรุปผลการวิจัย	67
- อภิปรายผล	67
- ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย	72
บทสรุป	73
4	วิถีความพอเพียงจากสื่อนิทานและสื่อมวลชน
1. การศึกษาค้นคว้า เรื่อง วัฒนธรรมตะวันตกสู่ความพอเพียง : การวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในนิทานอีสป	75
- ผลการวิเคราะห์	77
- สรุปและอภิปรายผล	82
- ข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าในครั้งต่อไป	85
2. การศึกษาค้นคว้า เรื่อง การวิเคราะห์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนไทย	86
- วัตถุประสงค์ในการวิจัย	86
- แนวคิดที่เกี่ยวข้อง	86
- วิธีดำเนินการวิจัย	88
- ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	89
- สรุปและอภิปรายผล	101
บทสรุป	101

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 สรุปผลการศึกษา	103
1. วิธีการเลี้ยงดูเด็กในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย	103
2. วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูขัดเกลาจากอดีตถึงปัจจุบันผ่านครอบครัว ศาสนา และศิลปะ	104
3. วิถีความพอเพียงจากสื่อนิทานและสื่อมวลชน	106
บทส่งท้าย	107
บรรณานุกรม	109

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
2.1 รายการแสดงค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กอายุ 0-2 ปี 1 คน ในปี พ.ศ. 2545-2551 (ปีเกิดของเด็กถึงปีที่เก็บข้อมูล)	35
2.2 รายการแสดงค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กอายุ 3-6 ปี 1 คน ในปี พ.ศ. 2545-2551 (ปีเกิดของเด็กถึงปีที่เก็บข้อมูล)	36
2.3 รายการแสดงค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กอายุ 7-12 ปี และอายุ 13-22 ปี 1 คน ในปี พ.ศ.2545-2551 (ปีเกิดของเด็กถึงปีที่เก็บข้อมูล)	37
4.1 รายการนิทานอีสป 69 เรื่อง	76
4.2 นิทานอีสปที่สะท้อนการปฏิบัติตามคุณลักษณะและเงื่อนไขตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	77
4.3 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน	78
4.4 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน	78
4.5 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ พอประมาณ มีภูมิคุ้มกัน	78
4.6 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ ด้านความพอประมาณ และด้านเหตุผล	79
4.7 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ ด้านความพอประมาณ	79
4.8 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ ด้านเหตุผล	80
4.9 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ ด้านการมีภูมิคุ้มกัน	81

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1.1 สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	2
2.1 ดูกตาบาร์บี้และดูตาโมโมโกะ	25
2.2 เกมแต่งตัวดูตาออนไลน์	26
2.3 ดูกตาเด็กเล็กเหมือนจริง	26
2.4 Sim Life Stories	27
2.5 เกมออนไลน์	27
2.6 นิตยสาร Modern Mom	31
2.7 นิตยสาร Modern Mom	31
2.8 ปกนิตยสาร “แม่ๆ ลูกๆ” ที่มีในท้องตลาดไทย พ.ศ. 2550-2551	34
3.1 อัตลักษณ์ในการเลี้ยงดูเด็กไทย	49
3.2 บทบาทของ “จิตพอเพียง” ในแนวทางจิตพฤติกรรมศาสตร์	63

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

แผนพัฒนาประเทศในอดีตมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) เป็นหลัก จึงทุ่มเทขยายการผลิตไปในด้านอุตสาหกรรมมากกว่าด้านเกษตรกรรม ซึ่งเป็นการผลิตที่เน้นวัฒนธรรมประจำชาติมาแต่ครั้งอดีต ทำให้ประเทศไทยตกอยู่ภายใต้กระแสของโลกาภิวัตน์ (Globalization) และเกิดความเชื่อว่างานของสากลหรือของฝรั่งเป็นของดี จนหลงลืมพื้นฐาน ทุนสังคม สภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตไทยของตนเอง มุ่งเปลี่ยนแปลงระบบต่างๆ ตลอดจนเปิดเสรีตามกระแสนิยม โดยเฉพาะด้านการเงินการคลัง โดยไม่คำนึงถึงความพร้อมใดๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านบริหาร ด้านกฎหมาย เป็นต้น และปราศจากความเข้าใจในสาระที่เป็นหลักสำคัญของเรื่องต่างๆ ในสังคม เช่น ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดสภาวะ "หลง-โลภ-โง่-โง้ง-ก๊ต" เกิดขึ้นในสังคม และครอบงำชีวิตประจำวันของคนไทย (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543: 3)

การพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้คนในประเทศถูกครอบงำจากระบบทุนนิยม ผลที่ตามมา คือ คนไทยใช้เงินอย่างฟุ่มเฟือยและฟุ้งเฟ้ออย่างมาก สังคมไทยกลายเป็นสังคมวัตถุนิยมอย่างรวดเร็ว และนิยมซื้อสิ่งต่างๆ เพียงเพราะว่าให้ดูเป็นคนทันสมัย ดูดี และต้องมีเพื่อการเข้าสังคม เช่น โทรศัพท์มือถือ เครื่องเล่นเพลงพกพา คอมพิวเตอร์ กล้องถ่ายรูปดิจิทัล เป็นต้น ซึ่งบางคนไม่ได้มีความจำเป็นต้องใช้สิ่งเหล่านี้เลย แต่ที่ต้องซื้อหากมาก็เพียงเพราะว่าใครๆ ก็มีกัน บางรายถึงกับต้องไปกู้หนี้ยืมสินมาซื้อ นอกจากนี้ ระบบทุนนิยมยังทำให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมที่มีแต่การแก่งแย่งแข่งขัน ชิงดี ชิงเด่น เอาดีเอาเปรียบ คิดแต่จะหาผลประโยชน์ใส่ตัวเองโดยไม่คำนึงถึงว่า คนอื่นหรือสังคมจะได้รับความเดือดร้อนมากมายเพียงใด ความเห็นแก่ตัวของคนในสังคมมีมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่ความสำนึกต่อส่วนรวมกลับลดน้อยลงทุกวัน ปัญหาดังกล่าวนี้เป็นเพราะคนไทยบางส่วนยังไม่มีความพร้อมที่จะเผชิญกับความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เนื่องจากยังขาดความรู้ความเข้าใจ ก่อให้เกิดผลเสียกับประชากรในเรื่องค่านิยมที่ยึดติดกับวัตถุมากเกินไป รวมถึงปัญหาสังคมต่างๆ ที่ตามมา เช่น ปัญหานี้สินที่เกิดจากการกู้เพื่อซื้อสิ่งของต่างๆ ซึ่งในบางกรณีลูกหลานเป็นปัญหาสังคม แต่ที่เลวร้ายที่สุดคือปัญหาอาชญากรรม

ทางหนึ่งที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากปัญหาดังกล่าวนี้ คือ การดำรงชีพอย่างประคองตัวให้ได้ก่อน เพื่อจะได้ลุกขึ้นมายืนหยัดด้วยลำแข้งของตนเองได้ต่อไป ซึ่งเป็นวิธีการที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเรียกว่า "เศรษฐกิจแบบพอเพียงกับตัวเอง" (Relative Self Sufficient Economy) อันมีหลักแนวคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ โดยมีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นการชี้แนะทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ดีควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนียาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน ดังนี้

4 วิธีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง

แตกต่างจากงานวิจัยที่มีอยู่ และประโยชน์จากการนำความรู้และรูปแบบของการเลี้ยงดูที่บูรณาการปรัชญาความพอเพียงไปปฏิบัติ เพื่อสร้างคนและสังคมที่มีคุณภาพ และรู้เท่าทันกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลง อันจะเป็นทางหนึ่งสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างสังคมที่มั่นคงยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียงในสังคมไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาว่าทฤษฎีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านวิธีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียงของสังคมไทยจากมุมมองของศาสตร์สาขาต่างๆ ทางมนุษยศาสตร์
3. เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาด้านวิธีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียงของสังคมไทยอย่างเป็นรูปธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นโครงการวิจัยกลุ่ม เรื่อง “วิธีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง” ภายใต้โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมไทยของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยเป็นชุดวิจัยจากการบูรณาการศาสตร์ทางสาขามนุษยศาสตร์ของภาควิชาในคณะมนุษยศาสตร์ 6 ภาควิชา ได้แก่

1. ภาควิชาจิตวิทยา
2. ภาควิชาภาษาศสตร์
3. ภาควิชาภาษาตะวันตก
4. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา
5. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก
6. ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์

โดยมีขอบเขตการศึกษา ดังนี้

1. การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยด้านวิธีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียงในสังคมไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน
2. การศึกษาค้นคว้าในงานวิจัยนี้ครอบคลุมหัวข้อ ต่อไปนี้

2.1 วิธีการเลี้ยงดูเด็กในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย ประกอบด้วยหัวข้อย่อยและแหล่งข้อมูล ดังนี้

- 1) ความคิดสากลเกี่ยวกับเด็กและวิธีการเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยร่วมสมัย
- 2) แนวคิดการศึกษากับกระบวนการเรียนรู้ผ่านการเล่นในบริบททางสังคมวัฒนธรรม
- 3) การศึกษาภูมิปัญญาไทยกับการเลี้ยงดูเด็กไทยสู่วิถีความพอเพียงในมิติทางการเล่นและเกมจำลองสังคมของเด็กในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย

โดยคณาจารย์ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พินทร คงสมบูรณ์ อาจารย์อัจฉรา ประดิษฐ์ และอาจารย์กมลพรรณ ชื่นแก้ว

2.2 วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูชุดเกล้าจากอดีตถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยหัวข้อย่อย ดังต่อไปนี้

1) ศาสนาและศิลปะ : ภาพสะท้อนการเลี้ยงดูวิถีความพอเพียง จากเรื่องราวตามทศชาติชาดก ในมหานิบาต และภาพจิตรกรรมประกอบชาดกตามเรื่องราวต่างๆ ในทศชาติชาดก

โดย อาจารย์วีรยุทธ เกิดในมงคล ภาควิชาปรัชญาและศาสนา

2) วิถีแห่งการเลี้ยงดู : การศึกษาวิเคราะห์จากวรรณกรรมคำสอนไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น จากวรรณกรรมคำสอนสำหรับเด็กไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำนวน 4 เรื่อง คือ สวัสดิรักษาคำกลอน เพลงยาวถวายโอวาท สุภาสิตสอนหญิง และสุภาสิตสอนเด็ก

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

3) อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก : ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องมารยาททาง วาจากับวิถีเลี้ยงดูสู่ความพอเพียง จากความรู้เรื่องมารยาทไทยเปรียบเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และ หนังสือสมบัติของผู้ดี ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิมพ์ภรณ์ บุญประเสริฐ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

4) วิถีไทยในการเลี้ยงดูเด็ก: ความเชื่อ ภูมิปัญญาและการปฏิบัติ จากการสัมภาษณ์กลุ่ม ครอบครัว ได้แก่ ผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว และสมาชิกครอบครัวที่ได้รับการ เลี้ยงดูมาจากวัยเด็กสู่วัยรุ่นจนถึงปัจจุบัน และวัยผู้ใหญ่ที่มีวัยต่างกันและอยู่ในครอบครัวเดียวกัน โดยสุ่มตัวอย่างแบบ กระจายตามพื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งกลุ่มครอบครัวตัวอย่างมีทั้งหมดจำนวน 30 ครอบครัว

โดย ดร.ดวงเด่น บุญปก ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

5) รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จากการ วิจัยเชิงสำรวจกลุ่มตัวอย่างนิสิตชั้นปีที่ 1 จากกลุ่มสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี และวิทยาศาสตร์สุขภาพ จำนวน 1,635 คน

โดยคณาจารย์ภาควิชาจิตวิทยา ได้แก่ รองศาสตราจารย์ประณต คำนิม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัฐวิณ สุทธิศิริอรอด ดร.นิยะดา จิตต์จรัส ดร.ดวงเดือน แซ่ตั้ง อาจารย์ธีระชน พลโยธา อาจารย์วิรัชญา วัณโณ อาจารย์สุพัทธ แสนแจ่มใส และ ดร.ชญญา ลีศักดิ์พ่าย

2.3 วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดู โดยสื่อนิทานและสื่อมวลชน ประกอบด้วยหัวข้อย่อยและ แหล่งข้อมูล ดังต่อไปนี้

1) วัฒนธรรมตะวันตกสู่ความพอเพียง : การวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน นิทานอีสป จากชุดนิทานอีสปฉบับแปลเป็นภาษาไทย ฉบับสมบูรณ์ จำนวน 8 เล่ม รวม 69 เรื่อง เรียบเรียงและจัดพิมพ์ โดย สำนักพิมพ์ ศิริบุญ

โดยคณาจารย์ภาควิชาภาษาตะวันตก ได้แก่ ดร.ประไพพรรณ เอมชู ผู้ช่วยศาสตราจารย์อุษา วดี เอกแสงศรี อาจารย์สุพัชร เมนะทัต อาจารย์สุพัชชา เจนณะสมบัติ และอาจารย์ นันทนุช อุดมละมุน

2) การวิเคราะห์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนไทย จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและ หนังสือพิมพ์มติชน

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ปัญญาเมธิกุล ภาควิชาภาษาศาสตร์

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **วิธีการเลี้ยงดู** หมายถึง การที่บิดามารดาหรือผู้อบรมสั่งสอน หรือผู้ที่ใกล้ชิดเด็กมีการปฏิบัติต่อเด็กทั้งทางด้านคำพูดและการกระทำ เพื่อเลี้ยงดูและมีกรอบลักษณะและพฤติกรรมของเด็กทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ปลุกฝังให้เด็กมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย สามารถพึ่งตนเองได้โดยการให้ความรักความเอาใจใส่ ให้ความช่วยเหลือคุ้มครองสนองความต้องการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ตลอดจนให้การอบรมกล่อมเกลากิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เด็กได้รับการอบรมให้เรียนรู้ทักษะที่จำเป็น เพื่อเอาตัวรอด ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข นอกจากนี้ เพื่อให้บุคคลยอมรับความเชื่อพื้นฐาน ค่านิยม สังคม จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมได้อย่างกลมกลืน สามารถพัฒนา “ตัวตน” (self) ซึ่งเป็นพื้นฐานการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล โดยมีตัวแทนในการอบรมกล่อมเกลากิจกรรมต่างๆ ดังนี้

1. **ครอบครัว** หมายถึง สมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน เช่น บิดา มารดา บุตร วงศ์ญาติญาติที่เกี่ยวข้อโดยสายโลหิต หรือการสมรส หรือมีบุตรบุญธรรม มีหน้าที่เลี้ยงดูสมาชิกใหม่ และสนองความต้องการทางจิตใจรวมถึงทำหน้าที่ให้ความรักความอบอุ่นสมาชิก นอกจากนี้ ยังมีหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลากิจกรรมสังคมสู่สมาชิกใหม่ เพื่อให้เติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และสร้างบุคลิกภาพขั้นพื้นฐานให้แก่สมาชิกในครอบครัว จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งสู่สมาชิกใหม่

2. **สถาบันศาสนา** หมายถึง สถาบันที่ทำหน้าที่ขัดเกลากิจกรรมความต้องการทางจิตใจแก่สมาชิกในสังคม เพื่อให้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข โดยปฏิบัติตามคติและความเชื่อในสังคม กลุ่มสังคมในสถาบันศาสนาที่สำคัญ ได้แก่ คณะสงฆ์และกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม โดยมีบทบาทและหน้าที่ ดังนี้

- 1) สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม
- 2) สร้างเสริมและถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่สังคม
- 3) ควบคุมสมาชิกให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม
- 4) ขัดเกลากิจกรรมความต้องการทางจิตใจแก่สมาชิกเมื่อสมาชิกเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ

3. **สถาบันการศึกษา** หมายถึง สถาบันสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับแบบแผนการขัดเกลากิจกรรมและการถ่ายทอดวัฒนธรรม การให้ความรู้ และการฝึกทักษะอาชีพ เพื่อความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม กลุ่มสังคมในสถาบันการศึกษา ได้แก่ โรงเรียน มหาวิทยาลัย กระทรวง ทบวง กรม ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา มีหน้าที่ ดังนี้

- 1) ถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรม และทักษะ อันจำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในสังคม
- 2) สร้างบุคลิกภาพทางสังคมแก่สมาชิกในการปรับตัว การติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และการปฏิบัติ

ตนให้มีคุณค่าในสังคม

- 3) กำหนดสถานภาพทางสังคม และชนชั้นทางสังคม
- 4) ผลิตผู้ทำหน้าที่เป็นแรงงานทางเศรษฐกิจตามความต้องการของสังคม
- 5) สร้างกลุ่มเพื่อน ซึ่งเป็นหน้าที่แห่งของสถาบันการศึกษา ก่อให้เกิดการรวมกลุ่ม เพื่อสนองความต้องการทางจิตใจของสมาชิกในสังคม

4. **สื่อสารมวลชน** หมายถึง สื่อสิ่งพิมพ์ที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการสื่อสารข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ระหว่างบุคคลในสังคมเพื่อให้สมาชิกมีความรู้เพิ่มขึ้น ให้ความบันเทิง และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแสดงทัศนคติต่างๆ รวมทั้งเป็นผู้นำมวลชนในการแสดงความคิดเห็น และเป็นแหล่งถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม

5. **สื่อนิทาน** หมายถึง สื่อนิทานอีสปซึ่งใช้การเล่าเรื่องผ่านตัวละครที่เป็นสัตว์สอนพฤติกรรมต่างๆ ทั้งในทางบวกและทางลบ เพื่อสื่อความให้เป็นอุทาหรณ์ สอน และตักเตือน ให้เห็นผลของการกระทำนั้นๆ ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น

2. **วิถีพอเพียง** หมายถึง การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง สร้างความเข้มแข็งตนเอง ให้สามารถดำรงชีพได้ ซึ่งตั้งอยู่บน 3 ห่วง และ 2 เงื่อนไข

3 ห่วง คือ

1. **ความพอประมาณ** หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิต การบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ มีคุณธรรมการดำเนินชีวิต ไม่เอาเปรียบผู้อื่น สังคม และสิ่งแวดล้อม มีธรรมาภิบาล เป็นต้น มีภาคภูมิใจในชาติกำเนิดของตนเอง รักษาภูมิปัญญาในท้องถิ่น เข้าใจในคุณค่าวิถีชีวิตแบบไทย พอมี พอกิน พอใช้ ไม่ว่ารายก็มีความสุขได้ในแบบของตนเองตามอัตภาพ

2. **ความมีเหตุผล** หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นอย่างรอบคอบ แสวงหาความรู้ นำมาเป็นใช้กับวิถีชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีแผนชีวิต คิดการณ์ไกล วางเป้าหมายสำหรับอนาคตของตนเอง และครอบครัว รวมทั้งรับทราบจ่ายอย่างรอบคอบ รู้จริง นำเชื่อถือ เป็นมืออาชีพ พัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอเพื่อความรอบรู้ในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

3. **การมีภูมิคุ้มกันที่ดี** หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล สร้างครอบครัว สังคมดี แบ่งเวลาอย่างมีระบบ สร้างครอบครัวให้มีความอบอุ่น เป็นรากฐานที่ดีต่อสังคมในวันข้างหน้า สร้างชุมชนเข้มแข็ง สร้างชาติที่แข็งแกร่ง เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ สร้างเครือข่ายชาวบ้าน ลดการพึ่งพาภายนอก มีธรรมาภิบาล ผลานความโปร่งใส ทุกหน่วยงาน ทุกองค์กร มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ทุกชั้นตอน

2 เงื่อนไข คือ

1. **ความรู้** หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เพื่อนำมาประกอบการวางแผน และมีความระมัดระวังทุกชั้นตอน

2. **คุณธรรม** หมายถึง การเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต อุดหนุน เพียรพยายาม ใช้สติปัญญาอย่างรอบคอบ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวิถีการเลี้ยงดูวิถีความพอเพียงในสังคมไทย จากการบูรณาการศาสตร์ทางมนุษยศาสตร์จากอดีตถึงปัจจุบัน

2. เป็นแนวทางในการสร้างจิตสำนึกให้สังคมไทยได้ตระหนักถึงวิถีการเลี้ยงดูที่นำไปสู่การมีจิตพอเพียง ส่งผลให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยระเบียบวิธีการวิจัย 3 รูปแบบ คือ การวิจัยเอกสาร วิจัยเชิงคุณภาพและวิจัยเชิงสำรวจ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. **วิจัยเอกสาร** โดยศึกษาและวิเคราะห์วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดู จากเอกสารต่างๆ ได้แก่ เรื่องแนวคิดเกี่ยวกับเด็ก กระบวนการเรียนรู้ผ่านมิติการเล่นจากสากลสู่สังคมไทย วรรณกรรมคำสอนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิทานชาดก นิทานอีสป และข่าวสารด้านเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อสิ่งพิมพ์ไทย ตามรายละเอียดในขอบเขตการศึกษาค้นคว้า

8 วิธีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง

2. วิจัยเชิงคุณภาพ ในหัวข้อ วิถีไทยในการเลี้ยงดูเด็ก : ความเชื่อ ภูมิปัญญาและการปฏิบัติ โดยการสัมภาษณ์และนำผลมาวิเคราะห์
3. วิจัยเชิงสำรวจ ในหัวข้อ รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัย โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นนิสิตชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และนำผลมาวิเคราะห์
4. สังเคราะห์องค์ความรู้ ทศนคติ และวิถีการเลี้ยงดูในสังคมไทยที่สัมพันธ์กับวิถีความพอเพียง ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลในข้อ 1-3 ข้างต้น
5. ส่งงานวิจัยทั้งหมดให้ผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะก่อนการจัดเสวนา โดยงานวิจัย 1 งาน มีผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ท่าน
6. จัดเสวนา ในหัวข้อ “วิถีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง” โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก คือ ศาสตราจารย์ ดร. จรรยา สุวรรณทัต และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุดาพร ลักษณะียนาวิน ให้ข้อเสนอแนะและคำแนะนำ
7. จัดประชุมสนทนากลุ่มคณะผู้วิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิ ได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต รองศาสตราจารย์เฉลิมศรี พิบุลชล และผู้ช่วยศาสตราจารย์จินดา จำเริญ เพื่อพิจารณาปรับตามข้อเสนอแนะจากการเสวนาและสรุปแนวทางการนำเสนอผลวิจัยทั้ง 10 เรื่อง
8. จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อบรรณาธิกรณงานวิจัยตามข้อสรุปที่ได้จากข้อ 6
9. จัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม

บทที่ 2

วิธีการเลี้ยงดูเด็กในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย

บทที่ 2 เป็นการเสนอผลสรุปการศึกษาค้นคว้า 3 เรื่อง ได้แก่ 1) ความคิดสากลเกี่ยวกับเด็ก และวิธีการเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยร่วมสมัย 2) แนวคิดการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ผ่านการเล่นในบริบททางสังคมวัฒนธรรม และ 3) การเลี้ยงดูเด็กไทยสู่วิถีความพอเพียงในมิติทางการเล่นและเกมจำลองสังคมของเด็กในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย

การศึกษาค้นคว้าทั้ง 3 เรื่อง ข้างต้น เป็นการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูเด็กในสังคม และวัฒนธรรมร่วมสมัย โดยเริ่มจากแนวคิดเกี่ยวกับเด็กในสังคมและวัฒนธรรมตะวันตกมาสู่แนวคิดเกี่ยวกับเด็กในสังคมและวัฒนธรรมไทย รวมทั้งจุดเปลี่ยนของสังคมและวัฒนธรรมไทย อันเนื่องจากการศึกษาตามแนวคิดทางตะวันตก ตลอดจนการเล่นของเด็กไทยในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย และการเลี้ยงดูเด็กไทยในยุคสารสนเทศ ในส่วนท้ายเป็นการวิเคราะห์วิธีการเลี้ยงดูเด็กไทยสู่ความพอเพียงในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย สะท้อนผ่านการเล่น ของเล่นและกระบวนการเล่น

ทั้งนี้ มีการนำเสนอตามประเด็นดังนี้

1. ความสำคัญของเด็กและปรัชญาการเลี้ยงดูเด็กในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย
2. การศึกษา: จุดเปลี่ยนสังคมและวัฒนธรรมไทย
3. การเลี้ยงดูเด็กสู่ความพอเพียงผ่านการเล่น ของเล่น และเกมของเด็กไทยในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย
4. การเลี้ยงดูเด็กไทยในยุคสารสนเทศ
5. วิธีการเลี้ยงดูเด็กสู่ความพอเพียงในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย
6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. ความสำคัญของเด็กและปรัชญาการเลี้ยงดูเด็กในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย

แนวคิดเกี่ยวกับเด็ก วัยเด็ก และความเป็นเด็กในสังคมและวัฒนธรรมตะวันตก

“เด็ก” “วัยเด็ก” และ “ความเป็นเด็ก” คืออะไร

จากการศึกษาวิวัฒนาการด้านแนวคิดเรื่องวัยเด็กในสังคมและวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อสังคมอื่น พบว่านิยามของคำว่า “เด็ก” “วัยเด็ก” และ “ความเป็นเด็ก” ในอดีตของซีกโลกตะวันตกไม่ได้มีความหมายและเป็นไปตามที่สังคมในปัจจุบันเข้าใจ นิยามของคำดังกล่าวมีความหมายซับซ้อนกว่าการให้ความหมายในเอกสารตำรา หนังสือ และพจนานุกรม เพราะความคิดเรื่องวัยเด็กมีวิวัฒนาการมายาวนาน ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และมิติอื่นๆ เช่น ประวัติศาสตร์ของสิทธิเด็ก การลงโทษเด็กในโรงเรียน เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและเครื่องเรือนเครื่องใช้ของเด็ก การมองความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับพ่อแม่และคนในครอบครัว การเล่นและของเล่นของเด็ก เป็นต้น

ยุคกรีกโรมัน ลูกหลานในครอบครัวคนชั้นต่ำเมื่อพ้นวัยเด็กแล้วก็ต้องเข้าสู่วัยทำงานเพื่อช่วยเหลือครอบครัว ส่วนลูกคนชั้นสูง ก่อนอายุ 7 ปี เด็กชาย-หญิงจะเรียนหนังสือที่บ้านกับแม่ จากนั้นเด็กชายจะเข้าโรงเรียนเพื่อศึกษาต่อ เมื่ออายุครบ 14 ปี พ่ออาจพาไปฝากกับปราชญ์คนใดคนหนึ่งเพื่อศึกษาค้นคว้าความรู้ต่อไป ในขณะที่เด็กหญิงจะอยู่บ้านกับแม่ เพราะการแต่งงานเร็ว ไม่จำเป็นต้องมีความรู้มากเท่ามีความชำนาญในการทำงานบ้าน

ยุคกลาง (ศตวรรษที่ 5-ศตวรรษที่ 16) แนวคิดเรื่องวัยเด็กได้รับอิทธิพลจากศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก เด็กจะต้องผ่านพิธีรับศีลจุ่ม (Baptism) จึงถือว่าเป็นสมาชิกใหม่ของสังคม ยุคนี้ สังคมไม่เห็นความสำคัญของวัยเด็ก เช่น มีการฆ่าทารกแรกเกิด หรือปล่อยให้ทารกตาย โดยไม่ถือว่าเป็นการฆาตกรรม และการใช้แรงงานเด็ก

ตั้งแต่ก่อนอายุ 10 ปี ถือเป็นเรื่องปกติ มีการเขียนตีเด็กด้วยแสหรือไม้เรียวขนาดเชื่อง ทั้งในโบสถ์ โรงเรียน และบ้านเพื่อให้เด็กประพฤติตัวดี

ช่วงศตวรรษที่ 16 เกิดการปฏิรูปศาสนาแบบพิวริตันในยุโรป ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์เริ่มมีบทบาทแทนที่นิกายโรมันคาทอลิกที่เน้นความเชื่อมั่นศรัทธาในพระเจ้า ช่วงนี้พ่อแม่และเด็กเริ่มสบายใจที่คิดว่า เมื่อผ่านพิธีรับศีลจุ่มแล้ว แม้ตายไปก็ไม่ต้องตกนรกอะไร พ่อแม่ผู้เปรียบเสมือนพระเจ้าของลูกถูกพระนักเทศน์กระตุ้นให้เลี้ยงดูลูก โดยเน้นให้ตระหนักในบาปกำเนิด (the original sin) เพราะเด็กมีแนวโน้มจะประพฤติตัวไม่เหมาะสมและเป็นอันตราย จึงต้องถูก “ปั้นแต่ง” ทางศีลธรรมให้เป็นไปในทางที่ดี พ่อแม่จึงใช้การลงโทษทางกายอย่างรุนแรง เพื่อให้เด็กเกลียดกลัว และละทิ้งนิสัยไม่ดี นอกจากการสั่งสอนศีลธรรมแล้ว พ่อแม่ในช่วงศตวรรษนี้เริ่มสนใจ “เด็ก” มากขึ้น เห็นได้จากการมีของใช้สำหรับเด็กโดยเฉพาะ เช่น เครื่องช่วยหัดเดิน เก้าอี้สำหรับเด็ก เพลเด็ก เสื้อผ้าแฟชั่นที่ออกแบบและตัดเป็นพิเศษแก่เด็ก โดยเฉพาะ รวมถึงการสร้างห้องเล่นสำหรับเด็ก (children's playroom) แม้จะมีการเขียนตีเด็กทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน แต่ถือเป็นเรื่องธรรมดา เป็นการสมควรแก่เหตุที่เขียนตีเด็กแรงๆ เพื่อให้ความชั่วร้ายเลวทรามออกไปได้ แนวคิดแบบนี้เน้นการสั่งสอนอบรมเด็กตลอดเวลา ดังนั้น สิ่งที่เด็กเล่นในศตวรรษนี้จึงเปลี่ยนเป็นบทเรียนทางศีลธรรม

ช่วงศตวรรษที่ 17 มีการรับรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของวัยเด็ก ความคิดเกี่ยวกับช่วงเวลาของวัยเด็ก เป้าหมายของวัยเด็ก ความต้องการ และคุณสมบัติของวัยเด็กเปลี่ยนแปลงไป นับเป็นยุคสมัยแห่งการชำระล้างความคิดที่ตะกั่วๆ อันนำไปสู่แนวคิดเกี่ยวกับวัยเด็กแบบปัจจุบัน ยุคนี้ เริ่มเกิดความเชื่อว่าวัยเด็กเป็นวัยเฉพาะแห่งพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ และเริ่มมีความคิดแพร่หลายในวงกว้างว่า ใครบ้างสมควรมีวัยเด็ก ทั้งนี้ อิทธิพลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับวัยเด็ก คือ

1) มุมมองเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์เปลี่ยนไป อิทธิพลทางศาสนาส่งผลให้พ่อแม่มองว่า เด็กเกิดมาชั่วร้ายเพราะบาปกำเนิด ต้องให้ผู้ใหญ่เป็นผู้ “ปั้นแต่ง” ให้ดี

2) เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมและมีการเกิดสังคมเมือง ระบบอุตสาหกรรมนิยามเด็กและวัยเด็กเพื่อประโยชน์ตน เดิมเด็กมีค่าในฐานะ “คนงาน” ต่อมาในฐานะ “นักเรียน” และต่อมาอีกคือในฐานะ “ผู้บริโภค”

3) ทักษะคิดของพ่อแม่เกี่ยวกับเด็กและธรรมชาติของวัยเด็กมีการเปลี่ยนแปลง การเกิดสังคมเมืองที่เกี่ยวข้องมาจากระบบอุตสาหกรรม ทำให้มุมมองด้านครอบครัวและเศรษฐกิจของครอบครัวเปลี่ยนไป

4) การเกิดกระแสความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสตรีและสิทธิของสตรี ในสมัยสงครามกลางเมืองอเมริกา (ค.ศ. 1861-1865) ผู้หญิงมีความตระหนักถึงพลังความเข้มแข็งและคุณค่าของตน จึงหันเหหลังความสนใจของตนเองมาสู่ครอบครัวอย่างเต็มที่ในบทบาทความเป็นแม่ เป็นภาระที่สังคมยอมรับว่ามีความสำคัญในระบบครอบครัวเดี่ยวที่ผู้ชายออกไปทำงานนอกบ้าน ผู้หญิงจึงมีอำนาจและมีสิทธิในบ้านมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป อิทธิพลข้างต้นส่งผลต่อความคิดเกี่ยวกับวัยเด็กว่า เป็นวัยของการเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่ เป็นวัยของการศึกษาเล่าเรียน และมีช่วงเวลานาน ด้วยเหตุนี้ ทำให้วัยเด็ก โดยหมายรวมถึงเด็กทุกชนชั้น ต้องพึงพิงผู้อื่นอย่างยาวนานกว่ายุคก่อนๆ (ต่อมาในปีค.ศ. 1990 วัยเด็กนับไปจนถึงวัย 20 ปีต้นๆ)

ก่อนศตวรรษที่ 19 มีการเตรียมการทางสังคมเพื่อพัฒนาเด็ก และการปฏิรูปเพื่อประโยชน์ของเด็ก คือ การตั้งโรงพยาบาลรัฐบาลเพื่อรับเลี้ยงเด็กที่ถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง และมีการปกป้องเด็กพิการ เป็นต้น ต่อมาช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ประวัติศาสตร์ครอบครัวอเมริกันกล่าวถึง “Cult of Childhood” คือ ความคิดที่มองว่าวัยเด็กเป็นวัยพิเศษ เป็นวัยของการสร้างบุคลิกภาพ เป็นวัยบริสุทธิ์ดีงาม เมื่อผ่านแล้วก็จะผ่านเลย “เด็ก” เป็นผู้อ่อนแอ ต้องพึ่งพิงผู้ใหญ่เพื่อการอุปถัมภ์สมควรได้รับการปกป้องอย่างเต็มที่ ต้องได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี ทั้งอาหารกายและอาหารใจ มีการดูแลอย่างทะนุถนอมราว

กับเป็นสิ่งพิเศษอันอบบาง ไว้วางใจ ความคิดเหล่านี้เป็นอุดมคติที่ทำให้วัยเด็กแตกต่างจากวัยผู้ใหญ่ ซึ่งถือเป็นวัยแห่งประสบการณ์ ดังที่ รูธ เดอร์ซ (Ruth Dirx) นักวิชาการชาวเยอรมันเห็นว่า ความสนใจเด็กในประวัติศาสตร์เริ่มขึ้นเมื่อผู้ใหญ่พัฒนาจากการไร้สำนึกในตัวตน เป็นการเริ่มมีสำนึกในตัวตน เมื่อได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่และผ่านประสบการณ์ในวัยเด็กมาแล้ว จึงหันไปสนใจพัฒนาการเด็กอย่างจริงจัง มีการวิเคราะห์ทางด้านจิตวิทยาในศตวรรษนี้

ศตวรรษที่ 20 มีการประกาศเริ่มต้นเป็น “ศตวรรษของเด็ก” มีการตระหนักว่าอนาคตของชาติขึ้นอยู่กับเด็ก มีมุมมองเชิงบวกเกี่ยวกับเด็กเกิดขึ้นมากมาย มีความสนใจสุขภาพของเด็กอย่างจริงจัง เช่นเดียวกับความสนใจด้านการศึกษาของเด็ก มีโครงการรณรงค์ช่วยเหลือเด็กยากจน และมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น นับแต่กลางศตวรรษที่ 20 เรื่อยมาทำให้พ่อแม่เริ่มคาดหวังกับเด็กมากขึ้น ในยุคนี้พ่อแม่ทุ่มเทเงินเพื่อลูก มีการปรนเปรอเด็กทุกวิถีทาง เด็กเริ่มได้รับสิทธิใหม่ๆ ซึ่งเกี่ยวพันกับสถานะในครอบครัว เช่น สิทธิในการจะไม่ถูกเลี้ยงดูในโรงเรียน (ปีค.ศ. 1982) สิทธิในการได้รับการปรึกษาในกรณีที่พ่อแม่หย่าร้างกัน นอกจากนี้เด็กยังได้รับการยอมรับในสังคม จากระบบสวัสดิการรัฐ เช่น การศึกษาฟรีในโรงเรียน สิทธิการรักษาพยาบาล ฯลฯ

ในยุคนี้นักปรัชญาเกิดความสงสัย ไม่มั่นใจที่นำเอาอนาคตของชาติไปผูกติดไว้กับเด็ก จึงเกิดมีความกลัวเรื่อง “เผ่าพันธุ์ที่ด้อยลงของมนุษย์” คือ ถ้าหากเด็กเกิดจากพ่อแม่ที่ไม่มีความพร้อม หรือไม่มีคุณสมบัติการเป็นพ่อแม่ หรือไม่สนใจเรียนรู้ความเป็นมาของโลกหรือของตัวเอง เด็กก็จะมีศักยภาพด้อยลง ในขณะที่เด็กได้รับสิทธิมากขึ้นในฐานะเป็นมนุษย์ การคุมกำเนิด หรือคัดเลือกทางพันธุกรรม รวมทั้งโรคภัยไข้เจ็บใหม่ๆ ปัญหาสังคมที่เพิ่มขึ้นตามความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และตามสภาพสังคมที่ซับซ้อนขึ้น ล้วนแล้วแต่คุกคามคุณภาพชีวิตของเด็ก ซึ่งอาจถือได้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นการ “ตัดสิทธิ์” เด็กในการถือกำเนิดหรือการมีชีวิตรอดอย่างปลอดภัยและสวยงามไปด้วย

ปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา เด็ก หมายถึง ผู้มีวัยที่ต่ำกว่า 0 ปี (ยังไม่คลอดจากครรภ์มารดา) เป็นการนับอายุเด็กตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาโดยนับอายุเป็นสัปดาห์ และถือว่าเด็กมีชีวิตอยู่ตั้งแต่แรกปฏิสนธิเป็นตัวอ่อน ขณะที่อายุสูงสุดของการสิ้นสุดวัยเด็ก ก็ยืดขยายเกินกว่า 20 ปี

ศตวรรษที่ 21 แนวคิดเกี่ยวกับวัยเด็กและความเป็นเด็กซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ เช่น ความเป็นเด็กก้าวไกลไปถึงขนาดที่อาจนับว่าครอบครัว “มีเด็ก” ตั้งแต่เริ่ม “มีความคิดที่จะมีลูก” เลยทีเดียว คือแม้เด็กจะยังไม่ปฏิสนธิ ยังไม่คลอด เด็กก็นับว่า “มีอยู่” แล้ว ดังจะเห็นได้จากที่สังคมยอมรับกันว่า เป็นเรื่องปกติที่วงการแพทย์จะให้ความรู้พ่อแม่ตั้งก่อนการตั้งครรภ์ (คือตั้งแต่ “คิด” จะ มีลูก) การเตรียมความพร้อมทางกายทางใจของพ่อแม่ วัยอันเหมาะสมในการตั้งครรภ์ ท่วงท่าที่ถูกต้องในการร่วมเพศเพื่อการตั้งครรภ์ การเลือกอาหาร การสร้างอารมณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยให้กำหนดเลือกเพศของเด็ก ตลอดจนส่งผลต่อสุขภาพของเด็กได้ รวมถึงวิธีทางการแพทย์สมัยใหม่เพื่อช่วยเหลือผู้มีบุตรยากด้วย ความคิดเรื่องวัยเด็กเป็นวัยพิเศษ อาจเป็นผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและลัทธิบริโภคนิยม ด้วยเหตุผลทางการค้า การตลาด เพื่อกำหนด “ผู้บริโภค” หรือ “กลุ่มเป้าหมาย” ให้ชัดเจน เพื่อประโยชน์ต่อการผลิตสินค้า มีการโฆษณา ดึงดูดความต้องการได้ตรงจุด ทั้งสินค้าสำหรับเด็กทั้งจำเป็นและไม่จำเป็น นอกจากนี้ความคิดของชนชั้นกลางผู้มีการศึกษาและมีฐานะบางกลุ่มที่มักจะ “ปรนเปรอ” เด็กอย่างไร้ขอบเขต ด้วยความเชื่อว่า “ทำเพื่อลูก” ย่อมเป็นสิ่งดี เช่น การทุ่มเทเงินทองในด้านการศึกษา การซื้อของเล่นราคาแพงด้วยเชื่อว่าช่วยเสริมสร้างพัฒนาการและตอบสนองอารมณ์ของเด็ก หรือ การให้เด็กเรียนพิเศษเสริมทักษะ ทั้งศิลปะ ระบาย ดนตรี กีฬา หรือเข้าค่ายวิชาการด้านภาษาและคณิตศาสตร์ เป็นต้น

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่านิยามและความเข้าใจเรื่อง “เด็ก” “วัยเด็ก” และ “ความเป็นเด็ก” แท้ที่จริงเป็นความหมายที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยระบบ และกระบวนการทางสังคมที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป และวิวัฒนาการมาเป็นความคิดเกี่ยวกับเด็กในปัจจุบัน การสร้างความตระหนักรู้เรื่องเหล่านี้ จึงอาจทำให้คนในสังคมไทยรู้เท่าทันความคิดเชิง

อุดมคติเรื่อง “เด็ก” “วัยเด็ก” และ “ความเป็นเด็ก” ชัดเจนขึ้น ซึ่งอาจช่วยให้รู้เท่าทันกระแสสังคมที่โน้มเอียงไปให้ความสำคัญกับ “Cult of Childhood” อย่างมากในโลกปัจจุบัน

แนวคิด “ด้านมืด” เกี่ยวกับ เด็ก วัยเด็ก และความเป็นเด็กในสังคมและวัฒนธรรมตะวันตก

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของวัยเด็กในสังคมและวัฒนธรรมตะวันตก พบว่ามโนคติประกอบทางจิตวิทยาแฝงอยู่ด้วย เพราะเด็กก็คือมนุษย์ที่มีมิติของจิตใจอันซับซ้อน การเลี้ยงดูเด็กในประวัติศาสตร์มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง คือพอแมร์รักลูกอย่างไรในอดีต ก็ยังคงเป็นอย่างนั้นและดีขึ้นกว่าเดิมในปัจจุบัน แต่ทว่ามุมมองของ ลอยด์ เดอมอส (Lloyd deMause)¹ นักศึกษาประวัติศาสตร์ของวัยเด็กชาวอเมริกัน ได้ศึกษาในเชิงจิตวิทยา พบว่าเด็กที่เคยผ่านการเลี้ยงดูมาอย่างไม่มีแนวโน้มจะกระทำเช่นนั้นต่อลูกของตัวเอง และอาการเจ็บป่วยทางกายที่มีสาเหตุมาจากปมทางจิตวิทยานั้น มักเกิดมาจากรูปแบบการเลี้ยงดูที่พ่อแม่เคยได้รับในวัยเด็ก ซึ่งอาการเจ็บป่วยของมนุษย์ที่ถูกกระทำในวัยเด็กได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพสังคมในปัจจุบันอย่างไม่สิ้นสุด ดังเห็นได้จากที่ยุคปัจจุบันนี้เป็นยุคแห่งปัญหาของเด็ก (Age of Child Trouble) ไม่ว่าจะมองไปทางไหน ก็เจอปัญหาเด็กทุกประเภท เช่น เด็กกับความรุนแรง เด็กกับปัญหาทางเพศ เด็กกับปัญหาสุขภาพ เด็กกับปัญหาการศึกษา เด็กกับปัญหาวิริโคเนียม จนดูเหมือนไม่ว่าจะหันไปทางไหนก็เห็นแต่ภาพ “ด้านมืด” ของเด็กทั้งสิ้น

เดอมอสเสนอว่าวัยเด็กเป็นวัยแห่งความทุกข์ทรมานเสมอมาในประวัติศาสตร์ แม้การนำเสนอเช่นนี้จะเป็นการสะท้อนความจริงอันน่าเจ็บปวด เดอมอสได้พิสูจน์ด้วยหลักฐานหลายชิ้นว่า ไม่ว่าจะมองจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หลักฐานทางการแพทย์ บันทึกของครอบครัว หรือจากวรรณคดี ล้วนแล้วแต่สะท้อนข้อพิสูจน์ว่า เด็กคือผู้ตกเป็นเหยื่อ ทั้งในเรื่องโรคภัยแรง การถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง จากนโยบายการเมือง และเหยื่อจากสงคราม

ความคิดของเดอมอสทำให้เกิดข้อโต้แย้งอย่างมากในหมู่นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ของวัยเด็กว่าข้อมูลของเขาเป็นข้อมูล “ที่เต็มไปด้วยอคติเชิงลบ” เพราะเดอมอสเสนอประวัติศาสตร์ของวัยเด็กในหลายวัฒนธรรม ทั้งในโลกตะวันตกและโลกตะวันออก ว่าเป็นวัยที่เด็กต้องเผชิญกับความทารุณโหดร้าย และการถูกกระทำหลายลักษณะ ดังนี้

1. จากการศึกษาลักษณะขั้นต้นทางประวัติศาสตร์ เช่น อนุทิน หรือบันทึกประจำวัน อัดชีวีประวัติ รายงานทางการแพทย์ในโรงพยาบาล หรือรายงานของแพทย์ตามบ้าน รายงานจากศาล และหลักฐานที่เกี่ยวข้องพบว่าเมื่อเด็กถูกฆ่าตาย ถูกทอดทิ้ง ถูกทุบตี ถูกข่มขู่ คุกคาม และถูกล่วงละเมิดทางเพศโดยผู้ดูแลเด็กมากขึ้น

2. กลไกทางจิตที่ทำให้ผู้ใหญ่ทำร้ายเด็ก มาจากสิ่งที่เรียกว่า “poison containers” หรือการมองว่าเด็กเป็นเครื่องรองรับส่วนร้ายๆ แบบยาพิษในจิตใจที่ต้องการกำจัดทิ้ง หรือต้องการ “คายพิษ” ทางอารมณ์ไปสู่เด็ก ทำให้ผู้ใหญ่ระบายความรู้สึกเป็นพิษของผู้ใหญ่ไปสู่ผู้อื่นโดยไม่ต้องทำร้ายตัวเอง

3. แม้การมีเพศสัมพันธ์กับคนในครอบครัวจะเป็นเรื่องต้องห้ามในสังคมทั่วไปอย่างที่เรารู้จักกัน แต่เดอมอสพบว่า การมีเพศสัมพันธ์กับคนในครอบครัวทั้งทางตรงและทางอ้อม กลับกลายเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันทั่วไปในทุกวัฒนธรรมทั่ว

¹ ลอยด์ เดอมอส (Lloyd deMause) ใช้เวลาศึกษาประวัติศาสตร์ของวัยเด็กของอเมริกาและยุโรปกว่า 2 ทศวรรษ โดยศึกษาผ่านการพิจารณาหลักฐานขั้นต้นทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ อนุทิน - บันทึกประจำวัน อัดชีวีประวัติ รายงานของแพทย์ รายงานจากศาล และหลักฐานอื่นๆ ที่จะเปิดเผยให้รู้ว่าการเป็นเด็กในอดีตและในปัจจุบันทั้งในตะวันออกและตะวันตก ในวัฒนธรรมที่ผู้คนอ่านออกเขียนได้และวัฒนธรรมที่ผู้คนไม่รู้หนังสือนั้นเป็นอย่างไร โดยนำเสนอข้อมูลที่ค้นคว้าศึกษาร่วมกับนักวิชาการอื่นๆ ในวารสารวิชาการ ชื่อ *The Journal of Psychohistory* พิมพ์โดย Psychohistory Press ที่เขาเป็นเจ้าของและเป็นผู้พิมพ์เอง และเผยแพร่ทางเว็บไซต์ www.psychohistory.com เนื่องจากผลงานวิชาการของเขาถูกนักวิชาการต่อต้านและวิจารณ์ทางลบอย่างรุนแรงในฐานะเปิดเผยประวัติศาสตร์อัน “รับไม่ได้” “นอกคอก” “เสื่อมเสีย” เกี่ยวกับวัยเด็กของโลกตะวันตก

โลกทุกยุคทุกสมัย การที่เด็กจะพ้นจากการถูกผู้ใหญ่ล่วงละเมิดทางเพศนั้น เป็นเรื่องที่เพิ่งจะมีขึ้นในยุคหลังๆ ที่ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติพัฒนาขึ้นแล้วเท่านั้น (แต่ในปัจจุบันก็ยังพบเด็กถูกล่วงละเมิดทางเพศอยู่)

นอกจากประเทศซีกโลกตะวันตกแล้ว ทั้งในประเทศอินเดีย จีน ญี่ปุ่น และประเทศอาหรับล้วนมีการล่วงละเมิดทางเพศเด็กเป็นประจำแทบทุกครอบครัว

วิวัฒนาการของวัยเด็กจากการถูกคนในครอบครัวสมสู่ด้วย และจากการถูกล่วงละเมิดต่างๆ นานายังมีอยู่ในสังคมเกิดภาวะชะงักงัน เพราะทำให้แม่ไม่อาจพัฒนาการเลี้ยงดูลูกให้ก้าวไกลได้

4. ในสังคมสมัยอดีต เด็กทารกตัวเล็กมีประโยชน์มากในการใช้ระบายความกลัดกลุ้มกังวลของผู้ใหญ่ พบได้จากการสังเวยเด็กเพื่อเอาใจเทพเจ้า เด็กถูกผู้ใหญ่ใช้เป็นเครื่องมือลดทอนความรู้สึกผิดของตัวเอง ในพิธีกรรมสังเวยเด็กนี้มักประกอบด้วยดนตรี การระบำรำฟ้อน และการขึ้นใจสาวพรหมจรรย์ พวกคาร์เธจ (Carthage)² มีการสังเวยมนุษย์เพื่อบูชาอียิปต์ด้วย

5. เมื่อมีการสร้างอาคารหรือมีการสร้างสะพานแห่งใหม่ เด็กจะถูกสังเวยด้วยการฝังไว้ที่ใต้อาคารหรือใต้สะพานนั้น หรือเวลาที่มีคนเจ็บป่วยในบ้าน เด็กก็จะถูกใช้เป็นเครื่องดูดซับพิษนั้นออกไป เช่น ถ้าอยากหายจากโรคเรื้อรังต้องฆ่าเด็กและเอาเลือดเด็กมาล้างตัว ถ้าผู้ใหญ่เป็นกาโรค หมอจะบอกวิธีรักษาว่าให้มีเพศสัมพันธ์กับเด็ก จะเป็นเด็กชายหรือเด็กหญิงก็ได้

ไม่เฉพาะแต่ทฤษฎีการเลี้ยงดูเท่านั้นที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดผ่านรุ่นสู่รุ่น แต่มรดกวัฒนธรรมทั้งหมดทุกด้านของมนุษย์ ล้วนสืบทอดส่งต่อระหว่างรุ่นสู่รุ่นผ่านวัยเด็กทั้งสิ้น ทำให้การเลี้ยงดูเด็กเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาและเชื่อมโยงมรดกทางวัฒนธรรมอื่นๆ ทุกด้านเข้าด้วยกัน สิ่งแวดล้อมในสังคมจะเป็นอย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีจะเจริญก้าวหน้าอย่างไรก็ตาม ไม่สำคัญเท่ากับว่า สังคมจะเจริญรุดหน้าได้ก็ต่อเมื่อการเลี้ยงดูเด็กมีการพัฒนาขึ้นเท่านั้น วิวัฒนาการของการเลี้ยงดูเด็กของมนุษย์ดังได้กล่าวมาอาจแบ่งเป็น 6 ระยะ คือ

- 1) ระยะการฆ่าทารก (Infanticidal Mode)
- 2) ระยะการทอดทิ้งเด็ก (Abandoning Mode)
- 3) ระยะแห่งการทั้งรักทั้งชังเด็ก (Ambivalent Mode)
- 4) ระยะแห่งพฤติกรรมจู่จ้นจ้ำนกับเด็ก (Intrusive Mode)
- 5) ระยะแห่งการ "สนิทสนม" กับเด็ก (Socializing Mode)
- 6) ระยะช่วยเหลือให้เด็กเติบโต (Helping Mode)

จากการนำเสนอวิวัฒนาการของการยอมรับเด็ก วัยเด็ก และความเป็นเด็กทั้งหมดข้างต้น แม้ว่าเป็นวิวัฒนาการความคิดเรื่องความเป็นเด็กของตะวันตก แต่ได้สะท้อนภาพความคิดความเป็นเด็กในกระแสโลกไม่มากนักน้อย ซึ่งย่อมเชื่อมโยงถึงความคิดเรื่องเด็ก วัยเด็กและความเป็นเด็กจากยุโรป สู่ความคิดเรื่องเด็ก วัยเด็กและความเป็นเด็กในสังคมไทย ปัจจุบัน สะท้อนถึงการยอมรับ "Cult of Childhood" หรือการมองวัยเด็กว่าเป็นวัยแห่งอุดมคติ เป็น "วัยทองอันบริสุทธิ์ดี"

² รัฐโบราณของแอฟริกาเหนือ รุ่งเรืองระหว่างศตวรรษที่ 9 ก่อนค.ศ. ถึง 146 ปี ก่อน ค.ศ. ก่อตั้งโดยพ่อค้าชาว Tyre มีท่าเรือสำคัญติดทะเลสองแห่ง และมีความสามารถด้านการต่อเรือทำให้ปกครองน่านน้ำนานหลายศตวรรษ อารยธรรมคาร์เธจมีอิทธิพลต่อประเทศตูนีเซียปัจจุบันและบริเวณใกล้เคียง เมืองคาร์เธจตั้งอยู่ทางตะวันตกของทะเลสาบตูนิส เป็นเมืองใหญ่ร่ำรวยและเรืองอำนาจของชาวเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก ถูกทำลายประมาณ 146 ปีก่อน ค.ศ. ในสงคราม Punic War จากนั้นในยุคโรมัน พวกโรมได้ตั้งเมืองคาร์เธจ เป็นเมืองสำคัญหนึ่งในสามเมืองของอาณาจักรโรมัน ต่อมาถูกพวกมุสลิมพิชิตลงและถูกทำลายเป็นครั้งที่สองเมื่อ 698 ปีก่อน ค.ศ. ด้านศาสนาของชาวคาร์เธจได้รับอิทธิพลจากนักถือเทพเจ้าจากกรีก และมีการสังเวยมนุษย์เพื่อบูชาอียิปต์ ปัจจุบันเป็นเมืองท่องเที่ยวสำคัญเมืองหนึ่งของประเทศตูนีเซีย

งาม” มาจากตะวันตก กระแสการมองเด็กเป็นวัยทองของชีวิตนี้แสดงความคิดเรื่องเด็กในแบบที่พ่อแม่มีความเข้าใจเรื่องเด็กเป็นอย่างดี ทำให้เกิดการทุ่มเทความรัก การเลี้ยงดูเพื่อเด็กอย่างเต็มที่ ซึ่งหากพิจารณาโดยรอบด้านการที่พ่อแม่มีความตระหนักถึงวัยเด็กว่า เป็นวัยสำคัญนี้อาจก่อให้เกิดทั้งผลเสียและผลดีแก่เด็กโดยพ่อแม่ไม่รู้เท่าทันก็ได้ โดยเฉพาะ “ความรักความหวังดี” ที่อาจกลายเป็น “ความประสงคร้าย” ต่อเด็กโดยผู้ใหญ่ไม่ตั้งใจ

แนวคิดเกี่ยวกับ เด็ก วัยเด็กและความเป็นเด็กในสังคมและวัฒนธรรมไทย

หากจะกล่าวถึงปรัชญาการเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยนั้น ไม่มีการระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นอย่างไร แต่จากการศึกษาและประมวลข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร บทความ และบทความจากอินเทอร์เน็ตที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องเด็ก วัยเด็กและความเป็นเด็กพบว่า สังคมไทยเชื่อว่า “เด็ก” เป็นการร่วมกันของครอบครัวและชุมชน เด็กนำมาซึ่งความสุขและความสมบูรณ์พร้อมของชีวิต (ยศ สันตสมบัติ, 2535: 156)

ในอดีตตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี และมีการปกครองแบบ “พ่อปกครองลูก” สังคมสมัยนั้นเป็นสังคมที่มีความอุดมสมบูรณ์และค่อนข้างเสรี จนกระทั่งเปลี่ยนสมัยมาถึงกรุงศรีอยุธยาซึ่งมีความเข้มแข็งด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราช สังคมไทยมีแนวคิดในการอบรมป้อนิสิกข์และกล่อมเกล้าให้เด็กและคนทุกคนมีความกล้าหาญ ความรักดี ชยันนหมั่นเพียรและมีคุณสมบัติอื่นๆ ตามหลักพระพุทธศาสนา อันเป็นการสร้างความภาคภูมิใจในองค์กรและความเป็นตัวของตัวเองได้ค่อนข้างสมบูรณ์ ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

1. สภาพสังคมในอดีตเชื้อให้ผู้ใหญ่มีความใกล้ชิดกับเด็กมาก การอบรมเลี้ยงดูเด็กไทยในอดีต ผู้ที่ทำหน้าที่เลี้ยงดูเด็ก มีทั้งพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพี่ โดยผู้เป็นแม่จะมีบทบาทสำคัญมากกว่าผู้อื่น
2. เด็กเป็นศูนย์กลางและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ผู้ใหญ่ในครอบครัวจะประคบประหงมทั้งแม่และลูก ตั้งแต่ระยะแม่ตั้งครรภ์จนกระทั่งคลอด รวมทั้งการดูแลเด็กจนกระทั่งเติบโตใหญ่
3. ครอบครัวไทยเป็นครอบครัวแบบขยาย เด็กจึงมีเพื่อนเล่นที่มีวัยใกล้เคียงกัน ซึ่งอาจเป็นพี่น้อง ญาติที่เป็นลูกพี่ลูกน้อง หรือลูกของป้าหรือทวดที่เป็นบริวาร
4. เด็กได้เล่นกับสัตว์เลี้ยงในบ้าน และใกล้ชิดกับสัตว์ที่ใช้ทำงานในไร่นา เช่น ปลา นก สุนัข วัว ควาย ทำให้เด็กได้เรียนรู้ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสัตว์และธรรมชาติ
5. พ่อ แม่ หรือผู้ดูแลเด็กใช้บทเพลงเพื่กล่อมเด็กเวลานอน ทำนองเพลงมีความไพเราะ ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ฟังแล้วมีความสุข เนื้อเพลงเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ค่านิยม คุณธรรม
6. การเลี้ยงดูเด็กของไทยมีความเชื่อต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ประเพณีและวัฒนธรรมของไทยนั้น ก็แสดงให้เห็นถึงความรัก ความห่วงใยที่ผู้ใหญ่ให้แก่เด็ก ประเพณีต่างๆ ที่นิยมหรือปฏิบัติกันเป็นแบบแผนมาช้านาน ได้แก่ ประเพณีการทำขวัญตอนแรกเกิด การทำขวัญวัน การทำขวัญเดือน รวมทั้งการตั้งชื่อที่เป็นสิริมงคล เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวถือว่าเป็นคุณประโยชน์และเป็นสิริมงคลแก่เด็ก ความเชื่อ ทัศนคติ ประเพณี วัฒนธรรมเหล่านี้มีผลเกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กมาก

นอกจากนี้ การศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนาหลักการและรูปแบบการพัฒนาเด็กปฐมวัยตามวิถีชีวิตไทย (พ.ศ. 2533-พ.ศ. 2535)” โดยทิตนา แหมมณี และคณะ (2536) ซึ่งเป็นงานวิจัยย่อยที่ 6 ของโครงการวิจัยแม่บท เรื่อง “การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย: รูปแบบสำหรับการศึกษาปฐมวัย (พ.ศ. 2528-พ.ศ. 2537)” สรุปได้ว่า ค่านิยมและคุณธรรมที่ผู้ใหญ่อบรมสั่งสอนมีพื้นฐานจากหลักธรรมของศาสนา ความมุ่งหวังของการอบรมเลี้ยงดูเด็กมีหลักใหญ่ 3 ประการ ได้แก่ ให้มีสุขภาพดี มีกิริยามารยาท มีคุณธรรมทั้งกาย วาจา ใจ

จากข้อมูลข้างต้นอาจสรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับ เด็ก วัยเด็กและความเป็นเด็กในสังคมและวัฒนธรรมไทยในอดีตตั้งแต่ยุคสังคมเกษตรพื้นฐาน เกษตรชุมชนและสังคมอุตสาหกรรมตอนต้นนั้นมีรูปแบบคล้ายกัน ดังเหตุผลที่ว่า แม้ประเทศไทยจะเข้าสู่ยุคสังคมอุตสาหกรรมแล้วแต่คนไทยส่วนใหญ่ก็ยังคงมีวิถีชีวิตไม่ต่างจากเดิมมากนัก กล่าวคือ ผู้ใหญ่มีความมุ่งหวังในการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้รู้จักเชื่อฟังพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ให้เป็นคนขยัน เขียวเพื่อพ่อแม่ รู้จักสำรวมวาจา ยึดมั่นในศาสนา มีคุณธรรม จริยธรรม ไม่ประพฤติผิดทางเพศ ไม่ลักขโมย เป็นผู้ที่มีสุขภาพดี มีวิชาความรู้ หากเป็นเด็กชายให้มีความกล้าหาญ หากเป็นเด็กหญิงให้เป็นกุลสตรี มีกิริยามารยาท มีความสำรวมทั้งกาย วาจา ใจ รักและหวงแหนชาติ ทุนบำรุงศาสนา และภักดีต่อพระมหากษัตริย์ การสอดแทรกแนวคิดต่างๆ ให้เด็กนั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปแบบของบทเพลงเห่กล่อมเด็กเวลนอน ทำนองเพลงมีความไพเราะทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ฟังแล้วมีความสุข เนื้อเพลงเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ค่านิยม คุณธรรม บางเพลงเป็นดัดแปลงมาจากนิทาน สอนเด็กให้มีความเมตตา กรุณา อวยพรให้เด็กมีความสุข เด็กเรียนรู้พฤติกรรมทางวาจาของผู้ใหญ่ หรือให้เด็กท่องถ้อยคำเหล่านั้น ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากแบบอย่างในชีวิตประจำวัน ในครอบครัว นอกจากนี้ เด็กยังได้เรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ของการศึกษาและผ่านกระบวนการเล่นในชีวิตประจำวันด้วย

2. การศึกษา: จุดเปลี่ยนสังคมและวัฒนธรรมไทย

เด็กกับการศึกษาในสังคมและวัฒนธรรมตะวันตก

ในศตวรรษที่ 17 ยุโรปมีความก้าวหน้าทางการพิมพ์ มีการประดิษฐ์เครื่องพิมพ์แบบ Movable Type โดยโยฮัน กูเตนเบิร์ก (Johan Gutenberg) ชาวเยอรมัน และเริ่มประกอบแท่นพิมพ์แบบกด (Printing Press) ประมาณปี ค.ศ. 1439 ทำให้พ่อแม่มีเครื่องมือใหม่ในการอบรมสั่งสอนเด็กให้เป็นคนดี มีการพิมพ์หนังสือถามตอบเกี่ยวกับหลักสอนศาสนาคริสต์ ซึ่งกลายเป็นเครื่องมือหลักในการสอนเด็กให้รับรู้ในพระเจ้า ผู้ใหญ่เป็นคนถามคำถามเหล่านั้นและเด็กก็เป็นคนตอบ คำตอบที่ถูกต้องเหมาะสมตามที่เขียนไว้ในหนังสือ นอกจากนี้ยังเกิดวรรณกรรมเชิงสั่งสอนอีกมากมาย (didactic Puritan literature)

หนังสือเล่มที่โด่งดังที่สุดสำหรับเด็กในยุคนี้ คือ *A Token for Children* แต่งโดย เจนเวย์ (Janeway) ค.ศ.1636-ค.ศ.1674) เมื่อปี ค.ศ.1675 หนังสือนี้เป็นหนังสือโด่งดังมากของอเมริกา (เป็นที่นิยมอ่านรองจากไบเบิล และเรื่อง *The Pilgrim's Progress* ของ John Bunyan ซึ่งสอนคุณธรรมแบบพิวริตันเช่นกัน) เรื่องนี้เป็นเรื่องของเด็ก 21 คนที่มีคุณธรรมสูงส่ง อ่านอนซอน่าย เตรียมตัวรับการตายในวัยเด็กอย่างสงบและรื่นเริงโดยไม่มีความทุกข์เศร้าใดๆ เลย เช่น เด็กหญิงชื่อแอนน์ กรีนโนห์ ที่ตายตั้งแต่ 5 ขวบ เธอ "ปลานปลั้มปิตินพุดไม่ออก" และเป็นคนที่มี "มักสวดมนต์อย่างลับๆ สม่ำเสมอ ทำให้การคิดถึงความตายเป็นเรื่องที่เธอพึงพอใจมาก"

เจนเวย์เป็นนักบวชโปรเตสแตนต์อาศัยอยู่ในลอนดอน เขาเคยประสบเหตุการณ์โรคระบาดครั้งร้ายแรง (The Great Plague) ในปี ค.ศ.1665 เด็กๆ ตกเป็นเหยื่อโรคร้ายนี้มากมาย ซึ่งถ้าเด็กตายโดยไม่มีความศรัทธาพระเจ้า หัวใจจะแว้งคว้างทรมานมาก เขาจึงแต่งหนังสือขึ้น เพื่อให้เด็กเห็นว่าการตายไม่เป็นเรื่องน่ากลัวหรือทรมาน ดังนั้น แก่มุมบวกของความก้าวหน้าในการพิมพ์นี้คือ พ่อแม่จะไม่ด่วนลงโทษเสียแต่เด็กเหมือนเมื่อก่อน แต่จะพยายามหาสื่อมาช่วยให้เด็กมีความสุขในการเรียนรู้คุณธรรมศาสนาแทน การมีหนังสือแบบนี้ทำให้เด็กไม่รังเกียจพ่อแม่ที่ใจดีเกินไป และก็ไม่ได้ทำให้เด็กเกลียดชังที่พ่อแม่ใจร้ายเกินไปด้วย

ในปี ค.ศ.1693 นักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ คือ จอห์น ล็อก (John Locke ค.ศ.1632-1704) ได้พิมพ์หนังสือ *Some Thoughts Concerning Education* หนังสือของล็อกมีอิทธิพลต่อสังคมอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดยาวนานถึงครึ่งศตวรรษ ทั้งในยุโรป อเมริกาเหนือ อังกฤษ และอาจเป็นหนังสือของอังกฤษที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดเรื่องวัยเด็กมากที่สุดเป็นเวลานานนับ

ศตวรรษก็ได้ หนังสือเล่มนี้แปลเป็นภาษาไทยเป็นหลักๆ เกือบทุกภาษาในศตวรรษที่ 18 และส่งอิทธิพลทางความคิดแก่นักปรัชญาการศึกษาในยุคหลังมากมาย รวมทั้ง ฌอง ฌาค รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) ด้วย

ลืดอกเชื่อว่ารากฐานของคุณธรรมและความดีงามอยู่ที่พลังในการปฏิเสธการตอบสนองต่อความโลภ และความต้องการของตัวเอง ซึ่งมาจากเหตุผล และควรปลูกฝังพลังของเหตุผลนี้ตั้งแต่เด็กยังอยู่ในวัยทารก สิ่งแรกที่ทารกควรรู้ คือ การจะได้ จะมีอะไรก็ตาม ไม่ใช่เพราะเด็กชอบจึงมีสิ่งของนั้นๆ ได้ แต่ควรเป็นเพราะสิ่งนั้นดีสำหรับเด็กต่างหาก

แนวคิดของลืดอกให้ความสำคัญต่อการศึกษาศึกษา และคิดว่าเด็กเกิดมาบริสุทธิ์ดีงามเหมือนผืนผ้าใบหรือกระดานว่างเปล่า จึงสร้างความคิดเกี่ยวกับเด็กที่จะปูทางไปสู่ “Cult of Childhood” ต่อไป

ต่อมา มีผู้ท้าทายความคิดของลืดอก คือ ฌอง ฌาค รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau ค.ศ. 1712-1778) ผู้แต่งหนังสือ *Emile* (ค.ศ. 1762) รูสโซเห็นว่าลืดอกหมกมุ่นกับความคิดว่า “จะได้ผู้ใหญ่อย่างไร” มากกว่าจะสนใจที่ตัวเด็กจริงๆ ดังนั้น รูสโซอาจนับเป็นนักคิดคนแรกที่คิดเรื่อง “เด็กเป็นศูนย์กลาง” เขาเขียนในหนังสือ *Emile* ว่า “ไม่ควรใช้เหตุผลกับเด็ก แต่ควรปล่อยให้เด็กแสวงหาคำอธิบาย หาคำตอบของสิ่งต่างๆ ด้วยตัวเอง ควรปล่อยให้เด็กเรียนรู้จากสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติรอบตัวด้วยตัวเด็กเอง ไม่ใช่จากตัวครู ครูเป็นเพียงผู้คอยแนะนำแนวทางให้เด็กไปสู่ความรู้เท่านั้น” แนวคิดนี้นำทางให้ วิลเลียม เวิร์ดสเวิร์ธ (William Wordsworth ค.ศ. 1770-1850) กวีโรแมนติกในปลายศตวรรษที่ 18 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 เสนอแนวคิดใหม่ว่า “เด็กเข้าถึงโลกธรรมชาติได้ ในแบบที่โลกอันเหนือล้ำของผู้ใหญ่เข้าถึงไม่ได้” ดังนั้น จึงเป็นครั้งแรกที่วัยเด็กกลายเป็นวัยแห่งสิทธิพิเศษอย่างแท้จริง เป็นวัยที่ “เด็ก” เท่านั้นเข้าถึงได้ ไม่ใช่ผู้ใหญ่หรือคนวัยอื่น และอาจนับเป็นวัยที่น่าอัศจรรย์ที่สุดในชีวิตด้วย

ในศตวรรษที่ 19 เวิร์ดสเวิร์ธ กวีชื่อดังชาวอังกฤษ ผู้สร้างงานที่มีอิทธิพลต่อผู้คนมาก อาจจะเหมือนกับซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) มีอิทธิพลต่อผู้คนในศตวรรษที่ 20 บทกวีที่เขาสร้างภาพเด็กอย่างบริสุทธิ์เรื่องรองสวยงามนี้ ทำให้พวกชาวคริสต์เลิกเชื่อเรื่องบาปกำเนิดที่มีติดตัวเด็กมาตั้งแต่เกิดหันมารับภาพฝันลงเมื่อนั่นสวยงามของเวิร์ดสเวิร์ธแทน บางคนเริ่มคิดว่าเด็กไม่เพียงแต่บริสุทธิ์ไร้เดียงสาเท่านั้น แต่เด็กยังมีอะไรสอนผู้ใหญ่ได้มากมายเกี่ยวกับสัจจะ ความจริงแท้และความงามด้วย

ช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 เด็กในยุคนี้คิดหลายคนมีชีวิตวัยเด็กแบบโรแมนติก คือ มีวัยเด็กที่บริสุทธิ์สดใส สวยงามเรื่องรอง แต่ก็ยังมีเด็กอีกมากที่มีชีวิตอย่างทนทุกขุทรมาน อยู่ในเมืองอุตสาหกรรมเกิดใหม่ของอังกฤษ เพราะเด็กชนชั้นแรงงานในเมืองใหญ่ต้องทำงานด้วยชั่วโมงอันยาวนาน ห่างไกลจากธรรมชาติอันบริสุทธิ์ที่พวกโรแมนติกให้คุณค่า การดูแลและการให้การศึกษาแก่เด็กโดยเฉพาะพวกลูกเศรษฐี คือ การจ้างครูสอนพิเศษมาดูแลและให้การศึกษาเด็กเป็นส่วนตัวที่บ้าน เมื่อเด็กโตขึ้นก็ส่งไปเข้าโรงเรียนประจำแบบกินนอน แต่สำหรับคนชั้นแรงงานส่วนใหญ่ของสังคม ความยากจนทำให้ลูกๆ ของพวกเขาต้องช่วยแบ่งเบาภาระทางเศรษฐกิจของทางบ้าน ด้วยการทำงานทันทีที่มีอายุถึงวัยที่กฎหมายอนุญาตให้ทำได้ พ่อแม่ไม่เต็มใจส่งลูกเข้าโรงเรียน เพราะทำให้ขาดรายได้ ดังนั้น การไปโรงเรียนของเด็กตั้งแต่ช่วงปี 1870 เป็นต้นมา ต้องใช้กฎหมายบังคับ

ดังนั้น หากพิจารณาจากข้อมูลดังกล่าว การศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมจึงแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การศึกษาในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ (Informal Education) เป็นการศึกษาและการขัดเกลาทางสังคมที่ไม่มีแบบแผนตายตัว เป็นการอบรมบ่มนิสัยและสั่งสมถ่ายทอดกันในครอบครัว วงศ์ตระกูล หรือเครือญาติ บางครั้งก็เป็นการเรียนรู้ด้วยตัวเอง เป็นการเรียนรู้ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ตลอดจนได้รับอิทธิพลทางความคิดและพฤติกรรมจากสังคม เรียนรู้ระเบียบเพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้ในสังคม

2. การศึกษาในลักษณะที่เป็นทางการ (Formal education) เป็นความรู้ที่เป็นวิทยาการและวัฒนธรรมที่ซับซ้อนขึ้น และถูกนำมาจัดให้เป็นระบบ เกิดเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิทยาการ ความรู้ต่างๆ เช่น โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยอย่างที่เราเห็นในปัจจุบัน

นอกจากนี้ หน้าที่หลักของการศึกษายังประกอบด้วย

1. รักษาและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม
2. ส่งเสริมการเรียนรู้ในการเข้าสู่สังคมของผู้เรียน
3. ผลผลิตด้านความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม
4. ส่งเสริมการเปลี่ยนฐานะทางสังคม
5. มีบทบาทในการนำการเปลี่ยนแปลง
6. กำหนดความสามารถเฉพาะทางของบุคคล
7. ส่งเสริมการพัฒนาของปัจเจกบุคคล

กล่าวโดยสรุป หน้าที่ บทบาทและวัตถุประสงค์ของการศึกษา ต่างเป็นไปในทางมีเจตนาดี ที่จะพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ถึงพร้อมทั้งสติปัญญา ความสามารถ ตลอดจนเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม กฎเกณฑ์ทางสังคม อันจะนำไปสู่การตระหนักในตนเอง และค้นพบศักยภาพของตัวเอง ที่จะเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติในที่สุด จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์หลายประการของการศึกษา มีส่วนสอดคล้องและเชื่อมโยงกับปรัชญาการศึกษากระแสการนิยาม (Educational Philosophy of Experimental) และปรัชญาการศึกษาลัทธิบูรณาการนิยาม (Educational Philosophy of Re-constructionism)

เด็กกับการศึกษาในสังคมและวัฒนธรรมไทย

การศึกษาในประเทศไทยเป็นการศึกษาที่เน้นกระบวนการทางสังคมเป็นเรื่องใหญ่ ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังมียุทธศาสตร์ทางสังคมที่มีส่วนร่วมอีกหลายองค์ด้วยกัน เช่น ครอบครัว วัด หมู่บ้าน และสมาคม เป็นต้น การศึกษาของไทยมีประวัติความเป็นมายาวนานตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากหลายปัจจัยด้วยกันทั้งภายในและภายนอกประเทศ อันสืบเนื่องมาจากการติดตอสัมพันธ์กับต่างชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม อิทธิพลที่ส่งผลต่อการศึกษาของไทย มีดังนี้

1. อิทธิพลจากพุทธศาสนา

วิถีชีวิตของชาวไทยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องคุณธรรมที่เกิดจากความเชื่อในพุทธศาสนา “วัด” เป็นศูนย์กลางแห่งวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัดจึงมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการสร้างความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยมของคนไทย นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานการศึกษา และเป็นศูนย์กลางแห่งศิลปวิทยาการทั้งหลายด้วย

อิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อการจัดการการศึกษา ที่เห็นได้ชัดในสมัยก่อน คือ เด็กไทยสมัยก่อนเรียนหนังสือกับพระที่วัด หนังสือที่ใช้เรียนเป็นหนังสือที่สอดแทรกคุณธรรมไว้ เช่น มหาชาติคำหลวง ไตรภูมิพระร่วง จินตมณี เป็นต้น อิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อการศึกษาก็ยังคงอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทั้งนี้เพราะทัศนคติของผู้บริหารการศึกษาของไทยยังเป็นแบบพุทธ และรัฐเองก็ต้องอาศัยคุณูปการจากวัดอย่างมาก

หลังปฏิรูปการศึกษา แม้ว่าหลักสูตรจะได้รับการปรับปรุง และตอบสนองความต้องการของประเทศชาติมากขึ้น วัดก็ยังมีบทบาทสำคัญอยู่ มีการสร้างโรงเรียนขึ้นภายในวัด มีพระทำหน้าที่เป็นครู และหนังสือเรียนก็ยังคงแทรกจริยธรรม นับเป็นข้อสำคัญที่จะฝึกหัดเด็ก และสร้างคนให้เต็มพร้อมยิ่งกว่าวิชาอีกด้วย

การศึกษาในยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาน้อยลง ทั้งนี้เริ่มจากรัฐบาลพยายามจะพัฒนาประเทศทุกๆ ด้าน โดยได้รับอิทธิพลทางความคิดจากต่างประเทศโดยเฉพาะตะวันตก วัฒนธรรมความคิดและค่านิยมต่างประเทศจึงเข้ามามีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะด้านการศึกษา บทบาทของพระสงฆ์จึงน้อยลง หนังสือเรียนเน้นจริยธรรมน้อยลง และวัดไม่ได้เป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาเช่นสมัยก่อน แต่อย่างไรก็ตาม ค่านิยมของคนไทยยังคงเป็นแบบพุทธ และสะท้อนออกมาในรูปการเรียน การสอนและการบริหารการศึกษา

2. อิทธิพลจากการเมือง

การเมืองมีความสัมพันธ์กับการศึกษามาทุกยุคทุกสมัย การติดต่อทางการทูต การค้า การทำสนธิสัญญาต่างๆ แม้แต่การทำศึกสงคราม ล้วนแต่ทำให้ประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ การศึกษาในยุคแรก เช่น ยุคพระเจ้าตากสินมหาราช เกิดความวุ่นวายทางการเมือง ต้องทำศึกสงครามบ่อยครั้ง การศึกษาจึงเน้นด้านพลศึกษาเพื่อให้คนหนุ่มสาวมีความสามารถไปสู้รบกับข้าศึกได้ ต่อมาในรัชสมัย รัชกาลที่ 1-3 ลัทธิล่าอาณานิคมจากตะวันตกได้แพร่กระจายมายังประเทศไทย ผลกระทบทางการเมืองที่ทำหยาบกำลังกายและกำลังสติปัญญา ทำให้ประเทศไทยต้องมีความเคลื่อนไหวทางความคิดมากขึ้น ความมุ่งหมายของการศึกษาไทยขณะนั้น จึงเป็นการปรับปรุงและฟื้นฟูทั้งกิจการด้านอาณาจักรและศาสนจักร เพื่อแสดงให้เห็นหาอำนาจทางตะวันตกเห็นว่า ประเทศไทยมีความเจริญอยู่แล้ว มิได้เป็นประเทศล้าหลังแต่อย่างใด แต่ขณะเดียวกันก็ยินดียิ่งเรียนรู้อย่างกว้างขวางจากประเทศอื่นๆ ด้วย ในการนี้จะพึงพาอาศัยการศึกษาจากวัดอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอ

การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ในสมัยนี้ให้ความสำคัญและลงทุนกับการศึกษาอย่างแท้จริง ระยะเวลาบุคลากรทางการศึกษาที่มาช่วยระดมกำลังจัดการการศึกษาได้แก่ พระสงฆ์ มีการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อทวยราษฎร์ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ฯลฯ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เป็นการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาอย่างชัดเจน ไม่สอนในวัด มีฆราวาสเป็นครู มีการสอนตามเวลาที่กำหนด มีการเรียนการสอนในวิชาที่กว้างและหลากหลายขึ้น

นอกจากนี้ ยังมีการตั้งโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอฯ (พระอัครชายาเธอพระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์) ขึ้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 109 คือ วันที่ 31 มีนาคม ร.ศ. 108 โดยมีจุดประสงค์ เพื่อรับบำรุงเลี้ยงรักษาทารกและเด็กชายหญิงที่ยากจน กำพร้า หรือมีบิดามารดาเป็นคนพิการ ยากจนไม่สามารถเลี้ยงดูได้ หรือบิดามารดาเป็นคนไม่มีศีลธรรม หากปล่อยเด็กทิ้งไว้เด็กจะกลายเป็นคนไม่ดีภายหลังได้ จึงรับมาเลี้ยงอบรมให้เป็นคนดีต่อไป จากนั้น กรมหมื่นดำรงราชานุภาพซึ่งเป็นผู้อำนวยการตั้งโรงเรียนเด็กมาแต่แรก ทรงพระดำริให้มีการจัดระเบียบการศึกษาในโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอฯ ขึ้นใหม่ และได้ทรงแต่งตั้งไว้ในหนังสือวชิรญาณเมื่อ พ.ศ. 2433 สรุปความได้ดังนี้

ระเบียบการฝึกสอนเด็ก

การเล่าเรียนของเด็กทั้งหลาย ถ้าว่าโดยทั่วไปแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็น 3 ชั้น
ชั้นต้นแต่เกิดมาชั้นคอได้ก็เรียนที่จะคว่าจะนั่งจะคลานจะเดินจะพูด
จะวิ่งขึ้นไปโดยลำดับ นับเป็นการรำเรียนโดยธรรมชาติบังคับชั้น 1

ส่วนชั้นกลางนั้นแต่เด็กเข้าใจภาษาและรู้จักตัวแล้ว ก็ต้องเรียน
วิชาบางอย่างที่จะเป็นประโยชน์สำหรับตัวต่อไปภายหน้า คือ วิชาหนังสือ
เป็นต้น บรรดาที่เป็นวิชากลางสำหรับและควรแก่เด็กทั่วไป นับเป็นการรำ
เรียนสำหรับตัวชั้น 1

ชั้นหลังนั้นเมื่อรู้ชั้นก็รำเรียนวิชา เลือกแต่อย่างเดียวหรือสอง
อย่างซึ่งจะรู้ไว้เป็นทางหาเลี้ยงชีวิตตน เป็นต้นว่า คนใดรักในวิชาหนังสือก็
ตั้งหน้าเล่าเรียนในวิชานั้นให้รู้ลึกซึ้ง ไปทำการเป็นเสมียนหรือเป็นมหา
เปรียญไปตามที่ ที่รักในทางช่างก็ฝึกหัดให้ชำนาญหาการรับจ้างจนตั้งตัว
เป็นนายงานได้ ยังวิชาอื่น ๆ ก็มีอีกมากนับเป็นการรำเรียนหาเลี้ยงชีวิตชั้น 1
ในเรื่องที่ข้าพเจ้าได้ดำริและสนใจที่จะกล่าวในที่นี้ จะว่าแต่วิชาชั้นที่รำเรียน
สำหรับตัวชั้นเดียว และว่าแต่วิชาสำหรับเด็กไทยเราประเทศเดียว คือเมื่อ
เด็กอายุตั้งแต่ 7 ขวบจน 11 ขวบ ควรจะเรียนอะไรบ้าง ข้าพเจ้าเห็นว่าความ
ควรจะสอนเด็กในระวางนั้นมีอยู่ 10 อย่าง คือ

1. ให้อ่านหนังสือออกเขียนได้
2. ให้คิดเลขเป็น
3. ให้รู้จักรักษาอริยาบท
4. ให้หุงข้าวต้มแกงเป็น
5. ให้เย็บผ้าเป็น
6. ให้ขึ้นต้นไม้เป็น
7. ให้ว่ายน้ำเป็น
8. ให้ปลูกท้อที่กระต้อมที่อยู่เป็น
9. ให้รู้จักปลูกต้นไม้
10. ให้รู้จักเลี้ยงสัตว์

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2472: 37-38)

จากระเบียบการฝึกสอนเด็กข้างต้น จะเห็นได้ว่าสอนให้เด็ก หุงข้าวต้มแกงเป็น ขึ้นต้นไม้เป็น ว่ายน้ำเป็น ปลูก
ท้อที่กระต้อมที่อยู่เป็น รู้จักปลูกต้นไม้ และรู้จักเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น กรมหมื่นดำรงราชานุภาพให้สอนแบบเจือปน คือ อาจ
สอนแนะนำไปในเวลาที่ให้เด็กเล่น ส่วนการให้รู้จักรักษาอริยาบทนั้น ต้องคอยสอนและชวนให้เป็นการสนุก และสอนไปใน
การดูแลปกครองเด็ก คือคอยแนะนำและอบรมพร่ำสอนให้เป็นกิจวัตร

นอกจากนี้ วิชาหนังสือ การให้คิดเลขเป็น และการเย็บผ้าให้เป็นนั้น ต้องสอนในเวลาที่เล่าเรียนตามเวลา คือสอนใน
ชั่วโมงที่กำหนดเป็นวิชาเรียน แต่การสอนวิชาทั้ง 10 อย่างนั้น เริ่มแรกต้องมีการวางระเบียบเวลาการเลี้ยงดูเด็กให้ดีกว่า
กล่าวคือ เวลาตื่นต้องตื่น เวลาเล่นต้องเล่น เวลากินต้องกิน เวลาเรียนต้องเรียน เวลานอนต้องนอน เวลาเลิกต้องเลิก

เหมือนกับที่เราพูดกันอยู่เสมอว่าให้เด็กรู้เรียนรู้เล่น เป็นเวลา ถ้าผู้ใหญ่กำหนดเวลาเป็นที่แน่นอนแล้ว เด็กก็จะเป็นระบบระเบียบ เมื่อถูกฝึกจนติดเป็นนิสัยแล้ว เด็กก็จะไม่เกียจคร้าน เด็กจะมีความรับผิดชอบและรู้หน้าที่ของตน

แนวความคิดวิธีการเลี้ยงดูของการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาเอกสารเรื่องเด็กไทย ซึ่งจัดพิมพ์โดยโรงพยาบาลเด็ก กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ปีพ.ศ. 2525 (ทศนา แหมมณี. 2536: 3) สรุปได้ว่าวัตถุประสงค์ของการอบรมเด็กไทยสมัยก่อน มีดังนี้

1. ให้อ่านออกเสียงง่าย
2. ให้สำรวจกาย วาจา ใจ
3. ให้กตัญญู
4. ให้เติบโตเป็นเจ้าคนนายคน
5. ให้มีความกล้าหาญ (เด็กชาย) เป็นกุลสตรี (เด็กหญิง)
6. ให้เป็นผู้มีวิชาความรู้

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อการคุกคามจากประเทศมหาอำนาจน้อยลง ความมุ่งหมายของการศึกษาจึงเปลี่ยนไปด้วย คือ มีความมุ่งหมายเพื่อประชาชนมากขึ้น จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นในปี พ.ศ. 2464 บังคับให้เด็กที่มีอายุ 7 ปีทุกคนเรียนหนังสือในโรงเรียนจนอายุ 14 ปี ได้โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน นับเป็นการลงทุนเพื่อประกันคุณภาพขั้นแรกของพลเมืองที่สำคัญยิ่ง เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาถ้วนหน้า และเป็นแผนการศึกษาแห่งชาติในเวลาต่อมา สิ่งสำคัญที่ชี้ชัดในรัชสมัยของพระองค์ คือ การสร้างเด็กหนุ่มที่ขยันขันแข็ง สะอาดทั้งร่างกาย และจิตใจ ซื่อสัตย์ มีจริยธรรมเตรียมพร้อมสำหรับหน้าที่ในอนาคตของสุภาพบุรุษ

ในสมัยรัชกาลที่ 7 เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้มีผลต่อด้านอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม และที่สำคัญคือ การศึกษา จากการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่เมื่อรัชสมัยรัชกาลที่ 5 และเจริญก้าวหน้ามาเป็นลำดับนั้น ต่อมา “คณะราษฎร” ซึ่งมีบทบาทในการบริหารราชการแผ่นดิน ได้ให้ความสำคัญด้านการศึกษาเช่นกัน โดยมีหลักการและแนวนโยบายในการจัดการการศึกษา การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติเป็นระยะ 10 ปี การประกาศใช้แผนพระราชบัญญัติประถมศึกษา มีแนวนโยบายด้านการศึกษาปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กล่าวได้ว่า ช่วงปี พ.ศ. 2475-2502 เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติการศึกษาไทย เพราะเป็นช่วงเชื่อมต่อระหว่างการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และส่งผลมากระทั่งปัจจุบัน

นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน การศึกษาไทยก้าวหน้ามาโดยลำดับ ก่อให้เกิดความเจริญงอกงามได้ในระดับหนึ่ง แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความท้าทายไกลที่จะพัฒนาระบบการศึกษาให้มั่นคงและเหมาะสมกับความเป็นไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของการพัฒนาคน ซึ่งเป็นเจตจำนงสำคัญประการหนึ่งของการจัดทำแผนเพื่อพัฒนาประเทศ หรือที่เรียกว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

การจัดการศึกษาที่ผ่านมาเป็นการจัดการถ่ายทอดความรู้และวิทยาการ ซึ่งก็ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ โดยเฉพาะทางตะวันตกมาไม่น้อย รวมทั้งวิทยาการต่างๆ ด้วย จนเกิดความพยายามควบคุมธรรมาภิบาล และรักความสะอาดสบายของคน เป็นผลให้เกิดความเจริญทางวัตถุ

จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเจริญด้านวัตถุนิยมและบริโภคนิยมมีส่วนทำลายค่านิยมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทย ผ่านการศึกษา ดังนั้น เมื่อไม่อาจหลีกเลี่ยงวิทยาการและเทคโนโลยีที่นำไปสู่อุตสาหกรรมบนพื้นฐานของวิถีชีวิตแบบไทย ดั้งเดิมซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมได้ หนทางของการศึกษาไทยจึงน่าจะสอนให้คนบริโภคอย่างมีสติ ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ

และยึดมั่นในคุณธรรม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีคุณค่า เคารพและศรัทธารากเหง้าของความเป็นไทย พร้อมทั้งสืบทอดคุณค่าเหล่านั้นให้คนรุ่นหลังตระหนัก และสานต่อเจตนารมณ์อันดีงามต่อไป

3. อิทธิพลจากปรัชญาการศึกษาตะวันตก

อิทธิพลจากการเมืองดังกล่าวมาแล้ว บิบบังคับให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ผู้นำทางการศึกษาของไทย ยังได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากปรัชญาการศึกษาของตะวันตกมาใช้ ขณะเดียวกันก็ผสมผสานกับแนวคิดแบบไทย ด้วย ตัวอย่างของปรัชญาการศึกษาแบบตะวันตกที่นำมาปรับประยุกต์ใช้กับการศึกษาไทย เช่น

ปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม (Educational Philosophy of Experimental)

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ประยุกต์มาจากปรัชญาแม่บทที่มีชื่อว่า ปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เมื่อนำแนวคิดของปรัชญาแนวปฏิบัตินิยมมาประยุกต์กับปรัชญาแนวประสบการณ์นิยม ก็จะได้รูปแบบของการศึกษาดังนี้

1. การศึกษาต้องไม่มีจุดมุ่งหมายที่กำหนดตายตัวลงไป เพราะโลกนี้เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สิ่งที่ดีสำหรับคนหนึ่ง อาจไม่ดีหรือไม่มีคุณค่าสำหรับอีกคนหนึ่ง ในอีกขณะหนึ่งก็ได้
2. การศึกษาไม่ใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิตในสังคม แต่การศึกษา คือ ชีวิตและสังคม สถาบันการศึกษา คือ แบบจำลองของสังคม แต่เนื่องจากสังคมจริงมีความสลับซับซ้อนมาก โรงเรียนจึงไม่สามารถจำลองได้ทั้งหมด ทำได้เฉพาะแบบอย่างที่ดีของชีวิตและประสบการณ์ในสังคมเท่านั้น
3. หลักสูตรที่จะต้องยึดหยุ่นได้ วิชาที่เหมาะสมแก่หลักสูตร คือ วิชาที่ให้ประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ไม่มีเนื้อหาวิชาชนิดเดียวหรือหลักสูตรแบบเดียวที่เหมาะสมกับโรงเรียนทุกชนิด เพราะความต้องการและความสนใจของผู้เรียนที่แตกต่างกันไป
4. วิธีการสอนจะต้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ดังนั้นครูผู้สอนจึงควรหลีกเลี่ยงการสอนแบบยัดตัวครูเป็นอำนาจหรือศูนย์กลาง แต่ควรสอนโดยเน้นกิจกรรมที่สนองความอยากรู้ ความกระตือรือร้นและความสนใจของผู้เรียน นอกจากนี้ยังต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เสมอ

ปรัชญาการศึกษามานูการนิยาม (Educational Philosophy of Re-constructionism)

ผู้นำทางความคิดของลัทธินี้ คือ ทีโอดอร์ บรามเมลด์ (Theodore Brameld) ปรัชญานี้ได้แนวคิดมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม ดังนั้น ความคิดหลักของทั้ง 2 ลัทธิจึงใกล้เคียงและคล้ายคลึงกันมาก สรุปได้ว่า การศึกษาที่ดีควรเป็น การศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจ สภาพแวดล้อม รวมถึงภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้เรียน ควรมีการปรับให้ยืดหยุ่นทั้งเนื้อหาของหลักสูตรเอง วิธีการถ่ายทอดความรู้ จุดมุ่งหมายของหลักสูตร

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า แก่นแท้ของการศึกษามีใช่เพียงแค่การปรับตัวให้เข้ากับสังคม หรือโลกภายนอก มาตรฐานความถูกต้อง ดีเลวเท่านั้น หากแต่การศึกษายังเป็นการบูรณาการของประสบการณ์ไม่มีที่สิ้นสุด และความออกมาทางสติปัญญานั้น มักมาจากการเล่นก่อนที่จะพัฒนาไปสู่การเรียนรู้ เพราะเด็กกับการเล่นเป็นสิ่งคู่กัน การเล่นจึงเข้ามามีอิทธิพลเสมือนเป็น “ทุน” ทางการเรียนรู้ที่จะนำเด็กเกิดปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มีกระบวนการทางสมอง จนเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่ดีที่สุด การเล่นจึงไม่ใช่เรื่องไร้สาระ หากแต่เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่สำคัญของพัฒนาการเด็ก

จากการศึกษาพบว่า หลักการทางการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการเล่นและกระบวนการเล่นของเด็ก คือ หลักการศึกษาแบบมอนเตสซอรีของมาเรีย มอนเตสซอรี (Maria Montessori ค.ศ. 1870-1952) แพทย์หญิงชาวอิตาลี ซึ่งได้ริเริ่มแนวคิดดังกล่าวจากการทำงานกับเด็กผู้มีความบกพร่องทางสติปัญญา ให้เรียนรู้ผ่านการเล่น พบว่า เด็กเหล่านั้นมี

พัฒนาการดีขึ้นทุกด้าน จึงได้ทำการพัฒนาและประยุกต์กับเด็กปกติ และเผยแพร่แนวคิดนี้ โดยการเปิดศูนย์ฝึกอบรม โรงงานทำอุปกรณ์การสอน และจัดตั้งสมาคมมอนเตสซอรีทั้งในระดับชาติและนานาชาติ ซึ่งหลักการที่สำคัญ คือ การที่จะให้เด็กเติบโตตามความสามารถนั้น ควรจะพัฒนาการสอนให้สัมพันธ์กับพัฒนาการและความต้องการของเด็ก ดังนั้น การสอนแบบมอนเตสซอรีจึงมาจากการสังเกตเด็กในสภาพที่เป็นจริง ไม่ใช่สภาพที่ผู้ใหญ่ต้องการให้เป็น หลักการนี้ สอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาแบบประสบการณ์นิยมและบูรณาการนิยม ที่นำมาปรับประยุกต์ในระบบการศึกษาของประเทศไทย

จะเห็นได้ว่าระบบการศึกษาของไทยที่ประยุกต์จากวัฒนธรรมตะวันตกได้ให้ความสำคัญกับความต้องการของเด็ก ซึ่งการเล่นเป็นส่วนหนึ่งในความต้องการหลากหลายของของเด็ก และมีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูเด็กในวัฒนธรรมไทยมาตลอดดังจะได้กล่าวต่อไป

3. การเลี้ยงดูเด็กสู่ความพอเพียงผ่านการเล่น ของเล่น และเกมของเด็กไทยในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย

ของเล่นเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเด็ก การสร้างตัวตนและการรับรู้สังคมหรือโลกที่เป็นอยู่ในอดีต ของเล่นเป็นสิ่งที่เด็กได้รับจากผู้ใหญ่ ที่ประดิษฐ์จากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่หาง่าย เช่น ม้าก้านกล้วย ตุ๊กตาดินเผา ตุ๊กตาผลตาล ฯลฯ สะท้อนถึงรูปแบบของสังคมในสถาบันครอบครัว ความผูกพันใกล้ชิดระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กโดยมีของเล่นเป็นตัวเชื่อม หรือเป็นสื่อกลาง อีกทั้งยังสะท้อนบทบาทและความรับผิดชอบ รวมถึงการเอาใจใส่ของผู้ใหญ่ที่มีต่อเด็กด้วย

หน้าที่หลักของ “ของเล่น” คือ มีไว้ให้เด็กเล่น

จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า ความสำคัญของการเล่น คือ

1. กระบวนการส่งเสริมพัฒนาการด้านต่างๆ ทั้งกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญาและจิตวิญญาณ
2. การเล่นเป็นการศึกษาและเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการในชีวิตเด็ก
3. การเล่นเป็นกิจกรรมหลักในชีวิตเด็กซึ่งมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังให้เด็กยอมรับกฎ กติกา ของเกม

การละเล่นต่างๆ และการเล่นเป็นกลุ่ม

4. เด็กได้เรียนรู้โครงสร้างทางสังคมผ่านการเล่นบทบาทสมมติ เช่น บทบาทครู-นักเรียน บทบาทพ่อ-แม่-ลูก บทบาทพ่อค้า แม่ค้า บทบาทของหมอ เป็นต้น

นอกจากนี้ จากการวิเคราะห์การเล่น กระบวนการเล่น และของเล่นในแต่ละยุคสมัย พบว่า การเล่นมีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการของเด็ก การเล่นเริ่มตั้งแต่เด็กเล่นเองตามลำพัง เล่นกับพ่อ แม่ พี่ น้องหรือเพื่อนเล่นกับของเล่นซึ่งอาจเป็นสิ่งที่มียุ่ตามธรรมชาติหรือสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้น เด็กไทยสมัยก่อนจะเล่นด้วยกันเป็นกลุ่มใหญ่ ในละแวกหมู่บ้านเดียวกันทุกคนรู้จักกันและเป็นเพื่อนเล่นกัน เมื่อมีการเล่นเป็นกลุ่มจึงเรียกว่าเป็นการละเล่น ซึ่งจะแตกต่างกันไปในท้องถิ่นแต่ละจังหวัดหรือแต่ละภูมิภาค

การเล่นของเด็กไทยในอดีตส่วนใหญ่เล่นเป็นกลุ่มไม่จำกัดจำนวนผู้เล่น หากจะต้องแยกกลุ่มมักจะแยกเป็นกลุ่มเด็กชายและกลุ่มเด็กหญิง เพราะมีลักษณะการเล่นต่างกัน แต่การเล่นส่วนใหญ่เป็นการเล่นง่ายๆ ไม่มีอุปกรณ์ประกอบการเล่นมากนัก ไม่มีกติกาซับซ้อน ได้ทั้งความสนุกสนานและได้ออกกำลังกาย ฝึกความคล่องแคล่วว่องไวในการเคลื่อนไหวร่างกาย ขณะเดียวกันก็ฝึกความสังเกต ไหวพริบ ความจำ ความแม่นยำ การตัดสินใจ และความพร้อมเพรียงของกลุ่ม นอกจากนี้มีการฝึกออกเสียงคำสัมผัสคล้องจอง มีเนื้อร้องและบทสนทนาหรือการแสดงประกอบทำให้เด็กสนุกสนานยิ่งขึ้น

หากเป็นการเล่นที่ต้องใช้อุปกรณ์ประกอบการเล่น ในอดีตใช้วัสดุจากธรรมชาติมีทั้งวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น เช่น กิ่งไม้เล็ก ๆ กาบมะพร้าว ก้อนหิน เชือก เมล็ดผลไม้ ไม้ไผ่ ดอก ใบไม้ เมล็ด ผัก กะลา เปลือกหอย ผ้าขาวม้า ผ้าเช็ดหน้า เป็นต้น และเป็นที่พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ทำให้เด็กเล่นหรือเด็กทำเอง เช่น ม้าก้านกล้วย ปืนก้านกล้วย ตะกร้อสานด้วยทางมะพร้าว นกหวีดทำจากไม้ไผ่ ลูกข่างทำจากสะบ้า กลองหม้อตาล ตีกลองจากตาล กังเก็ง ถีตถิม บอกลึง บั้งบือ ฉญา ลืมฉาย ส่วนจำพวกตุ๊กตาสัตว์ต่าง ๆ เช่น หมูป่า งู นก กบ ปลา วัว ปั้นจากดินเหนียว การเล่นที่เป็นของเล่นประดิษฐ์จากภูมิปัญญาสังคมของคนในท้องถิ่น ช่วยให้เด็กมีความผูกพันกับธรรมชาติ ผู้ใหญ่มีกลยุทธ์ที่จะทำให้เด็กได้รู้จักใช้ไหวพริบและสติปัญญาแก้ปัญหา ฝึกให้รู้จักระแวงระวัง ช่างสังเกตและตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งส่งเสริมให้เด็กเป็นนักประดิษฐ์ เข้าใจเรื่องทิศทางการเคลื่อนที่ นอกจากเป็นการสร้างความเพลิดเพลินให้แก่ผู้เล่นและแฝงข้อคิด และยังช่วยให้เด็กเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น เคารพกฎ กติกาที่กลุ่มเป็นผู้สร้าง และรู้จักการประนีประนอม รู้จักให้อภัยผู้อื่น

จะเห็นได้ว่า การอบรมเลี้ยงดูเด็กไทยในอดีตนั้น พ่อ แม่มีความคาดหวังว่าลูกจะเป็นคนดี พ่อแม่จึงปฏิบัติตามความเชื่อทุกอย่างเพื่อลูก เด็กจะได้อยู่ใกล้ชิดกับผู้ใหญ่ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่ และผู้ดูแลเด็กใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น พ่อ แม่ หรือผู้ใหญ่มักจะเป็นผู้ทำของเล่นให้เด็ก และร่วมเล่นกับเด็ก ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ได้อบรมสั่งสอนเด็ก ขณะที่เล่นด้วยกัน การที่เด็กมีอิสระในการเล่น ทำให้การเรียนรู้ของเด็กจึงเป็นไปตามธรรมชาติและไม่มีแบบแผนอย่างเป็นทางการ แต่เด็กได้เรียนรู้ประสบการณ์จากการเล่นกับสิ่งที่อยู่รอบตัว เพราะลักษณะการเล่นและของเล่นที่พบนั้นเป็นการเล่นเลียนแบบวัฒนธรรม ที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาไทยและวิถีความเป็นอยู่ของท้องถิ่นนั้นๆ

การเล่นและประดิษฐ์ของเล่นโดยใช้แนวคิดของภูมิปัญญาเป็นแนวทางนั้นเป็นการช่วยขัดเกลาจิตใจของเด็กและส่งเสริมให้เด็กรักษารัชมรดกชาติและวัฒนธรรม การประดิษฐ์ของเล่นขึ้นด้วยความรักและผู้ใหญ่เองก็มีส่วนร่วมในการเล่นนั้นเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่างๆ ที่แฝงคติ แนวคิด รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูได้เป็นอย่างดี เพราะการเล่นในยุคนี้ส่วนใหญ่เป็นการเล่นเลียนแบบวัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในท้องถิ่น แม้ของเล่นนั้นจะไม่คงทนถาวร แต่ก็สอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน เป็นภูมิปัญญาแห่งการเอื้ออาทรซึ่งถือเป็นกฎสากลของภูมิปัญญาท้องถิ่น (เอกวิทย์, 2544: 37-38) อีกทั้งของเล่นพื้นบ้านยังสะท้อนความพอเพียงในครอบครัว และแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นต่างๆ โดยไม่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยี

ยุคเริ่มแรกของการอุตสาหกรรมในประเทศไทย การเล่นและเกมจำลองสังคมของเด็กไทย ส่วนใหญ่แล้วยังเป็นการเล่นที่เลียนแบบสังคมและประติสัฐของเล่นจากธรรมชาติ เช่น การประติสัฐสัฐยคอกจากเมล็ดพืช ตีกลองจากเปลือกข้าวโพด รดลากลไม้ รดลากลหลอดด้าย เป็นต้น จากการรวบรวมข้อมูล การเล่นของเด็กในสมัยก่อน (พ.ศ. 2448-2499) สรุปได้ว่า เกม การเล่นและของเล่นที่เป็นที่นิยมเล่นเมื่อเด็กเติบโตขึ้นในวัย 6-12 ปี เด็กชายส่วนใหญ่ชอบเล่นลอดโผน ปีนปาย ตั้ไม้ เล่นใช้กำลั้ง เล่นสร้างบ้านด้วยกิ่งไม้ ใบไม้ บลั้ดไม้ หรือ ตัวต่อเลโก้ (Lego) เล่นโปลั้ศจั้บขโมย เล่นลูกข่าง ส่วนเด็กหญิงจะเล่นขายของ เล่นหม้อข้าวหม้อแกง เล่นตุ๊กตาและตุ๊กตาคระดาศ เล่นเป็นครอบครัว เล่นเป็นหมอกับคนใช้ เล่นเป็นครูกับนักเรียน ส่วนเกมจั้ที่ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายนิยมเล่นเกมกระดาน เกมเศรษฐี และการ์ดเกมต่างๆ เป็นต้น และพบว่าของเล่นในยุคนี้จะมีระบบไขลาน³ และเครื่องยนต์กลไกเข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น เช่น เรือปักปัก ตุ๊กตาเซลลูลอยด์ ตุ๊กตายาง รถยนต์จั้ใช้ถ่านเป็นพลังขับเคลื่อน พุนยนต์ต่างๆ รูบิกส์ ลูกตั้งโยโย่ รวมทั้งของเล่นอื่นๆ ที่ผลิตจากไม้ สังกะสี พลาสตัก ยาง เป็นต้น

³ ระบบไขลานมีมานานแล้วตั้งแต่ก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พบในบัญชีเครื่องราชบรรณาการที่ไทยส่งให้ฝรั่งเศส ของเล่นประเภทที่มีระบบไขลานนี้สันนิษฐานว่าซื้อมาจากญี่ปุ่นหรือจีน อ้างอิงจาก ของเล่นยุคโบราณในทัศนะของเนก นาวิกมูล และประยูร สงวนไพร แห่งบ้านพิพิธภัณฑ (2549: ๑๑๑-๑๑๒).

สถานที่เล่นในยุคนี้นั้นในชนบทก็ยังคงเป็นสถานที่ตามธรรมชาติไม่ได้ปรุงแต่งอะไร อาจจะเป็นลานหน้าบ้าน ขานบ้าน หรือบริเวณรอบๆ บ้าน หรือหากเป็นในเมือง ตามหมู่บ้านก็จะมีที่ทาง สนามหญ้า สนามเด็กเล่นที่เด็กสามารถวิ่งเล่น และแอบซ่อนได้ ให้เด็กชายสามารถเล่นผาดโผน ปีนป่ายต้นไม้ เล่นใช้กำลัง เล่นสร้างบ้านด้วยกิ่งไม้ใบไม้ได้ ส่วนเด็กหญิงก็จะเล่นขายของ เล่นหม้อข้าวหม้อแกง เล่นตุ๊กตา เล่นเป็นครอบครัว ซึ่งสถานที่หรือบริเวณของการเล่นนี้แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และความเชื่อเพื่อแผ่เผื่อของชุมชนด้วย ส่วนเกมที่ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายนิยมเล่นเกมกระดาน สแครปเบิ้ล เกมเศรษฐี เกมบันไดงู และการ์ดเกมต่างๆ ซึ่งเป็นเกมที่ช่วยฝึกเชาวน์ปัญญาของเด็กให้รู้จักคิดอย่างมีระบบ เล่นอย่างมีระเบียบ มีวินัย ต้องระมัดระวังรอบคอบ และรู้จักพลิกแพลงและรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การเล่นบทบาทสมมติ ยังเป็นการเล่นที่สอดแทรกอุดมคติในการประกอบอาชีพ ทำให้เด็กมีความมุ่งหมายที่จะเป็นในอนาคต รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตัวเอง และอยู่บนพื้นฐานแห่งความพอเพียงคือ มีศีลธรรมอันดีงาม และอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงระบบคุณค่าของภูมิปัญญาไทยที่เป็นภูมิคุ้มกันที่สอดแทรกอยู่ในวิถีชีวิต สังคมไทย และวัฒนธรรมนั้นคือ การเล่นเป็นกลุ่มที่ก่อให้เกิดความสามัคคี แม้จะมีรูปแบบการเล่นที่เปลี่ยนไปบ้างแต่ก็แสดงให้เห็นว่าความเจริญของสังคมอุตสาหกรรมอาจมีผลกระทบต่อครอบครัวไทยบ้างแต่น้อยเมื่อเทียบกับสังคมตะวันตก เพราะครอบครัวไทยและเด็กไทยก็ยังคงมีการผูกสัมพันธ์ รักใคร่ ประจบคองกันดี อีกทั้งการเล่นต่างๆ ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตไทยแทบจะไม่เปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือครอบครัวส่วนใหญ่ยังอาศัยอยู่ในชุมชนที่มีคนละว้าย ทั้งคนเฒ่า คนแก่ ผู้ใหญ่ วัยทำงาน วัยรุ่น และเด็ก แม้ว่าเกมหรือการเล่นจะเป็นของเด็กก็จริง แต่ยังมีผู้ใหญ่บ้านมาร่วมเล่นด้วย เมื่อเกิดการไม่เข้าใจกันระหว่างผู้เล่นที่เป็นเด็กก็จะมีผู้ใหญ่เป็นคนห้ามปรามและสอดแทรกข้อคิดคำสอนต่างๆ ให้เด็กเป็นคนดี มีน้ำใจ ซึ่งเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตให้แก่เด็ก

ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ซึ่งสามารถเรียกได้ว่าเป็นสังคมสารสนเทศหรือสังคมดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างก้าวกระโดดส่งผลให้สังคมและวัฒนธรรมไทยเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ต้องเปลี่ยนไปของผู้ใหญ่ด้วย การเล่นและของเล่นของเด็กไทยส่วนใหญ่เป็นของเล่นสำเร็จรูปที่มีความทันสมัย มีรูปแบบและวิธีการเล่นแบบใหม่ และเล่นด้วยความเพลิดเพลิน ดังนั้นของเล่นดังกล่าวจึงมีไข่ของเล่นที่มาจากฝีมือของผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดและวัสดุตามธรรมชาติที่หาง่ายอีกต่อไป กลับกลายเป็นของเล่นที่ซื้อหามาด้วยอำนาจเงินตรา การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงแต่เป็นตัวสะท้อน "ความห่างเหิน" ระหว่างเด็กและผู้ใหญ่เท่านั้น หากยังเป็นตัวบ่งชี้ถึงรูปแบบความสัมพันธ์ของสถาบันครอบครัวในสังคมเมืองที่เน้นเรื่องอำนาจและความสามารถทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยนัยนี้ของเล่นจึงเป็นตัวบ่งชี้สถานะทางสังคมของผู้บริโภคอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ตัวอย่างเช่น ของเล่น หรือการเล่นแบบใหม่ที่ทันสมัย ก่อให้เกิดสังคมแบบใหม่ที่เรียกกันว่า **ไซเบอร์สเปซ (cyber space)**

ไซเบอร์สเปซ (Cyber Space) เป็นสังคมในมิติใหม่ที่ผู้คนใช้ชีวิต ติดต่อสื่อสาร ทำงาน เลือกซื้อสินค้าและบริการ เลือกสถานที่เรียน มหาวิทยาลัย ดูตัวอย่างภาพยนตร์ ให้ความสนใจในการสำรวจประชาติ แม้กระทั่งการหาคู่ และดำเนินชีวิตประจำวัน โดยผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ทั้งในลักษณะออนไลน์ และในลักษณะการฝากข้อความ เสียง หรือภาพ ลงบนกระดานประกาศหรือกระดานข่าว เมื่อเกิดสังคมใหม่ การเล่นจึงเปลี่ยนไป

โลกยุคใหม่อันเกิดจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การพัฒนาองค์ความรู้และการต่อยอดทางความคิดอย่างไม่หยุดยั้งของมนุษย์ ทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในมิติต่างๆ ทำให้มีการเล่นรูปแบบใหม่ และมีนวัตกรรมใหม่ที่ท้าทายภูมิปัญญาและคุณค่าความเป็นมนุษย์ไม่น้อย ซึ่งมีหน่วยงาน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนได้สำรวจ และจัดประเภทการเล่นและของเล่นตามยุคสมัยอยู่หลากหลาย แต่ในการศึกษาค้นคว้านี้ได้จัดประเภทการเล่น

และของเล่นยุคใหม่ตามหน้าที่และวิธีการเล่น ที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของคนในสังคมและวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. การเล่นแบบปัจเจกบุคคล

เด็กยุคใหม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้นและเร็วขึ้นกว่าในอดีต เนื่องจากพ่อแม่ต้องทำงานหาเงินมาเลี้ยงดู และเพื่อสถานภาพทางการเงินที่มั่นคงของครอบครัว ของเล่นที่พ่อแม่หามาให้เด็กเล่น จึงไม่พ้นรูปแบบของการเล่นคนเดียว หรือการเล่นแบบปัจเจกบุคคลที่มีราคาสูง เช่น ตุ๊กตาบาร์บี้ (Barbie) และตุ๊กตาโมโมโกะ (Momoko) ซึ่งเป็นพัฒนาการของการเล่นแต่งตัวตุ๊กตากระดาษ แม้วัตถุประสงค์ในการเล่นไม่ต่างกัน แต่รายละเอียดและวิธีการเล่นตลอดจนค่านิยมที่แฝงอยู่ในการเล่นและครอบครองตุ๊กตาบาร์บี้ ผลักดันให้เด็กยอมรับโครงสร้างทางสังคมของผู้ใหญ่มาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตตน และยอมรับระบบคุณค่าอันเป็นผลผลิตจากเศรษฐกิจทุนนิยมและวัตถุนิยมเป็นหลักโดยไม่รู้ตัว ด้วยอุปกรณ์เสริม (Accessories) ของตุ๊กตาบาร์บี้และโมโมโกะทั้งที่เป็นวัตถุ เช่น โทรศัพท์มือถือรุ่นล่าสุด รถยนต์ บ้าน เครื่องสำอาง หรือส่วนเสริมที่เป็นคนจำลอง เช่น พี่น้องหรือเพื่อน เชื่อให้เด็กเล่นในโลกแห่งจินตนาการได้ไม่ต้องมีเพื่อนหรือพ่อแม่ร่วมเล่นด้วย

ตุ๊กตาบาร์บี้ (Barbie)

ตุ๊กตาโมโมโกะ (Momoko)

ภาพประกอบ 2.1 ตุ๊กตาบาร์บี้และตุ๊กตาโมโมโกะ

พัฒนาการการเล่นแต่งตัวตุ๊กตากระดาษก้าวหน้ามาก เมื่อเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทกับการเล่นของเด็กยุคใหม่ เกมแต่งตัวตุ๊กตาออนไลน์แพร่หลายและเป็นที่นิยมในหมู่เด็กผู้หญิง โดยคงแนวคิดเดิมไว้ คือการแต่งตัวเป็นสาวสมัยใหม่ พร้อมข้าวของเครื่องใช้ราคาแพง ที่น่าสังเกตคือแฝงค่านิยมเรื่องอาชีพ เช่น อาชีพดีไซเนอร์ การเล่นจึงเป็นการฝึกให้เด็กยอมรับอาชีพใหม่ๆ ได้อย่างแนบเนียน แต่จุดด้อยคือ เป็นการเล่นคนเดียวและปิดกั้นตัวเองจากโลกภายนอก ขาดการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นไปโดยปริยาย

แม้การเล่นแบบปัจเจกบุคคลนั้นจะทำให้เด็กรู้สึกโดดเดี่ยว แต่การเล่นคนเดียวก็มีความสำคัญคือ เด็กมีเวลาเป็นของตนเอง การอยู่คนเดียวทำให้มีโอกาสดูแลตัวเอง ได้ลองผิดลองถูก หัดพึ่งตนเอง ฝึกสมาธิ ทำสิ่งที่ตนต้องการไม่ต้องมีผู้อื่นรบกวน ทำให้เด็กรู้สึกดีขึ้นและมีความภูมิใจในตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ แต่การปล่อยให้เด็กเล่นคนเดียวนั้น ต้องไม่ปล่อยทิ้งให้อยู่คนเดียวนานเกินไป จนขาดปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นจนเกิดความเคยชินและชอบอยู่ในโลกส่วนตัวมากกว่า

เกมแต่งตัวตุ๊กตาออนไลน์ Jojo's Fashion Show

ภาพประกอบ 2.2 เกมแต่งตัวตุ๊กตาออนไลน์

2. การเล่นเกมแบบไฮโซหาคือ

ในเชิงหน้าที่นิยม ของเล่นหลายอย่างรวมทั้งตุ๊กตาทำหน้าที่เป็นตัวสะท้อนกลไกการเปลี่ยนแปลงของสังคม และสะท้อนมุมมองเชิงจิตวิทยาด้วย เช่น ตุ๊กตาเด็กเล็กเหมือนจริง (Reborn Baby) ราคาแพง มีวิธีการเล่นค่อนข้างซับซ้อน จุดเด่นของคือ การจำลองความเป็นมนุษย์ (เด็กแรกเกิด) ที่เหมือนจริงมากที่สุด มีอุปกรณ์เสริมที่อิงความเป็นมนุษย์เป็นหลัก เช่น หัวใจ (ใส่แบตเตอรี่ให้เต้นได้) ขนตาที่อ่อนนุ่มและผิวหนังที่นุ่มราวกับผิวเด็กจริงๆ ตุ๊กตาแบบนี้ ต้องสั่งซื้อทางอินเทอร์เน็ตและต้องประกอบส่วนต่างๆ เอง ด้วยความซับซ้อนเหล่านี้ จึงเป็นที่สังเกตว่า ตุ๊กตาไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นของเล่นคลายเหงาและเสริมจินตนาการให้เด็กเท่านั้น แต่ยังเป็นของเล่น ของสะสม และเป็นเครื่องมือทางการแพทย์ที่ใช้บำบัดผู้ป่วยที่มีอาการซึมเศร้าจากการสูญเสียลูก หรือผู้สูงอายุที่เคยเป็นพ่อแม่ ไฮโซหาคือซึ่งตนเองยังมีบทบาท มีความสำคัญ และยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันในครอบครัว

ตุ๊กตาเด็กเล็กเหมือนจริง (Reborn Baby)

ภาพประกอบ 2.3 ตุ๊กตาเด็กเล็กเหมือนจริง

โดยนัยนี้ ตุ๊กตาจึงมีบทบาทซับซ้อนในเชิงสังคมและจิตวิทยา รุกเข้าไปถึงกรณีความเป็นมนุษย์ที่ธรรมชาติมิใช่ผู้กำหนดอีกต่อไป ทั้งยังสะท้อนภาพถึงสมาชิกในสังคมยุคดิจิทัลไฮโซหาคือ ความรัก ความใกล้ชิดและอ้อมกอดของมนุษย์แบบในอดีตผ่านมนุษย์จำลองคือตุ๊กตา

3. การเล่นเกมจำลองสังคมในโลกเสมือน

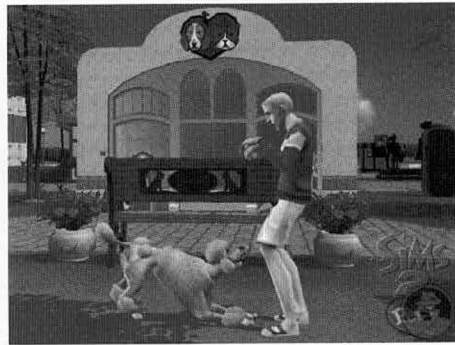
การเล่นเกมจำลองไม่เพียงจำกัดเฉพาะการจำลองตุ๊กตาให้เหมือนคนมากที่สุดเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตการจำลองไปจนถึงขั้นจำลองสังคมและชีวิต เช่น เกมเดอะซิมส์ (The Sims) ซึ่งจะจำลองสถานการณ์ต่างๆ ให้ผู้เล่นได้สวมบทบาทเป็นผู้อยู่ในสถานการณ์นั้นๆ และตัดสินใจว่าจะจัดการอย่างไรกับสถานการณ์ตรงหน้า เกมออนไลน์นี้จึงจัดอยู่ในประเภทเกมจำลองชีวิต (Life Simulation) โดยโลกของเดอะซิมส์เป็นโลกแห่งจินตนาการที่ดำเนินอยู่ในเกม ผู้เล่นสามารถควบคุมตัวละครทุกตัวในเกมทั้งที่เป็นมนุษย์และมีโซ่มนุษย์

ภาพประกอบ 2.4 Sim Life Stories (อ้างอิงจาก http://thesims2.ea.com/about/sims_stories/index.php)

โครงสร้างและวิธีการเล่นเกมเดอะซิมส์นี้ มีเป้าหมายในชีวิตเหมือนมนุษย์ในสังคมจริง กล่าวคือ ต้องการอาหาร สิ่งแวดล้อมและสังคมดี มีสุขภาพดี และมีปณิธาน เช่น การเติบโต มีความรู้ มีชื่อเสียง มีความรัก มีครอบครัว เป็นเกมที่เล่นและสร้างอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีหน้าที่นิยม ที่มองว่าสังคมประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่ทำหน้าที่ต่างกัน在社会 ดังนั้นส่วนต่างๆ จึงแยกออกจากกันได้ แต่ต้องพึ่งพากันมากขึ้น การดำรงอยู่จึงต้องทำหน้าที่ประสานสอดคล้องกัน และปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคมไม่ว่าจะมีผลดีหรือผลเสีย ต่างมีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของสังคมทั้งสิ้น

เกมนี้จำลองระบบสังคม วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต โดยมีรูปแบบเสมือนโลกจริงมาก ทำให้เด็กที่เล่นเป็นเสมือนส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมอย่างเต็มที่ ซึ่งอาจจะไม่ใช่ในชีวิตจริงของเด็ก จึงเป็นการชดเชยสิ่งที่เด็กต้องการได้ ที่สำคัญคือ การเล่นเกมเป็นวิธีการหรือหนทางที่เด็กจะสร้างประสบการณ์ให้ตนเอง เพื่อรับรู้และเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมซึ่งผู้ใหญ่ไม่เคยสอน เด็กที่เล่นเกมนี้จะมีสังคมจำลองที่เข้าถึงได้ทุกเมื่อ มีตัวละครในเกมเป็นเพื่อน จึงทำให้ขาดการปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง โดยนัยนี้ผู้เล่นจะโดดเดี่ยว โหยหาความรัก ความอบอุ่นและมีมิตรภาพจากสังคมที่มีชีวิต

ภาพประกอบ 2.5 เกมออนไลน์ (อ้างอิงจาก http://game.sanook.com/gameupdate/preview_07409.php และ <http://wii.gamespy.com/wii/the-sims-2-pets/787054p1.html>)

นอกจาก ประเภทของการเล่นของเด็ก 3 ประเภท คือ การเล่นแบบปัจเจกบุคคล การเล่นแบบหยอเยาะตลก การเล่นแบบจำลองสังคมในโลกเสมือน ดังที่กล่าวมาแล้ว ในความเป็นจริงยังพบว่าการเล่นของเด็ก (อาจจะผู้ใหญ่ด้วย) ในสังคมไทยในยุคไซเบอร์สเปซ ยังรวมถึงการเล่นบทบาทสมมติ (Role Play) การเล่นที่เลอะเทอะแต่สนุก (Messy Play) การเล่นแบบจินตนาการ (Imaginative Play) การเล่นเกี่ยวกับวัฒนธรรม (Cultural Play) การเล่นที่ใช้ร่างกาย (Physical Play) การเล่นแบบสื่อสาร (Communication Play) การเล่นที่ต้องใช้ความคิด (Cognitive Play) การเล่นแบบเสี่ยงและท้าทาย (Adventure Play) การเล่นด้านสังคม (Social Play) การเล่นที่ใช้แรงและกำลัง (Rough & Tumble Play) การเล่นแบบสร้างสรรค์ (Creative Play) การเล่นสำรวจ (Exploratory Play) และ การเล่นที่ใกล้เคียงกับวิถีชีวิต (Play that is close to life) ตามข้อมูลของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (2544) และองค์กรอื่นๆ ได้สำรวจวิจัยไว้

การเลี้ยงดูเด็กสู่ความพอเพียงผ่านการเล่น ของเล่น และเกมในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัยของไทย

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีนับเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลี้ยงดูผ่านการเล่นและของเล่นในปัจจุบันซึ่งปรับเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงจากอดีตที่สะท้อนถึงความผูกพันระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่ของเล่นสำเร็จรูปตามสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละครอบครัว ของเล่นในยุคใหม่ เช่น ตุ๊กตาพูดได้ ร้องเพลงได้ เคลื่อนไหวได้ เดินได้ และล้อเลียนเสียงพูดได้ ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับคือ ตุ๊กตาบาร์บี้ ตุ๊กตาโมโมโกะ นอกจากนี้ ยังมีรถยนต์หรือเครื่องบินที่สามารถบังคับได้ด้วยรีโมทบังคับ แต่ของเล่นที่ทันสมัยและไฮเทคที่เป็นที่นิยมกันมาก คือ วิดีโอเกมที่สามารถเล่นผ่านโทรทัศน์ได้และถือเป็นกลยุทธ์ทางการตลาดที่แยบยลมาก เพราะเกือบทุกบ้านในปัจจุบันมีโทรทัศน์ ต่อมาการพัฒนาเครื่องเล่นเกมให้อยู่บนเครื่องเล่นที่พกพาได้สะดวก ซึ่งได้รับความนิยมมาก คือ GAME BOY ของ NINTENDO และเกมที่เป็นของเล่นฮิตไปทั่วโลก คือ ทามาโกอิจิ ซึ่งผู้เล่นต้องเริ่มเล่นตั้งแต่ฝึกทามาโกอิจิให้เป็นตัวให้ได้ และต้องเลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ ต้องระวังไม่ให้ป่วยหรือตาย

เมื่อคอมพิวเตอร์พีซีแพร่หลาย การเล่นและของเล่นก็พัฒนามาเป็นเกมที่เล่นในระบบออนไลน์ โดยผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตและระบบ LAN และการพัฒนาระดับการประมวลผลภาพเป็น 2 มิติ และ 3 มิติ บนเว็บไซต์ ในเกมผู้เล่นสามารถสร้างตัวละคร และพัฒนาเนื้อเรื่อง สะสมของเล่นต่างๆ และมีการซื้อ-ขาย แลกเปลี่ยนกันในเกมด้วย เกมแบ่งเป็นหลายแนว ได้แก่ แนวแอ็คชั่นต่อสู้ ผจญภัย แนววางแผนกลยุทธ์ แนวการแข่งขันอาจจะด้วยความเร็วหรือการเก็บสะสมสิ่งของในเกม แนวการกีฬา แนวฝึกเชาวน์ปัญญา แนวผลิตเพลิน และแนวก่อสร้าง เกมจำลองสังคมต่างๆ เป็นต้น

เกมออนไลน์ทั้งหลายเป็นเสมือนโลกย่อส่วนที่ผู้ใหญ่จำลองไว้ให้เด็ก เด็กยุคใหม่จึงมีหน้าที่เพียงรับสิ่งที่มีอยู่แล้ว อันแฝงไปด้วยระบบโครงสร้างทางสังคม ค่านิยม วิถีชีวิต เป็นต้น มาใช้โดยไม่ได้เป็นผู้คิดสร้างหรือประเมินเท่าใดนัก นอกจากนี้ของเล่นเหล่านี้ยังมีราคาแพง เมื่อเทียบกับของเล่นในยุคก่อนที่ผู้ใหญ่ทำให้หรือซื้อหาได้ในราคาถูก ผู้บริโภคของเล่นยุคใหม่จึงมักเป็นผู้มีกำลังซื้อเป็นหลัก ดังนั้นค่านิยมที่แฝงอยู่กับของเล่นยุคใหม่จึงแฝงทัศนคติของ “ชนชั้น” และ “ผู้มีฐานะ” เป็นหลัก จะเห็นได้จากแฟชั่น เครื่องประดับ และวิถีชีวิตของตุ๊กตาบาร์บี้ โมโมโกะและตุ๊กตาออนไลน์ รวมถึงตุ๊กตาทารกเหมือนจริงด้วย ส่วนวัสดุที่นำมาใช้ก็เป็นวัสดุสังเคราะห์ที่ทำจากยาง เหล็ก พลาสติก ไฟเบอร์ที่ต่างจากธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ผู้ผลิตก็ได้พยายามชดเชยด้วยการ “เลียนแบบ” ให้ใกล้เคียงธรรมชาติและความเป็นมนุษย์มากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการใช้กลไกข้อต่ออย่างง่ายในตุ๊กตาบาร์บี้และโมโมโกะ และเห็นได้ชัดเจนที่สุดในตุ๊กตาทารกเหมือนจริงซึ่งไม่เพียงแต่ “เลียนแบบ” เท่านั้น แต่ยังเป็นการ “จำลอง” ความเป็นมนุษย์ได้อย่างแนบเนียน เช่น ใช้อย่างสังเคราะห์ที่สัมผัสใกล้เคียงกับผิวเด็กมากที่สุดรวมทั้งมีการพยายามใส่ “จิตวิญญาณ” ปลอม (หัวใจแบตเตอรี่) และ “ลมหายใจ” (มอนิเตอร์

ที่ทำให้หน้าท้องตุงตากระพือเหมือนคนหายใจ) การพยายามบิดเบือนธรรมชาติเหล่านี้ อาจกลายเป็นการสร้างควมสับสนให้เด็กระหว่างสิ่งที่เป็นธรรมชาติกับสิ่งที่สังเคราะห์มาเพื่อเลียนแบบธรรมชาติได้

เกมออนไลน์จะสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมยุคใหม่ ในแง่ของการต้องการความรวดเร็ว ฉับไว คล่องแคล่วและสามารถสร้างหรือแก้ปัญหาต่างๆ ได้ทันที่ ข้อดี คือ ทักษะในการใช้มือให้ประสานสัมพันธ์กับตา ทักษะในการใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี ฝึกความว่องไว เป็นต้น เกมและของเล่นในยุคดิจิทัลนั้นอาจจะตอบสนองความต้องการของผู้เล่นได้แต่ก็เพียงระดับหนึ่ง แต่อีกด้านหนึ่งต้องอาศัยการแข่งขัน ชว่งชิงเพื่อให้ได้มาซึ่งทุกสิ่ง ซึ่งอาจมองข้าม การมีสติ ละเอียดรอบคอบ การยับยั้งชั่งใจและไม่ตัดสินใจอย่างหุนหันพลันแล่นในช่วงเวลา เกมออนไลน์จึงอาจเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมหรือทักษะการ “กดปุ่ม” เพื่อสร้าง แก้ไข เปลี่ยนแปลงหรือแม้แต่ทำลายทุกสิ่งได้ภายในพริบตา และแม้จะมีการสอดแทรกเรื่องบทบาทหน้าที่ และสอนให้รู้จักการปรับตัวที่จะอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ แต่ก็เป็นการตอบสนองแบบผิวเผิน สะท้อนภูมิปัญญาและวิถีความพอเพียงได้น้อยมาก การเล่นเกมหรือของเล่นในลักษณะนี้จึงเป็นการตอบรับกระแสบริโภคนิยมอย่างชัดเจน เพราะในการเล่นจะต้องมีอุปกรณ์หลัก คือ เครื่องเล่นและโปรแกรมเกม รวมทั้งอุปกรณ์เสริมในการเล่นอีกมากมาย เป็นการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย และเมื่อตกุ่นไปแล้วก็กลายเป็นขยะทางเทคโนโลยีที่ย่อยสลายได้ยาก

ด้วยลักษณะและหน้าที่ดังกล่าว ของเล่นยุคใหม่ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจึงแฝงไปด้วยความพึงเพื่อ วัฒนธรรมบริโภคนิยม ความหมกมุ่นเกี่ยวกับรูปร่างหน้าตา ความพึงพอใจในความเป็นผู้ชนะทำให้จิตใจลดทอนความเป็นมนุษย์ (De-humanized) ก่อให้เกิดความรู้สึกในชั่วตงข้าม ผู้เล่นจะได้รับความโดดเดี่ยว ความเหงา ความรู้สึกโหยหาอดีต ความรัก ความอบอุ่นและมิตรภาพจากสังคมที่ไม่มีชีวิต และไม่อาจจับต้องได้จริง เป็นรางวัลสำหรับผู้ชนะ ซึ่งอาจจะทำให้เกิดปัญหาของการติดเกมคอมพิวเตอร์ในเด็กและวัยรุ่นที่ยังมีวุฒิภาวะที่ไม่สมบูรณ์ เป็นปัญหาระดับชาติ เพราะพฤติกรรมของผู้ที่ติดเกมนั้นคล้ายกับผู้ป่วยติดสารเสพติด หรือผู้ป่วยติดการพนัน คือ มีความรู้สึกเพลิดเพลินใจเมื่อได้เล่น และเมื่อบรรลุลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้แล้ว ก็ต้องการเอาชนะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ หากถูกขัดขวางไม่ให้เล่นเกมหรือไม่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ จะเกิดอารมณ์หงุดหงิด มีพฤติกรรมก้าวร้าวและอาจก่อให้เกิดอาชญากรรมได้ สิ่งที่น่าเป็นกังวลคือ ผู้เล่นที่เป็นเด็ก อาจจะซึมซับพฤติกรรม ค่านิยม ความเชื่อบางอย่างจากเกม และอาจจะเพลิดเพลินจนหลงลืมรากเหง้าทางวัฒนธรรมความเป็นไทย ขาดศีลธรรม ไม่รู้คุณค่าของภูมิปัญญาไทยและการมีชีวิตอยู่อย่างพอเพียง ดังนั้น สถาบันครอบครัวจึงเป็น “เบ้าหลอม” สำคัญที่จะสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” และ สำนึก “พอเพียง” ในตัวตนเด็กให้พร้อมที่จะดำรงอยู่ในสังคมยุคปัจจุบัน

การเล่นที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาไทยในยุคสังคมดิจิทัลนั้นอาจจะหาได้ยาก เพราะปัจจุบันเด็กที่อยู่ในเมืองใหญ่มีของเล่นและกระบวนการเล่นแบบใหม่ ทันสมัย การเล่นเปลี่ยนไปจากการเล่นของเล่นพื้นบ้านหรือของเล่นที่ประดิษฐ์เองกลายเป็นการเลือกซื้อของเล่นที่ทันสมัย สำเร็จรูป และที่ทันสมัยที่สุดในขณะนี้ ก็คือ การเล่นเกมที่เป็นระบบดิจิทัลผ่านเครื่องคอมพิวเตอร์ ผ่านจอโทรทัศน์ จอโทรศัพท์มือถือ หรือเครื่องเล่นเกมขนาดพกพาต่างๆ เด็กสามารถเล่นเกมได้ทุกที่ มีเกมเป็นเพื่อน มีอิสระในการเล่น ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบตัวใครตัวมัน หรือหากเป็นเกมออนไลน์ ผู้เล่นที่เป็นสมาชิกสามารถร่วมเล่นด้วยกันได้ โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ทีเดียวกัน ทำให้เด็กขาดการปฏิสัมพันธ์กับคน แต่กลับมีความใกล้ชิดกับเกมและสิ่งที่จำลองขึ้นในเกมมากขึ้น

4. การเลี้ยงดูเด็กไทยในยุคสารสนเทศ

จากการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับสถาบันครอบครัว อันเป็นเป้าหมายหลักของเด็กรุ่นนั้น พบว่า ในยุคดิจิทัลครอบครัวหมายถึง บุคคลที่มาร่วมกันโดยการสมรสซึ่งก่อตั้งเป็นครอบครัวในฐานะสามีภรรยา เป็นพ่อแม่ เป็นลูกชายลูกสาว เป็นพี่น้อง มีการดำรงรักษาวัฒนธรรมเดิมและอาจสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ๆ เพิ่มขึ้น มีความหมายเปลี่ยนไป อีกทั้งสร้างความสับสนให้กับชีวิตบางคน โดยเฉพาะคนรุ่นพ่อแม่ของเรา มีคนบางกลุ่มมองภาพครอบครัวว่าเป็นสิ่งจำเป็นของสังคมและมีความเป็นอุดมคติ แต่คนส่วนใหญ่ในยุคดิจิทัลเริ่มมองว่า ครอบครัวเป็นโลกในอุดมคติและไม่มีครอบครัวที่มีความสุขสมบูรณ์แบบอยู่จริง นอกจากนี้ครอบครัวยังเป็นสถานที่ของความรุนแรงและการบีบคั้นประจำวัน (เบค-เกอร์นส์เฮม. 2550: 1)

ความคิดเช่นว่า ความเป็นครอบครัวจำเป็นจะต้องมีความสัมพันธ์กัน และใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันตามขนบดั้งเดิมเช่นนั้นหรือ และคุณค่าของครอบครัวอยู่ที่ไหน สะท้อนให้เห็นแนวคิดและวิถีการดำเนินชีวิตของวัยหนุ่มสาวว่า คิดต่างจากครอบครัวที่เป็นต้นแบบในอดีตมากเพียงใด ปัจจุบันผู้คนใช้ชีวิตแบบปัจเจกชนมากขึ้น การมีคู่ครองและอยู่ร่วมกันไม่ใช่เรื่องจำเป็นอีกต่อไป คนบางคนที่ถูกเรียกว่าเป็น คนโสด แต่มีความสัมพันธ์ที่มั่นคงกับบางคนโดยไม่ได้อยู่บ้านเดียวกัน และไม่ได้เลือกรูปแบบชีวิตการแต่งงานแต่พอใจที่จะใช้ชีวิตด้วยกัน โดยการแยกกันอยู่ (Bertram 1994: 23. อ้างใน เบค-เกอร์นส์เฮม. 2550: 3)

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของคนในสังคมดิจิทัลนั้น มีความซับซ้อนและแตกต่างจากคนในสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมอย่างสิ้นเชิง แม้สังคมไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมค่อนข้างช้ากว่าประเทศตะวันตก แต่ระยะ 20 ปีมานี้ ประเทศไทยมีเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม สู่ยุคดิจิทัลอย่างรวดเร็ว คนส่วนใหญ่ปรับความคิดและพฤติกรรมไม่ทัน เกิดความผิดพลาดทั้งโดยเจตนาหรือโดยความไม่รู้เท่าทัน ก่อให้เกิดช่องว่างในการสื่อสาร เกิดความไม่เข้าใจและความแปลกแยก ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมเปลี่ยนไป โดยเฉพาะในสังคมเมืองที่มนุษย์เงินเดือนทั้งหลายคล้อยตามความเชื่อของสังคมบริโภคนิยมที่คิดว่า ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ ทำให้มนุษย์เป็นคนที่เก่งที่สุดและอยู่เหนือสิ่งอื่นใด วิถีชีวิต การผลิตและการบริโภคเปลี่ยนไป และมีความต้องการด้านวัตถุอย่างไร้ขีดจำกัด

เมื่อด้านนิยมของคนในสังคมเปลี่ยนไป สังคมไทยที่มีศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและค่านิยมอันเป็นลักษณะเดิมของสังคมไทยก็เริ่มเสื่อมลง พ่อแม่ไม่ได้เลี้ยงดูลูก ไม่มีเวลาให้กับลูก ทำให้ค่านิยมในการเลี้ยงดูลูกเปลี่ยนไป พ่อแม่จะตามใจลูกเท่าที่ฐานะทางการเงินจะเอื้ออำนวยโดยไม่มีขอบเขต ไร้เหตุผล ขาดการอบรมระเบียบวินัยในครอบครัวเพราะเร่งรีบ หน้าที่ทั้งหมดจึงตกไปเป็นของพี่เลี้ยง และครูในโรงเรียน ที่สำคัญ คือ พ่อแม่ยังฝากความหวังทั้งหมดไว้กับคนแปลกหน้าเหล่านี้ ทั้งที่ไม่ได้อยู่ในครอบครัวด้วย

ความเป็นเด็ก: วิถีการเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยร่วมสมัยและความพอเพียงในการเลี้ยงดูเด็ก

การเลี้ยงลูกของพ่อแม่ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะครอบครัวคนชั้นกลางผู้มีการศึกษาในเมืองใหญ่ ไม่ว่าจะในต่างจังหวัดหรือในกรุงเทพฯ สะท้อนให้เห็นว่า รับเอาความคิดเรื่องวัยเด็กและความเป็นเด็กของตะวันตกไม่ต่างจากสังคมอื่นในยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีความคิดและการใช้ชีวิตคล้ายกัน ทั้งซีกโลกตะวันตกและซีกโลกตะวันออก โดยเฉพาะความคิดที่ผู้ใหญ่มองเด็กว่า “เป็นวัยทองของชีวิต” เป็น “ผ้าขาวบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน” รอคารแต่งแต้ม หรือปั้นแต่ง จากผู้ใหญ่ อันเป็นแนวคิดที่หลอมรวมแนวเรื่องวัยเด็กของจอห์น ล็อค และรุสโซ เข้าด้วยกัน ความคิดของนักปรัชญาทั้งสองช่วยปฏิวัติความคิดเกี่ยวกับเด็กของโลกตะวันตกสมัยโบราณ ซึ่งยังทรงอิทธิพลต่อความคิดการมองเด็กในปัจจุบันด้วย โดยเฉพาะในสังคมไทยร่วมสมัยไม่น้อยปฏิบัติต่อลูกโดยมีแนวโน้มว่า “เห่อ” เด็กและความเป็นเด็กตามกระแสโลกด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพประกอบ 2.6 นิตยสาร Modern Mom

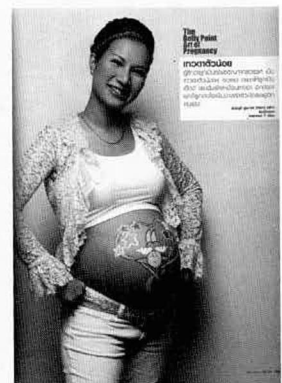
รักตั้งแต่ก่อนเกิด : ความคิดสากลเรื่องเด็กของพ่อแม่คนไทยใน “นิตยสาร แม่ๆ ลูกๆ”

นิตยสารสำหรับสตรีมีครรภ์ *Modern Mom* เป็นเพียงหนึ่งในนิตยสารหลายฉบับในตลาดหนังสือเมืองไทยที่ให้ความรู้แก่พ่อแม่เรื่องการเลี้ยงดูลูก ฉบับที่นำเสนอในที่นี้ คือ ฉบับเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2551 ซึ่งหยิบยกมาวิเคราะห์ให้เห็นแนวความคิดของพ่อแม่ไทยปัจจุบัน (พ.ศ. 2551) ว่า มีความคิดเรื่องเด็กซึ่งได้รับอิทธิพลจากความคิดของตะวันตกอย่างไร

ภาพปกหน้าของนิตยสารฉบับนี้ เป็นภาพสตรีมีครรภ์อายุครรภ์ 8 เดือน กำลังนอนยิ้มอย่างมีความสุขและภาคภูมิใจอยู่บนสนามหญ้า อดภาพวาดศิลปะบนหน้าท้อง (Belly Paint) ซึ่งวาดตามความคิดเกี่ยวกับลูกในครรภ์ว่าแม่มองว่าลูกในท้องเป็นอะไร เธอคิดอย่างไรต่อลูก นอกจากนี้ ยังมีแม่ผู้แสดงแบบศิลปะบนหน้าท้องในภาพกรอบเล็กส่วนล่างของปกอีก 7 คน ต่างใช้เนื้อหาของภาพศิลปะบนหน้าท้องที่ยืนนูนของตนสะท้อนให้เห็นทัศนคติเกี่ยวกับเด็ก (ลูก) ที่พวกเขามี การวาดศิลปะบนหน้าท้อง (Belly Paint) นี้เป็นเครื่องสะท้อนถึงภาวะ “การเห่อเด็ก” และเป็นการมองเด็กด้วยอุดมคติว่าเป็นวัยทองแห่งชีวิต ซึ่งเป็นความคิดที่มาจากวัฒนธรรมตะวันตกที่มารดาไทยรุ่นใหม่รับมาอย่างเต็มที่

ฉัตรฤดี สุชะจาติ โคพิษฐ์ อาชีพพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน อายุครรภ์ 7 เดือน วาดภาพเทวดาบนหน้าท้อง โดยบอกว่า “รู้ลึกว่าลูกเป็น ของขวัญจากสวรรค์ เป็นเทวดาตัวน้อยๆ ของแม่ อยากให้ลูกเป็นเด็กดี และเข้มแข็งเหมือนเทวดา อีกอย่างเรามีลูกคนโตเป็นนางฟ้าตัวน้อยอยู่อีกคนแล้ว”

สาลินี ทิพย์อาสน์ อาชีพรับราชการครู อายุครรภ์ 5 เดือน วาดภาพเด็กสองคนกับท้องฟ้าสดใสบนหน้าท้อง โดยกล่าวว่า “ตั้งใจมีลูกอีกคนเพื่อเป็นเพื่อนของลูกสาวคนโต อยากให้ลูกสองคนมีความสุข อารมณ์ดีเหมือนอยู่บนทุ่งหญ้า ฟ่ำใส”

ภาพประกอบ 2.7 นิตยสาร Modern Mom

คำกล่าวของฉัตรฤดี ข้างต้นที่ว่า “ลูกเป็นของขวัญจากสวรรค์ เป็นเทวดาตัวน้อย” นี้อาจวิเคราะห์ได้ว่าสำหรับเธอ เด็กเป็นภาพฝันอันสวยงามเรื่องรอง รวากับเป็นของขวัญจากพระเจ้า ซึ่งมากำเนิดพร้อมสมมติฐานของมารดาว่า “ต้องดีงามราวกับเทวดา” ด้วย แนวคิดเช่นนี้ของเธอซึ่งเป็นตัวอย่างมารดาคนไทยคนหนึ่งในปัจจุบัน เห็นได้ชัดว่าเป็นมรดกความคิดการมองเด็กแบบยุคโรแมนติกอันสืบเนื่องมาจากบทกวีของเวอร์คสเวิร์ธและของรุสโซอย่างชัดเจน

การที่หญิงผู้แสดงแบบเปิดหน้าท้องโชว์ส่วนที่ยื่นนูน อวดทารกในครรภ์ที่ยังมองไม่เห็นตัว แสดงว่าแม่เหล่านี้นี้มีอุดมคติเกี่ยวกับเด็ก มีการยอมรับในตัวเด็ก อีกทั้งมี “ความคาดหวัง” ต่อลูก มีการวางแผนทางชีวิตแก่ลูกตั้งแต่ก่อนเกิด มีความมั่นใจว่าเด็กจะต้องเกิดมา ตนจะต้องเลี้ยงลูกได้ดี เด็กจะเติบโตอย่างสวยงาม สมบูรณ์ พฤติกรรมที่สตรีตั้งครรรภ์โชว์หน้าท้องของเธอนี้ จึงสะท้อนให้เห็นการยอมรับว่า เด็กมีตัวตน (exist) ตั้งแต่ก่อนการคลอด และยอมรับว่า วัยเด็กยืดขยายลงไปตั้งแต่ก่อนการเกิดจริง

นอกจากนี้ ทศนะของมารดาสะท้อนการให้ความสำคัญต่อบทบาทของผู้หญิงในฐานะ “แม่” และ “ผู้ดูแลลูก” (อันมีนัยของการเป็น “แม่บ้าน” รวมอยู่ด้วย) ซึ่งสะท้อนให้เห็นความ “เห่อ” เด็กและการให้คุณค่าแก่เด็กราวกับเป็นรางวัลอันยิ่งใหญ่สำหรับทั้งผู้หญิงและครอบครัว เพราะพ่อแม่ต้องมีเวลา มีเงินทอง และมีความพร้อมพอจะ “ว่าง” พอที่จะ “ทุ่มเท” และ “เต็มใจ” จินตนาการถึงลูกก่อนเกิดได้มากมายเท่านี้ และยอมใช้เวลาและเงินทองไปเพื่อการสร้างศิลปะบนหน้าท้องของแม่ตั้งครรรภ์ ซึ่งอาจไม่ก่อประโยชน์ต่อทารกในครรภ์แต่อย่างใด อาจมีบ้างในแง่ที่เมื่อแม่อารมณ์ดี มีความพึงพอใจในตนเอง ย่อมทำให้ลูกในครรภ์มีพัฒนาการ แต่การกระทำของมารดาเหล่านี้ เป็นการเชิดชูอุดมคติความเป็นแม่พอๆ กับตอกย้ำความเห่อเด็กอย่าง “เกินจำเป็น” รูปแบบหนึ่งของคนไทยกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยสมัยใหม่

นิตยสาร “แม่ๆ ลูกๆ” : คัมภีร์เลี้ยงลูก และโรงเรียนพ่อแม่

นิตยสารสำหรับแม่ตั้งครรรภ์และนิตยสาร “แม่ๆ ลูกๆ” ที่ผลิตขึ้น เพื่อเป็นคู่มือพ่อแม่ในเมืองไทย ในพ.ศ. 2551 มีประมาณ 8 ฉบับ (นอกเหนือจากหนังสือเกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กอีกจำนวนนับไม่ถ้วน) ส่วนผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของคนชั้นกลางผู้มีการศึกษาในเมืองใหญ่ ซึ่งมีวิถีชีวิตตามกระแสสากล สังเกตได้จากการตั้งชื่อนิตยสารซึ่งแสดงถึงค่านิยมยอมรับบทบาทสตรีว่ามีตำแหน่ง และมีหน้าที่สำคัญในบ้านเคียงคู่กับคู่ครอง และยังมีนัยแห่งการยอมรับเด็กว่ามีความสำคัญมาก เช่น *Modern Mom*, *Mother and Care*, รักลูก, ดวงใจพ่อแม่, แม่และเด็ก, MamaMee, บ้านที่คุณแม่ , *Kids and Schools*, *Real Parenting* เป็นต้น

นิตยสารเหล่านี้เป็นสิ่ง “จำเป็น” และกลายเป็น “คัมภีร์เลี้ยงลูก” สำหรับครอบครัวเดี่ยวที่ไม่มีผู้อาวุโสกว่า เพราะนิตยสารเหล่านี้ประพาดิตัวเสมือน “ครู” ผู้ให้ความรู้อันเชื่อถือได้ และได้สร้าง “สถาบันใหม่”⁴ แก่สังคมสาธารณะราวกับเป็น “โรงเรียนของพ่อแม่” กล่าวคือมีนักวิชาการทุกด้านเกี่ยวกับเด็กเป็นผู้ให้ความรู้และเป็นที่ปรึกษาแก่พ่อแม่ ทั้งกุมารแพทย์ จิตแพทย์ พยาบาลผดุงครรภ์ นักเขียนเรื่อง นักเล่นิทานสำหรับเด็ก ครูโรงเรียนอนุบาลชื่อดัง พ่อแม่ผู้ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงลูก บุคคลเหล่านี้ทำหน้าที่เสมือนผู้เฒ่าผู้แก่ผู้อาบน้ำร้อนมาก่อน ด้วยตำแหน่งหน้าที่อันแสดงถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญชั้นสูง (expert) เมื่อพวกเขาแสดงความรู้ให้คำแนะนำแก่พ่อแม่ในคอลัมน์ต่างๆ ของหนังสือ จึงแสดงบทบาทต่อพ่อแม่รุ่นใหม่เสมือนเป็น “ครูสอนศิษย์” อันเคยเป็นหน้าที่ของผู้เฒ่าผู้แก่ของสังคมไทยยุคอดีต ที่จะทำหน้าที่ให้

⁴ ตัวอย่างของนิตยสารแม่ๆ ลูกๆ ที่สร้าง “สถาบันสังคม” ขึ้นจริง คือบริษัทรักลูก แฟมิลีกรุ๊ป ซึ่งเติบโตจากการผลิตนิตยสารสำหรับแม่และเด็กกว่า 25 ปี แล้วจึงขยายธุรกิจสู่การจัดกิจกรรมสำหรับเด็ก การผลิตสื่อโทรทัศน์ การผลิตสิ่งพิมพ์เพื่อเด็กและครอบครัวอีกมากมาย ซึ่งในปีพ.ศ. 2550 บริษัทรักลูก แฟมิลีกรุ๊ป ได้ก่อตั้งสถาบันครอบครัวเข้มแข็งขึ้น เน้นการทำกิจกรรมทางสังคมเพื่อช่วยแก้ปัญหาแก่ครอบครัวและรณรงค์ให้ครอบครัวเป็นรากฐานที่มั่นคงแก่เด็ก เช่น ผลักดันให้เกิดการแก้ปัญหาพ่อติดเหล้า เล่นการพนัน แล้วทำให้เกิดครอบครัวแตกแยก เป็นต้น

คำแนะนำวิธีเลี้ยงดูเด็กตั้งแต่แรกเกิดแก่พ่อแม่ เมื่อนิตยสารพ่อแม่เหล่านี้ทำหน้าที่แทนภูมิปัญญาโบราณ ด้วยข้อมูลมากมาย ทั้งความรู้เชิงจิตวิทยาเกี่ยวกับวัยเด็ก (พัฒนาการของเด็กแต่ละวัย) การปกครองลูก (วิธีดูแล เป็นเพื่อนกับลูก) การครองรักครองเรือน ความรู้เชิงวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับพัฒนาการของทารกและมารดา เช่น ฮอโมน ลักษณะตัวอ่อนในครรภ์ ชื่อเรียกและอาการของโรคภัยต่างๆ ในเด็ก โภชนาการเด็ก ความงาม สุขภาพ เทคโนโลยี สรุปได้ว่า นิตยสารเหล่านี้ให้สาระครบด้านเรื่องการเลี้ยงดูเด็ก ทั้งยังทำตัวเป็นเสมือน “มิตร” ที่ดีของพ่อแม่และมารดาทั้งหลาย เพราะในหลายกรณี นิตยสารเหล่านี้เชิดชูและให้กำลังใจพ่อแม่ที่ต้องเลี้ยงลูกคนเดียว (Single parent) โดยเฉพาะแม่ผู้ที่ต้องเลี้ยงลูกตามลำพัง หรือมีคอด้มนับตอบจดหมายไขปัญหาที่พ่อแม่กังวลเกี่ยวกับลูกแต่ไม่รู้จะถามใคร นอกจากนี้ ยังมีการจัดกิจกรรมนอกสถานที่เพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องการเลี้ยงดูเด็ก โดยแบ่งการส่งเสริมการขายนิตยสาร สร้างการจดจำสินค้าไว้เบื้องหลัง มีการแจกรางวัลแก่พ่อแม่ผู้โชคดี นิตยสารเหล่านี้ จึงเป็นสถาบันครอบครัวเบ็ดเสร็จสำเร็จรูปแก่สังคมไทยในยุคปัจจุบัน เป็นเครื่องมือถ่ายทอดความคิด ทศนคติเรื่องการเลี้ยงดูเด็กแทนคนเฒ่าคนแก่ในบ้าน ช่วยทดแทนความสัมพันธ์กับคนหลายวัยในชุมชน และธรรมชาติรอบตัวเด็ก ที่สังคมไทยในอดีตเคยมี

ดังนั้น นิตยสารการเลี้ยงดูลูก หรือ “โรงเรียนพ่อแม่” สำหรับครอบครัวเดี่ยวยุคสมัยใหม่ที่อาศัยในเมืองใหญ่ จึงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย จากการเป็นครอบครัวขยายในสังคมเกษตรกรรม กลายเป็นครอบครัวแบบสากลใกล้เคียงกับกระแสโลกสากลในลัทธิบริโภคนิยม แทนที่วิถีการเลี้ยงดูแบบไทยที่เคารพในภูมิปัญญาพื้นบ้านของบรรพบุรุษ และนิตยสารเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นความเฟื่องฟูของ “Cult of Childhood” และลัทธิบริโภคนิยมด้วย เพราะภาพปกที่มักเสนอซ้ำๆ เป็นภาพเด็กร่างกายอ้วนท้วน หน้าตาน่ารัก อยู่ในอิริยาบถที่กำลังยิ้มแย้ม อารมณ์ดี เป็นภาพเด็กในอุดมคติของ “วัยทองของชีวิต” ที่สมบูรณ์แข็งแรงทั้งกายและใจ มีความสุข ไร้มลทิน ซึ่งเป็นสิ่งที่พ่อแม่ “คาดหวัง” และ “ปรารถนา” ในตัวลูก ประกอบกับนิตยสารเหล่านี้ต้องอาศัยผู้ผลิตสินค้าเพื่อสนับสนุนการพิมพ์ ได้แก่ แป้งเด็ก นมเด็ก ยาเด็ก อาหารเด็ก ของเล่นเด็ก โรงเรียน โรงพยาบาล ค่ายาลูกป่วย ฯลฯ ดังนั้นสิ่งพิมพ์ดังกล่าวเกิดจากลัทธิบริโภคนิยม จึงสร้างแม่ เด็กและครอบครัวให้เป็นกลุ่มเป้าหมายเฉพาะในการบริโภคสินค้า และการบริโภคความรู้เกี่ยวกับเด็กอย่างเห็นได้ชัด

ภาพประกอบ 2.8 ปกนิตยสาร “แม่ๆ ลูกๆ”
ที่มีในท้องตลาดไทย พ.ศ. 2550-2551

เทคโนโลยีเจริญพันธุ์ : รักหรือทำลายตั้งแต่ก่อนเกิด

อย่างไรก็ดี กระแสการคลั่งบูชาเด็ก วัยเด็ก และความเป็นเด็ก (Cult of Childhood) นอกจากจะทำให้พ่อแม่ไทยสมัยใหม่ใส่ใจเลี้ยงดูลูกอย่างดีแล้ว ยังก่อให้เกิดแง่มุมเชิงลบเกี่ยวกับเด็ก จนอาจ “รับไม่ได้” เพราะ กระแสการคลั่งบูชาเด็ก วัยเด็ก และความเป็นเด็กที่ส่งเสริมให้พ่อแม่อยากเป็นพ่อแม่ เพื่อจะได้มีลูกน่ารักมาเติมเต็มครอบครัว เมื่อประกอบกับเทคโนโลยีการแพทย์อันก้าวหน้า ได้เปิดโอกาสให้ความรักของพ่อแม่ทำลายเด็กอย่างน่าตระหนกโดยไม่เคยนึกฝันกันมาก่อน เพราะเป็นการทำลายเด็กตั้งแต่ก่อนเกิดในระดับเซลล์ต้นกำเนิดชีวิตเลยทีเดียว ข้อมูลต่อไปที่ผู้วิจัยยกมา แม้จะเป็นการแสดงความเห็นต่อสังคมโลกที่กระทำต่อเด็กในภาพรวม แต่น่าจะสะท้อนภาพสังคมไทยในวิถีโลกด้วยได้เช่นกัน

พระไพศาล วิสาโล (2545: 70) กล่าวในบทความ “อุ้มบุญกับบาปซ่อนแอบ” ว่า “เทคโนโลยีมักมาพร้อมกับคำมั่นสัญญาหรือความฝันอันสวยงามเสมอ แต่ความเป็นจริงนั้นหาได้งดงามเช่นนั้นไม่ บางครั้งกลับตรงกันข้ามเลย” บทความนี้น่าเสนอว่า เทคโนโลยีอันเกี่ยวข้องกับเด็กทารก ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีเจริญพันธุ์เพื่อการตั้งครรภ์และมีบุตร การทำเด็กหลอดแก้ว การกระตุ้นให้หญิงสาวมีลูกได้ง่าย กรรมวิธีอุ้มบุญ (Surrogacy)⁵ หรือเทคโนโลยีการรักษาความ

⁵ การอุ้มบุญ คือ การฝากตัวอ่อนไว้ในครรภ์ของหญิงอื่นให้ตั้งท้องแทนมารดาที่ตั้งท้องไม่ได้ โดยอาจผสมสุจิของพ่อกับไข่ภรรยาของเขาเอง แล้วฉีดตัวอ่อนเข้ามดลูกของหญิงอื่น หรือเป็นการผสมสุจิของพ่อกับไข่ของผู้รับอุ้มบุญ (ไม่ได้มาจากไข่ภรรยาของเขาเอง ผู้เป็นพ่ออาจต้องมีเพศสัมพันธ์กับหญิงผู้รับอุ้มบุญ) ซึ่งก่อปัญหาทางจริยธรรมเรื่องความเชื่อทางศาสนา และศีลธรรมมากมาย ผู้อุ้มบุญนั้นอาจอาจารับอุ้มท้อง

ผิดปกติทางสมองด้วยเนื้อเยื่อเด็กทารก ซึ่งอาจส่งเสริมให้มีการทำแท้ง เพื่อจะได้มี “วัตถุติด” ใหัรักษาผู้ป่วย ล้วนก่อปัญหาทางจริยธรรมตามมา เช่น มนุษย์ทำหายพระเจ้า ศีลธรรม ในการสร้างมนุษย์หรือฆ่ามนุษย์ด้วยเหตุผลอยู่ตรงไหน เพราะกรณีการทำเด็กหลอดแก้ว แพทย์จะผสมน้ำเชื้อสุจิของพ่อและไข่ของแม่ เพื่อสร้างตัวอ่อนมากกว่าหนึ่งตัว แล้วจึงคัดเลือกตัวอ่อนที่แข็งแรงที่สุดไม่เกิน 3 ตัว เพื่อย้ายเข้าไปในโพรงมดลูก แต่ก็มักจะมีตัวอ่อนเหลืออยู่อีก ซึ่งแพทย์จะแช่แข็งไว้ใช้ในโอกาสต่อไป ถ้าหากไม่ได้ใช้ หรือไม่มีที่เก็บ เพราะ “สิ้นเปลืองค่าเก็บรักษา” โรงพยาบาลต่างๆ ทั่วโลกที่เก็บตัวอ่อนไว้หลายหมื่นตัวก็ต้องทำลายตัวอ่อนเหล่านั้น

วิวัฒนาการเรื่องการเลี้ยงดูเด็กของมนุษย์ เป็นการพัฒนาที่ไร้จุดหมาย ไม่ได้เป็นไปในแนวทางที่ดีขึ้นอย่างทีเข้าใกล้กัน เพื่อความสบายใจของเราเอง แต่กลับกลายเป็นเรื่องปกติ และเป็นความจริงมากที่เราต้องรับรู้ด้วยความไม่สบายใจว่า ในศตวรรษที่ 21 นี้วิวัฒนาการการเลี้ยงดูเด็กในสี่วส่วนหนึ่งของโลก โดยเฉพาะผู้ที่ “เจริญแล้ว” ทางโลกยังคงเดินย่ำอยู่บนเส้นทางการทำลาย “ฆ่าเด็ก” เป็นปกติ เพื่อสนองความต้องการของพ่อแม่อย่างต่อเนื่อง แม้ยุคของชาวคริสต์จะกับยุคดิจิทัลของศตวรรษที่ 21 นี้จะมีความเข้าใจเรื่องเด็ก และมีอุดมคติเกี่ยวกับความเป็นเด็กต่างกันก็ตาม พฤติกรรมที่ผู้ใหญ่ทำกับเด็ก ไม่ว่าจะด้วยการทำลายสัญญาหรือสังหารโคของเด็ กก็ยังคงมีการสังละเมิดเด็ก ทั้งยังดูเหมือนการละเมิดเด็กของยุคนี้ สันคลอนศีลธรรมประจำใจอย่างรุนแรง เพราะเป็นปณาดิบาตด้วยเหตุผลแห่งการรักเด็กและบูชาเด็กอย่างมาก อันเป็นแรงผลักดันให้พ่อแม่ดิ้นรนใช้เทคโนโลยีแสวงหาเด็กให้แก่ตัวเองตั้งแต่แรก

ค่าใช้จ่ายของวัยเด็กในครอบครัวคนชั้นกลางเมืองไทย

หนังสือ *ทัศนะใหม่ทางการศึกษาของเด็กวัยแรกเรียน (0-6 ขวบ)* ซึ่งมีคำโปรยบนปกในว่า “แนวทางสำหรับผู้ปกครองและครูในการพัฒนาความสามารถ (เด็ก) แบบไร้ขีดจำกัด” นำเสนอแนวความคิดเพื่อให้ผู้ใหญ่พัฒนาเด็กได้อย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยให้ความรู้ผู้อ่านเรื่องเกี่ยวกับ “วัยทองของปฐมวัย” เป็นหลัก

การพัฒนาวัยทองของเด็กไทยในยุคสมัยใหม่ ที่ยอมรับว่าวัยเด็กยืดยาวเกินกว่า 20 ปี เพื่อ “เจียร์ไน” เด็กให้เป็นมนุษย์ผู้ส่งออก เป็น “ผลงานชิ้นเอก” มีค่าใช้จ่ายดังตัวอย่างจากกรณีศึกษา เด็กชาย ก่อ ธุระหาญ (อายุ 6 ปี) เกิดปี พ.ศ. 2545 มาจากครอบครัวชนชั้นกลางระดับค่อนข้างสูง พ่อแม่มีธุรกิจส่วนตัว มีรายได้รวมกันเดือนละประมาณ 70,000-80,000 บาท และ “เลี้ยงดูลูกอย่างมีเหตุมีผล” (สายพิน ธุระหาญ, สัมภาษณ์, 2551) ดังนี้

ตาราง 2.1 รายการแสดงค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กอายุ 0-2 ปี 1 คน ในปี พ.ศ. 2545-2551 (ปีเกิดของเด็กถึงปีที่เก็บข้อมูล)

อายุ 0-2 ปี ค่าใช้จ่ายประมาณ 390,000 บาท		
ที่	รายการ	ค่าใช้จ่าย (บาท)
1	ค่าคลอดในโรงพยาบาลเอกชนชั้นดี (บำรุงราษฎร์)	30,000
2	ค่าผ้าอ้อมสำเร็จรูป และนมผงทารก (เดือนละ 4,000 บาท x 12 เดือน x 2 ปี)	96,000

ให้อย่างเต็มใจ บางกรณีรับอุปบุญอย่างจำใจหรือกึ่งจำใจ เพราะต้องการเงินค่าจ้าง ปัญหาที่พบในการอุปบุญคือเมื่อผู้อุปบุญคลอดเด็กแล้วไม่ยอมให้เด็กแก่ครอบครัวผู้จ้าง หรือไม่รู้จักให้เด็กเรียกใครเป็นแม่ ระหว่างผู้ให้เซลล์กำเนิดชีวิตกับผู้คุมท้อง นอกจากนี้ การอุปบุญยังก่อคำถามเรื่องความเป็นแม่ว่า เป็นแม่เพราะให้เซลล์กำเนิดชีวิต หรือเป็นแม่เพราะแสดงบทบาทความเป็นแม่ – จากการที่ทะนุถนอมดูแลทารกในครรภ์ หรือเป็นแม่เพราะเลี้ยงดูลูก – กรณีมารดาว่าจ้างหญิงอื่นอุปบุญโดยไม่ใช้เซลล์กำเนิดของตัวเอง แต่ดูแลเลี้ยงดูอย่างดีด้วยความรักแท้

อายุ 0-2 ปี ค่าใช้จ่ายประมาณ 390,000 บาท		
3	ค่าจ้างพี่เลี้ยงเด็ก 1 คน (เดือนละ 5,000 บาท x 12 เดือน x 2 ปี)	120,000
4	ค่าเสื้อผ้า และของเล่น (เดือนละ 1,000 บาท x 12 เดือน x 2 ปี)	24,000
5	ค่ารักษาพยาบาล (ดช. ก่อ ป่วยบ่อย เมื่อมีไข้สูงจะเป็นลมชัก เป็นหวัดและ ท้องเสียง่าย และมีอาการของโรคภูมิแพ้) ค่ารักษาที่โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ครั้งละ 20,000 บาท x ปีละ 3 ครั้ง x 2 ปี	120,000

ตาราง 2.2 รายการแสดงค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กอายุ 3-6 ปี 1 คน ในปี พ.ศ. 2545-2551 (ปีเกิดของเด็กถึงปีที่เก็บข้อมูล)

อายุ 3-6 ปี ค่าใช้จ่ายประมาณ 761,000 บาท		
ที่	รายการ	ค่าใช้จ่าย (บาท)
1	ค่าเล่าเรียน (รวมค่าอาหารกลางวัน) โรงเรียนอนุบาลเอกชนระดับดี (โรงเรียนอนุบาลบ้านพลอย เขตปริมณฑลของกรุงเทพฯ) เทอมละ 55,000 บาท x 2 เทอม x 3 ปี	330,000
2	ค่าเครื่องแบบนักเรียน หนังสือ ของเล่น เดือนละ 2,000 บาท x 2 เทอม x 3 ปี	12,000
3	ค่าครูสอนพิเศษ 1 คน เดือนละ 5,000 บาท x 12 เดือน x 3 ปี	180,000
4	ค่าจ้างพี่เลี้ยงเด็ก 1 คน (เดือนละ 5,000 บาท x 12 เดือน x 2 ปี)	120,000
5	ค่าเสื้อผ้า และของเล่น (เดือนละ 1,000 บาท x 12 เดือน x 2 ปี)	24,000
6	จัดงานวันเกิด (ของขวัญ เค้ก ขนมเลี้ยงแขก) ปีละประมาณ 5,000 บาท x 1 ครั้ง	5,000
7	ค่าใช้จ่ายพิเศษ เช่น เดินทางไปต่างประเทศปีละ 1 ครั้ง ครั้งละประมาณ 30,000 บาท x 3 ปี	90,000
รวมอายุ 0-6 ปี เป็นเงินประมาณ		1,151,000

จากตาราง 2.1 และตาราง 2.2 จะเห็นว่า ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็ก 1 คนสำหรับคนชั้นกลางระดับดี (ชั้น B+) เมื่อเด็กแรกเกิดถึงอายุ 6 ปีในพ.ศ. 2551 มีค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเกินกว่า 1 ล้านบาท หากคำนวณค่าใช้จ่ายในอัตราเดียวกันจนเด็กเรียนจบปริญญาตรีในประเทศไทย จากสถาบันการศึกษาของรัฐ เมื่ออายุ 21-22 ปี ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็คน่าจะเพิ่มขึ้นดังนี้

ตาราง 2.3 รายการแสดงค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กอายุ 7-12 ปี และอายุ 13-22 ปี 1 คน ในปี พ.ศ.2545-2551 (ปีเกิดของเด็กถึงปีที่เก็บข้อมูล)

อายุ 7-12 ปี ค่าใช้จ่ายประมาณ 864,000 บาท		
ที่	รายการ	ค่าใช้จ่าย (บาท)
1	ค่าเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายอื่นๆ เดือนละ 10,000 บาท x 12 เดือน + อัตราเงินเฟ้อ 20% ต่อปี อีกปีละ 24,000 บาท x 6 ปี	864,000
อายุ 13-22 ปี ค่าใช้จ่ายประมาณ 1,296,000.-		
2	ค่าเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายอื่นๆ เดือนละ 10,000 บาท x 12 เดือน + อัตราเงินเฟ้อ 20% ต่อปี อีกปีละ 24,000 บาท x 9 ปี	1,296,000
	รวมอายุ 0-22 ปี เป็นเงินประมาณ	3,321,000

การเลี้ยงดูเด็ก 1 คนตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 22 ปี ด้วยค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น 4,472,000 บาท (สี่ล้านสี่แสนเจ็ดหมื่นสองพันบาท) นี่ยังไม่ได้คำนวณค่าใช้จ่ายอีกประการหนึ่ง เช่น โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ เกม เสื้อผ้า การเดินทางท่องเที่ยว ฯลฯ สายพิน ฐานะหาญ ผู้ปกครองเด็ก (ป้า) ผู้ให้สัมภาษณ์แสดงความเห็นเพิ่มเติมว่า “นี่คือค่าใช้จ่ายที่ไม่ได้ถือว่ามีเพื่อเงินจำเป็นสำหรับครอบครัวที่มีความพร้อม”แน่นอนว่าสำหรับครอบครัวยุคนี้คนชั้นกลางในระดับต่ำกว่านี้ย่อมมีค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กลดลงมาก ในทางกลับกันสำหรับครอบครัวยุคนี้คนชั้นกลางระดับสูงค่าใช้จ่ายต่อการเลี้ยงดูเด็กก็คงเพิ่มมากขึ้นกว่าตัวอย่างด้วยเช่นกัน

ครอบครัวปัจจุบันที่ดูเหมือนมีค่าใช้จ่ายเพื่อเด็กมากมายตลอดวัยเด็กกว่ายี่สิบปีเป็นเพราะทุกอย่างเป็นเรื่องจำเป็นและมีเหตุผลแห่งการได้มาเพื่อประโยชน์แก่เด็กทั้งสิ้น และควมมีเงินอาจดูเหมือนเปิดโอกาสให้ครอบครัวสามารถหาปัจจัยต่างๆ มาปรนเปรอเด็กได้ง่าย ตั้งแต่ขนมเค้ก แป้งเด็ก จนถึงไอพุด โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ และรถยนต์ แต่แรงผลักดันเบื้องหลังการตัดสินใจใดๆ เกี่ยวกับเด็กหรือการทุ่มเทเพื่อเด็กอย่างเต็มที่ของพ่อแม่สมัยใหม่ในระดับลึกซึ้งจริงๆ คือความคิดเรื่องเด็กและความเป็นเด็กที่เราได้รับมาจากวัฒนธรรมตะวันตกเป็นวัชระเคลื่อนการกระทำของพ่อแม่ นั่นคือการยอมรับอย่างสนิทใจว่าเด็กเป็น “วัยทองของชีวิต” ความคิดเหล่านี้ที่ฝังอยู่ในใจพ่อแม่เป็นตัวการผลักดันให้พ่อแม่ตัดสินใจโดยไม่มีเงื่อนไข หากเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์ต่อลูก ดังนั้นการทำให้เด็กจึงไม่มีข้อจำกัด เป็นความจำเป็นที่ควรได้มาเสมอ หากครอบครัวพอจะอำนวยความสะดวกได้ตามความต้องการ

5. วิธีการเลี้ยงดูเด็กสู่ความพอเพียงในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย

การเลี้ยงดูเด็กซึ่งนำเสนอในงานวิจัยสู่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ของไทย ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงถูกตีความอย่างกว้างขวางที่สุดว่าสามารถประยุกต์ได้กับ “แทบทุกกรณีของชีวิต”⁶ แนวคิด

⁶ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และได้จัดทำเป็นบทความเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2542 โดยทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทานและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทความที่ทรงแก้ไขแล้วไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานฯ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542

เศรษฐกิจพอเพียงสู่วิถีการเลี้ยงดูเด็กของพ่อแม่ไทยในยุคใหม่ที่สังคมมักใช้ความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะคำว่า “พอเพียง” ในนัยที่แตกต่างกัน เช่น “ความเพียงพอ” ในด้านการเลี้ยงดูมีการวิพากษ์วิจารณ์ ประเมินความเหมาะสมของการเลี้ยงดูเด็กอย่างหลากหลาย ดังตัวอย่างที่ยกมา เช่น การวาดภาพศิลปะบนท้องของแม่ตั้งครรภ์ และการใช้เงินเป็นหลักล้านเพื่อให้สิ่งที่ได้แก่ลูก ว่า “พอเพียง” หรือไม่ หรือการใช้คำว่า “พอเพียง” เพื่อเป็นอุดมคติแก่พ่อแม่ในการเลี้ยงดูลูก เช่น พ่อแม่ต้องสอนให้ลูกมีวินัยการใช้เงิน รู้จักอดออมแต่เล็ก รู้จักหักห้ามใจด้วยสติและเหตุผล อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ ผู้วิจัยขอเชื่อมโยงการเลี้ยงดูเด็ก และความรู้เรื่องวัยเด็กกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับหนึ่ง

คำว่า “พอเพียง” มีความหมายคลุมเครือมากสำหรับแต่ละคน เพราะเป็นคำที่ขึ้นอยู่กับผู้ตีความว่าจะยกเอาเหตุผลใดมาอธิบาย “เข้าข้าง” ตัวเองอย่างไร⁷ เช่น “ส่งลูกไปเรียนเมืองนอกก็พอเพียง ให้ลูกเรียนโรงเรียนวัดก็พอเพียง ปลุกผักกิมมิกินเองก็พอเพียง กินอาหารบริษัทข้ามชาติในห้างสรรพสินค้าก็พอเพียง ขับรถสปอร์ตคันหรูก็พอเพียง เดินหรือโดยสารรถประจำทางก็พอเพียง” จนหลายคนอาจตั้งคำถามเข้าข้างตัวเอง (เพราะไม่อยากเลิกทำสิ่งที่เคยปฏิบัติมานาน) ว่า แม้พ่อแม่และครอบครัวจะรู้เท่าทันลัทธิบริโภคนิยม มีความรู้เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ซึ่งเป็นชุดความรู้ที่ถูกนำเสนอจนผู้คนอาจชาชิน และอาจไม่เข้าใจอย่างแท้จริง) แล้วก็ตาม แต่เป็นไปได้แค่ไหนที่จะนำแนวคิดนี้มาปฏิบัติได้จริง คำถามเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงกับการเลี้ยงดูเด็กทำได้อย่างไร สำหรับต้องการพ่อแม่ชนชั้นกลางในเมืองต้องเลี้ยงลูกยาวนานเกินกว่า 20 ปี ในสังคมบริโภคนิยม การแจจแจงให้เกิดความเข้าใจมากกว่าเพียงแค่การบอก เตือน หรือแนะนำด้วยวาทยะลอลยๆ ว่า คือ “การเลี้ยงลูกอย่างพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” เท่านั้น เวลาอันยาวนานกว่า 20 ปีที่พ่อแม่ต้องเลี้ยงลูกโดยยึดคำ “พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” เป็นวินัยควบคุมพ่อแม่ (และลูก) ไม่ให้เผลอปรนเปรอ หรือตามใจเด็กจนหลง คงทำได้ยาก หากวินัยนั้นเป็นเพียงการปฏิบัติชั่วคราวชั่วคราวตามกระแสสังคม ไม่ได้เกิดจากการมีสำนึกอย่างมั่นคงในตัวเอง

ดังนั้น การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีความลึกซึ้งมาก และมีความเป็นไปได้หลากหลาย เข้ากับการเลี้ยงดูเด็ก อาจถือเป็นการประยุกต์ทฤษฎีนี้เพียงชั้นผิวเผินเท่านั้น โดยเฉพาะการดึงความหมายจากข้อความที่ว่า “เงื่อนไขในการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือ การมีความรอบรู้ รอบคอบและมีคุณธรรม” เป็นข้อเสนอหลักในการเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งเป็นความหมายเพียงเลี้ยวส่วนเดียวของปรัชญานี้ กล่าวคือ การโน้มน้าวให้พ่อแม่เกิดความคิดจะเลี้ยงดูเด็กอย่างพอเพียงหนทางหนึ่ง คือ การเสนอข้อมูลน่าสนใจเกี่ยวกับเด็ก เพื่อให้พ่อแม่เข้าใจที่มาของความคิดเรื่องเด็กที่ตนมี และ “รู้เท่าทัน” จุดยืนของตัวเองในกระแสโลกที่หมุนวนรอบตัว ว่าตัวพ่อแม่เองมีความคิด มีอุดมคติเกี่ยวกับลูกของตนจากรากฐานความคิดเช่นไร ด้วยเชื่อว่าการรู้เท่าทันนั้น คือ การสร้างสำนึกอย่างมั่นคงในตัวเอง อันจะนำมาซึ่งการรู้จักคิด “อย่างใช้เหตุผล” ซึ่งจะสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” แก่พ่อแม่ ในการต้านมายาคติ อันหาคติและมิจฉาทิฐิต่างๆ ที่รายล้อมรอบตัว โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเด็กได้ การคิดอย่างมีภูมิคุ้มกัน คือ การคิดที่มีพื้นฐานจากการรู้เท่าทันสิ่งที่มากระตุ้น ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจอย่างเหมาะสม คือ “พอประมาณ” ได้⁸ ในที่นี้ข้อเสนอให้พ่อแม่เลี้ยงลูกอย่างมีภูมิคุ้มกัน คือ การนำเสนอ

⁷ ในหน้า “เศรษฐกิจพอเพียง” ของวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (2551) อ้างว่า มีผู้เห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมาย “ไม่หนึ่ง” ว่า “ชนิดา ชิตยบัณฑิตย” เสนอว่า เศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายที่สั่นไหวไปมา ไม่ผูกติดกับรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่ามีนัยยะทางการเมืองแฝงอยู่ในการนำเสนอเสมอ ดังนั้น ถ้าพิจารณาในแง่อุดมการณ์ จำเป็นต้องดูบริบทของกลุ่มที่นำมาใช้หรือตีความ ว่าสร้างความชอบธรรมให้กับการพัฒนาในรูปแบบใด หรือมีนัยยะทางการเมืองอะไรอยู่เบื้องหลัง” ซึ่งเป็นทัศนะหนึ่งที่สะท้อนว่าการตีความเศรษฐกิจพอเพียงมีได้ “ไม่จำกัด”

⁸ 1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

วิวัฒนาการความคิดเกี่ยวกับเด็กในประวัติศาสตร์ตะวันตก และการแสดงภาพความคิดเกี่ยวกับเด็กที่พ่อแม่คนชั้นกลางของไทยมี เพื่อให้เกิดการรับรู้เรื่องวัยเด็กอย่าง "รู้เท่าทัน" นั่นเอง

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสะท้อนในความคิดรวบยอดของ "3 ห่วง 2 เงื่อนไข" ที่เผยแพร่กันอย่างกว้างขวางนั้น นับสำคัญของภาพห่วง 3 ห่วง เกี่ยวเนื่องซ้อนทับกัน โดยไม่ได้แสดงลำดับก่อนหลังว่าข้อใดเกิดก่อนหรือข้อใดมาหลัง แสดงให้เห็นวิธีคิดแบบหมุนวนต่อเนื่องกันไป ไม่มีลำดับเริ่มต้นหรือจุดสิ้นสุด ว่าปัญญาในการตัดสินใจเพื่อความพอเพียง เกิดจาก "พอประมาณ" ก่อน "มีเหตุผล" และ "มีเหตุผล" ก่อนมี "ภูมิคุ้มกัน" แต่อย่างไรก็ตามแต่ละวงของ 3 ห่วง ที่ซ้อนทับกัน จะพลิกมองมุมใดให้ห่วงใดอยู่บนยอดหรืออยู่ส่วนฐานล่างก็ตาม จะเชื่อมโยงห่วงใดเข้าด้วยกัน ในทิศทางใดก็ตาม สุดท้ายทั้ง 3 ห่วง คือ สิ่งเดียวกัน ทั้งสามก่อให้เกิดองค์รวมของทั้งหมด โดยเฉพาะจุดตัดตรงกลางของทั้ง 3 ห่วง คือ หัวใจหลักที่เชื่อม 3 ห่วง เข้าด้วยกัน แสดงว่าทั้งหมดเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยง ก่อให้เกิดซึ่งกันและกัน คือทั้งหมดเป็นหนึ่งเดียวกัน การให้ความรู้เรื่องความคิดเรื่องเด็ก วัยเด็ก และความเป็นเด็กแก่พ่อแม่ จะทำให้พ่อแม่มี "ภูมิคุ้มกันเรื่องเด็ก" อันนำไปสู่ "การคิดอย่างมีเหตุผลเพื่อเด็ก" ซึ่งจะนำไปสู่ "การตัดสินใจเพื่อเด็กอย่างพอประมาณ" จึงน่าจะมีความเป็นไปได้อย่างมาก

ดังนั้น การเสนอข้อมูลในการศึกษาค้นคว้านี้ ซึ่งเกี่ยวกับความคิดเกี่ยวกับเด็ก โดยการเสนอภาพความคิดเรื่องเด็กของโลกตะวันตกสู่ภาพสะท้อนชีวิตจริงของครอบครัวไทยร่วมสมัย จึงเป็นการเสนอข้อมูลในระบบความคิดของคนเพื่อสนอง "เงื่อนไขความรู้" ในวิธีคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียง มากกว่าจะเสนอแนะวิธีการสำเร็จรูป โดยหวังว่าข้อมูลในงานนี้จะช่วยสร้างความตระหนักแก่พ่อแม่เกี่ยวกับความเข้าใจเรื่องเด็กซึ่งผลักดันการตัดสินใจเพื่อเด็กแทบทุกกรณี การมีความรู้เกี่ยวกับความคิดเรื่องเด็กที่เปลี่ยนแปลงมากมายยุคสมัยที่นำเสนอในงานนี้ จะช่วยให้พ่อแม่เกิดการตัดสินใจที่ถูกต้อง ใช้ความระมัดระวัง เพื่อยืดหยุดอยู่ในโลกปัจจุบันในฐานะผู้เลี้ยงดูเด็กคนหนึ่ง และรู้เท่าทันเหตุผลเกี่ยวกับการตัดสินใจเพื่อลูกของตนเอง บนรากฐานจากการรับความคิดเรื่องเด็กว่าเป็นวัยอันสำคัญและพิเศษสุด การรู้เท่าทันนี้จะช่วยสร้างความเข้าใจและการคิดแบบมีสติแก่พ่อแม่ อันหมายถึงการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติตัวเพื่อ "ความพอเพียง" ตามวิถีการของพ่อแม่แต่ละคน และนำไปสู่การสร้างแนวทางปฏิบัติอย่างมีคุณธรรมต่อเด็กด้วยวิธีการต่างๆ ต่อไป

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

การเสนอข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดสากลเรื่องเด็ก การศึกษา การเลี้ยงดู การเล่นและของเล่นเด็ก เพื่อสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย เป็นการเสนอข้อมูลในระบบความคิดเพื่อตอบสนอง "เงื่อนไขความรู้" ในวิธีคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียงมากกว่าวิธีการสำเร็จรูป (แบบ How to ในการเลี้ยงลูก) ข้อเสนอแนะในการเลี้ยงดูเด็กสู่วิถีพอเพียงควรเริ่มต้นจากการเข้าใจแนวคิดสากลเรื่องเด็ก เพื่อประยุกต์และ

3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

1. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

2. เงื่อนไขความมีคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความพากเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

น้อมนำแนวคิดความพอเพียงมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงื่อนไขของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือ “การมีความรอบรู้ รอบคอบและมีคุณธรรม” ซึ่งแม้จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่ก็สามารถนำมาเป็นข้อเสนอหลักในการเลี้ยงดูเด็กสู่วิถีพอเพียงได้

ข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้านี้ ช่วยสร้างความตระหนักแก่พ่อแม่ซึ่งมักจะตัดสินใจเพื่อเด็กแทบทุกกรณีให้เข้าใจเรื่องเด็ก เพื่อช่วยให้พ่อแม่ตัดสินใจในแนวทางที่เหมาะสมมากขึ้น โดยใช้ความระมัดระวังเพื่อยืนหยัดอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การรู้เหตุผลด้านรากฐานแนวคิดเรื่องเด็กว่า เป็นวัยสำคัญและพิเศษจะทำให้พ่อแม่เข้าใจและคิดอย่างมีสติ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เด็กและครอบครัว นำไปสู่ “ความพอเพียง” ตามวิธีการของพ่อแม่ได้ และสร้างแนวทางปฏิบัติอย่างมีคุณธรรมต่อเด็กด้วยวิธีการที่เหมาะสม พ่อแม่ควรมีความคิด มีอุดมคติที่เกี่ยวกับเด็ก และมีจุดยืนที่เป็นตัวของตัวเอง ไม่หลงไปตามกระแสของสังคม เพราะการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมย่อมส่งผลต่อวิถีคิด วิถีชีวิต ค่านิยมและระบบคุณค่าที่ยึดถือในสังคม ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นผ่านการเลี้ยงดู อันหมายรวมถึงการเล่น และรูปแบบวิธีการเล่นของเล่นในชีวิตจริง

การสร้างสำนึก “พอเพียง” อย่างมั่นคงในตัวเอง จะทำให้พ่อแม่รู้จักคิด “อย่างใช้เหตุผล” ซึ่งจะสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” แก่พ่อแม่ในการต้านมายาคติ จันทาคติและมีจิตวิสัยต่างๆ ที่รายล้อมรอบตัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเกี่ยวกับเด็ก ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุและความพึงพอใจ รู้จักใช้ชีวิตบนฐานของความพอเพียง เคารพรากเหง้าและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ตลอดจนสานต่อระบบคุณค่า และความคิดที่งดงามให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาค้นคว้าข้างต้น มีข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้และทำการศึกษาค้นคว้าครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้ ควรพิจารณาเรื่องต่างๆ ดังนี้

1.1 การเลี้ยงดูเด็กสู่วิถีพอเพียง ควรเริ่มต้นจากการเข้าใจแนวคิดสากลเรื่องเด็ก เพื่อประยุกต์และน้อมนำแนวคิดความพอเพียงมาใช้ในการเลี้ยงดูเด็กสู่วิถีพอเพียงได้

1.2 ข้อมูลในงานนี้อาจช่วยสร้างความตระหนักแก่พ่อแม่เกี่ยวกับความเข้าใจเรื่องเด็ก ซึ่งผลักดันการตัดสินใจเพื่อเด็กแทบทุกกรณี และอาจช่วยให้พ่อแม่ตัดสินใจในแนวทางที่เหมาะสมมากขึ้น

1.3 ข้อมูลในงานวิจัยนี้มีการนำเสนอทั้งสองด้าน เพื่อความความคิดเห็นของผู้วิจัยไม่ให้นิ่มเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง ผู้ศึกษาต่อจึงควรพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบ

1.4 การรู้เหตุผลเกี่ยวกับรากฐานแนวคิดเรื่องเด็กว่า เป็นวัยสำคัญและพิเศษจะช่วยสร้างความเข้าใจ และการคิดอย่างมีสติให้แก่พ่อแม่ อันหมายถึงการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เด็กและครอบครัว จากนั้นอาจนำไปปฏิบัติเพื่อ “ความพอเพียง” ตามวิธีการของพ่อแม่แต่ละคนได้ และอาจสร้างแนวทางปฏิบัติอย่างมีคุณธรรมต่อเด็กด้วยวิธีการที่เหมาะสมต่างๆ กันไป

1.5 ความนิยมในการเล่น ของเล่นและเกมของเด็ก จะเปลี่ยนไปตามยุคสมัยตามพัฒนาการของสมองมนุษย์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ดังนั้น เด็ก และผู้ปกครองในฐานะผู้บริโภค จึงต้องรู้เท่าทันสื่อต่างๆ ให้มากที่สุด

1.6 การเล่นเกมของเล่นและเกมจำลองสังคมที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง เพื่อใช้ในการวิเคราะห์นั้นเป็นเพียงบางส่วนที่คัดเลือกจากของเล่นและเกม วิธีการเล่น รูปแบบของของเล่นและพฤติกรรมการเล่นของเด็กเท่านั้น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในด้านต่างๆ ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับ “เด็ก” ในสังคมและวัฒนธรรมไทย และซีกโลกตะวันออกให้ชัดเจน

2.2 ปรัชญาการศึกษาที่เป็นแบบฉบับของเด็กไทย และเหมาะสมกับสังคมไทย

2.3 การใช้ของเล่นและเกมจำลองโลกเสมือนจริง เพื่อใช้ในการบำบัดผู้ป่วย

2.4 อิทธิพลของเกมการก่อสร้างและการจำลองแบบสังคม เช่น Restaurant City และ Pet Society ในระบบเครือข่ายสังคมต่างๆ เช่น Facebook และอื่นๆ ต่อผู้เล่น

บทที่ 3

วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูขัดเกลาจากอดีตถึงปัจจุบัน ผ่านครอบครัว ศาสนา และศิลปะ

บทนี้เป็น การเสนอผลการวิเคราะห์และสรุปผลจากการศึกษาค้นคว้า 3 เรื่อง ได้แก่

- 1) อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก
- 2) ศาสนาและศิลปะ: ภาพสะท้อนการเลี้ยงดูสู่วิถีพอเพียง
- 3) รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษาทั้งสามเรื่องนี้เป็น การศึกษาความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างความพอเพียงกับการเลี้ยงดู ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติของสังคมไทย สืบเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบันผ่านสถาบันครอบครัว และสถาบันศาสนา โดยการศึกษาค้นคว้าเรื่อง "อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก" เป็นการสังเคราะห์วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวของสังคมและวัฒนธรรมไทยในอดีตถึงปัจจุบันด้วยศาสตร์ทางภาษา วรรณกรรม และคติชนวิทยาผ่านโครงการวิจัยย่อย 3 เรื่อง ได้แก่ 1) อัตลักษณ์ไทยในการเลี้ยงดู : การศึกษาวิเคราะห์จากวรรณกรรมคำสอน 2) วิถีไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก : ความเชื่อ ภูมิปัญญา และการปฏิบัติ และ 3) อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก : ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องมารยาททางวาทะกับวิถีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง

ในส่วนของการศึกษาค้นคว้าเรื่อง "ศาสนาและศิลปะ: ภาพสะท้อนการเลี้ยงดูสู่วิถีพอเพียง" เป็นงานวิจัยเชิงเอกสารจากการวิเคราะห์เรื่องราวตามทศชาติชาดกในมหานิบาตและภาพจิตรกรรมประกอบชาดกตามเรื่องราวต่างๆ ในทศชาติชาดก สำหรับการศึกษาค้นคว้าเรื่อง "รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ" เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ โดยเก็บข้อมูลจากนิสิตชั้นปีที่ 1 จากกลุ่มสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทั้งนี้ ผลของการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลของการศึกษาค้นคว้าทั้ง 3 เรื่อง ข้างต้น มีดังนี้

1. การศึกษาค้นคว้า เรื่อง อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

การศึกษาค้นคว้าวิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูขัดเกลาจากอดีตถึงปัจจุบัน ผ่านครอบครัว ศาสนา และศิลปะนี้เป็นการผสมผสานการศึกษาเชิงเอกสาร เชิงคุณภาพ และเชิงสำรวจ โดยการศึกษาเรื่อง อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก เป็นผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยย่อย 3 เรื่อง ประกอบด้วย งานวิจัยเชิงเอกสารจำนวน 2 เรื่องและงานวิจัยเชิงคุณภาพ 1 เรื่อง คือ

1) อัตลักษณ์ไทยในการเลี้ยงดู : การศึกษาวิเคราะห์จากวรรณกรรมคำสอน โดยวิเคราะห์จากวรรณกรรมคำสอนสำหรับเด็กไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำนวน 4 เรื่อง คือ สวัสดิรักษาคำกลอน เพลงยาวถวายโอวาท ซึ่งทั้ง 2 เรื่อง ประพันธ์โดยสุนทรภู่ ส่วนอีก 2 เรื่อง ไม่ปรากฏผู้ประพันธ์ คือ สุภาษิตสอนหญิง และสุภาษิตสอนเด็ก

2) อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก : ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องมารยาททางวาทะกับวิถีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง โดยวิเคราะห์จากความรู้เรื่องมารยาทไทยเปรียบเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และหนังสือ สมบัติของผู้ดี ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

3. วิถีไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก : ความเชื่อ ภูมิปัญญา และการปฏิบัติ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มครอบครัว ได้แก่ ผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว และ

สมาชิกครอบครัวซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการเลี้ยงดูมาจนปัจจุบันได้หันวัยเด็กสู่วัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ที่มีวัยต่างกันและอยู่ในครอบครัวเดียวกัน โดยสัมพันธ์อย่างแบบกระจายตามพื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล กลุ่มครอบครัวตัวอย่างทั้งหมดมีจำนวน 30 ครอบครัว

ผลของการศึกษาพบว่าแนวคิดและวิถีปฏิบัติเรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน ส่วนเป็นผลิตผลของการเชื่อมโยงระหว่างความรู้เรื่องต่างๆ เพื่อความอยู่รอดของชีวิตเป็นขั้นพื้นฐานสืบเนื่องไปจนถึงการปรับชีวิตให้ดำเนินอย่างสมดุล ดำรงอยู่อย่างเหมาะสมและดีงาม ความรู้ที่เป็นองค์รวมเหล่านี้จึงสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะเป็นปรัชญาที่ครอบคลุมมิติต่างๆ ในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ เมื่อสังเคราะห์แนวคิดสำคัญที่สะท้อนปรัชญาเรื่องความพอเพียงกับการอบรมเลี้ยงดูจาก 3 เรื่องดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปประเด็นหลักได้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ความพอเพียงในเชิงวัฒนธรรม : แบบแผนแห่งการเลี้ยงดูเพื่อสร้างชีวิตที่สมดุล

จากการศึกษาวรรณกรรมและการสัมภาษณ์พบว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่เริ่มต้นปลูกฝังแนวคิดในเรื่องความพอดี ความเหมาะสม ความพอประมาณ นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ได้รับการเลี้ยงดูในวิถีไทยที่สัมพันธ์กับหลักธรรมทางพุทธศาสนาและความเชื่อที่สืบทอดกันมา โดยมีประเด็นสำคัญ ดังนี้

1.1 วิถีไทยในการเลี้ยงดูในการสั่งสอนของคนไทยประการหนึ่ง คือ คำสอนที่มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น จากสุภาษิตสอนเด็กกล่าวถึงคำสอนเกี่ยวกับความโลภ ไตรลักษณ์ และการทำทาน ไว้ว่า

อีกกมลคนโลภนี้เหลือรู้	ทำให้ตัวชั่วอยู่ไม่รู้หาย
ข้อตระบัดเฟื่องสสิ่งจนถึงตาย	เอาติดกายไปได้เมื่อไรเลย
ถึงสมบัติมั่งคั่งไม่หวังเขย	เอาเปิดเผยออกจำแนกแจกเป็นทาน

(ภาษิตและคำสอนภาคกลางเล่ม 1. 2545: 135)

1.2 การให้ความเคารพกับบรรพบุรุษทั้งที่ยังอยู่และที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการระลึกถึงเพื่อความเป็นสิริมงคลของชีวิต อีกทั้งมีพิธีกรรมในครอบครัวเมื่อเด็กเกิดใหม่ มีพิธีเกี่ยวกับวิถีชีวิต เช่น การทำขวัญ การโกนผมไฟ ที่ผู้ใหญ่ในบ้านเป็นผู้ประกอบพิธี นับเป็นกุศโลบายในการสร้างความผูกพันรักใคร่กลมเกลียวกันในครอบครัว และเป็นจิตวิทยาให้ทุกคนในบ้านรู้สึกสบายใจและรู้สึกปลอดภัย และเพื่อสุขอนามัยในชีวิต

1.3 ข้อห้ามที่เป็นความเชื่อ เพื่อเป็นกรอบแห่งการประพฤติปฏิบัติ เช่น ข้อห้ามในการเลี้ยงทารก ซึ่งทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องใช้ความระมัดระวัง และความรอบคอบในการดูแลทารกให้พ้นอันตรายและเติบโตอย่างสมบูรณ์

1.4 การกินอยู่ที่พอประมาณเพื่อสุขภาพที่ดี เช่น หญิงตั้งครรภ์จะได้รับการสั่งสอนย้ำเตือนให้ระมัดระวังเรื่องโภชนาการที่เหมาะสมกับทุกคนในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นหญิงตั้งครรภ์ แม้ที่เพิ่งคลอดบุตร และทารก เป็นต้น

1.5 คำสอนเกี่ยวกับการดูแลร่างกาย เพื่อความแข็งแรงและสวยงาม เช่น ทานอนที่เหมาะสมและถูกสุขอนามัย การบริหารร่างกายเป็นประจำ

1.6 การเล่นและกิจกรรมต่างๆ ช่วยสร้างทักษะในการเข้าสังคม ส่งเสริมพัฒนาการ และเปิดโอกาสให้สมาชิกในบ้านได้มีกิจกรรมร่วมกัน เป็นการสร้างและเสริมความผูกพันในครอบครัว

1.7 การคิดในเชิงบวก เพื่อสุขภาพจิตที่ดีของตนเองและคนในครอบครัว เช่น การสั่งสอนให้ทำจิตใจสำนึกเบิกบานแจ่มใส คิดในสิ่งที่ดี ดูและฟังในสิ่งสวยงามและจรรโลงใจ

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าความพอเพียงมีการปฏิบัติและปลูกฝังในครอบครัวไทยตามบริบท ตั้งแต่มารดาเริ่มตั้งครรภ์จนทารกเจริญเติบโต โดยครอบคลุมในด้านต่างๆ ทั้งการกินอยู่ การดูแลสุขภาพ จนถึงการแสดงออกในรูปแบบ

ของพิธีกรรม ความเชื่อ คำสอนต่างๆ ตามแนวทางปฏิบัติที่สะท้อนความพอดี พอเหมาะ และพอประมาณในการเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวตามวิถีไทย

นอกจากนี้ จากสวัสดิรักษาคำกลอนยังกล่าวถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ว่าในเวลาเช้าหลังตื่นนอนให้เสกน้ำด้วยพระธรรมคาถาแล้วจึงนำมาล้างหน้าเพื่อความเป็นสิริมงคล ดังความในเรื่องว่า

แต่เช้าตรู่สุริโยโชน	ตื่นนอนให้ห้ามโทโสอย่าโกรธา
ผินพักตร์สู่บูรพทิศและทักษิณ	เสกวารินด้วยพระธรรมคาถา
ที่นับถือคือพระไตรสรณ	ถ้วนสามคราจึงชำระสระพระพักตร์

(ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม 1. 2545: 45)

จากที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าวิถีไทยในการเลี้ยงดูในการสั่งสอนของคนไทยประการหนึ่ง คือ เป็นคำสอนที่มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาในด้านของที่มาของคำสอน คือ ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาโดยตรง เช่น นิบาตชาดก คัมภีร์โลกนิติ และยังมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ คำสอนในวรรณกรรมคำสอนบางเรื่องยังแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับความเชื่อทางไสยศาสตร์ของสังคมไทยในยุคนั้นๆ ด้วย

2. ความพอเพียงในเชิงสังคม : ความพอประมาณที่กำกับดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

การดำรงตนอย่างสมดุลในสังคมของมนุษย์จำเป็นจะต้องมีความเหมาะสม ความพอประมาณคอยกำกับเพื่อไม่ให้ฝ่ายหนึ่งก้าวล้ำอาณาเขตส่วนบุคคลจนกลายเป็นสร้างความอึดอัดใจหรือความไม่พอใจในการคบหาสมาคม ทั้งนี้สิ่งสำคัญที่ครอบครัวและสังคมปลูกฝังเด็กนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 การศึกษามีความสำคัญที่ช่วยให้รู้จักเพื่อการปรับตัว ดังปรากฏคำสอนเกี่ยวกับการศึกษาใน “สุภาษิตสอนเด็ก” ว่า เครื่องประดับของผู้ชายคือวิชาความรู้ ส่วนเครื่องประดับของสตรีคือสามี ดังความบางตอนว่า

ชายจะงามความรู้เป็นเครื่องประดับ	ถึงตกไหนได้ทรัพย์ไม่ขัดสน
บรรดาหญิงถ้วนทั่วทุกตัวคน	จะงามล้ำเลิศฟ้าเพราะสามี...

(ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม 1. 2545: 65)

นอกจากนี้ ยังมีคำสอนว่าอันวิชาความรู้แม้ว่ารู้จริงเพียงวิชาเดียวก็สามารถช่วยให้ประสบความสำเร็จได้ ดังความว่า

อันความรู้จริงจริงถึงสิ่งเดียว	แต่ขบเคี้ยวขึ้นใจอยู่ในจิต
ได้เพื่อตัวเข้าเฝ้าอยู่เป็นนิตย์	เลี้ยงชีวิตลูกหลานจนจวนเครือ...

(ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม 1. 2545: 145)

2.2 พฤติกรรมที่เหมาะสมในการเข้าสังคม ครอบครัวจะมีหน้าที่อบรมขัดเกลาพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัว เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์เหมาะสมกับบุคคลในครอบครัวและบุคคลอื่นๆ ในขณะเดียวกันต้องละเว้นพฤติกรรมที่ไม่ควรประพฤติด้วย พฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่ทุกครอบครัวให้ความสำคัญ ได้แก่

2.2.1 การรับประทานอาหาร

ครอบครัวมักปลูกฝังบุตรหลานในเรื่องการรับประทานอาหาร ไม่แสดงกิริยาที่ไม่เหมาะสม ดังตัวอย่างจากบทสัมภาษณ์ครอบครัวหนึ่งว่า

" ในขณะรับประทานอาหารต้องไม่เคี้ยวอาหารเสียงดัง เช่น เคี้ยวเสียงดังจ๊ับๆ เหมือนหมูกินรำ อย่าพูดเมื่อมีอาหารอยู่ในปาก ขณะกำลังเคี้ยวอาหารอยู่ ห้ามพูดจา ห้ามเปิดปากให้คนอื่นเขาเห็นว่าเราทานอะไรอยู่ เพราะเป็นสิ่งที่น่าเกลียด ห้ามทานอาหารเลอะเทอะ อาหารที่อยู่ในจานเราต้องไม่ขึ้นมาถึงขอบจาน เมล็ดข้าวต้องกวาดให้เรียบร้อยในจานข้าว ไม่บินขึ้นขอบจาน เมื่อทานอาหารเสร็จต้องรวบซ้อนล้อมทุกครั้ง เศษอาหารต้องกวาดรวบเข้าไว้ด้วยกัน ไม่ปล่อยให้สะเปะสะปะ เวลาดื่มน้ำต้องไม่ให้มีเสียงต้องกลืนเบาๆ ต้องค่อยๆ กลืนลงลำคอ ห้ามกลืนดังอึกๆ "

(ครอบครัว IO08)

2.2.2 การสนทนาและภาษาพูด

วาทะสุภาพอ่อนหวานเป็นอัตลักษณ์ทางวาทะของผู้ดีไทย คำสอนเกี่ยวกับการพูด ได้แก่ การเน้นย้ำถึงการพูดจาให้ไพเราะอ่อนหวาน พูดในสิ่งที่ควร ระวังสิ่งที่ไม่ควรพูด คำพูดมีความสำคัญต้องมีความระมัดระวัง ดังตัวอย่างใน "เพลงยาวถวายโอวาท" ปรากฏคำสอนเกี่ยวกับการพูดอยู่หลายตอน แสดงให้เห็นว่าสุนทรพจน์ให้ความสำคัญในการพูดเป็นอย่างมาก ดังความตอนหนึ่งว่า "ระวังโอษฐ์โปรดให้พระทัยจำ จะเลิกล้ำล่อยฟ้าสุราลัย" (เพลงยาวถวายโอวาท. 63)

นอกจากนี้ ยังสอนสิ่งสำคัญที่สุดในการพูด คือ

...อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก

แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย

แม้เจ็บอื่นหมิ่นแสนจะแคลนคลาย

เจ็บจนตายนั้นเพราะเหน็บให้เจ็บใจ

จะรักซังทั้งลิ้นเพราะลิ้นพลอด

เป็นอย่างยอดแล้วพระองค์อย่าสงสัย

อันช่างปากยากที่จะมีใคร

เขาชอบใช้ช่างมือออกอ้ออึง...

(ภาษิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม 1. 2545: 101)

การปลูกฝังความคิดเรื่องความงามหรือศิลปะในการพูด นอกจากปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรผ่านวรรณคดีแล้ว วรรณกรรมที่รวบรวมคำสอนเรื่อง "สมบัติของผู้ดี" ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เช่นเดียวกัน ดังความว่า "...ผู้ดีย่อมไม่สอดสรวนจาวาหรือแย่งชิงพูด ไม่พูดด้วยเสียงอันดังเหลือเกิน ไม่ใช้เสียงตวาด หรือพูดจากระโชกกระชาก ไม่ใช่จาวาอันหักหาญดังดัน ไม่ใช่ถ้อยคำอันหยาบคาย รวมไปถึงการไม่ทำอุจาดลามกทางวาทะด้วยการไม่กล่าวถึงสิ่งใดใครกฟึงรังเกียจในท่ามกลางประชุมชน ไม่กล่าวถึงสิ่งควรปิดบังในท่ามกลางประชุมชน ผู้ดีย่อมเป็นผู้ใจดี ย่อมไม่เยาะเย้ยถากถางผู้กระทำผิดพลาด ไม่ใช่จาวาอันข่มขู่"

(สมบัติของผู้ดี. 2537)

2.2.3 ภาษากาย

วรรณกรรมคำสอนที่นำมาศึกษาพบว่าส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับคำสอนเกี่ยวกับการระมัดระวังกิริยามารยาท ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นคำสอนเกี่ยวกับการวางตนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นคำสอนในระดับของเจ้านาย ดังที่ปรากฏใน "สวัสดิรักษาตากลอน" ที่ให้ความสำคัญกับกิริยามารยาทและข้อห้ามในการกระทำต่างๆ เพื่อความเป็นสิริ

สวัสดิกำปฏิบัติ และ “เพลงยาวถวายโอวาท” ซึ่งให้ความสำคัญกับการวางตัวให้ถูกต้องเหมาะสม เช่นเดียวกับคำสอนใน “สุภาษิตสอนหญิง” ที่ให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติตนของสตรี และมีรายละเอียดคำสอนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อเพศตรงข้าม การรักษาวลสงวนตัว ฯลฯ นอกจากนี้ “สุภาษิตสอนเด็ก” ยังให้ความสำคัญต่อคำสอนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้เหมาะสมอีกด้วย แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คาดหวังต่อการปฏิบัติตนอย่างถูกต้องเหมาะสม ทั้งกิริยามารยาทไปจนถึงท่าทีในการวางตนให้เหมาะสมกับสถานภาพของบุคคลชั้นต่างๆ ในสังคม เพื่อให้คนในสังคมสามารถปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม อันจะนำมาสู่ความสงบสุขของสังคมในที่สุด

คำสอนเกี่ยวกับข้อห้ามและการปฏิบัติตนให้เหมาะสมที่ปรากฏใน “สวัสดิรักษาคำสอน” มีปรากฏอยู่ตลอดเรื่อง และให้ความสำคัญกับรายละเอียดทั้งในภาพรวมเฉพาะด้าน ไม่ว่าจะเป็นการนุ่งผ้า การตัดผม ข้อห้ามที่เกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการห้ามถ่มน้ำลายเวลาลมพัด เพราะจะทำให้มนตร์เสื่อม การห้ามลอดใต้สะพาน การห้ามทักเสียงดังเพราะอาจทำให้ถูกคุณไสย คำสอนเหล่านี้เป็นคำสอนเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ผู้ปฏิบัติเป็นสำคัญ

คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนใน “สุภาษิตสอนหญิง” เน้นย้ำว่า ผู้หญิงที่ยังเป็นวัยสาวต้องอยู่ในความดูแลของบิดามารดา เมื่อออกเรือนแล้วต้องอยู่ในการปกครองของสามี ผู้หญิงที่ดีต้องมีความดีทั้งทางกายวาจาใจและมีสติปัญญา ส่วนด้านความประพฤตินั้นต้องมีกิริยามารยาทที่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการยืน นั่ง นอน พุดจา รวมทั้งการแต่งกาย ดังบางตอนในเรื่อง

...อันตัวต่ำแล้วอย่าทำให้กายสูง
ค่อยเสียมเจียมใจจะไว้วาง
จะนุ่งห่มดูพอสมควรดีสงวน
จะผัดหน้าทาแป้งแต่งอินทรีย์

ดูเยี่ยงยุ้งแวงยังมีที่วาง
ให้ต้องอย่างกิริยาเป็นนารี
ให้สมควรรับพักตร์ตามคัมภีร์
ดูฉวีผิวเนื้ออย่าเหลือเกิน...

(ภาสิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม 1. 2545: 90)

นอกจากการสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเองแล้ว ยังมีการสอนเกี่ยวกับการรักษาวลสงวนตัวและการปฏิบัติตนต่อเพศตรงข้ามด้วย เช่น เมื่อเห็นชายอย่าขม้ายตามอง อย่าเชื่อคำของแม่สื่อแม่ชัก เป็นต้น ดังความตอนหนึ่งว่า

...จงรักษาวลสงวนงามห้ามใจไว้
คิดถึงหน้าบิดาและมารดา
เมื่อสูงอมหอมหวานจึงควรหล่น
อย่าชิงสุกก่อนห่ามไม่งามดี

อย่าหลงไหลจำคำที่ร่ำสอน
อย่ารีบร้อนเร็ววันมักไม่ดี
อยู่กับต้นอย่าให้พรากไปจากที่
เมื่อบุญมีคงจะมากอย่าปรามภัก...

(ภาสิตและคำสอนภาคกลาง เล่ม 1. 2545: 96)

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า คำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของไทยให้ความสำคัญต่อคำสอนเกี่ยวกับการระมัดระวังกิริยามารยาท และความสำคัญกับการวางตัวให้ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ของคำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของไทยได้เช่นเดียวกัน

3. ความพอเพียงในมิติปรัชญา : โลกทัศน์ทางเชิงจริยธรรมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชีวิต

3.1 การเคารพในความจริง ความถูกต้อง

ความจริง ความถูกต้อง เป็นแนวคิดสำคัญที่ช่วยให้ชีวิตและสังคมดำเนินไปได้อย่างปกติสุข หนังสือสมบัติของผู้ดี กล่าวไว้ว่า ผู้ที่มีกิริยาจะต้องมีสง่า คือ จะต้องเป็นผู้ “พูดจาจะฉานชัดถ้อยความ ไม่อุบอปปี้ อ้อมแอ้ม”

นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงความประพฤติที่พึงกระทำ เพื่อหลีกเลี่ยงจากการได้ชื่อว่า เป็นผู้ประพฤติชั่วทางวาจาวา

“ผู้ดีนั้น ไม่พาลพอใจทะเลาะวิวาท ไม่พอใจนินทาว่าร้ายกันและกัน ไม่พอใจพูดส่อเสียดยุยง ไม่เป็นผู้สอพลอประจบประแจง และไม่แข็งขืนให้ร้ายผู้อื่น... ผู้ดียอมปฏิบัติตามการงานดี คือ พูดสิ่งใด ย่อมให้เป็นสิ่งที่เชื่อถือได้ ไม่รับวาจาคล่อง ๆ โดยมีได้เห็นว่า การจะเป็นได้หรือไม่ และผู้ดียอมรักษาความสุจริตซื่อตรง โดยไม่ซอกแซกไถ่ถามธุระส่วนตัวหรือการในบ้านของเขาที่ไม่ได้เกี่ยวข้องแก่ตน ไม่เที่ยวถามเขาว่า นั้นเขียนหนังสืออะไร ไม่เที่ยวถามถึงผลประโยชน์ที่เขาหาได้ เมื่อตนไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง ไม่เอาการในบ้านของผู้ใดมาแสดงในที่แจ้ง ไม่เก็บเอาความลับของผู้อื่นมาเที่ยวพูดแก่ผู้อื่น ไม่กล่าวถึงความชั่วร้าย อันเป็นความลับเฉพาะบุคคลในที่แจ้ง ไม่พูดสับปลับกลับลอกตลปตะแคง ไม่ใช้คำสบถติดปาก และไม่ใช้ถ้อยคำมูสา”

การตั้งมั่นอยู่ในความจริงและความถูกต้อง จึงเป็นหลักการและแนวทางของความประพฤติที่ถูกที่ควร เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

3.2 ความไม่เห็นแก่ตัว

มโนทัศน์เรื่องการไม่ยอมรับการแสดงออกถึงความเห็นแก่ตัวในการพูด หนังสือสมบัติของผู้ดี กล่าวไว้ว่า “ผู้ดียอมไม่เห็นแก่ตัวฝ่ายเดียว” คือ

“ยอมไม่ขอแยกผู้หนึ่งมาจากผู้หนึ่ง เพื่อจะพาไปพูดจาความลับกัน ไม่สนทนาแต่เรื่องตนฝ่ายเดียว จนคนอื่นไม่มีช่องจะสนทนาเรื่องอื่นได้ ไม่นำธุระตนเข้ากล่าวแทรกในเวลาธุระอื่นของเขาซุลมุน ไม่กล่าววาจาติเตียนของที่เขาหยิบยกให้แก่ตน ไม่ได้ถามราคาของที่เขาได้หยิบยกให้แก่ตน ไม่แสดงราคาของที่เขาหยิบยกให้แก่ผู้ใดให้ปรากฏ และไม่ใช้วาจาอันโอ้อวดตนและลบหลู่ผู้อื่น”

(สมบัติของผู้ดี. 2537)

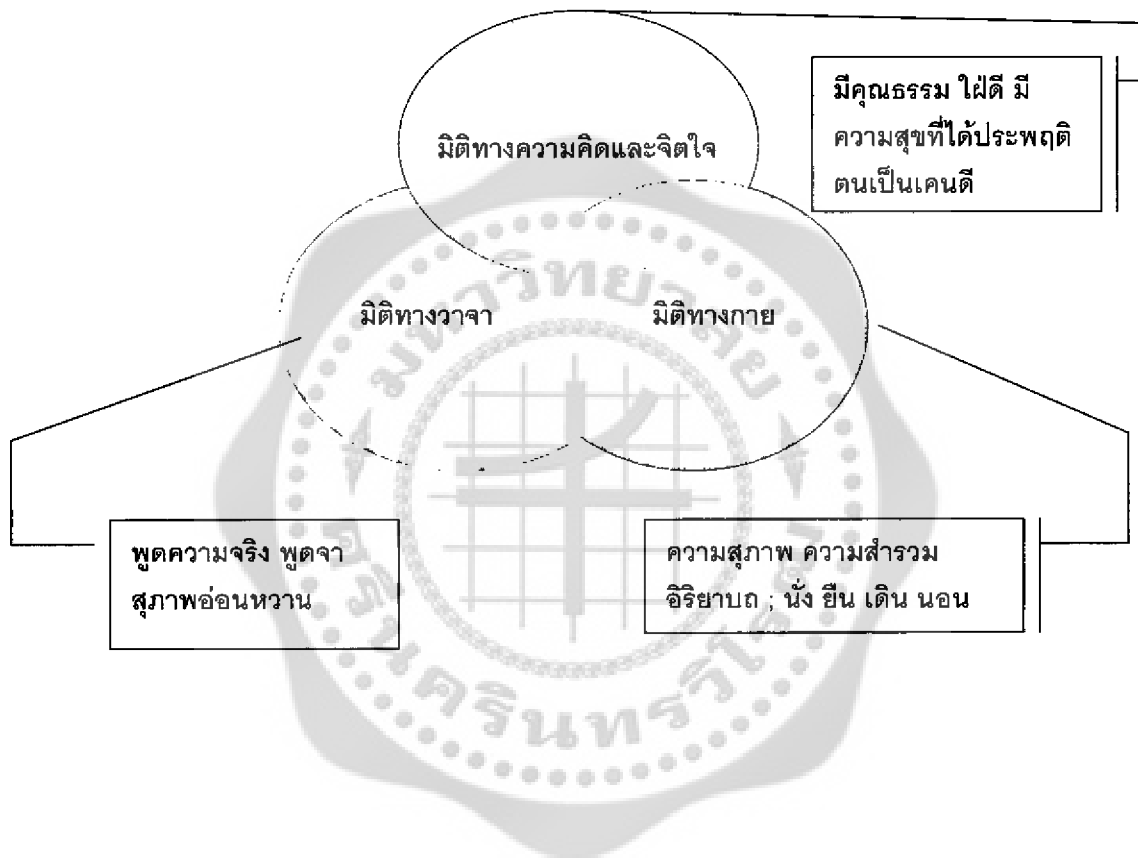
การเคารพความจริง ความถูกต้อง ความไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา จึงเป็นแนวคิดพื้นฐานสำคัญในการอบรมสั่งสอน ปลูกฝังพฤติกรรม อุปนิสัยที่ควรประพฤติปฏิบัติ ที่นำไปสู่การรู้จักประมาณตน ความมีเหตุมีผล ไม่ประมาท อยู่บนทางสายกลาง มีคุณธรรมประกอบการตัดสินใจ และการกระทำซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเรื่องความพอเพียง อันเป็นปรัชญาสำคัญที่จะช่วยให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข นำพาประเทศผ่านพ้นวิกฤติต่าง ๆ ได้อย่างยั่งยืน

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

ผลการสังเคราะห์ วรรณกรรมและข้อมูลจากการสำรวจ 3 เรื่องนี้ ทำให้ประจักษ์ว่า สังคมไทยมีอัตลักษณ์ในการเลี้ยงดูที่พึงประสงค์ครอบคลุมใน 3 มิติ คือ มิติทางความคิดและจิตใจ มิติทางวาจา และมิติทางกาย ครอบคลุมชาวไทยที่สามารถบูรณาการแนวคิดต่าง ๆ ในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานให้เติบโตอย่างงดงามทางความคิดและจิตใจ ทางวาจา

และทางกาย จึงมีบทบาทสำคัญในการกล่อมเกลา พัฒนาเด็กให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย นอกจากนี้ มโนทัศน์ด้านมารยาททางวาจาที่ใช้ในการอบรมเลี้ยงดู ยังสามารถเป็นเครื่องมือของสังคมในการขัดเกลา ตรวจสอบ ฝึกระวัง และเป็นจารีตของสังคมในการดูแลพฤติกรรมของเด็กได้ทางหนึ่ง ดังภาพประกอบ 3.1

อัตลักษณ์ในการเลี้ยงดูเด็กไทย

ภาพประกอบ 3.1 อัตลักษณ์ในการเลี้ยงดูเด็กไทย

ครอบครัวไทยสามารถบูรณาการแนวคิดต่างๆ ในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานได้ จึงมีแนวโน้มที่จะนำองค์ความรู้เรื่องต่างๆ จากศาสนา และสังคม กล่อมเกลาพัฒนาเด็กให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย นอกจากนี้ มโนทัศน์ด้านมารยาททางวาจาที่ใช้ในการอบรมเลี้ยงดู ยังเป็นเครื่องมือของสังคมในการขัดเกลา ตรวจสอบ ฝึกระวัง และเป็นจารีตของสังคมในการดูแลพฤติกรรมของเด็กได้ทางหนึ่ง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์และเชิงสำรวจในแนวกว้าง ผู้สนใจศึกษาต่อไปอาจเจาะลึกในประเด็นต่างๆ ที่สนใจในเชิงลึก หรืออาจศึกษาในด้านของผู้รับสาร และการประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบท

ปัจจุบัน ประเด็นหนึ่งที่นำศึกษาต่อไป ก็คือ การศึกษารูปแบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในการอบรมเลี้ยงดู เพื่อปลูกฝังอัตลักษณ์ทั้ง 3 มิติในครอบครัวไทยปัจจุบัน หรืออาจศึกษากลวิธีสร้างต้นแบบของเด็กไทยให้มีอัตลักษณ์ในเรื่อง ความสุภาพและสัมมาวาจา

2. การศึกษาค้นคว้า เรื่อง ศาสนาและศิลปะ : ภาพสะท้อนการเลี้ยงดูสู่วิถีพอเพียง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง พระมหาชนก เสร็จแล้วได้พิมพ์เผยแพร่ ในปี พ.ศ. 2539 สิ่งที่ได้พบเห็นในหนังสือเล่มดังกล่าวคือ การถ่ายทอดหลักธรรมสำคัญ เช่น เรื่องความเพียร ความไม่ประมาท ความมีสติ การเป็นผู้มีปัญญา เป็นต้น โดยมีภาพประกอบจากจิตรกรช่วยชักนำสร้างจินตนาการประกอบไปตามเรื่องราวที่ได้ อ่าน สิ่งนี้ทำให้นึกถึงบทบาทของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่อยู่ตามพระอุโบสถต่างๆ โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมในทศชาติชาดก เป็นสิ่งที่คอยชักนำชักจูงความสนใจของผู้ที่ได้พบเห็น สู่เรื่องราวของชาดกเหล่านี้ เป็นการแสดงแบบอย่างของการปฏิบัติตามคุณธรรมที่สำคัญ ถ่ายทอด สอนคุณธรรมต่างๆ ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เรื่องราวตามทศชาติชาดกในมหานิบาต และภาพจิตรกรรมประกอบชาดกตามเนื้อหาต่างๆ ในทศชาติชาดก เพื่อแสดงให้เห็นถึง หลักธรรมคำสอนในศาสนาพุทธที่เป็นภาพสะท้อนการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนนำไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยวิเคราะห์องค์ประกอบของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เปรียบเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และนำเสนอลักษณะที่สนับสนุนและสอดคล้อง รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมคำสอน ตลอดจนความเชื่อมโยงระหว่างพระราชดำรัส กับหลักธรรม และเรื่องราวตามทศชาติชาดกในมหานิบาต และภาพจิตรกรรมประกอบชาดกตามเนื้อหาต่างๆ ในทศชาติชาดก

วิถีพอเพียง : มัชฌิมาปฏิปทา

“มัชฌิมาปฏิปทา” หมายถึง ข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดปัญหา ในเบื้องต้นนี้จะอธิบายความหมายขององค์ประกอบของมรรคมีองค์ 8 ก่อนเพื่อเป็นพื้นฐาน ที่ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างหลักมัชฌิมาปฏิปทา กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีหลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบดังนี้

1. สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ อันประกอบด้วย ประการแรก รู้ริยสัจ 4 คือ มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และวิธีดับทุกข์ ประการที่สอง เห็นไตรลักษณ์ คือ มีความรู้ความเข้าใจว่าปรากฏการณ์ทั้งหลายเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่มีตัวตน และไม่มีตัวตนให้ยึดถือได้ ประการที่สาม รู้จักผิดชอบชั่วดี เพื่อละชั่วทำดีได้ และประการที่สี่ เห็นปัจจุสมุปบาท คือ รู้จักเหตุรู้จักผล รู้ว่าทุกสิ่งมีสาเหตุ เมื่อแก้ไขเหตุได้ก็ย่อมกำหนดผลได้

2. สัมมาสังกัปปะ หมายถึง การมีความคิดที่ถูกต้อง คือ มีความคิดที่จะออกจากความเพเลิดเพลินทางประสาทสัมผัส เลิกพยาบาท เลิกคิดเบียดเบียนผู้อื่น และคิดช่วยเหลือผู้อื่น มีความเมตตากรุณา และปรารถนาดีต่อสิ่งมีชีวิตทั่วไป

3. สัมมาวาจา คือ การแสดงออกทางวาจาที่สุจริต ได้แก่ วาสุจริต 4 ซึ่งหมายถึง การงดเว้นจากการพูดอันไม่สมควร 4 ประการ คือ งดพูดเท็จ งดพูดส่อเสียด งดพูดหยาบคายเหลวไหล และงดพูดเพ้อเจ้อเลื่อนลอย

4. สัมมากัมมันตะ หรือ กระทำชอบ หมายถึง การมีศีลธรรมควบคุมความประพฤติทางกาย ได้แก่ กายสุจริต 3 คือ การกระทำที่ถูกต้อง โดยงดเว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน การลักขโมย และการประพฤติผิดในกาม

5. สัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ หมายถึง การประกอบอาชีพที่ถูกต้องเหมาะสม โดยชอบธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน ได้แก่ เว้นมิจอาชีพ ประกอบสัมมาชีพ

6. สัมมาวายามะ คือ ความเพียรพยายามในทางที่ตั้งงามชอบธรรม ได้แก่ สัมมปปธาน 4 หมายถึง 1) ความพยายามระงับไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นกับตน 2) พยายามละเลิกกำจัดความชั่วร้ายอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว 3) พยายามสร้างสรรค์ความดีงามหรือกุศลกรรมให้เกิดขึ้นกับตน และ 4) พยายามรักษาส่งเสริมพัฒนาความดีให้มั่นคงยิ่งขึ้นไป

7. สัมมาสติ คือ การมีสติกำกับตัว การระมัดระวังจิตใจให้รู้เท่าทันความชั่ว และให้ตื่นตัวในการทำความดี ไม่หลงใหลเลื่อนลอย โดยการตั้งสติ 4 ประการ ได้แก่ 1) พิจารณาให้เห็นสภาพร่างกายตามความจริง 2) พิจารณาความรู้สึกของตนตามความจริง 3) พิจารณาจิตของตนตามความจริง และ 4) พิจารณาปรากฏการณ์ทั้งหลายตามความจริง

8. สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจมั่น ได้แก่ การสำรวมจิตได้แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว จิตใจดำเนินอยู่ในกิจในงานหรือในสิ่งที่กำหนดได้สม่ำเสมอ

หลักธรรมคำสั่งสอนข้างต้นมีอยู่ในวิถีชีวิตของไทย สืบทอดกันมาเป็นรากฐานที่สร้างแนวทางไปสู่วิถีแห่งความพอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ตามนิยามและเงื่อนไขของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่อง 1) ความพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว 4) เงื่อนไขความรู้ และ 5) เงื่อนไขคุณธรรม

1. ความพอประมาณ : ความพอเพียงและความสันโดษ

คุณลักษณะข้อแรกในคำนิยามของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ "ความพอประมาณ" หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสอธิบายความหมายของความพอเพียงในปีพ.ศ. 2541 ว่า

"...เมื่อปีที่แล้วตอนที่พูดพอเพียง แปลในใจ แล้วก็ได้ออกมาด้วยว่าจะแปลเป็น Self-sufficiency (พึ่งตนเอง) ถึงได้บอกว่าพอเพียงแก่ตนเอง ... แต่พอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือคำว่าพอก็เพียงพอ เพียงนี้ก็พอ ดังนั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด - อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ - มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง"

พระราชดำรัสนี้ เมื่อเทียบกับหลักมรรคมีองค์ 8 ตรงกับหลักธรรมเรื่อง สัมมาสังกัปปะ ในพระราชดำรัสตอนที่ว่า "คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย" ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักสัมมาสังกัปปะ ในเรื่อง อวินิชาสังกัปป คือ การเลิกคิดเบียดเบียนผู้อื่น และเนกขัมมสังกัปป คือ มีความคิดที่จะออกจากความเพลิดเพลินทางประสาทสัมผัส ทั้งสองเรื่องนี้มีพื้นฐานร่วมกันเรื่องความสันโดษ (สันตุฎฐิ) ซึ่งในพระพุทธศาสนาถือว่า สันโดษเป็นยิ่งกว่าทรัพย์ใดๆ ที่เราแสวงหาในทางเศรษฐกิจ ดังพุทธพจน์คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท ที่ว่า **สนตุฎฐิปรมมํ ธนํ** แปลว่า "ความสันโดษ เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง" และ **ตุฎฐิ สุขา ยา อิตริตเรน** แปลว่า "ความยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ นำความสุขมาให้"

มีชาตกเรื่องหนึ่งในมหานิบาต คือ **เตมียชาตก** เล่าถึงความอดทนพยายามอย่างยิ่งยวดเพื่อให้ได้บรรลุถึงความสันโดษ ถ่ายทอดเรื่องราวเหตุแห่งความคิดที่จะออกจากความเพลิดเพลินทางประสาทสัมผัส เพื่อแสวงหาความสันโดษ ชาตกเรื่องนี้แสดงให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของความสันโดษ คือ ความสันโดษทำให้หลุดพ้นจากการทำกรรมอันนำไปสู่เบียดเบียน การเข้าใจหลักธรรมเรื่องความสันโดษจะทำให้เราเข้าใจนัยของความพอ ความพอทำให้เราไม่โลภ ลดละเลิกความเห็นแก่ตัว ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มาพร้อมกันกับความพอเพียงนี้ คือ หลักการที่ว่า ตน

นั้นต้องเป็นที่พึงแห่งตนในเบื้องต้นก่อน ไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น ดังพระราชดำรัสพระราชดำรัสเมื่อปี 2540 ที่ทรงเน้นย้ำว่า

“...การจะเป็นเช่นนั้น ไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบ ‘พอมีพอกิน’ แบบพอมีพอกิน ”

หมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง” พระราชดำรัสในตอนนั้นชี้ให้เห็นว่า สิ่งสำคัญที่ต้องทำให้ได้ คือ “อุ่มชูตัวเองได้” ซึ่งหมายถึงหลักการเรื่อง ตนเป็นที่พึ่งของตนเอง มีพุทธภาษิตที่คุ้นเคยกันดีอยู่แล้วที่ว่า อุตตา นิอุตตโน นาโถ หรือ ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน โดยหลักธรรมที่เป็นฐานของความคิดว่าตนเป็นที่พึ่งของตนเองที่ชัดเจนที่สุดก็คือเรื่อง “กรรม” ในแง่ที่ว่ากรรมกระทำทางกาย วาจา ใจ ทั้งที่เป็นฝ่ายดีหรือไม่ดีก็ตาม ย่อมตอบสนองแก่ผู้กระทำ ไม่เร็วก็ช้า เวลาใดเวลาหนึ่ง ไม่ว่าใครจะทำอะไรไว้ ก็ย่อมได้รับผลของสิ่งที่ตนได้ทำไว้นั่นเอง

ชาดกอีกเรื่องหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญเรื่องกรรม คือ เรื่อง **เนมิราชชาดก** ชาดกเรื่องนี้สอนเรื่องกรรม อันนำไปสู่หลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ไม่หวังพึ่งคนอื่น ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมเรื่องนี้ คือ **นาถกรรมธรรม 10** หมายถึง คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้ ซึ่งประกอบด้วย 1) ศีล 2) พานหุสัจจะ 3) กัลยาณมิตตตา 4) โสวัสสตา 5) กิงกรณียสุ ทักขตา 6) อัมมกามา 7) วิริยารัมภะ 8) สันตุฏฐี 9) สติ 10) ปัญญา

หลักธรรมในเรื่อง นาถกรรมธรรม 10 หรือ คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้นี้ มีองค์ประกอบข้อหนึ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน คือ ความสันโดษ ในที่นี้เราจะเห็นว่า ความสันโดษเป็นองค์ประกอบที่สอดคล้องกันในเรื่องที่จะทำให้นี้เป็นที่พึ่งแห่งตนด้วย ข้อสรุปเบื้องต้นในตอนนั้นคือ เมื่อเราเข้าใจเรื่อง กรรม เรายึดถือตนเป็นที่พึ่งแห่งตน เราพอใจในความสันโดษ ความสันโดษนำไปสู่ความพอเพียง ความพอเพียงทำให้คนไม่เบียดเบียนกัน และเมื่อคนไม่เบียดเบียนกัน แต่ละคนจะสละส่วนเกินของตนด้วยความพอ คุณภาพชีวิตของคนในสังคมก็จะได้รับการพัฒนาอย่างทั่วถึงมากยิ่งขึ้น ดังพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่สมาชิกสหกรณ์การเกษตรหุบกะพง เมื่อ 28 มิถุนายน 2518 ใจความว่า

“ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมิได้หมายถึงระบบเศรษฐกิจปิด ไม่เกี่ยวข้องใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น แต่เป็นแนวคิดที่เน้นการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนบนรากฐานที่เข้มแข็ง โดยชี้ให้ใช้หลักการตนเป็นที่พึ่งของตนเองให้ได้ก่อน จากนั้นจึงพัฒนาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นสามารถเป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้ และนำไปสู่สังคมที่มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้ในที่สุด พอมีพอกินเป็นขั้นที่หนึ่ง ขั้นต่อไปให้มีเกียรติ ยืนด้วยตนเอง ขั้นที่สามให้นึกถึงผู้อื่น”

ทั้งนี้ ความพอเพียงด้วยความสันโดษนี้ หรือแม้แต่หลักการตนเป็นที่พึ่งแห่งตนนี้ ไม่ใช่ว่าจะเป็นไปโดยตัดขาดจากผู้อื่น เพราะในที่สุดเมื่อเราอุ่มชูตัวเองได้ เราก็สามารถเป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้ และนำไปสู่สังคมที่มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้ในที่สุด ซึ่งคำว่า สันโดษ ไม่ได้หมายถึงการอยู่ลำพังคนเดียว ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า

“ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมิได้หมายถึงระบบเศรษฐกิจปิด ไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่ง ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น แต่เป็นแนวคิดที่เน้นการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนบนรากฐานที่เข้มแข็ง โดยชี้ให้ใช้หลักการตนเป็นที่พึ่งของตนเอง...”

นอกจากนี้ จุดเน้นที่สำคัญของความพอเพียงอีกประการหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจ คือ ความพอประมาณตามอัตภาพ ดังพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อ 4 ธันวาคม 2541 ที่ว่า

“พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ”

และพระราชดำรัสที่ว่า

“ให้พอเพียงนี้ก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราก็ได้แต่ว่าพอ แม้บางอย่างจะดูฟุ้งเฟ้อ แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ...”

เนื้อความในเบื้องต้น อาจจะดูขัดแย้งกับความพอเพียง ในข้อที่ว่า การมีมาก หรือการมีของหรูหราทำให้เกิดความรู้สึกถึงความฟุ่มเฟือย แต่ในแง่นี้อาจทำความเข้าใจได้จากสิ่งที่เคยอธิบายไว้ว่า ศาสนาพุทธไม่ปฏิเสธความสุขทางวัตถุ และไม่ปฏิเสธการแสวงหาโภคทรัพย์ ในสุตตปิฎก พุทธทศกนิยามมีข้อความกล่าวว่า การมีโภคทรัพย์เป็นความสุขอย่างหนึ่งของบัณฑิต ศาสนาพุทธไม่เคยประณามเศรษฐกิจเพียงเพราะเป็นเศรษฐกิจ ความมั่งคั่งที่เกิดโดยชอบธรรม และโดยมีความพากเพียรมีใช้สิ่งที่จะได้รับการดำเนิน ยิ่งผู้มั่งคั่งมีน้ำใจเอื้อเฟื้อกับคนอื่น ๆ กลับยังได้รับการสรรเสริญ สำหรับคนทั่วไปที่ไม่ใช่พระสงฆ์ ความสุขที่เกิดจากโภคทรัพย์อันชอบเป็นกำไรอย่างหนึ่งของชีวิต กล่าวคือสำหรับผู้ที่เป็นฆราวาสนั้น การแสวงหาโภคทรัพย์เป็นสิ่งที่ทำได้และควรต้องทำ แต่ต้องเป็นไปในลักษณะที่เป็นสัมมาอาชีวะ ความมั่งคั่งที่เกิดจากการประกอบกิจอาชีพเป็นสิ่งที่ศาสนาพุทธปฏิเสธ การแสวงหาโภคทรัพย์ของฆราวาสที่ชอบธรรมไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนและดำเนินไปด้วยกำลังความสามารถของตนเองนั้นเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเพราะ “ศาสนาพุทธก็ได้สอนให้คนมักน้อย ความมักน้อย (อภิปิจฉา) นั้นพระพุทธเจ้าสอนให้พระยิดเป็นหลักปฏิบัติ ส่วนฆราวาสนั้นให้ยึดหลักความพอใจในสิ่งที่เป็นของตน และในสิ่งที่ตนหาได้ด้วยความสามารถ ศาสนาพุทธเพียงแต่สอนให้คนรู้จักประมาณกำลังความสามารถของตนเท่านั้น มิได้สอนให้คนซังกะตายอยู่เฉยๆ ทั้งๆ ที่รู้ว่ามีความสามารถที่จะหาสิ่งต่างๆ เพิ่มขึ้นให้แก่ตนได้โดยชอบ คนที่รู้ตัวว่ามีความสามารถแต่อยู่เฉยๆ ไม่ใช้ความสามารถแสวงหาสิ่งที่ตนควรมีควรได้นั้น เป็นคนดูลูกตนเอง หาใช้คนเคารพตนเองไม่” (วิทย์ วิศทเวทย์, 2537: 17, 24-25)

วิทย์ วิศทเวทย์ (2537: 24-25) อธิบายถึงยถาพลสันโดษ หรือความยินดีตามกำลังความสามารถ และยถาสารูปสันโดษ หรือ ความยินดีตามที่เหมาะสมกับตนอันสมควรแก่ฐานะ ภาวะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจหรือการกระทำของตน เป็นสิ่งที่มากำกับเป็นเงื่อนไขว่า สิ่งที่ได้สิ่งที่มีนั้น ไม่ได้มาจากการเบียดเบียนผู้อื่น โดยสิ่งที่มีนั้นก็ เป็นไปด้วยความพอประมาณตามอัตภาพ ตามความหมายของยถาพลสันโดษและยถาสารูปสันโดษ อันหมายถึงการตระหนักรู้ถึงความพอประมาณตามสภาพแห่งตน เมื่อรู้สภาพของตน รู้พอประมาณก็จะนำไปสู่ความรู้จักพอดีในการบริโภคจ่าย ใช้จ่าย หรือที่เรียกว่า “มตตญญตา” อันสอดคล้องกับการสอน เรื่อง “ปริมิตปานโกชนา” ซึ่งอยู่ในหลักธรรมเรื่อง กุลจักริฎฐิติธรรม 4 อันเป็นธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน

นอกจากนี้ ความพอประมาณตามอัตภาพยังเชื่อมโยงไปสู่ “สมชีวิตา” ซึ่งอยู่ในหลักธรรม เรื่อง “ทิกฏฐัมมิกัตถสังวัตตนิกรรม 4” หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน 4 ประการ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “หัวใจเศรษฐกิจพอเพียง” ประกอบด้วย

1. อุฏฐานสัมปทา คือ การถึงพร้อมด้วยความหมั่นคือ ขยันหมั่นเพียร ในการประกอบอาชีพที่สุจริต
2. อารักขสัมปทา คือ การถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รักษาทรัพย์ไม่ให้หมดไปในทางที่ไม่เป็นประโยชน์
3. กัลยาณมิตตตา คือ การมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว
4. สมชีวิตา คือ การมีความเป็นอยู่ที่พอเหมาะพอดี ได้แก่การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้

หลักธรรมทั้งสามที่กล่าวข้างต้น คือ มตตญญตา ปริมิตปานโกชนา และสมชีวิตา มีความหมายสอดคล้องเป็นเรื่องเดียวกันกับความพอเพียง คือ ความรู้จักพอดีในการบริโภค รู้จักประมาณในการกินการใช้จ่าย การมีความเป็นอยู่ที่พอเหมาะพอดี ความพอเพียงนี้ก็เกิดจากการเข้าใจความหมายของความสันโดษ ดำรงด้วยหลักการที่ว่า ตนนี้แลเป็นที่พึ่งแห่งตน ดำรงด้วยการรู้อัตภาพ คือ รู้กำลัง รู้ภาวะ รู้เป้าหมาย ก็จะทำให้คำตอบให้เหตุผลแก่ตนเองได้ว่าเท่าไรจึงจะเรียกว่าพอเพียงดังทรงมีพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อ 4 ธันวาคม 2541 ซึ่งสรุปความหมายของความพอเพียงในที่นี้ได้ว่า “ฉะนั้น ความพอเพียงนี้ คือ ความพอประมาณ และความมีเหตุผล”

2. ความมีเหตุผล: สัมมาทิฐินำไปสู่ความมีเหตุผล

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจที่เป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อ 4 ธันวาคม 2543 ว่า

“เศรษฐกิจพอเพียงนี้ ขออ้อว่า เป็นการทั้งเศรษฐกิจ หรือ ความประพฤติ ที่ทำอะไรเพื่อให้เกิดผลโดยมีเหตุและผล คือเกิดผลนั้นมาจากเหตุ ถ้าทำเหตุที่ดี ถ้าคิดให้ดี ให้ผลที่ออกมา คือสิ่งที่ติดตามเหตุ การกระทำ ก็จะเป็นการกระทำที่ดี และผลของการกระทำนั้น ก็จะเป็นการกระทำที่ดี ดีแปลว่ามีประสิทธิภาพ ดีแปลว่ามีประโยชน์ ดีแปลว่าทำให้มีความสุข”

พระราชดำรัสข้อนี้สอดคล้องกับหลักธรรมเรื่องสัมมาทิฐิ คือ การเน้นให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องซึ่งเกิดจากการเห็น ปฏิจ্ঞมมุปบาท อันหมายถึง การรู้จักเหตุ รู้จักผล เมื่อแก้ไขเหตุได้ก็ย่อมกำหนดผลได้ ปฏิจ্ঞมมุปบาทเป็นหลักธรรมที่สอนให้เข้าถึง กฎแห่งการเกิดขึ้นอย่างอิงอาศัยกันของสิ่งทั้งหลายในเรื่องของเหตุและผลต่อๆ กันตามเหตุปัจจัย ตามเงื่อนไขของมัน ถ้าคิดให้ดี การกระทำตามเหตุแห่งการคิดดี จะเป็นการกระทำที่ดี และผลของการกระทำนั้น จะเป็นผลจากการกระทำที่ดี การเข้าใจเรื่องเหตุและผลตามแนวทางของปฏิจ্ঞมมุปบาท เป็นพื้นฐานที่นำไปสู่ความเข้าใจเรื่องกรรมในขณะเดียวกัน ในแง่ที่ว่า “กรรมนั้นก็คือหลักของความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ในแง่ที่เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ การกระทำของมนุษย์ก็เป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งความเป็นเหตุเป็นผลเหมือนกัน”

ชาดกที่ถ่ายทอดเรื่องราวของหลักธรรมเรื่องกรรม เรื่องหนึ่ง คือ มหานารทกัศสพชาดก แสดงให้เห็นถึงความไม่เข้าใจเรื่องเหตุปัจจัยตามหลักธรรมเรื่องปฏิจ্ঞมมุปบาท ซึ่งทำให้หลงเชื่อว่าการไม่มีผล ความเข้าใจเรื่องหลักกรรมนี้มีพื้นฐานว่าต้องเข้าใจว่า ทุกสิ่งเกิดขึ้นได้ก็ด้วยเพราะเหตุปัจจัย หลักธรรมเรื่องปฏิจ্ঞมมุปบาทเป็นฐานที่จะนำไปสู่การตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง เมื่อรู้เหตุปัจจัยก็สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ การกระทำนั้นก็มีเหตุผลที่อธิบาย แต่ในขณะเดียวกัน ก็ต้องมีความจริงใจต่อตัวเหตุผลนั้น คือ เคารพศรัทธาที่จะทำตามเหตุผลนั้นด้วย ดังพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2520 ว่า

“ความเคร่งครัดหมายถึงความระมัดระวังมั่นคงที่จะปฏิบัติการให้เที่ยงตรงครบถ้วนตามแบบแผนและหลักเกณฑ์ที่ได้วางไว้ แบบแผนและหลักเกณฑ์นั้นย่อมต้องมีเหตุผลเป็นพื้นฐาน และเหตุผลที่จำทำให้พื้นฐานมั่นคงไม่สั่นสะเทือนได้ ก็ต้องเป็นเหตุผลตามความจริงแท้ที่ได้พิสูจน์เห็นจริงแล้วด้วยความละเอียดรอบคอบ ปราศจากความลำเอียง และความหลงผิดตามอารมณ์”

แม้เราจะรู้เหตุปัจจัย รู้คำตอบที่ต้องทำ ในขณะเดียวกัน ก็จำต้องรู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกของตนด้วย เพราะแม้บางครั้งแม้ตนเองนั้นจะรู้ว่า สิ่งที่ต้องทำหรือควรต้องทำนั้นคืออะไร แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะอารมณ์ความรู้สึกของตนเองได้ ในปรัชญาการศึกษาแนวพุทธที่นำเสนอโดย วิทย์ วิศุทเวทย์ (2537) ได้อธิบายว่า “ในปุณฺชนโดยทั่วไปเหตุผลเป็นผู้รับใช้อารมณ์ บุคคลทำการด้วยอารมณ์ความรู้สึกแล้วจึงหาเหตุผลมาอธิบายทีหลัง การศึกษาที่ดีจะต้องฝึกให้คนข่มอารมณ์ให้อยู่ได้เหตุผล...” เพราะเหตุผลตามความจริงแท้พิสูจน์ได้ เห็นจริงร่วมกันได้ และเหตุนี้จะทำให้ “ปราศจากความลำเอียง และความหลงผิดตามอารมณ์” ศาสนาพุทธสอนเรื่องความลำเอียง ไว้ในหลักธรรมเรื่อง “อคติ 4” หมายถึง ความประพฤติที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม ความลำเอียง ประกอบด้วย 1) จันหาคติ คือ ลำเอียงเพราะชอบ 2) โทสาคติ คือ ลำเอียงเพราะชัง 3) โมหาคติ คือ ลำเอียงเพราะหลง พลาดผิดเพราะเขลา และ 4) ภายาคติ คือ ลำเอียงเพราะกลัว (พระธรรมปิฎก. 2546: 196)

ชาดกอีกเรื่องหนึ่ง ที่ชี้ให้เห็นถึงความหลงผิดตามอารมณ์ของตนเอง คือ จันทกุมารชาดก ซึ่งนำเสนอประเด็นปัญหาตัวอย่างที่มาจากการมีอคติ 4 ซึ่งเป็นการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ปิดกั้นเหตุผลที่ถูกต้อง ขาดความเมตตา ไม่

สามารถกระทำสิ่งที่ถูกต้องได้ มีข้อจำกัดในการใช้เหตุผล อันอาจนำไปสู่ความขัดแย้งขึ้นได้ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517 ใจความว่า

“...ถ้าแต่ละคนทำหน้าที่ ทั้งในหน้าที่ที่มี ทั้งหน้าที่ที่ได้ตั้งไว้กับตัว หรืออาชีพ ทั้งในหน้าที่ที่มีในทางที่เป็นคนไทย เป็นมนุษย์ ที่จะต้องมีความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ถ้ามีความคิดที่เที่ยงตรงที่มีเหตุผล – ไม่ได้หมายความว่าต้องเห็นด้วยเห็นพ้องกันเสมอ... มีความคิดเห็นต่างกันได้ แต่ถ้าพูดกันด้วยเหตุผลแล้ว ไม่ใช่มีจลาจล วิวาท คือ ถือเอาข้อๆ ล้อๆ มาใช้ เชื่อว่าเราอยู่ด้วยกันได้อย่างดี แต่โดยมากที่เกิดเรื่องขึ้นมาในขณะนี้ ก็เพราะว่ามีความคิดที่ไม่ถูกต้อง อ้างสิ่งหนึ่งเพื่ออีกสิ่งหนึ่ง อ้างความดีเพื่อความไม่ดี อ้างผลประโยชน์ของคนหนึ่งเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง อ้างผู้ที่ดูน่าสงสารเพื่ออำนาจของตน อ้างทฤษฎีต่างๆ เพื่อทฤษฎีของตนและความยิ่งใหญ่ของตน ยิ่งใหญ่นั้นไม่ใช่ยิ่งใหญ่ในอำนาจบริหาร หรืออำนาจเงินทองเท่านั้นเอง ยิ่งใหญ่ในทางอำนาจที่ว่าทฤษฎีของตนเป็นใหญ่ และถูกต้อง ถ้าท่านทั้งหลายช่วยกันคิดช่วยกันทำ แม้จะมีการเถียงกันบ้างก็เถียงกันด้วยรากฐานของเหตุผล และเมตตาซึ่งกันและกัน และสิ่งที่สูงที่สุดคือประโยชน์ร่วมกัน คือความพอมีพอกินพออยู่ปลอดภัยของประเทศชาติ...”

เหตุผลที่ตั้งอยู่บนความเห็นชอบ แม้จะมีความขัดแย้ง เนื่องจากต่างก็อ้างเหตุผลที่จริงแท้ตามมุมมอง ตามทรรศนะหรือตามหน้าที่ของตน แต่ความขัดแย้งนี้หากอยู่บนฐานความเมตตาก็จะมีการรับฟังกัน รู้ว่าต่างฝ่ายต่างก็มีเป้าหมายเดียวกันคือ สร้างประโยชน์ให้เกิดเป็นเป้าหมายสูงสุดร่วมกัน

3. การมีภูมิคุ้มกัน: สัมมาสติ สัมมาสมาธิรากฐานของการมีภูมิคุ้มกันที่ดี

การมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล หลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดการเตรียมพร้อมตามนิยามในข้อนี้ คือ ความไม่ประมาทหรืออปมาทะ การที่จะไม่ประมาทก็ต้องอาศัยความมีสัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ประกอบขึ้นร่วมกัน

สัมมาสติ คือ การมีสติกำกับตัว เมื่อเรามีสติ สิ่งที่มาตามคือ เราสามารถสำรวจจิตใจได้แน่วแน่ จิตใจดำเนินอยู่ในกิจการงานที่เรากระทำอยู่ได้อย่างสม่ำเสมอ นั่นคือสัมมาสมาธิ สมาธิในที่นี้นำไปสู่จุดหมาย เพื่อให้รู้จักวิเคราะห์ตนเอง สอดคล้องกับพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ที่ตรัสว่า

“...ทำโครงการอะไร ก็จะต้องนึกถึงขนาดที่เหมาะสมกับที่เรียกว่า อดภาพ หรือกับสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น การที่จะทำโครงการอะไร จะต้องทำด้วยความรอบคอบ และอย่าตาโตเกินไป”

การมีสติ หมายถึง การคำนึงถึงความเหมาะสมกับตน คือ การรู้ความพอประมาณ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ตนนั้นต้องมีสติระลึกรู้ เมื่อมีสติรู้ จะเกิดการวิเคราะห์ตนเอง ให้รู้สภาพความเป็นจริงที่เป็นอยู่ของตนเอง และเมื่อรู้อดภาพ ก็จะมีมารอบคอบ ซึ่งจะทำให้ไม่ประมาท ไม่เลินเล่อ ไม่หลงไปกับผลประโยชน์ล่อล่ออันจะเกิดขึ้น ความรอบคอบที่กำกับไม่ให้ “ตาโต” ทำให้เราไม่โหม เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น การมีสติและสมาธิ คือ การตระหนักรู้อยู่กับตัวถึงสิ่งที่เกิดขึ้น สิ่งที่กำลังจะทำได้จิตใจจดจ่ออยู่กับภาวการณ์นั้น เกิดการวิเคราะห์ใคร่ครวญรู้ว่าต้องทำอะไรตามเหตุตามผล ดังเช่นพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ที่ทรงเสนอว่า

“...นี่ก็เป็นเรื่องของการแก้ไขวิกฤติการณ์ แต่ท่านผู้ที่ชอบเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่อาจจะไม่ค่อยพอใจ ต้องถอยหลังเข้าคลองจะต้องอยู่อย่างระมัดระวัง และต้องกลับไปทำกิจการที่ไม่ค่อยซับซ้อนนัก คือใช้

เครื่องมืออะไรที่ไม่หรรษา แต่ก็อย่างไรก็ตาม มีความจำเป็นที่จะถอยหลังเพื่อที่จะก้าวหน้าต่อไป ถ้าไม่ทำอย่างที่ว่านี้ ก็จะแก้วิกฤตินี้ยาก”

สติและสมาธินำมาซึ่งการเข้าใจอัตภาพ เมื่อรู้อัตภาพประกอบกับพิจารณาปัญหาวิกฤตการณ์ในภวะนั้น ก็จะรู้เหตุผลความจำเป็นที่เหมาะสมกับวิกฤตการณ์นั้น สติและสมาธิทำให้เรามีความสงบนิ่งไม่หวั่นแปรปรวนไปตามแรงลมของคลื่นลมแห่งปัญหา ในแง่หนึ่ง การถอยหลังเข้าคลองอาจจะหมายถึงการเรียกกรองให้กลับมาอยู่ในภวะที่สงบนิ่งมีสติ มีสมาธิ เพื่อหาทางออกไม่ว่าจะโดยการรอให้พายุสงบ หรือพิจารณาหาช่องทางลมที่เรือแล่นดำเนินไปโดยได้รับผลจากพายุร้ายให้น้อยที่สุด ซึ่งไม่แต่เพียงในยามที่ประสบปัญหาเท่านั้นที่จะต้องดำเนินชีวิตด้วยสติและสมาธิ แม้ในยามปกติก็ควรดำเนินสติและสมาธิให้เป็นปกติ อันจะนำมาซึ่งความไม่ประมาท ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยขอนแก่นเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2540 ใจความว่า

“คนเราเมื่อมีความสามารถที่ดีเป็นทุนรอนอยู่ ก็จะไม่วันอัปจน ย่อมหาทางสร้างตัวสร้างฐานะให้ก้าวหน้าได้เสมอ ข้อสำคัญในการสร้างตัวสร้างฐานะนั้น จะต้องถือหลักค่อยเป็นค่อยไปด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง และความพอเหมาะพอดี ไม่ทำเกินฐานะและกำลัง หรือทำด้วยความเร่งรีบ”

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับคุณลักษณะเรื่องการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงเตือนให้ทำการสิ่งใดด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง และความพอเหมาะพอดี ไม่ตาโต ไม่ทำเกินฐานะและกำลัง หรือทำด้วยความเร่งรีบ ซึ่งต้องอาศัยสัมมาสติและสัมมาสมาธิเป็นพื้นฐานนั้น คือเรื่องของความไม่ประมาท หรือ “อัปมาทะ” ดังพุทธศาสนาสุภาษิตว่า **อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ** จงทำประโยชน์ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท ความไม่ประมาท หรือ อัปมาทะนี้ช่วยเตือนให้มีสติระลึกรู้อยู่ในปัจจุบันขณะ ให้มีความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า **เย ปมตฺตา ยถา มตา** ซึ่งหมายความว่า คนประมาทเหมือน คนที่ตายแล้ว พร้อมกันนั้นก็ต้องมีปัญญาเตรียมพร้อมรับความเปลี่ยนแปลงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสิ่งที่ยังมาไม่ถึงด้วยปัญญา ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า **อนาคตํ ปฏิกฺขิราถ กิจจํ มา มํ กิจจํ กิจจกาเล พฺยธสิ** แปลว่า เตรียมกิจสำหรับอนาคตให้พร้อมไว้ก่อน อย่าให้กิจนั้นบีบคั้นตัวเมื่อถึงเวลาต้องทำเฉพาะหน้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2548: 29)

เมื่อเรามีสัมมาทิฐิ คือมีความเข้าใจในปรากฏการณ์ทั้งหลายว่าเป็นอนิจจัง จะทำให้เห็นความสำคัญของการมีสัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ซึ่งนำไปสู่ความไม่ประมาท สติทำให้เกิดการระลึกรู้วิเคราะห์อัตภาพ ดำเนินไปด้วยความแน่วแน่มั่นเป็นสมาธิจดจ่ออยู่กับภวะนั้นๆ เกิดปัญญาแก้ไขปัญหาคับด้วยหลักอริยสัจ 4 ดังพุทธภาษิตที่ว่า **อปฺปมตฺโต ลภเต ปญฺญ** หมายถึง เมื่อไม่ประมาท ก็ย่อมเกิดปัญญา คือ ความรู้ชัด หยั่งรู้ในเหตุผล การพิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง เป็นแนววิถีทางแห่งการดำเนินวิถีชีวิตให้เป็นปกติสุข สามารถพัฒนาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นไป

4. เงื่อนไขความรู้: ปัญญา

ความรู้เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่จะทำให้เกิดการที่จะตัดสินใจให้สิ่งต่างๆ ดำเนินไปในวิถีแห่งความพอเพียง การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ความรู้ อันประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเมื่อปี 2542 ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของความรู้ ใจความว่า

“...การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้ และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเอง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไป ก็คือให้มีเกียรติว่า ยืนได้ด้วยตัวเอง...”

การที่คนทั้งหลายจะสามารถสร้างตนเองให้มั่นคงได้จำเป็นต้องความรู้เป็นพื้นฐาน เพื่อการประกอบอาชีพของตน เพื่อนำไปสู่ความพอมีพอกิน ในแง่ที่ต้องอาศัยความรู้ตามหลักวิชา ให้สามารถดำเนินอาชีพนั้นได้ ดังพระบรมราชาบทพระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ใจความว่า

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคง พร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป”

ความรู้ที่นอกจากจะต้องมีความถูกต้องแล้วยังต้องประหยัดด้วย ในแง่นี้ น่าจะหมายถึงความคุ้มค่าของการลงทุน เป็นไปตามกำลังและความจำเป็น ต้องพิจารณาทางเลือกต่างๆ ทั้งการได้มาซึ่งความรู้ และ การนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์โดยไม่สูญเปล่า ทั้งต่อการนำทรัพยากรไปใช้และการเกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม มีพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ที่ชี้ให้เห็นถึงการแสวงหาความรู้ที่ก้าวหน้าเป็นวิทยาการสมัยใหม่ ดังนี้

“แต่ก็มีหวัง ภายในปีสองปีนี้จะสามารถทำให้คนมีที่ทำกินมากขึ้น โดยใช้วิทยาการสมัยใหม่ สามารถที่จะให้ผลผลิตดีขึ้น ในการนี้จะต้องมีการลงทุน สำหรับวิจัย ต้องมีการลงทุนสำหรับช่วยเหลือเกษตรกร ดังนั้นเงินที่เหลืออยู่จะต้องนำไปสนับสนุนในทางนี้ส่วนหนึ่ง ก็จะได้ผลดี จะเป็นผล ช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นวิกฤติการณ์”

พระราชดำรัสนี้ชี้ให้เห็นว่า ทรงให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” ซึ่งจะต้อง “ถูกต้องตามหลักวิชา” เป็นไปเพื่อสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า “วิทยาการสมัยใหม่” การที่จะได้ความรู้ที่ทันสมัยนี้ก็จำเป็นที่จะต้อง “มีการลงทุน สำหรับวิจัย” เพื่อช่วยเกษตรกร นำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนเพื่อพัฒนาประเทศ นั่นคือจะต้องมีความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน ความรู้ที่พูดถึงข้างต้นนี้ล้วนเป็นความรู้สำหรับการประกอบอาชีพ แต่ความรู้ที่จะก่อให้เกิดการใช้วิทยาการจากการวิจัยเป็นไปด้วยความรอบคอบ มีความระมัดระวังในการนำความรู้วิทยาการเหล่านั้นไปใช้ ที่จะนำไปสู่การที่จะตัดสินใจประกอบอาชีพให้สิ่งต่างๆ ดำเนินไปในวิถีแห่งความพอเพียง รวมถึงดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจจากหลักธรรมเรื่องสัมมาอาชีพจะเป็นแนวทาง ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่ใต้ครู และนักเรียนโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามจากภาคใต้เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2519 ใจความว่า

“ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นหลักสำคัญ ผู้ที่จะสามารถประพฤติชอบ และหาเลี้ยงชีพชอบได้ด้วยนั้น ย่อมจะต้องมีทั้งวิชาความรู้ทั้งหลักธรรมทางศาสนา วิชาการกับหลักธรรมนี้ มีประกอบกันพร้อมในผู้ใด ผู้นั้นจะได้ประสบความสุข และความสำเร็จในชีวิตโดยสมบูรณ์”

“เลี้ยงชีพชอบ” ในที่นี้คือ สัมมาอาชีพะ หมายถึง การประกอบอาชีพที่ถูกต้องเหมาะสม ได้แก่ เว้นมิฉ้อฉล ประกอบสัมมาชีพ หลักการของสัมมาอาชีพะ คือ การดำเนินชีวิตในแนวทางของการทำมาหากินเพื่อความสุขในปัจจุบันเป็นหลักตั้งต้นในการนำเอาความรู้ วิทยาการสมัยใหม่ นำเอางานวิจัยนั้นมาใช้ประกอบอาชีพไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนรวมถึงไม่เบียดเบียนตัวเองด้วยเช่นกัน ซึ่งต้องอาศัยสัมมาทิฐิ ในข้อที่ว่าจะต้องรู้จักคุณและอกุศลมูลประกอบด้วย คือ รู้ผิดชอบชั่วดี เพื่อละชั่วทำดีได้ รู้เหตุของความดีรู้เหตุของความชั่ว “รู้” ในที่นี้ต้องเป็นความรู้ที่ชัด คือรู้ในลักษณะที่เป็นปัญญา ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ปัญญา คือ ความรู้ชัด หยั่งรู้ในเหตุผล การพิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของ

สิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง การมีปัญญาทำให้สามารถตัดสินใจดีชั่ว ตัดสินแก้ไขให้ดำเนินชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะได้ ดังพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของปัญญาว่า

“คำว่า ปรัชญา กับ คำว่า เกียงนี้ต่างกัน คำว่า เกียง ใช้แต่อาธรมณ์ คำว่า ปรัชญา ใช้ปัญญา ถ้าสามารถที่จะใช้ปัญญาปรัชญา กัน จะได้คำตอบ เพราะว่าความจริงนั้นมีอันเดียว ความเท็จมีหลาย หรือทางที่ผิดมีมากมาย แต่ความจริงทางที่ดี ส่วนมากเป็นทางเดียว ที่จะสามารถนำพาสู่ความสำเร็จ”

พระราชดำรัสที่ยกมานี้ แสดงถึงวิธีการใช้ปัญญา คือ เป็นไปด้วยความร่วมมือ มีไมตรีจิตต่อกัน ต่างจากการโต้เถียงที่ง่ายต่อการชักนำความรู้สึกที่ทำให้ขัดเคืองกันเกิดขึ้น

ผู้ประกอบสัมมาอาชีวะด้วยปัญญา คือ การมีความรู้ที่ชัดเจน การคิดพิจารณาด้วยเหตุผล วิเคราะห์ภาวะสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงโดยรอบด้าน รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต เป็นการรู้คิดที่เป็นไปด้วยความมีสติ มีความไม่ประมาท เหล่านี้รวมกันนำไปสู่การดำเนินชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ย่อมทำให้ผู้นั้นได้ประสบความสุข และความสำเร็จในชีวิตโดยสมบูรณ์ ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า ปัญญา ว ธเนน เสวยโย หมายความว่า มีปัญญาประเสริฐกว่ามีทรัพย์ โดยปริชา ช้างขวัญยืน (2545: 63) อธิบายว่า “พระพุทธศาสนาพูดถึงทรัพย์ ทั้งที่เป็นทรัพย์ทางเศรษฐกิจ และทรัพย์ที่เป็นนามธรรม ได้แก่ 1) ชิงชมสมบัติ สมบัติที่เคลื่อนที่ได้ เช่น เงิน ทอง 2) กาวรสมบัติ สมบัติที่เคลื่อนที่ไม่ได้ 3) อังคสมบัติ สมบัติที่ทำให้ชีวิตดำเนินไปได้โดยสะดวกราบรื่นดี ได้แก่ ปัญญา 4) อนาคามิกสมบัติ สมบัติที่ติดตามไปได้ทุกที่ก้าว ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา”

อังคสมบัติในข้อนี้ คือ ปัญญา ที่ใช้ทั้งบริหารเศรษฐกิจและดำเนินชีวิตโดยรอบคอบ ในพุทธศาสนามีชาดกหลายเรื่องที่สอนถึงเรื่องความสำคัญของปัญญา เช่น เรื่องมโหสถชาดก กล่าวถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมีของมโหสถเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด สามารถใช้ปัญญาแก้ไขเหตุร้ายลุกล่งไปได้ เช่นเดียวกับชาดกอีกเรื่องหนึ่ง คือ วิรุทธชาดก ซึ่งมีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นความสำคัญของ “ปัญญา” ในฐานะที่เป็นหัวใจของบัณฑิต

ชาดกเรื่องมโหสถชาดกและวิรุทธชาดกนี้ เป็นเรื่องของผู้มีปัญญาและใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วยความมีสติ ความรอบคอบ พิจารณาปัญหาโดยถี่ถ้วน รู้เท่าทันความจริงที่เกิดขึ้นโดยรอบด้าน ไม่หวั่นไหวไปกับภัยอันตรายที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เรื่องราวของวิรุทธบัณฑิตและมโหสถไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นความสำคัญของความเป็นผู้มีปัญญาของบัณฑิตเท่านั้น หากแต่ยังชี้ให้เห็นความกล้าหาญของวิรุทธบัณฑิตและความกล้าหาญในการทำหน้าที่ของมโหสถบัณฑิตนั้นก็คือ คุณธรรม นั่นเอง

5. เงื่อนไขคุณธรรม: สำนักในคุณธรรม สำนักในความพอเพียง

องค์ประกอบที่เป็นเงื่อนไขข้อสุดท้ายของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ เงื่อนไขคุณธรรม เป็นสิ่งที่จะต้องเสริมสร้าง โดยที่อาจจะพิจารณาได้จากพระราชดำรัสในพระราชพิธีกฐนาภิเษกทรงครองราชย์ครบ 50 ปี ใจความว่า

“ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึง ความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหามาได้ด้วยความเป็นธรรม ทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญหรือด้วยการแก่งแย่งเบียดเบียนมาจากผู้อื่น”

การกระทำและความมุ่งหมายที่จะกระทำการใดๆ ก็ตามต้องประกอบด้วยการมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะทำให้ไม่เกิดการแก่งแย่งเบียดเบียนจากผู้อื่นและนำทางไปสู่วิถีแห่งความพอเพียง ดังพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 ใจความว่า

“ดังนี้ ถึงบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ สองอย่างนี้จะทำความเจริญแก่ประเทศชาติได้ แต่ต้องมีความเพียร แล้วต้องอดทน ต้องไม่ใจร้อน ต้องไม่พูดมาก ต้องไม่ทะเลาะกัน ถ้าทำโดยเข้าใจกัน เชื่อว่าทุกคนจะมีความพอใจได้”

คุณธรรมข้อแรก คือ เรื่องความเพียร โดยในพุทธศาสนามีภาษิตแสดงความสำคัญของความเพียรว่า **วิริเยน ทุกขมจเจติ** หมายถึง คนล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร ทุกข์เป็นหนึ่งในไตรลักษณ์ คนทั้งหลายเมื่อเกิดมาก็ต้องเผชิญกับทุกข์ทางที่จะดับทุกข์ได้ ก็คือ การมี**สัมมาทิฐิ** **อริยสัจ 4** คือ มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องทุกข์ (ทุกข์) เหตุให้เกิดทุกข์ (สมุทัย) ความดับทุกข์ (นิโรธ) และวิธีดับทุกข์ (มรรค) นั่นคือ เมื่อรู้มรรคคือรู้ทางดับทุกข์นั้นๆ ก็ต้องมีความเพียรพยายามที่จะเดินไปตามวิถีทางนั้นให้ได้โดยตลอด

ในหลักทางสายกลางหรือมรรคมีองค์ 8 นี้ ได้กล่าวถึงหลักธรรมข้อหนึ่งว่า ด้วยเรื่องความเพียรโดยเฉพาะ ได้แก่ สัมมวาจาณะ คือ ความเพียรพยายามในทางที่ตั้งงามชอบธรรม หรือ**สัมมปปธาน** 4 หมายถึง 1) ความพยายามระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นกับตน 2) พยายามละเลิกกำจัดความชั่วร้ายอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว 3) พยายามสร้างสรรค์ความดีงามหรือกุศลกรรมให้เกิดขึ้นกับตน และ 4) พยายามรักษาส่งเสริมพัฒนาความดีให้มั่นคงยิ่งขึ้นไป โดยความเพียรพยายามในข้อนี้จะเห็นได้ว่าจะนำไปสู่ความพ้นทุกข์นั่นเอง

ชาดกเรื่องหนึ่ง ที่นำเสนอเรื่องราวของการบำเพ็ญวิริยบารมี คือ เรื่อง **พระมหาชนกชาดก** ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเพียรพยายามของพระมหาชนกในทางที่ตั้งงาม เริ่มต้นด้วยการมีความเพียร หากพระมหาชนกไม่มีความเพียร ก็ต้องจมลงสู่ใต้ท้องมหาสมุทร และ “คนมีปัญญาแม้ถูกทุกข์ระทบบแล้วก็ไม่พึงทำลายความหวัง เพื่อการมาถึงแห่งความสุข เพราะสัมผัสมากอย่างทั้งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ผู้ไม่นึกถึงประโยชน์ย่อมเข้าถึงความตาย” (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย : 137) พร้อมทั้งต้องใช้ปัญญา คิดพิจารณาเหตุปัจจัยให้รอบด้าน ต้องดำเนินไปโดยให้ความหวังที่จะพ้นทุกข์นั้นกระตุ้นตน ไม่พึงเบื่อหน่าย พึ่งมีความหวังให้เกิดความเพียรพยายามต่อไป เพราะหากไม่คิดถึงเป้าหมายที่เป็นประโยชน์นั้น จิตใจอาจจะเกิดความท้อแท้ เบื่อหน่ายไร้กำลังใจที่จะทำความเพียรนั้นต่อไป ทำให้เกิดความวิบัติต่อตนเองได้ และสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ “สิ่งที่ไม่ได้คิดกลับเป็นไปไม่ได้ สิ่งที่ได้คิดแล้วกลับพินาศไปทรัพย์สินสมบัติทั้งหลายของหญิงหรือชายหาได้สำเร็จด้วยความคิดไม่” (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย:138) ความเพียรนี้มิใช่เกิดขึ้นเพียงแค่ในความคิด การงานต่างๆ มิได้สำเร็จได้ด้วยเพียงแค่วิถีความคิด ต้องมีการทำให้เกิดขึ้นด้วยและทำการนั้นๆ ด้วยความเพียรดังเช่นที่พระมหาชนกกระทำ

คุณธรรมประการต่อมาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเน้นย้ำอยู่ในพระราชดำรัสฯข้างต้นที่ยกมา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความเพียรอย่างยิ่ง คือ ความอดทน คือ เมื่อมีความเพียรแล้ว ต้องมีความอดทนประกอบไปด้วย มีพุทธภาษิตที่อธิบายประโยชน์ของความอดทนไว้ว่า **ขันติโก เมตตวา ลาภิ ยสฺสสึ สุขสึลวา ปิโย เทวมนุสฺสานํ มนาไป โหติ ขันติโก** หมายความว่า ผู้มีความอดทน นับว่ามีเมตตา มีลาภ มียศ และมีสุขเสมอ ผู้มีความอดทน ย่อมเป็นที่รักชอบใจของเทวดา และ มนุษย์ทั้งหลาย

ชาดกอีกเรื่องหนึ่งคือเรื่อง **ภริยัตตชาดก** ที่สะท้อนถึงเรื่องราวแบบอย่างของผู้มีความอดทนได้เป็นอย่างดี และยังสอดคล้องกับการเสริมสร้างให้คนเป็นผู้มีคุณธรรม นั่นคือ หลักมัชฌิมาปฏิปทาข้อที่ว่า **สัมมากัมมันตะ** คือ การกระทำที่ถูกต้อง ตามหลักกายสุจริต 3 คือ 1) จงดเว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน 2) จงดเว้นจากการลักขโมย และ 3) หันงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม กล่าวคือ สัมมากัมมันตะนั้น หมายถึงการมีศีลธรรมควบคุมความประพฤติทางกายนั่นเอง

ภริยัตตชาดกชี้ให้เห็นถึงแบบอย่างของความอดทน สิ่งที่ทำให้ศีลดำรงอยู่ได้ ก็คือ ความอดทนอดกลั้น หรือขันติ เหมือนดังเช่นความอดทนของพระเตมีย์ แสดงให้เห็นว่ามีเป้าหมายบางอย่างสำคัญกว่าความเจ็บปวดทรมานทางกายอัน

สร้างทุกขเวทนาให้แก่ตน การที่จะบรรลุเป้าหมายนั้นได้ นอกจากมีความเพียรพยายามในการกระทำการนั้นยังต้องมีความอดทนอดกลั้นเป็นหลักสำคัญด้วย

ความหมายของการมีศีลนี้ นอกจากจะเป็นการควบคุมการประพฤติปฏิบัติทางการแล้ว ยังรวมถึงการควบคุมทางวาจาด้วย นั่นคือการมีสัมมาวาจาตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งหมายถึง การแสดงออกทางวาจาที่สุจริต ได้แก่ วชิสุจริต 4 หมายถึง การงดเว้นจากการพูดอันไม่สมควร 4 ประการ คือ 1) งดพูดเท็จ 2) งดพูดส่อเสียด 3) งดพูดหยาบคาย เหลวไหล และ 4) งดพูดเพ้อเจ้อเลื่อนลอย แต่สุภาพนุ่มนวล มีเหตุผล ชวนให้เกิดไมตรีสามัคคี เป็นไปในทางสร้างสรรค์ การมีสัมมาวาจา ต้องอาศัยความมีสติรู้ที่กำลังจะพูดอะไร คิดพิจารณาไตร่ตรองสิ่งที่จะพูดก่อน เมื่อพิจารณาแล้วรู้ว่าเป็นการพูดอันไม่สมควร ก็ต้องมีความอดทนอดกลั้นที่จะไม่พูดออกมา ในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 ใจความว่า

“ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง”

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เป็นคุณธรรมในด้านศีล เป็นคุณธรรมกำกับให้ดำเนินอาชีวะไปในทางที่บริสุทธิ์ นั่นคือ จะต้องเริ่มต้นจากการควบคุม และยับยั้งความคิดจิตใจจนเป็นจุดตั้งต้นของเจตนาให้ได้ก่อน สิ่งสำคัญที่ต้องคอยพิจารณาอยู่เสมอ ก็คือ ความคิดนั้นเองดังพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 ใจความว่า

“ฉะนั้นควรที่จะปฏิบัติสิ่งที่พอเพียง ทางความคิดก็เหมือนกัน ไม่ใช่ทางกายเท่านั้น ถ้าใครมีความคิดอย่างหนึ่ง และต้องการบังคับให้คนอื่นคิดอย่างเดียวกับตัว ซึ่งอาจจะจะเป็นความคิดที่ไม่ถูก ก็ไม่สมควรทำ ปฏิบัติอย่างนี้ไม่ใช่การปฏิบัติแบบพอเพียง ความพอเพียงในความคิดก็คือ แสดงความคิดของตัวเอง ความเห็นของตัวเองและปล่อยให้คนอื่นพูด...”

พระราชดำรัสข้างต้นนี้ ชี้ให้เห็นว่า ถ้าตั้งต้นจากการคิดไม่ดี รวมถึงวิธีที่ได้แสดงความคิดของตนแสดงออกมาอย่างไม่เหมาะสมแล้ว ย่อมนำมาซึ่งความเดือดร้อนต่อตัวเองและผู้อื่นอย่างแน่นอน เป้าหมายขั้นต้นของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอาจจะอยู่ที่ตัวเอง ให้มีความสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ให้มีความพออยู่พอกิน และเมื่อเราสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของเราได้จนถึงระดับหนึ่งแล้ว เราก็พร้อมช่วยเหลือผู้อื่นนำสังคมไปสู่สังคมที่มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกันในที่สุด เพราะเป้าหมายที่สำคัญคือการนึกถึงผู้อื่น ซึ่งนั่นก็คือ การทำเพื่อประเทศชาติของเรา

วิธีแสดงออกในการคิดถึงผู้อื่นทำได้หลายทาง ได้แก่ การมีไมตรีจิตต่อกัน การเกื้อกูลกัน การคิดถึงผลประโยชน์ร่วมกัน การปรึกษากัน ทำอะไรด้วยความอะลุ่มอล่วยกัน มีความเอื้อเฟื้อกัน มีความหวังดีต่อผู้อื่น ทำงานด้วยความเห็นอกเห็นใจกัน ดังเช่นพระราชดำรัสที่ทรงอธิบายเรื่องความมีไมตรีจิตต่อกัน ซึ่งประเวศ วะสี (2549: 36-38) เล่าไว้ว่า “ในการเข้าเฝ้าฯ ปีหนึ่ง ทรงมีพระราชดำรัสกับผู้เคยได้รับพระราชทานทุนมูลนิธิอานันทมหิดลว่า

“ใครจะว่าเขยก็ช่างเขา ขอให้เราพออยู่พอกิน และมีไมตรีจิตต่อกัน”

ซึ่งความมีไมตรีจิตต่อกันนี้ ประเวศ วะสี ยกเอาพระราชดำรัสมาอธิบายว่าน่า “สังคมไทยอยู่ได้เพราะมีการให้”

หลักธรรมพื้นฐานในศาสนาพุทธ อันได้แก่ การให้ การมีไมตรีจิต และการแสดงออกแบบต่างๆ ที่มีจุดตั้งต้นมาจากการคิดถึงผู้อื่น ทั้งหมดนี้มีพื้นฐานร่วมกันมาจากเรื่อง “ความเมตตา” เป็นองค์ประกอบอีกข้อหนึ่งใน สัมมาสังกัปปะ ที่นำไปสู่การให้ เพราะมีความปรารถนาดีอยากให้เขาเหล่านั้นมีความสุขเป็นมูลฐาน ในทศชาติชาดกมีชาดกที่แสดงถึงการสอนเรื่องการให้มีนัยสำคัญสองเรื่อง คือ สุวรรณสามชาดก ซึ่งแสดงออกถึงความเมตตาอันนำมาซึ่งการให้อภัย และ เวสสันดรชาดก สะท้อนถึงความเมตตาที่ทำให้เกิดการให้ทานอันสำคัญ ทั้งสองเรื่องแสดงถึงหลักการของความเมตตาในฐานะคุณธรรมสำคัญที่ถูกโยงความมีไมตรีจิตกับความไม่เบียดเบียนกันเข้าไว้ด้วยกัน

เวสสันดรชาดกและสุวรรณสามชาดกสะท้อนถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนา เรื่องความเมตตา ซึ่งเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่ความไม่เบียดเบียน แต่ที่สำคัญก็คือ ธรรมะเหล่านี้เป็นคุณธรรมของคน ซึ่งจะต้องมีคุณธรรมกำกับด้วยการมีสติระลึกว่าคุณธรรมนั้นอยู่ตลอดเวลา ดังพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 ใจความว่า “เมืองไทยรอดเพราะโครงสร้างของประเทศ หรือนิสัยของประชากรชาวไทย ประชากรนี้ หมายถึงประชาชนที่อยู่ในกรุง ประชาชนที่อยู่ในชนบท ประชาชนที่อยู่ชายทะเล ประชาชนที่อยู่บนภูเขา ยังดี คนยังมีจิตใจที่กล้าคิด กล้าทำ ถ้าทำตามคุณสมบัติของคน คือ คุณธรรมคนหรือความดีของคน เมืองไทยสบาย ...”

คุณสมบัติของคน หรือ “คุณธรรมคนหรือความดีของคน” ตามพระราชดำรัสข้างต้นนี้ ทำให้คิดเชื่อมโยงไปถึงหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่สามารถเชื่อมโยงได้โดยตรงคือ คำสอนเรื่อง **สัปปริสธรรม 7** ซึ่งหมายถึงคุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี อันประกอบด้วย

1. อัมมัญญตา หมายถึง ความรู้จักธรรม รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล
2. อัตถัญญตา หมายถึง รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลักธรรม
3. อุตตัญญตา หมายถึง ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เทำไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป
4. มัตตัญญตา หมายถึง ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี
5. กาลัญญตา หมายถึง ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจการหน้าที่การทำงาน
6. ปริสสัญญตา หมายถึง ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้ரியที่ที่จะประพฤติดต่อชุมชนนั้นๆ
7. ปุคคสสัญญตา หมายถึง ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น

(พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2546)

ข้อหลักธรรมเหล่านี้ นอกจากจะมองในฐานะคุณธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดีแล้ว จะเห็นได้ว่าคำสอนเหล่านี้ล้วนมีความสอดคล้องสนับสนุนให้ดำเนินไปสู่วิถีแห่งความพอเพียงได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็น อัมมัญญตา คือ ความรู้จักหลักการความจริงของเรื่องนั้น เมื่อจะทำอะไรก็ต้องมีความรู้ในเรื่องนั้นๆ อย่างถ่องแท้ มีความรู้ที่จะทำให้เกิดปัญญา รู้ **อัตถัญญตา** นั่นคือ รู้ความมุ่งหมาย เรารู้ว่าความจริงนั้นๆ นำไปสู่ผลใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **อุตตัญญตา** และ **มัตตัญญตา** คือ ความรู้จักตน ซึ่งหมายถึงการรู้จักภาพนั่นเอง เมื่อรู้จักภาพก็เกิดความรู้ประมาณตามอัตภาพ ตามหลักของความสันโดษนั่นเอง คุณธรรมทั้งหลายที่กล่าวมานี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ การประพฤติดน ปฏิบัติตนโดยสำนึกระลึกในคุณธรรม ย่อมນ้อมนำจิตใจให้สำนึกในความพอเพียงเป็นแนวทางในการดำรงวิถีชีวิต

จิตรกรรมฝาผนังตามทศชาติชาดกในมหาวิหารวัดดังกล่าว เป็นสิ่งที่มีอยู่ในสังคมไทย เป็นภาพสะท้อนวิถีแห่งความพอเพียงตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ดำเนินตามคุณธรรมด้วยความมุ่งหมายของการปฏิบัติตามด้วยความเพียร บทบาทของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีอยู่ จึงมิใช่เพียงภาพวาดขึ้นมาเพื่อประดับประดาให้เกิดความงดงามเท่านั้น หากแต่ความสวยงามเหล่านั้น ยังมีบทบาทสำคัญในการเตือนใจ เสริมสร้างความสนใจในเรื่องราวของชาดกนั้นๆ นำไปสู่การถ่ายทอดคุณธรรมและหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต ตามปรัชญาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

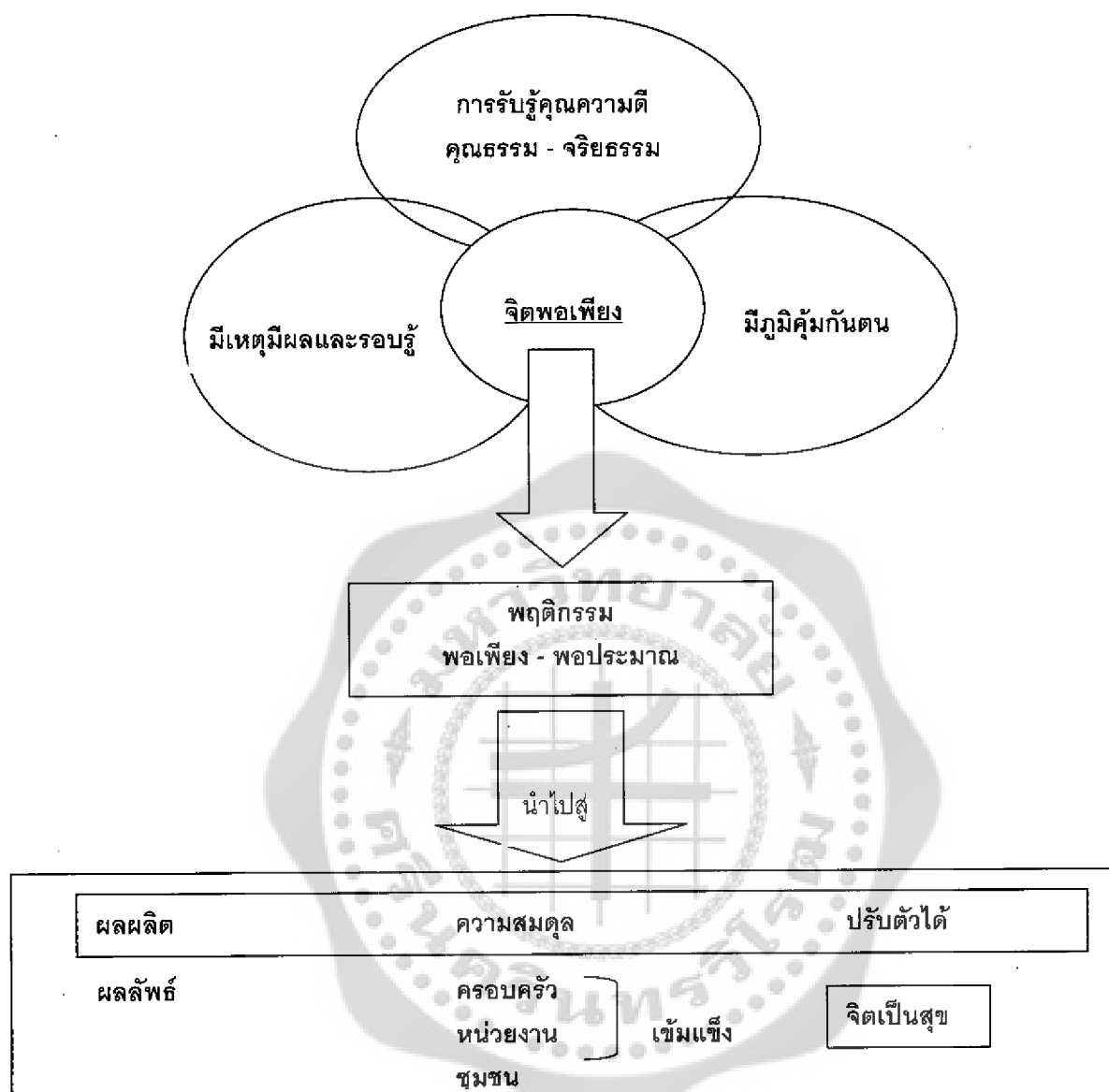
จากการวิเคราะห์ที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องและความเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมในพระพุทธศาสนากับพระราชดำรัสเกี่ยวกับพื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น การเข้าใจและเห็นความคิดพื้นฐานตามนิยาม และเงื่อนไขของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ย่อมทำให้เราสามารถวิเคราะห์และค้นหาหลักธรรมที่สอดคล้องจากเรื่องราวในทศชาติชาดก เพื่อนำมาเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อไป

3. การศึกษาค้นคว้า เรื่อง รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ในสังคมปัจจุบัน กระแสความเปลี่ยนแปลงต่างๆ มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิต ส่งผลกระทบและสร้างปัญหาหลายด้าน ทั้งปัญหาการใช้จ่าย ปัญหาของการบริโภคสิ่งต่างๆ อย่างไม่เหมาะสม รวมทั้งปัญหายาเสพติดให้โทษต่อเด็กและเยาวชนที่เป็นอนาคตสำคัญของชาติ แนวทางหนึ่งที่ถูกกล่าวถึงอย่างมากและหลายฝ่ายเชื่อว่าจะช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน คือ แนวคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเชื่อว่าการมีพฤติกรรมพอเพียงในการดำเนินชีวิต จะทำให้บุคคลดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข โดยไม่เบียดเบียนหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

การมีพฤติกรรมที่มีความพอเพียงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม การมีพฤติกรรมพอเพียงของบุคคลก็คือการเป็นผู้มี "จิตพอเพียง" ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2551) มีความเห็นว่า จิตพอเพียงเป็นจิตลักษณะที่เป็นการผสมผสานกันระหว่าง 2 ห่วง 1 เงื่อนไข ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย การมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันตน และการรับรู้คุณค่าที่ดี ซึ่งจะนำไปสู่การมีพฤติกรรมพอเพียง พอประมาณอีกทอดหนึ่ง ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 3.2 บทบาทของ "จิตพอเพียง" ในแนวทางจิตพฤติกรรมศาสตร์

(ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2551: 11)

บุคคลที่มี "จิตพอเพียง" จะนำไปสู่การมี "พฤติกรรมพอเพียง" การที่จะทำให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้มีพฤติกรรมพอเพียง จึงจำเป็นจะต้องทำให้เด็กเป็นผู้มีจิตพอเพียงเป็นเบื้องต้น ดังนั้น การศึกษา "จิตพอเพียง" จึงมีความสำคัญและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการศึกษาที่ช่วยให้ทราบถึงสาเหตุหรือต้นตอของพฤติกรรมพอเพียง

ตัวแปรสำคัญตัวแปรหนึ่ง ที่น่าจะเกี่ยวข้องกับจิตพอเพียง คือรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ เนื่องจากรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่มีหลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบมีผลต่อการพัฒนาลักษณะทางจิตที่แตกต่างกันไป จากการวิจัยของ ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคนอื่นๆ (2528) พบว่า การอบรมเลี้ยงดู 5 ประการ คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบรัก สนับสนุน การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ การอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางกายมากกว่าทางจิต การอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม และการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็ว มีความเกี่ยวข้องกับจิตลักษณะของเยาวชน โดยสรุปผลจาก

งานวิจัยจำนวนมากว่า การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลนั้นจะพบได้มากในบุคคลที่มีคุณธรรมและจริยธรรมสูง บุคคลที่มีสุขภาพจิตดี มุ่งอนาคตสูง และไม่ทำผิดกฎระเบียบหรือกฎหมายของบ้านเมือง ส่วนการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิตมากกว่าทางกายนั้น ให้ผลดีในการเสริมสร้างจริยธรรมเด็กอยู่บ้าง และพบมากในวัยรุ่นที่มีลักษณะมุ่งอนาคตสูง ในขณะที่การอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็ว เกี่ยวข้องกับการที่เด็กมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์อย่างเด่นชัด และการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมมาก เหมาะสมในระยะก่อนวัยรุ่นและเหมาะสมกับเด็กหญิง ส่วนการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมน้อย เหมาะสมกับระยะวัยรุ่นเป็นต้นไป และเหมาะสมกับเด็กชาย

งานวิจัยของเสาวภา เบญจพันธุ์ทวี (2540) ซึ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูและสัมพันธภาพในครอบครัวกับเอกลักษณ์แห่งตนเองของเด็กวัยรุ่น ได้ผลประการหนึ่งว่า การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก-น้อย การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล อารมณ์ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับเอกลักษณ์แห่งตน แต่การอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิต-ทางกาย มีความสัมพันธ์ทางลบกับเอกลักษณ์แห่งตน

นอกจากนี้ งานวิจัยของพัชรินทร์ เสรี (2544) พบว่าเด็กวัยรุ่นที่ติดยาเสพติดได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย ใช้อารมณ์ ควบคุมน้อย และให้พึ่งตนเองช้า ส่วนเด็กวัยรุ่นที่ไม่ติดยาเสพติด ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก ใช้เหตุผล ควบคุมมาก และให้พึ่งตนเองเร็ว และงานวิจัยของศิริอร นพกิจ (2545) ที่พบว่านักเรียนที่มีพฤติกรรมปกติ ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน แบบใช้เหตุผล แบบควบคุมน้อย แบบลงโทษทางจิต แบบให้พึ่งตนเองเร็วมักจะน้อยกว่านักเรียนที่มีพฤติกรรมเป็นปัญหา

เนื่องจากรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูส่งผลต่อการพัฒนาจิตลักษณะหลายประการ ดังนั้น รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูจึงน่าจะส่งผลต่อจิตพอเพียงด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งมีงานวิจัยที่สนับสนุนในเรื่องนี้ คือ งานวิจัยของอาสาฬห์ พานิชกิจ และคนอื่นๆ (2551) เรื่อง ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์วิทยาเขตบางเขน พบผลประการหนึ่งว่า การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล และการอบรมเลี้ยงดูแบบพึ่งตนเองเร็ว มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในขณะที่การอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม และการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษ มีความสัมพันธ์ทางลบกับการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากที่กล่าวมา ทำให้คณะผู้วิจัยสนใจศึกษารูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับจิตพอเพียง โดยจะศึกษากับกลุ่มนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เนื่องจากกลุ่มนิสิตนักศึกษา เป็นวัยที่คาบเกี่ยวระหว่างวัยรุ่นตอนปลายและวัยผู้ใหญ่ตอนต้น กำลังเตรียมความพร้อมที่จะก้าวขึ้นสู่สังคมการทำงาน นอกจากนี้ ยังเป็นวัยที่มีการพัฒนาด้านสติปัญญาสูงสุด มีความสามารถในการคิดขั้นสูง แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นวัยที่อารมณ์รุนแรงและมีความอ่อนไหวทางอารมณ์สูง หลงใหลสิ่งต่างๆ และคล้อยตามผู้อื่นง่าย การศึกษาจิตพอเพียงในกลุ่มนี้จึงมีประโยชน์ เพราะเป็นการศึกษาด้านต่อของพฤติกรรมพอเพียง เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการแก้ไข หรือส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมดังกล่าวให้กับนิสิตในวัยนี้ต่อไป

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาระดับจิตพอเพียงของนิสิต
2. เพื่อเปรียบเทียบจิตพอเพียงของนิสิตตามตัวแปร เพศ กลุ่มสาขา อาชีพบิดา อาชีพมารดา สภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว และรูปแบบการอบรมเลี้ยงดู 5 แบบ
3. เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม ที่มีต่อจิตพอเพียง
4. เพื่อทำนายจิตพอเพียงจากตัวแปรรูปแบบการอบรมเลี้ยงดู 5 แบบ

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบถึงระดับจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้ปกครอง/อาจารย์/อาจารย์ที่ปรึกษา และผู้บริหารทุกระดับ
2. ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตพอเพียง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้ปกครองและผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเด็ก สำหรับใช้เป็นข้อมูลประกอบในการให้การอบรมเลี้ยงดูในรูปแบบที่จะเสริมสร้างจิตพอเพียง
3. ผลการวิจัยที่ได้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

สมมติฐานการวิจัย

1. นิสิตเพศหญิงมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตชาย
2. นิสิตที่เรียนในกลุ่มสาขาต่างกัมีจิตพอเพียงต่างกัน
3. นิสิตที่บิดาประกอบอาชีพต่างกัมีจิตพอเพียงต่างกัน
4. นิสิตที่มารดาประกอบอาชีพต่างกัมีจิตพอเพียงต่างกัน
5. นิสิตที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวต่างกัมีจิตพอเพียงต่างกัน
6. นิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน

น้อย

7. นิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้อารมณ์
8. นิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิตมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางกาย
9. นิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมน้อยมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมมาก
10. นิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็วมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิต ที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเอง

ช้า

11. มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมต่อจิตพอเพียง
12. รูปแบบการอบรมเลี้ยงดู 5 รูปแบบ คือ แบบรักสนับสนุน แบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ แบบลงโทษทางกายมากกว่าทางจิต แบบควบคุม และแบบให้พึ่งตนเองเร็ว สามารถร่วมกันทำนายจิตพอเพียงได้

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากร ประชากรคือนิสิตชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีการศึกษา 2551 ใน 3 กลุ่มสาขา คือ กลุ่มสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ จำนวน 1,635 คน กลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จำนวน 933 คน และกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพจำนวน 759 คน รวมทั้งสิ้น 3,327 คน

2. กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่าง คือ นิสิตชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีการศึกษา 2551 ใน 3 กลุ่มสาขา คือ กลุ่มสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ รวม 469 คน โดยใช้ตารางของ Krejcie and Morgan (ประยุทธ์ เปี่ยมสมบูรณ์. 2539 ; อ้างอิงจาก Krejcie ; & Morgan. 1970) ในการหาขนาดกลุ่มตัวอย่าง

3. ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรต้น ซึ่งใช้แบ่งกลุ่มมี 10 ตัว ประกอบด้วยตัวแปรชีวสังคม 5 ตัว และตัวแปรรูปแบบการอบรมเลี้ยงดู 5 ตัว ดังนี้

- 1) เพศ แบ่งเป็น เพศชาย และเพศหญิง
- 2) กลุ่มสาขา แบ่งเป็น กลุ่มสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ
- 3) อาชีพบิดา แบ่งเป็น รับราชการ พนักงานรัฐและเอกชน ค้าขาย และธุรกิจครอบครัว เกษตรกรรม รับจ้างทั่วไป อื่น ๆ และไม่ระบุ
- 4) อาชีพมารดา แบ่งเป็น รับราชการ พนักงานรัฐและเอกชน ค้าขาย และธุรกิจครอบครัว เกษตรกรรม รับจ้างทั่วไป อื่น ๆ และไม่ระบุ
- 5) สถานภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว แบ่งเป็น เหลือใช้ (รายได้มากกว่ารายจ่าย) พอใช้ (รายได้พอๆ กับรายจ่าย) และขาดแคลน (รายได้น้อยกว่ารายจ่าย)
- 6) การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน แบ่งเป็น รักสนับสนุนน้อย และรักสนับสนุนมาก
- 7) การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ แบ่งเป็น ใช้อารมณ์ และใช้เหตุผล
- 8) การอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางกายมากกว่าทางจิต แบ่งเป็น ลงโทษทางจิต และลงโทษทางกาย
- 9) การอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม แบ่งเป็น ควบคุมน้อย และควบคุมมาก
- 10) การอบรมเลี้ยงดูแบบฝึกให้พึ่งตนเองเร็ว แบ่งเป็น พึ่งตนเองช้า และพึ่งตนเองเร็ว

ตัวแปรตาม คือ จิตพอเพียง

4. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วยเครื่องมือต่อไปนี้

4.1 แบบสอบถามข้อมูลส่วนบุคคล เป็นแบบสอบถามที่ให้กลุ่มตัวอย่างรายงานเกี่ยวกับ เพศ คณะ อาชีพ บิดา อาชีพมารดา และสถานภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว มีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบและแบบให้เขียนตอบ

4.2 แบบสอบถามจิตพอเพียง เป็นแบบสอบถามวัดจิตลักษณะ 3 ด้าน คือ การมีเหตุผล (9 ข้อ) การมีภูมิคุ้มกัน (13 ข้อ) และการรับรู้คุณค่าชีวิต (18 ข้อ) รวม 40 ข้อ ซึ่ง ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2551) เป็นผู้สร้าง มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า 6 ระดับ จากจริงที่สุด ถึง ไม่จริงเลย ผู้วิจัยได้หาค่าความเชื่อมั่นอีกครั้งหนึ่งจากการเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยนี้ ได้ค่าความเชื่อมั่น (alpha) เท่ากับ 0.87

4.3 แบบสอบถามรูปแบบการอบรมเลี้ยงดู ประกอบด้วยแบบสอบถามการอบรมเลี้ยงดู 5 รูปแบบ คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน แบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ แบบลงโทษทางกายมากกว่าทางจิต แบบควบคุม และแบบใช้พึ่งตนเองเร็ว มีจำนวนข้ออย่างละ 10 ข้อ เป็นแบบสอบถามที่ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคนอื่น ๆ (2528) เป็นผู้สร้าง มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า 6 ระดับ จากจริงที่สุด ถึง ไม่จริงเลย ผู้วิจัยได้หาค่าความเชื่อมั่นอีกครั้งหนึ่ง จากการเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยนี้ ได้ค่าความเชื่อมั่น (alpha) ดังนี้ แบบรักสนับสนุน 0.81, แบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ 0.72, แบบลงโทษทางกายมากกว่าทางจิต 0.55, แบบควบคุม 0.60 และแบบพึ่งตนเองเร็ว 0.89

5. การวิเคราะห์ข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป ดังนี้

- 5.1 คำนวณค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของตัวแปรที่ศึกษา
- 5.2 เปรียบเทียบจิตพอเพียง ระหว่างนิสิตที่มีเพศต่างกัน ปริมาณการอบรมเลี้ยงดูแต่ละรูปแบบแตกต่างกัน โดยใช้สถิติทดสอบที (t-test)
- 5.3 เปรียบเทียบจิตพอเพียง ระหว่างนิสิตที่อยู่ในกลุ่มสาขาต่างกัน อาชีพบิดา ต่างกัน อาชีพมารดาต่างกัน หรือสถานภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวต่างกัน โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA) และเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของ Tukey

5.4 ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม ที่มีต่อจิตพอเพียง โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบสองทาง (Two – way ANOVA)

5.5 ศึกษาอำนาจการทำนายจิตพอเพียงจากตัวแปรรูปแบบการอบรมเลี้ยงดู 5 รูปแบบ โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis)

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยด้านสังคม พบว่านิสิตหญิงมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตชาย และนิสิตในกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพมีจิตพอเพียงกว่านิสิตในกลุ่มสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

นอกจากนี้ พบว่าอาชีพบิดามีผลต่อการมีจิตพอเพียงของนิสิต โดยนิสิตที่บิดามีอาชีพด้านเกษตรกรรมมีจิตพอเพียงกว่าผู้ที่บิดาประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น พนักงานรัฐ เอกชน ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว แต่ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญด้านจิตพอเพียงในนิสิตที่มีมารดาประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน

2. ปัจจัยด้านรูปแบบการอบรมเลี้ยงดู พบว่านิสิตที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก แบบใช้เหตุผล และแบบลงโทษทางจิต มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย แบบใช้อารมณ์ และแบบลงโทษทางกาย ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ไม่พบความแตกต่างในจิตพอเพียงระหว่างนิสิตที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบควบคุมมากและแบบควบคุมน้อย และระหว่างนิสิตที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็วและแบบให้พึ่งตนเองช้า

3. ปัจจัยด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม จากผลการวิจัยไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมที่มีต่อจิตพอเพียง

4. การทำนายจิตพอเพียงจากตัวแปรรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูทั้ง 5 แบบ พบว่ามีรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่สามารถทำนายจิตพอเพียง 3 รูปแบบ คือ รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าแบบใช้อารมณ์ การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมากกว่าแบบรักสนับสนุนน้อย และการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิตมากกว่าทางกาย โดยพบว่ารูปแบบการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ เป็นรูปแบบที่สำคัญที่สุดในการทำนายจิตพอเพียง

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยสามารถอภิปรายในประเด็นต่อไปนี้

1. ปัจจัยด้านชีวสังคมกับจิตพอเพียง

ผลการศึกษา พบว่ามีปัจจัยชีวสังคมบางประการที่เกี่ยวข้องกับจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คือ เพศ กลุ่มสาขา และอาชีพของบิดา ดังนี้

1.1 นิสิตหญิง ($\bar{x} = 4.662$) มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตชาย ($\bar{x} = 4.522$) ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับผลวิจัยของวัฒนา ศรีสัตย์วาจา (2549) ที่ศึกษาเรื่อง การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงและความเชื่อทางพุทธศาสนาของข้าราชการครูโรงเรียนมัธยมศึกษา สหวิทยาเขตวังทองหลาง พบว่า ข้าราชการครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเพศหญิง มีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงสูงกว่าข้าราชการครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเพศชาย ซึ่งผลที่ได้นี้อาจเนื่องมาจากจิตพอเพียง ประกอบด้วย ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี และการรับรู้คุณค่าที่ดี ซึ่งส่วนประกอบทั้งหมดนี้น่าจะมีอยู่ในนิสิตหญิงมากกว่านิสิตชาย เพราะตามหลักพัฒนาการแล้ว เพศหญิงมีพัฒนาการเร็วกว่าเพศชายในวัยเดียวกัน จึงเป็นไปได้ว่านิสิตหญิงมีความเป็นผู้ใหญ่เร็วกว่านิสิตชาย ทำให้พัฒนาความรู้สึกรู้จักคิด รวมทั้งเหตุผล (องค์ประกอบด้านความมีเหตุผล) ได้ดีกว่านิสิตชาย

รวมถึงมีความสามารถจัดการกับความเครียดได้ดีกว่า และตระหนักผลที่เป็นอันตราย (องค์ประกอบด้านภูมิคุ้มกัน) มากกว่า นอกจากนี้แล้วเพศหญิงยังมีความอ่อนน้อมถ่อมตนและมีความลึกซึ้งในการรับรู้คุณค่า (องค์ประกอบด้านการรับรู้ความดี) มากกว่าเพศชายด้วย ผลรวมของทั้งหมดนี้จึงทำให้นิสิตหญิงมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตชาย

1.2 นิสิตกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ ($\bar{X}=4.753$) มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตกลุ่มสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ($\bar{X}=4.518$) และมากกว่านิสิตกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ($\bar{X}=4.591$) ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะ นิสิตกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ ประกอบด้วย นิสิตจากคณะแพทยศาสตร์ ทันตแพทยศาสตร์ เภสัชศาสตร์ พยาบาลศาสตร์ สหเวชศาสตร์ และพลศึกษา ซึ่งนิสิตในกลุ่มนี้ส่วนมากจะต้องไปปฏิบัติงานกับผู้ป่วยหรือให้บริการด้านสุขภาพ ผู้ที่ทำงานในลักษณะนี้ต้องเป็นผู้ที่ถูกปลูกฝังให้เป็นผู้ที่มีการตัดสินใจที่ดี โดยพิจารณาจากปัจจัยเกี่ยวข้องทั้งหมด ตระหนักผลที่เป็นอันตรายจากการเสี่ยง มีน้ำใจอยากช่วยเหลือหรือบริการผู้อื่น เสียสละ และมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนประกอบเป็นลักษณะของผู้มีจิตพอเพียง ในขณะที่นิสิตในกลุ่มสาขาอื่นอาจไม่ได้รับการปลูกฝังในสิ่งดังกล่าวมากนัก จึงอาจทำให้นิสิตในกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตกลุ่มสาขามนุษยศาสตร์ - สังคมศาสตร์ และนิสิตกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์ - เทคโนโลยี

1.3 นิสิตที่บิดาประกอบอาชีพเกษตรกรรม ($\bar{X}=4.788$) มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่บิดาประกอบอาชีพพนักงานรัฐและเอกชน ($\bar{X}=4.631$) และมากกว่านิสิตที่บิดาประกอบอาชีพค้าขายและธุรกิจ ส่วนตัว ($\bar{X}=4.553$) ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะสังคมเกษตรกรรมมีความแตกต่างจากสังคมเมือง ซึ่งทำให้นิสิตที่เติบโตมาในสังคมดังกล่าวถูกหล่อหลอมให้มีจิตพอเพียงแตกต่างกันได้ ดังที่ประเวศ วะสี (2530) กล่าวถึงสังคมเกษตรกรรมว่า “ทำเพื่อกินเพื่ออยู่ ไม่ได้ทำเพื่อขาย แต่อาจมีการแลกเปลี่ยนค้าขายกันบ้างเล็ก ๆ น้อย การทำเพื่อกินเพื่ออยู่จะกำหนดแบบแผนของเกษตรกรรม นั่นคือ อะไรที่จำเป็นแก่การกินอยู่ก็ต้องทำขึ้น ฉะนั้นจึงทำให้ทำหลายอย่าง เช่น ปลูกข้าว ปลูกผัก ปลูกผลไม้ เลี้ยงสัตว์ ทำให้มีกินมีเหลือเพื่อและไม่ว่างงาน เรียกว่าต้องไม่ว่างและไม่ว่างงาน การทำกินเองใช้เองทำให้ทำพอประมาณ ไม่โลภมาก นอกจากนั้นยังมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อสร้างความชุ่มเย็นแก่จิตใจ โดยสอนให้ละความโลภ ความโกรธ ความหลง นอกจากนั้น วัดเองยังเป็นที่ชาวบ้านให้ข้าวของเครื่องใช้ร่วมกัน ทำให้เกิดความประหยัด ฉะนั้นวัดและธรรมะเป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจ เพราะช่วยให้ลดรายจ่าย ทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจได้ง่าย ระบบเศรษฐกิจของประชาชนที่ทำเพื่อกินเพื่ออยู่ โดยสัมพันธ์กับธรรมชาตินี้เป็นตัวกำหนดวัฒนธรรม เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เพราะมีอาหารมากเหลือเกิน มีเวลามากที่จะสังสรรค์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีเวลาที่จะสนใจเด็กและคนแก่ ดังที่มีการรับขวัญ โกงจุก บายศรี รดน้ำ เมื่อมีคนเจ็บป่วย ครอบครัวทั้งหมดหรือชุมชนทั้งหมด เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยให้หายป่วย การพูดถึง แม่โพสพ แม่ธรณี เจ้าที่เจ้าทาง ผีสงนางไม้ ความศักดิ์สิทธิ์ของต้นไม้ใหญ่ ล้วนสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่อนุรักษและเคารพต่อธรรมชาติแวดล้อม” ข้อความดังกล่าวนี้สะท้อนถึงความดีงามหลายอย่างในสังคมเกษตรกรรม เช่น ความเอื้อเฟื้อ มีความพอประมาณ ไม่โลภ ประหยัด ขยันและพากเพียร มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ มองโลกในแง่ดี อ่อนน้อมถ่อมตน รู้คุณค่าของบุคคลและธรรมชาติแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ผสมผสานให้เกิดจิตพอเพียงได้ ดังนั้น นิสิตที่บิดาประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงเติบโตมาในสภาพสังคมดังกล่าว และถูกหล่อหลอมให้มีจิตพอเพียงด้วยเช่นกัน ส่วนนิสิตที่บิดาประกอบอาชีพพนักงานรัฐและเอกชน และนิสิตที่บิดาประกอบอาชีพค้าขายและธุรกิจส่วนตัว อาจจะเติบโตมาในสภาพแวดล้อมที่ต่างออกไป ซึ่งน่าจะเป็นสังคมเมือง ที่มีสภาพอู่วาย การแข่งขันสูง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีน้อยกว่าสังคมเกษตรกรรม และเป็นสังคมวัตถุนิยม ซึ่งสภาพสังคมเช่นนี้อาจไม่เอื้อต่อการพัฒนาจิตพอเพียงที่มากพอ จึงทำให้ผลการวิจัยพบว่านิสิตที่บิดาประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีจิตพอเพียงมากกว่า นิสิตที่บิดาประกอบอาชีพพนักงานรัฐและเอกชน และที่บิดาประกอบอาชีพค้าขายและธุรกิจส่วนตัว

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ไม่พบว่านิสิตที่มารดาประกอบอาชีพต่างกันมีจิตพอเพียงต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่เมื่อพิจารณาคะแนนจิตพอเพียงแล้วพบว่ามีความโน้มที่จะแตกต่างกัน โดยมีแบบแผนของความแตกต่างเช่นเดียวกับนิสิตที่บิดาประกอบอาชีพต่างกัน

2. ปัจจัยด้านรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับจิตพอเพียง

ผลการศึกษา พบว่าปัจจัยด้านรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่เกี่ยวข้องกับจิตพอเพียง คือการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ และการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางกายมากกว่าทางจิต ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 นิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก ($\bar{X}=4.743$) มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย ($\bar{X}=4.456$) ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ อาสาพันธ์ พานิชกิจ และคนอื่นๆ (2551) ที่ศึกษาพบความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างการอบรมเลี้ยงดูแบบสนับสนุนกับการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลที่ได้เช่นนี้อาจเป็นเพราะ การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน คือการที่บิดามารดาปฏิบัติต่อบุตรอย่างรักใคร่ เอาใจใส่ สนใจทุกซอกทุกมุม มีความใกล้ชิดบุตร กระทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับบุตร สนับสนุนช่วยเหลือ และให้ความสำคัญแก่บุตรด้วย การอบรมเลี้ยงดูแบบนี้จะทำให้บุตรยอมรับการอบรมสั่งสอนต่างๆ ของบิดามารดาโดยง่าย และยอมรับบิดามารดาเป็นแบบอย่างโดยไม่รู้ตัว จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่บิดามารดาจะสามารถถ่ายทอดลักษณะต่างๆ ไปสู่เด็ก นอกจากนี้ ตามทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมของอีริกสัน (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, และคนอื่นๆ, 2528: 5; อ้างอิงจาก Erikson, 1968) ที่กล่าวว่า ถ้าเด็กได้รับความรัก ความเอาใจใส่และการดูแลอย่างใกล้ชิดจากมารดาตั้งแต่แรกเกิด เด็กจะเกิดความรู้สึกรักใคร่และไว้วางใจมารดา เมื่อโตขึ้นจะแผ่ขยายความรู้สึกรักใคร่ไว้วางใจนี้ไปยังผู้อื่นและสภาพแวดล้อมที่แปลกใหม่ ซึ่งจะทำให้เด็กสามารถปรับตัวได้ดีในเวลาต่อมา อันจะนำไปสู่การเป็นคนมองโลกในแง่ดี ซึ่งการมองโลกในแง่ดีเป็นส่วนประกอบของการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ยิ่งไปกว่านั้นจากการประมวลผลการวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศของดวงเดือน พันธุมนาวิน และคนอื่นๆ (2528) พบว่าผู้ที่รายงานว่าได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก มักมีจิตลักษณะที่ดีหลายประการมากกว่าผู้ที่รายงานว่าได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย เช่น ความรับผิดชอบ ความรู้สึกละเอียดในการทำผิด ความร่วมมือ เหตุผลเชิงจริยธรรม เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของลัดดาวัลย์ พรศรีสมุทร และวิลาสลักษณ์ ชั่ววลี (2524) ที่ศึกษาคุณลักษณะของวัยรุ่นตอนต้นในกรุงเทพฯ พบว่า วัยรุ่นที่รายงานว่าตนถูกอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมากมีคะแนนความซื่อสัตย์ สัมมาคารวะ เอื้อเฟื้อกตัญญู และการยึดบาปบุญ สูงกว่าวัยรุ่นที่รายงานว่าถูกอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อยอย่างเด่นชัด ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นองค์ประกอบด้านการรับรู้คุณค่าความดี จากเหตุผลตามที่กล่าวมานี้จึงทำให้พบผลการวิจัยว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมากมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย

2.2 นิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล ($\bar{X}=4.756$) มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้อารมณ์ ($\bar{X}=4.461$) ผลที่ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของอาสาพันธ์ พานิชกิจ และคนอื่นๆ (2551) ที่ศึกษาพบความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลกับการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การที่พบผลการวิจัยเช่นนี้เป็นเพราะการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลคือการที่บิดามารดาได้อธิบายเหตุผลให้แก่บุตร ในขณะที่มีการส่งเสริมหรือขัดขวางการกระทำของบุตรหรือลงโทษบุตรอย่างเหมาะสม มากกว่าที่จะปฏิบัติต่อบุตรตามอารมณ์ ซึ่งช่วยให้บุตรได้เรียนรู้ถึงสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ จากการประมวลผลการวิจัยพบว่า การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลสัมพันธ์กับจิตลักษณะที่ดีหลายประการ เช่น ความสามารถด้านทานสิ่งต่างๆ ใจ รู้สึกละเอียดและยอมรับผิดเมื่อทำผิด ความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม การมีสุขภาพจิตดี และมีลักษณะมุ่งอนาคต (ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคนอื่นๆ, 2528: 9-10) ซึ่งจิตลักษณะดังกล่าวหลายลักษณะเกี่ยวข้องกับการมีจิตพอเพียง ในขณะที่การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้อารมณ์กลับตรงกันข้าม คือ

สัมพันธ์กับจิตลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งไม่เอื้อต่อการพัฒนาจิตพอเพียง เช่น การมีความต้านทานต่อสิ่งยั่วยวได้น้อย ตัดสินใจไม่ได้ว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ ซึ่งจะพบในวัยรุ่นที่ติดยาเสพติด (พัชรินทร์ เสรี. 2544) หรือพบในวัยรุ่นที่มีพฤติกรรมเป็นปัญหา (ศิริอร นพกิจ. 2545) ดังนั้นผลการวิจัย จึงพบว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้อารมณ์

2.3 นิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิต ($\bar{X}=4.704$) มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางกาย ($\bar{X}=4.527$) ผลที่ได้เช่นนี้อาจเป็นเพราะการลงโทษทางจิต คือ การที่บิดามารดาแสดงความรักใคร่เมตตา การดัดนิสัยต่าง ๆ การทำท่าไม่พอใจ การเมินเฉย การดูว่ากล่าวตักเตือน เมื่อลูกกระทำความผิด ส่วนการลงโทษทางกาย ใช้การเฆี่ยนตีเมื่อลูกกระทำความผิด ซึ่งการลงโทษทางกายนี้มีประโยชน์เพียงเล็กน้อย คือ สามารถยับยั้งพฤติกรรมได้ชั่วคราว แต่การลงโทษทางกายนี้มีผลเสียต่อเด็กมาก เพราะสอนให้เด็กก้าวร้าว รังแก ช่มเหง ผู้ที่อ่อนแอกว่า และทำให้เด็กเกลียดกลัวผู้ลงโทษ และหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับที่เด็กถูกลงโทษทางกาย ส่วนการลงโทษทางจิตให้ผลดีในการเสริมสร้างจริยธรรมของเด็กอยู่บ้าง และพบการลงโทษทางจิตในวัยรุ่นที่มีลักษณะมุ่งอนาคตสูง มากกว่าในวัยรุ่นที่ได้รับการลงโทษทางกาย (ดวงเดือน พันธุมนาวิน; และคนอื่นๆ. 2528: 11) สอดคล้องกับงานวิจัยของเสาวภา เปี่ยมพันธุ์ทิพย์ (2540) ที่พบว่าผลการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิต – ทางกาย กับเอกลักษณ์แห่งตนของเด็กวัยรุ่นมีความสัมพันธ์กันเชิงลบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 กล่าวคือ เด็กวัยรุ่นที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิตมีเอกลักษณ์แห่งตนสูง ส่วนเด็กวัยรุ่นที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางกายมีเอกลักษณ์แห่งตนต่ำ ทั้งนี้มีการศึกษา พบว่าวัยรุ่นที่มีปัญหาพฤติกรรมมีคะแนนเอกลักษณ์น้อยกว่าวัยรุ่นที่ไม่มีปัญหา (ประณต คำจิม 2549: 55; อ้างอิงจาก Rice. 1999) แม้ว่างานวิจัยดังกล่าวไม่ได้แสดงถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวกับจิตพอเพียง – ในวัยรุ่นที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิตมากนัก แต่เนื่องจากการลงโทษทางจิตสัมพันธ์กับจิตลักษณะที่ดีหลายประการ เช่น จริยธรรม ลักษณะมุ่งอนาคต เอกลักษณ์แห่งตน พฤติกรรมที่ไม่เป็นปัญหา เป็นต้น ดังนั้นจิตลักษณะเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับจิตพอเพียง ในขณะที่การลงโทษทางกายก่อให้เกิดจิตลักษณะที่ไม่ดี จึงทำให้ผลการวิจัย พบว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางจิต มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางกาย

อย่างไรก็ตาม ในการวิจัยครั้งนี้ไม่พบว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมมากกับแบบควบคุมน้อย มีจิตพอเพียงต่างกัน รวมทั้งไม่พบว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็วกับแบบให้พึ่งตนเองช้า มีจิตพอเพียงต่างกัน งานวิจัยนี้ขัดแย้งกับงานวิจัยของอาสาฬห์ พานิชกิจ และคนอื่นๆ (2551) ที่พบความสัมพันธ์ทางลบ ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมกับการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และพบความสัมพันธ์ทางบวก ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็วกับการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม คือ การออกคำสั่งให้เด็กทำตามแล้วผู้ใหญ่คอยตรวจตราใกล้ชิดว่าเด็กทำตามที่ต้องการหรือไม่ ถ้าเด็กไม่ทำตามก็จะลงโทษเด็กด้วย ส่วนการควบคุมน้อย หมายถึง การปล่อยให้เด็กรู้จักตัดสินใจเองว่าควรทำหรือไม่ควรทำ และเปิดโอกาสให้เด็กเป็นตัวของตัวเองบ่อยครั้ง โดยไม่เข้าไปยุ่งกับเด็กมากนัก ซึ่งการควบคุมมากหรือน้อย จะให้ผลดีต่อจิตใจของเยาวชนหรือไม่ ขึ้นอยู่กับอายุและเพศของเด็ก โดยอาจกล่าวได้ว่าการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมมากนั้นมีประโยชน์ต่อเด็กเล็กจนถึงวัยรุ่นตอนต้น และมีประโยชน์ต่อเด็กหญิงมากกว่าเด็กชาย (ดวงเดือน พันธุมนาวิน; และคนอื่นๆ. 2528: 11-12) งานวิจัยที่สนับสนุนในคำกล่าวนี้ คือ งานวิจัยของลัดดาวัลย์ พรศรีสมุทร และคนอื่นๆ (2524) ที่ศึกษาพบว่าวัยรุ่นไทยตอนต้นที่ถูกควบคุมมากเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ สัมมาคารวะ เอื้อเฟื้อ กตัญญู และยึดบาปบุญมากกว่าเด็กที่รายงานว่าถูกควบคุมน้อย และงานวิจัยของพัชรินทร์ เสรี (2544) ที่พบว่าวัยรุ่นที่ไม่ติดยาเสพติดได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมมาก รวมทั้งงานวิจัยของศิริอร นพกิจ (2545) ที่พบว่านักเรียนที่มีพฤติกรรมปกติได้รับการอบรมเลี้ยงดู

แบบควบคุมมากหรือน้อยไม่แตกต่างกันกับนักเรียนที่มีพฤติกรรมเป็นปัญหา อย่างไรก็ตาม การอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมน้อยก็มีความเหมาะสมในระยะวัยรุ่นเป็นต้นไปและเหมาะสมกับเด็กชาย (ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคนอื่นๆ. 2528: 12) จึงเห็นได้ว่าการควบคุมมากหรือน้อยส่งผลต่อจิตลักษณะที่ดีได้ทั้งคู่ นิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมมากกับแบบควบคุมน้อยมีจิตพอเพียงไม่ต่างกัน

สำหรับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็ว หมายถึง การเปิดโอกาสให้เด็กได้ทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันด้วยตนเอง ภายใต้การแนะนำและการฝึกฝนจากบิดามารดา หรือผู้เลี้ยงดูอื่น ๆ ซึ่งจะทำให้เด็กช่วยตนเองได้เร็ว และไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นมากและนานเกินไป การอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็วจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับการมีจิตลักษณะที่ดี เช่น การมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคนอื่นๆ. 2528: 12-15) หรือเกี่ยวข้องกับการมีพฤติกรรมที่เป็นพึงประสงค์ ดังเช่นงานวิจัยของพัชรินทร์ เสรี (2544) ที่พบว่าวัยรุ่นที่ไม่ติดยาเสพติดได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็ว ในขณะที่วัยรุ่นที่ติดยาเสพติดได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองช้า นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยของ ศิริอร นพกิจ (2545) พบว่านักเรียนที่มีพฤติกรรมปกติได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบพึ่งตนเองเร็วกว่านักเรียนที่มีพฤติกรรมเป็นปัญหา และงานวิจัยของอาสาศรี พานิชกิจ และคนอื่นๆ (2551) ที่พบความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็วกับการให้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตาม การทำงานวิจัยครั้งนี้ไม่พบว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็วมีจิตพอเพียงต่างจากนิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองช้า อาจเป็นเพราะมีงานวิจัยที่แสดงให้เห็นว่าเด็กที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงเป็นเด็กที่บิดามารดาฝึกให้พึ่งตนเองเร็วกว่าเด็กที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่ำนั้น พบแต่ในการวิจัยเด็กเล็ก และไม่พบในการวิจัยเด็กวัยรุ่น จึงทำให้คาดได้ว่าการอบรมเลี้ยงดูแบบฝึกให้พึ่งตนเองนี้จะให้ผลต่อการพัฒนาจิตลักษณะของเด็กเฉพาะเมื่อใช้การอบรมเลี้ยงดูแบบนี้ในขณะที่เด็กยังเล็ก ส่วนการใช้วิธีการอบรมเลี้ยงดูนี้ในช่วงวัยรุ่นอาจจะช้าเกินไป (ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคนอื่นๆ. 2528: 13) จึงทำให้ไม่พบความแตกต่างของจิตพอเพียงระหว่างนิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งตนเองเร็วกับแบบให้พึ่งตนเองช้า

3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมที่มีต่อจิตพอเพียง

ผลการวิจัยไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมที่มีต่อจิตพอเพียง ซึ่งขัดแย้งกับข้อสรุปจากการประมวลผลการวิจัยของดวงเดือน พันธุมนาวิน และคนอื่นๆ (2528: 12) ที่พบว่าการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมมากเหมาะสมในระยะก่อนวัยรุ่น และเหมาะสมสำหรับเด็กหญิง ส่วนการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมน้อย เหมาะสมในระยะวัยรุ่นเป็นต้นไป และเหมาะสมกับเด็กชาย แต่งานวิจัยนี้กลับพบผลหลักว่า นิสิตหญิงมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตชาย แสดงว่านิสิตหญิงมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตชายเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมมากหรือน้อยเพียงใด ที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะในสังคมไทยทั่วไป ลูกสาวมักจะได้รับการปลูกฝังให้เป็นกุลสตรี มีความรับผิดชอบ อ่อนน้อม เอื้อเฟื้อ และกตัญญูรู้คุณในปริมาณมาก ไม่ว่าพ่อแม่จะเลี้ยงลูกแบบควบคุมมากหรือควบคุมน้อย ในขณะที่การปลูกฝังคุณลักษณะดังกล่าวในลูกชายจะมีน้อยกว่า ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในครอบครัวที่เลี้ยงลูกแบบควบคุมมากหรือควบคุมน้อย ผลการวิจัยจึงไม่พบว่าการอบรมเลี้ยงดูกับตัวแปรเพศส่งผลร่วมกันต่อจิตพอเพียง

4. การทำนายจิตพอเพียงจากตัวแปรรูปแบบการอบรมเลี้ยงดู 5 แบบ

ผลการวิจัยพบว่ามีรูปแบบการอบรมเลี้ยงดู 3 แบบ ที่สามารถเข้าสมการทำนายจิตพอเพียง คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ ($Beta = 0.274$) การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมากกว่ารักสนับสนุนน้อย ($Beta = 0.221$) และการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางกายมากกว่าทางจิต ($Beta = 0.151$) โดยร่วมกันทำนายได้ร้อยละ 24 ทั้งนี้การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์มีความสำคัญที่สุด

การที่การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ เป็นตัวทำนายนจิตพอเพียงได้ดีที่สุด เมื่อเทียบกับการอบรมเลี้ยงดูแบบอื่นๆ อาจเป็นเพราะการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ คือวิธีปฏิบัติของพ่อแม่ต่อลูกในลักษณะที่เป็น การกระทำอย่างมีเหตุมีผลอันสมควร ให้คำอธิบายแก่เด็กในขณะที่สนับสนุนหรือห้ามปรามมิให้เด็กกระทำการต่าง ๆ และมี ความสม่ำเสมอในการปฏิบัติเช่นนี้เหมาะสมกับพฤติกรรมของเด็ก ซึ่งการอบรมเลี้ยงดูแบบนี้ช่วยให้เด็กได้เรียนรู้ถึงสิ่งที่ ควรทำและไม่ควรทำ เด็กที่ถูกเลี้ยงดูในแบบที่ใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ จะเติบโตเป็นวัยรุ่นและผู้ใหญ่ที่มีเหตุผล รู้ผิดชอบชั่ว ดี ซึ่งจะเอื้อต่อการพัฒนาจิตพอเพียง แต่ทางตรงกันข้าม การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล จะทำให้เด็กก้าวร้าว เอาแต่ใจตัวเอง ขาดคุณสมบัติทางอารมณ์ ไม่เป็นผู้ใหญ่ สุขภาพจิตไม่ดีและปรับตัวยาก ซึ่งทำให้ยากต่อการพัฒนาจิต พอเพียง ดังนั้นรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ จึงเป็นรูปแบบที่สำคัญที่สุดในการทำนายนจิตพอเพียง เมื่อเทียบกับการอบรมเลี้ยงดูแบบอื่นๆ ที่บิดามารดา มีการอธิบายเหตุผลต่อบุตรน้อยกว่า แต่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกต่อเด็ก มากกว่า ซึ่งทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ถึงสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำในทางอ้อมมากกว่าทางตรง จึงทำให้สามารถทำนายนจิต พอเพียงได้น้อยกว่า

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

ข้อค้นพบจากการวิจัยนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่มีต่อการพัฒนาจิตพอเพียง โดยเฉพาะการอบรมเลี้ยงดู 3 แบบ คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ และ การอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษทางกายมากกว่าทางจิต โดยพบว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก แบบใช้ เหตุผล และแบบลงโทษทางจิต มีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย แบบใช้อารมณ์ และ แบบลงโทษทางกาย เมื่อเปรียบเทียบคู่ต่อคู่ตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ พบว่าเป็นรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่สำคัญที่สุด เพราะสามารถทำนายนจิตพอเพียงได้มากที่สุด ดังนั้น ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก พ่อแม่ต้องตระหนักถึงวิธีที่ควรจะนำรูปแบบการอบรมไปใช้ โดยควรนำทั้ง 3 วิธีนี้ไปผสมผสานใช้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก คือ การให้ความรักความเอาใจใส่สนับสนุนให้กำลังใจลูก เมื่อลูกทำผิดไม่ควรลงโทษโดยใช้การเขียนตีหรือทำร้ายร่างกาย แต่ควร ใช้การทำโทษทางจิตที่มีการอธิบายเหตุผลที่ถูกทำโทษ รวมถึงอธิบายเหตุผลของการส่งเสริมหรือขัดขวางการกระทำของลูก ซึ่งการส่งเสริมให้พ่อแม่ได้ตระหนักและนำวิธีการเลี้ยงดูไปปฏิบัติต่อบุตรได้อย่างเหมาะสมได้นั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรได้มีการเผยแพร่ข้อมูลนี้ให้พ่อแม่หรือบุคคลที่กำลังจะเป็นพ่อแม่ได้รับทราบอย่างแพร่หลาย

นอกจากรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับจิตพอเพียงแล้ว สิ่งที่น่าสนใจที่ควรจะพัฒนา ควบคู่กันไปคือ เนื้อหาและวิธีการที่ใช้สอดแทรกในวิธีการอบรมเลี้ยงดูต่าง ๆ เหล่านั้น อาทิ การปลูกฝังค่านิยม และเจตคติที่ดี ต่อจิตพอเพียง เป็นต้น ทั้งนี้ หากต้องการให้นิสิตหรือเยาวชนของชาติมีจิตสำนึกและพฤติกรรมตามจิตพอเพียง ผู้ปกครองก็ ควรที่จะสร้างให้นิสิตมีเจตคติที่ดีต่อจิตพอเพียงเสียก่อน และปฏิบัติสิ่งเหล่านั้นจนกลายเป็นลักษณะนิสัย และวิธีการที่จะให้ นิสิตซึมซับลักษณะจิตพอเพียงได้ดี คือ การที่ผู้ปกครองต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการมีจิตพอเพียงเป็นหลักในการดำเนินชีวิต และปลูกฝังค่านิยม เจตคติที่ดีต่อจิตพอเพียง รวมถึงจิตลักษณะอื่น ๆ ที่จะพัฒนาให้นิสิตเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีจิตพอเพียง และใช้หลักดังกล่าวในการดำเนินชีวิตในอนาคตต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

1. ควรศึกษาจิตพอเพียงในแต่ละองค์ประกอบย่อย รวมทั้งความสัมพันธ์กันขององค์ประกอบดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อให้ เข้าใจธรรมชาติของตัวแปรนี้ชัดเจนมากขึ้น
2. ควรศึกษาจิตพอเพียงในบุคคลให้ครอบคลุมทุกช่วงวัย ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจพัฒนาการของตัวแปรนี้

3. ควรศึกษาผลของจิตพอเพียงต่อพฤติกรรมพอเพียงในชีวิตจริงของกลุ่มประชากรต่าง ๆ
4. ควรมีการศึกษาเชิงทดลองเพื่อหาวิธีพัฒนาจิตพอเพียง

บทสรุป

ผลการศึกษาวิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูขัดเกลาจากอดีตถึงปัจจุบันผ่านครอบครัว ศาสนา และศิลปะ โดยวิธีการวิจัยเอกสารงานวรรณกรรม 2 เรื่องในหัวข้อ "อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก" และเรื่องราวตามทศชาติชาดก ในมหานิบาตในหัวข้อ "ศาสนาและศิลปะ : ภาพสะท้อนการเลี้ยงดูสู่วิถีพอเพียง" และการวิจัยเชิงสำรวจ 1 เรื่อง คือ "รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ" จะเห็นได้ว่าวิถีปฏิบัติในการเลี้ยงดูขัดเกลาของสังคมไทยทั้งในระดับครอบครัว และชุมชน จากอดีตถึงปัจจุบัน ล้วนต่างตั้งอยู่บนรากฐานของวิถีความพอเพียง

ผลการศึกษาอัตลักษณ์ไทยในการเลี้ยงดูเด็กจากการวิเคราะห์ศาสตร์ทางภาษา วรรณกรรม และคติชนวิทยา สะท้อนวิถีการดำเนินชีวิตที่พอเพียง พอประมาณ และพอเหมาะ และตั้งมั่นในคุณลักษณะในด้านต่างๆ เช่น ด้านวัฒนธรรม สังคม และจริยธรรม โดยในเชิงวัฒนธรรม แสดงถึงแบบแผนแห่งการเลี้ยงดูเพื่อสร้างชีวิตที่สมดุล เริ่มตั้งแต่การกินอยู่ การคิดเชิงบวก และการประพฤติปฏิบัติ เพื่อการดำรงอยู่ที่มีความสุขทั้งกายและจิต ส่วนในเชิงสังคม สะท้อนให้เห็นถึงการปลูกฝังความพอเหมาะ พอประมาณในพฤติกรรมที่แสดงออกด้านมารยาททางสังคม ทั้งการรับประทานอาหาร การสนทนา ภาษาพูด และภาษากาย และให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้ ในเชิงมิติปรัชญาปรากฏการปลูกฝังความพอเพียงในการดำเนินชีวิตเชิงจริยธรรม เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ชีวิต ได้แก่ การเคารพความจริง ความถูกต้อง ความไม่เห็นแก่ตัว สะท้อนถึงอิทธิพลของหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งยืนยันอย่างชัดเจนจากผลการวิเคราะห์เรื่องราวตามทศชาติชาดกในมหานิบาตที่ถ่ายทอดหลักการมีธรรมาปฏิบัติ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การดำเนินชีวิตแบบทางสายกลางบนวิถีแห่งความพอเพียง ในงานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นความสอดคล้องเชื่อมโยงระหว่างหลักทางสายกลางที่เป็นหลักธรรมที่ยึดถือปฏิบัติในสังคมไทยต่อเนื่องมา ตั้งแต่ในอดีตกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งเป็นการจรรโลงวิถีปฏิบัติบนฐานทางสายกลางของมรรค 8 ในอดีตสู่ปัจจุบันตามนิยามความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม ของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จะเห็นว่าวิถีการเลี้ยงดูบนฐานวิถีความพอเพียงผ่านงานวรรณกรรมด้านคติชนวิทยา ศาสนา และศิลปะของสังคมไทยในอดีตต่อเนื่องมาสู่วิถีการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบัน เปรียบเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นภาพการยึดมั่นในวิถีความพอเพียงของสังคมไทยตลอดมา แต่ในบริบทของสังคมปัจจุบัน ความเจริญทางเทคโนโลยีมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตประจำวัน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า วิถีการเลี้ยงดูของสังคมไทยในปัจจุบัน ยังสามารถตั้งมั่นอยู่บนฐานความพอเพียงมากน้อยเพียงใด

ในส่วนของผลการวิจัยเชิงทดลองเรื่อง "รูปแบบการเลี้ยงดูอบรมกับจิตพอเพียง" โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นนิสิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพบว่า ปัจจัยในบริบททางสังคมปัจจุบันด้านสังคม รูปแบบการอบรมเลี้ยงดู และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศ ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงของนิสิต พบว่าครอบครัวในสังคมเกษตรกรรมยังยึดมั่นการเลี้ยงดูบนฐานความพอเพียงมากกว่าครอบครัวในสังคมเมือง โดยนิสิตที่บิดาเป็นเกษตรกรมีจิตพอเพียงมากกว่าบิดาที่มีอาชีพเป็นพนักงานรัฐและเอกชน ธุรกิจการค้า เป็นต้น สิ่งที่เห็นชัดเจนจากงานวิจัยนี้ คือ สะท้อนความซับซ้อนของวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมไทยในปัจจุบันที่แตกต่างไปจากอดีต คือ รูปแบบการเลี้ยงดูที่มีความหลากหลายขึ้นตามปัจจัยทางสังคม พื้นฐาน และแนวคิดการใช้ชีวิตของแต่ละครอบครัว ผลของการวิจัยพบว่ารูปแบบการเลี้ยงดูที่ส่งผลต่อการมีจิตพอเพียงของนิสิตมากที่สุด คือ รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล แบบรักสนับสนุน และ แบบลงโทษทางจิต แต่

รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมมาก-น้อย และ แบบพึ่งตนเองเร็ว-ช้า พบว่าไม่ส่งผลต่อการมีจิตพอเพียงของนิสิต นอกจากนี้พบว่านิสิตเพศหญิงมีจิตพอเพียงมากกว่านิสิตเพศชาย

ผลการศึกษาค้นคว้าจากงานวิจัยทั้ง 3 เรื่องข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความยึดมั่นในวิถีปฏิบัติตามแนวความพอเพียงของสังคมไทยที่มีมาในอดีตต่อเนื่องถึงปัจจุบัน โดยมีสถาบันครอบครัวและหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องนำทาง ทั้งนี้กระแสของโลกาภิวัตน์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในมิติเชิงสังคม วัฒนธรรมและหลักคิดต่างๆ นำไปสู่รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่ซับซ้อนหลากหลาย

จากผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นทางสายกลาง จะเป็นคำตอบของการสร้างจิตสำนึกความพอเพียงของสังคมไทย โดยมีฐานของการเป็นสังคมพุทธและสังคมเกษตรกรรมเป็นภูมิคุ้มกัน

บทที่ 4

วิถีความพอเพียงจากสื่อนิทานและสื่อมวลชน

บทนี้เป็นการนำเสนอการศึกษาความพอเพียงที่ปรากฏในสื่อมวลชนและสื่อนิทาน ประกอบด้วยงานวิจัยเชิงเอกสาร 2 เรื่อง ได้แก่ 1) วัฒนธรรมตะวันตกสู่ความพอเพียง : การวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในนิทานอีสป งานวิจัยนี้ศึกษาจากนิทานอีสปฉบับภาษาไทย ชุดนิทานอีสปฉบับสมบูรณ์ ซึ่งเรียบเรียงโดยศิริบุญและสำนักพิมพ์ศิริบุญเป็นผู้จัดพิมพ์ จำนวน 8 เล่ม และ 2) การวิเคราะห์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนไทย ซึ่งเก็บข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์มติชน ระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2549 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2550

ผลของการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลของการศึกษาค้นคว้าทั้ง 2 เรื่อง มีดังนี้

1. การศึกษาค้นคว้า เรื่อง วัฒนธรรมตะวันตกสู่ความพอเพียง : การวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในนิทานอีสป

สังคมไทยมีการใช้นิทานในการอบรมสั่งสอนเด็กมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นิทานที่เล่าหรืออ่านให้ฟังนั้น ส่วนใหญ่เป็นนิทานพื้นบ้าน นิทานชาดก และนิทานที่แปลมาจากภาษาต่างประเทศ ซึ่งแพร่หลายตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิทานอีสปซึ่งเป็นการเล่าเรื่องผ่านตัวละครที่เป็นสัตว์ จึงเป็นที่นิยมในหมู่ผู้ฟังเด็ก ๆ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้นำนิทานอีสป ซึ่งเป็นนิทานที่มีถิ่นกำเนิดในโลกตะวันตกมาศึกษาวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่แฝงอยู่ในนิทาน นิทานอีสปนั้นเป็นที่คุ้นเคยกันดีในสังคมไทย เคยเป็นบทเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้งสำนวนไทยบางสำนวนมีที่มาจากนิทานอีสป เช่น “อู้งนเปรี๊ยะ” “กระต่ายตื่นตูม” “หมาป่ากับลูกแกะ” เป็นต้น นิทานอีสปได้แพร่หลายในสังคมไทยและถ่ายทอดสู่ผู้อ่านทุกเพศ ทุกวัย ด้วยวิธีการและรูปแบบต่างๆ เช่น นิทานอีสปคำกลอน การเขียนล้อเลียนในรูปแบบนิทานหรระชา การเขียนในรูปแบบนิทานซ้อนนิทาน การแต่งเป็นเพลงอีสป นิทานอีสปที่มีภาพประกอบ นิทานอีสปในรูปแบบภาพระบายสีสำหรับเด็กเล็ก การเล่านิทานอีสปโดยใช้แถบบันทึกเสียง การเล่านิทานอีสปโดยใช้แถบบันทึกภาพ การเล่านิทานอีสปในรูปแบบการ์ตูนภาพนิ่งและเคลื่อนไหว นิทานอีสปสองภาษา นิทานอีสปในรูปแบบปริศนาธรรม และ นิทานอีสปในรูปแบบภาพวาด เป็นต้น (ศิริบุญ, 2550: 22)

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษา นิทานอีสปฉบับภาษาไทยจากชุดนิทานอีสปฉบับสมบูรณ์ ซึ่งเรียบเรียงโดย ศิริบุญและสำนักพิมพ์ศิริบุญเป็นผู้จัดพิมพ์ จำนวน 8 เล่ม แต่ละเล่มประกอบด้วยนิทานอีสปจำนวน 100 เรื่อง รวม 800 เรื่อง ซึ่งมีการจำแนกนิทานออกเป็นตอนตามหมวดหมู่ และจากนิทานอีสป 8 เล่ม จำนวน 800 เรื่อง ดังกล่าว ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างมาใช้ในการวิเคราะห์จำนวน 69 เรื่อง ที่เหลือคัดออกเนื่องจากพบว่า มีโครงเรื่องซ้ำกัน เพียงแต่เปลี่ยนฉากและตัวละคร ดังปรากฏในตาราง 4.1

ตาราง 4.1 รายการนิทานอีสป 69 เรื่อง

เล่ม/ตอน	จำนวนเรื่องที่คัดมา
1 / มองต่างมุม	3
2 / คาคอไม่ถึง	10
3 / ผลแห่งการกระทำ	7
4 / ความจริงแห่งชีวิต	9
5 / ปัญญาคืออาวุธ	5
6 / ผลแห่งความโง่เขลา	14
7 / วิสัยของสัตว์โลก	6
8 / เจ้าเล่ห์เพทุบาย	15
รวม	69

ในการศึกษาแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อนิทานอีสปจำนวน 69 เรื่องครั้งนี้ ใช้แนวทางการวิเคราะห์พฤติกรรมของตัวละครในนิทาน โดยยึดแนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ การมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ภายใต้ 2 เงื่อนไข คือ ด้านความรู้และด้านคุณธรรมในกรอบของเจตคติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสิริวรรณ ศรีพหล (2550) ในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การมองโลกในแง่ดี	15. เป็นคนมีเหตุผล
2. มีเมตตาธรรม	16. มีความซื่อสัตย์ สุจริต
3. ความขยันหมั่นเพียร	17. ความอดทน และความพากเพียร
4. ความรับผิดชอบในการทำงาน	18. ความไม่เห็นแก่ตัว
5. ความสามัคคีในหมู่คณะ	19. ความประหยัดและอดออม
6. การพึ่งพาตนเอง	20. ความจงรักภักดี
7. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	21. ความพอดี
8. ความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่	22. การแบ่งปัน
9. ความไม่โลภ ไม่ตระหนี่	23. ความรับผิดชอบงานของตนเองและส่วนรวม
10. ความมีระเบียบในการทำงาน	24. ความมีมานะ
11. ความมุ่งมั่นในการทำงาน	25. การไม่เบียดเบียน
12. ความกตัญญูรู้คุณ	26. ความเสียสละ
13. มีจิตสาธารณะ	27. การให้อภัย
14. ความร่วมมือปรองดองกัน ความสามัคคี	

ผลการวิเคราะห์

จากผลการวิเคราะห์นิทานอีสปในชุดหนังสือนิทานอีสปทั้ง 69 เรื่อง ดังกล่าวข้างต้น ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 3 ประการคือ ความพอประมาณ การมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ภายใต้เงื่อนไขด้านความรู้และด้านคุณธรรมในกรอบของเจตคติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสิริวรรณ ศรีพล พบว่าตัวละครที่เป็นสัตว์และมนุษย์ในนิทานอีสป 8 เรื่องเป็นตัวอย่างของผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตนตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ภายใต้เงื่อนไขความรู้และ/หรือคุณธรรม อันนำไปสู่ผลแห่งการกระทำในทางบวก ดังรายละเอียดในตาราง 4.2 และนิทานอีก 61 เรื่องแสดงให้เห็นว่าตัวอย่างของผู้ที่ไม่ประพฤติปฏิบัติตามเงื่อนไขด้านความรู้และ/หรือด้านคุณธรรม รวมทั้งมีคุณลักษณะที่ขัดแย้งกับคุณลักษณะ 3 ประการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันนำไปสู่ผลแห่งการกระทำในทางลบ ดังรายละเอียดปรากฏในตาราง 4.2-4.9

ตาราง 4.2 นิทานอีสปที่สะท้อนการปฏิบัติตามคุณลักษณะและเงื่อนไขตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เล่ม/ตอน	ชื่อเรื่อง	คุณลักษณะ	เงื่อนไข	เจตคติ
7/วิสัยสัตว์โลก	สิงโตกับลาไ้	ด้านเหตุผล ด้านภูมิคุ้มกัน	ความรู้ คุณธรรม	การมีเหตุผล
3/ผลแห่งการกระทำ	เมอร์คิวรีกับชายตัดไม้	ด้านความพอประมาณ ด้านเหตุผล	คุณธรรม	การมีความซื่อสัตย์ สุจริต
4/ความจริงแห่งชีวิต	ไก่และพลอย	ด้านความพอประมาณ ด้านเหตุผล	ความรู้	ความพอดี
1/มองต่างมุม	คิดแตกต่าง	ด้านเหตุผล	ความรู้	การมีเหตุผล
2/คาดไม่ถึง	แม่สุนัขและลูกสุนัข	ด้านภูมิคุ้มกัน	ความรู้	การพึ่งพาตนเอง
	บทเรียนของลูกแพะ			การมีเหตุผล
	สุนัขจิ้งจอกและสิงโต			
4/ความจริงแห่งชีวิต	วิถีแห่งความสุข	ด้านเหตุผล	คุณธรรม	การมีจิตสาธารณะ

จากตาราง 4.2 แสดงให้เห็นว่าตัวละครในนิทานอีสป 8 เรื่อง ได้แก่ สิงโตกับลาไ้ เมอร์คิวรีกับชายตัดไม้ ไ้ และพลอย คิดแตกต่าง แม่สุนัขและลูกสุนัข บทเรียนของลูกแพะ สุนัขจิ้งจอกและสิงโต และ วิถีแห่งความสุข มีพฤติกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่บนพื้นฐานของคุณลักษณะด้านการมีเหตุผล และ/หรือความพอประมาณ และ/หรือการมีภูมิคุ้มกัน ภายใต้เงื่อนไขด้านความรู้และ/หรือด้านคุณธรรม โดยพฤติกรรมของตัวละครแต่ละเรื่องสะท้อนเจตคติเชิงบวกที่แตกต่างกันไปบนฐานของคุณลักษณะและภายใต้เงื่อนไขที่ต่างกัน ได้แก่ การมีเหตุผล การมีความซื่อสัตย์สุจริต ความพอดี การพึ่งพาตนเอง และการมีจิตสาธารณะ ทั้งนี้การที่ตัวละครปฏิบัติตนตามหลักการที่กล่าวมาจะส่งผลให้ตัวละครเหล่านั้นอยู่ดีมีสุข

ตาราง 4.3 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน

เล่ม/ตอน	ชื่อเรื่อง	คุณลักษณะ	เงื่อนไข	เจตคติ
6/ผลแห่งความโง่เขลา	ช่วยจนหมดตัว	ขาดด้านความพอประมาณ	ขาดความรู้ และคุณธรรม	ขาดการแบ่งปัน
7/วิสัยสัตว์โลก	แม่เหี้ยวใจดี	ขาดด้านเหตุผล ขาดด้านภูมิคุ้มกัน		

จากตาราง 4.3 แสดงให้เห็นว่าตัวละครในนิทานอีสป 2 เรื่อง ได้แก่ ช่วยจนหมดตัว และแม่เหี้ยวใจดี ขาดคุณลักษณะด้านความพอประมาณ การมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน เนื่องจากขาดการปฏิบัติตามเงื่อนไข ความรู้ และคุณธรรม โดยพฤติกรรมของตัวละครในนิทานทั้งสองเรื่องสะท้อนเจตคติเชิงลบในลักษณะเกินพอดีในด้านการแบ่งปัน ซึ่งส่งผลให้ตัวละครเหล่านั้นต้องประสบกับความยากลำบาก เดือดร้อน

ตาราง 4.4 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน

เล่ม/ตอน	ชื่อเรื่อง	คุณลักษณะ	เงื่อนไข	เจตคติ
3/ผลแห่งการกระทำ	พ่อค้ายอดซีเหี้ยว	ขาดด้านมีเหตุผล	ขาดคุณธรรม	ขาดการมีเหตุผล
4/ความจริงแห่งชีวิต	หนูและกบ	ขาดด้านมีภูมิคุ้มกัน		

จากตาราง 4.4 แสดงให้เห็นว่าตัวละครในนิทานอีสป 2 เรื่อง ได้แก่ พ่อค้ายอดซีเหี้ยว และ หนูและกบ ขาดคุณลักษณะด้านมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน เนื่องจากขาดการปฏิบัติตามเงื่อนไข คุณธรรม โดยพฤติกรรมของตัวละครในนิทานทั้งสองเรื่องสะท้อนเจตคติเชิงลบในด้านการขาดเหตุผล ซึ่งส่งผลให้ตัวละครต้องประสบกับความยากลำบาก เดือดร้อน

ตาราง 4.5 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ พอประมาณ มีภูมิคุ้มกัน

เล่ม/ตอน	ชื่อเรื่อง	คุณลักษณะ	เงื่อนไข	เจตคติ
2/คาดไม่ถึง	เจ้าบ่าวหนู	ขาดด้านความพอประมาณ ขาดด้านภูมิคุ้มกัน	ขาดความรู้	ความโลภ
	หญิงสาวกับถั่งนม			ขาดการพอใจในสิ่งที่ตนมี
3/ผลแห่งการกระทำ	นักดูดาว			ขาดความพอดี
4/ความจริงแห่งชีวิต	ความจนและความรวย			ขาดการพอใจในสิ่งที่ตนมี
6/ผลแห่งความโง่	เลียนแบบ			ขาดความพอดี
8/คติสอนใจ	จงพอใจในสิ่งที่มีอยู่			
	หลงตัวเอง			ขาดการพอใจในสิ่งที่ตนมี
	นัยน์ตาและน้ำมูก			

จากตาราง 4.5 แสดงให้เห็นว่าตัวละครในนิทานอีสป 8 เรื่อง ได้แก่ เจ้าบ่าวหนู หญิงสาวกับถั่งนม นักดูดาว ความจนและความรวย เลียนแบบ จงพอใจในสิ่งที่มีอยู่ หลงตัวเอง และนัยน์ตาและน้ำมูก ขาดคุณลักษณะด้านความ

พอประมาณ และการมีภูมิคุ้มกัน เนื่องจากขาดการปฏิบัติตามเงื่อนไขด้านความรู้ โดยพฤติกรรมของตัวละครในนิทานกลุ่มนี้สะท้อนเจตคติเชิงลบด้านการขาดความพอดีหรือการไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีและความโลภ ซึ่งส่งผลให้ตัวละครต้องประสบกับความยากลำบาก เดือดร้อน

ตาราง 4.6 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ ด้านความพอประมาณ และด้านเหตุผล

เล่ม/ตอน	ชื่อเรื่อง	คุณลักษณะ	เงื่อนไข	เจตคติ
7/วิสัยสัตว์โลก	สุนัขบนกองหญ้า	ด้านความพอประมาณ ด้านเหตุผล	คุณธรรม	การแบ่งปัน

จากตาราง 4.6 แสดงให้เห็นว่าตัวละครในนิทานอีสป 1 เรื่อง ได้แก่สุนัขบนกองหญ้า ขาดคุณลักษณะด้านความพอประมาณและการมีเหตุผล เนื่องจากขาดการปฏิบัติตามเงื่อนไขด้านคุณธรรม โดยพฤติกรรมของตัวละครในนิทานเรื่องนี้สะท้อนเจตคติเชิงลบด้านการไม่รู้จักแบ่งปัน ซึ่งส่งผลให้ตัวละครต้องประสบกับความยากลำบาก เดือดร้อน

ตาราง 4.7 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ ด้านความพอประมาณ

เล่ม/ตอน	ชื่อเรื่อง	คุณลักษณะ	เงื่อนไข	เจตคติ	
8/คติสอนใจ	อย่าหวังน้ำป่อหน้า	ด้านความ	ความรู้	การพอใจในสิ่งที่ตนมี	
3/ผลแห่งการกระทำ	นายขมิ้นรну	พอประมาณ	คุณธรรม		
4/ความจริงแห่งชีวิต	ลมและดวงอาทิตย์		ความรู้		ความพอดี
	ความปรารถนาของนกยูง				
	บ้านคือวิหารของเรา				
	นัยน์ตาใหญ่กว่าท้อง				
	ม้าอยากเป็นเจ้าป่า				
5/ปัญหาคืออาวุธ	นกยูงอัจฉริยะ			การพอใจในสิ่งที่ตนมี	
	สุนัขป่าและโพรงไม้				
	เคล็ดลับการเยินเยียน				
	เด็กชายและลูกฮาเซล				
6/ผลแห่งความโง่เขลา	ตายเพราะกิน			ความพอดี	
	ตามใจท่าน				
	แมลงวันและโกนน้ำผึ้ง				
	ช้างอ่างและวัว				
	สุนัขและเงา				
	กบเลือกนาย				
7/วิสัยสัตว์โลก	ปลาใหญ่เปลี่ยนใจ			การพอใจในสิ่งที่ตนมี	

เล่ม/ตอน	ชื่อเรื่อง	คุณลักษณะ	เงื่อนไข	เจตคติ
3/ผลแห่งการกระทำ	คนเลี้ยงแพะและแพะ		คุณธรรม	ความพอดี
6/ผลแห่งความใจเขลา	แม่ห่านกับไขทอง			
	หญิงสาวและแม่ไก่			

จากตาราง 4.7 แสดงให้เห็นว่าตัวละครในนิทานอีสป 21 เรื่อง ได้แก่ ออย่าหวังน้ำบ่อหน้า นายขมังธนู ลมและดวงอาทิตย์ ความปรารถนาของนกยูง บ้านคือวิมานของเรา นัยน์ตาใหญ่กว่าท้อง ม้าอยากเป็นเจ้าป่า นกฮูกขี้จรรยา สุนัขป่าและโหรไม้ เคล็ดลับการเยินเยียน เด็กชายและลูกอาเชิล ตายเพราะกิน ตามใจท่าน แมลงวันและไดโนเสาร์ อีงอ่างและวัว สุนัขและเงา กบเลือกนาย ปลาใหญ่เปลี่ยนใจ คนเลี้ยงแพะและแพะ แม่ห่านกับไขทอง และหญิงสาวและแม่ไก่ ขาดคุณลักษณะด้านความพอประมาณ เนื่องจากขาดการปฏิบัติตามเงื่อนไขด้านความรู้และ/หรือคุณธรรม โดยพฤติกรรมของตัวละครในนิทานกลุ่มนี้สะท้อนเจตคติเชิงลบด้านการขาดความพอดี และการไม่พอใจในสิ่งที่ตนมี ซึ่งส่งผลให้ตัวละครต้องประสบกับความยากลำบาก เดือดร้อน

ตาราง 4.8 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ ด้านเหตุผล

เล่ม/ตอน	ชื่อเรื่อง	คุณลักษณะ	เงื่อนไข	เจตคติ
2/คาดไม่ถึง	ชาวนาและสุนัข	ด้านเหตุผล	ความรู้ คุณธรรม	การมีเหตุผล
1/มองต่างมุม	ไก่และดวงอาทิตย์			
	ชาวนากับทะเล			
5/ปัญหาคืออาวุธ	มองเห็นภัย			
6/ผลแห่งความโง่เขลา	ลากับดักแตน			
	ตามไปตาย			
7/วิสัยสัตว์โลก	สุนัขป่าและผลองุ่น			

จากตาราง 4.8 แสดงให้เห็นว่าตัวละครในนิทานอีสป 7 เรื่อง ได้แก่ ขานาและสุนัข ไก่และดวงอาทิตย์ ขานากับทะเล มองเห็นภัย ลากับดักแตน ตามไปตาย และสุนัขป่าและผลองุ่น ขาดคุณลักษณะด้านการมีเหตุผล เนื่องจากขาดการปฏิบัติตามเงื่อนไขด้านความรู้และ/หรือ คุณธรรม โดยพฤติกรรมของตัวละครในนิทานกลุ่มนี้สะท้อนเจตคติเชิงลบด้านการขาดเหตุผล ซึ่งส่งผลให้ตัวละครต้องประสบกับความยากลำบาก เดือดร้อน

ตาราง 4.9 นิทานอีสปที่สะท้อนการไม่ปฏิบัติตามคุณลักษณะ ด้านการมีภูมิคุ้มกัน

เล่ม/ตอน	ชื่อเรื่อง	คุณลักษณะ	เงื่อนไข	เจตคติ
7/วิสัยสัตว์โลก	ลาและสุนัขป่า	ด้านการมีภูมิคุ้มกัน	ความรู้	การเบียดเบียนผู้อื่น
8/เจ้าเล่ห์เพทุบาย	เด็กชายและก้อนเนื้อ		คุณธรรม	
2/คาดไม่ถึง	ชาวไร่และลูกชาย		ความรู้	การพึ่งพาตัวเอง
	หนูคิดปราบแมว			ความร่วมมือปรองดอง
	กวางตาเดียว			การพึ่งพาตนเอง
3/ผลแห่งการกระทำ	มดและตักแตน			ความขยันหมั่นเพียร
6/ผลแห่งความโง่เขลา	ผู้นำโง่ ๆ			ความโลภ
	นกกาไร้สมอง			การมองโลกในแง่ดี
8/เจ้าเล่ห์เพทุบาย	กลยุทธ์กับบน			การเบียดเบียน
	นกกระยางเฒ่า			การพึ่งพาตนเอง
	เหยื่อสังเวย			การเบียดเบียน
	นกกาและหอยกาบ			การมองโลกในแง่ดี
	กระต่ายหูเบา			ความสามัคคี
	วัวกระทิงสามตัว			
8/ คติสอนใจ	ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน		คุณธรรม	การพึ่งพาตนเอง
	ตายเพราะลึงเล			
	ตายเพราะไม่ใคร่ครวญ			
2/คาดไม่ถึง	นกเหยี่ยวและนกในดิงเกล			การเบียดเบียนผู้อื่น
3/ผลแห่งการกระทำ	สุนัขป่าในฝูงแกะ			ความมุ่งมั่นในการทำงาน
8/เจ้าเล่ห์เพทุบาย	กลยุทธ์การแก้ตัว			ความซื่อสัตย์

จากตาราง 4.9 แสดงให้เห็นว่าตัวละครในนิทานอีสป 20 เรื่องได้แก่ ลาและสุนัขป่า เด็กชายและก้อนเนื้อ ชาวไร่และลูกชาย หนูคิดปราบแมว กวางตาเดียว มดและตักแตน ผู้นำโง่ ๆ นกกาไร้สมอง กลยุทธ์กับบน นกกระยางเฒ่า เหยื่อสังเวย นกกาและหอยกาบ กระต่ายหูเบา วัวกระทิงสามตัว ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ตายเพราะลึงเล ตายเพราะไม่ใคร่ครวญ นกเหยี่ยวและนกในดิงเกล สุนัขป่าในฝูงแกะ และ กลยุทธ์การแก้ตัว ขาดคุณลักษณะด้านการมีภูมิคุ้มกัน เนื่องจากขาดการปฏิบัติตามเงื่อนไขด้านความรู้และ/หรือคุณธรรม โดยพฤติกรรมของตัวละครในนิทานกลุ่มนี้สะท้อนเจตคติเชิงลบที่แตกต่างกันไปบนฐานของคุณลักษณะและภายใต้เงื่อนไขที่ต่างกัน ได้แก่ การเบียดเบียนผู้อื่น ความโลภ การขาดการพึ่งพาตนเอง การขาดความร่วมมือปรองดอง การขาดความขยันหมั่นเพียร การขาดความมุ่งมั่นในการทำงาน และการขาดความซื่อสัตย์ ซึ่งส่งผลให้ตัวละครต้องประสบกับความยากลำบาก เดือดร้อน

สรุปและอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์นิทานทั้ง 69 เรื่อง ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันประกอบด้วย คุณลักษณะ 3 ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ การมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ภายใต้ 2 เงื่อนไข คือ ด้านความรู้และด้านคุณธรรมในกรอบของเจตคติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยขอเสนอการสรุปผลการวิเคราะห์ดังนี้

1. คุณลักษณะด้านความพอประมาณ

คุณลักษณะด้าน ความพอประมาณเป็นผลสืบเนื่องโดยตรงจากการมีความรู้และคุณธรรม แต่พบว่านิทานอีสปส่วนใหญ่ แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะด้านตรงข้าม กล่าวคือ เนื้อหาในนิทานอีสปมักจะพูดถึงตัวละครสัตว์หรือมนุษย์ที่ขาดความพอประมาณ ทำให้ได้รับผลร้ายจากการกระทำ เนื่องจากขาดความรู้ สติปัญญา ประสบการณ์สังคม และ/หรือ คุณธรรม

จากการวิเคราะห์ตัวละครและเนื้อเรื่องในนิทานอีสป เล่ม 3 โดยพิจารณาจากเหตุแห่งการกระทำในเงื่อนไขด้านความรู้และคุณธรรมพบว่า ตัวละครที่ขาดความคิดหรือความรู้ จนนำไปสู่ความไม่พอประมาณ และเกิดผลทางลบจากการกระทำในท้ายที่สุดนั้น มีมากกว่าผู้ที่มีคุณลักษณะความพอประมาณ เนื่องจากมีความรู้และคุณธรรม ทั้งนี้เป็นไปดังที่ได้มีการระบุไว้ในสาระเรื่องของนิทานตอนที่ว่า “ดูเหมือนอีสปจะกังวลกับผลแห่งการกระทำทางลบของมนุษย์อยู่มาก จึงเล่าเรื่องลักษณะนี้ไว้เป็นสัดส่วนมากกว่าผลแห่งการกระทำทางบวกถึงสามเท่าตัว” (ศิริบุญ. 2549: 7)

นิทานอีสปที่แสดงให้เห็นถึงตัวอย่างการยึดถือปฏิบัติและผลแห่งการกระทำตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านความพอประมาณมี 1 เรื่อง อยู่ในนิทานอีสป เล่ม 3 คือ เรื่อง *เมอร์คิวรีและชายตัดไม้* ซึ่งเนื้อเรื่องเป็นที่คุ้นเคยของคนไทย แต่ชื่อเรื่องนั้นถูกดัดแปลงให้เข้ากับบริบทของไทยในชื่อ เทพารักษ์กับชายตัดไม้ ตัวละครชายตัดไม้ทั้งสองคนในเรื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงผลทางบวกของการดำเนินชีวิตตามเงื่อนไขคุณธรรมอย่างเคร่งครัด ปราศจากซึ่งความโลภ และผลทางลบของการกระทำที่ขาดคุณธรรม ทำให้ชายตัดไม้ผู้ซื่อสัตย์ได้รับการตอบแทนเพิ่มเติมเป็นขวานอีกสองเล่มเป็นรางวัลแห่งความดีแก่เขาอีกด้วยในขณะที่ ชายตัดไม้เจ้าเล่ห์นั้นถูกลงโทษฐานที่โกหกและโลภมากอยากได้สิ่งของที่ไม่ใช่ของตน

ส่วนตัวอย่างนิทานอีสปที่แสดงให้เห็นถึงผลของการขาดคุณลักษณะด้านความพอประมาณปรากฏในนิทานหลายเล่มและตอน เช่น เล่ม 3 ตอน “ผลแห่งการกระทำ” มีนิทานหลายๆ เรื่องในตอนนี้ที่แสดงให้เห็นถึงผลของการขาดความพอประมาณ อันเนื่องมาจากการขาดสติปัญญา หรือคุณธรรม เช่น ตัวละครเอกในเรื่องนายขมวังรฐ และตัวละครเอกในเรื่องนักดูดาว

นอกจากนี้ ความไร้ปัญญาเป็นอีกตัวอย่างในนิทานอีสปที่ชี้ให้เห็นว่าจะนำไปสู่การขาดคุณลักษณะด้านความพอประมาณ ดังตัวอย่างในนิทานอีสปในเล่ม 6 ตอน “ผลของความโง่เขลา” มีแก่นเรื่องเกี่ยวกับความไร้ปัญญา อันเป็นสิ่งตรงข้ามกับสติปัญญาที่จะนำพาให้พ้นภัย ซึ่งเป็นเงื่อนไขหนึ่งตามแนวคิดปรัชญาความพอเพียง อีสปต้องการนำเสนอว่า คนโง่มักพาตัวเองไปสู่ความหายนะ อีกทั้งยังตกเป็นเหยื่อของผู้ที่ต้องการหาประโยชน์ โดยได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับคนโง่เขลา 2 จำพวก คือ โง่เพราะสติปัญญาต่ำ และ โง่เพราะเกิดจากนิสัยชั่วร้าย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลของการขาดความรู้และคุณธรรม ซึ่งนำไปสู่ความโง่เขลาเบาปัญญา และความหายนะในที่สุด

นิทานหลายๆ เรื่องในนิทานอีสปเล่ม 6 ในตอน “ผลของความโง่เขลา” แสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ของการขาดซึ่งปัญญา และนำไปสู่ความไม่พอประมาณตน และความโลภ ซึ่งนำไปสู่ความเดือดร้อนหรือหายนะในท้ายที่สุด เช่น เรื่องตามใจทวน ซึ่งเป็นเรื่องของคนไม่รู้จักคิด หลงเชื่อคนอื่น ไม่ประมาณตน ทำให้ต้องเสียของที่มีอยู่ไป เรื่อง *เตียนแบบ* ซึ่งตัวละครไม่รู้จักประมาณความสามารถของตน ทำตามอย่างคนอื่นจนก่อให้เกิดความเดือดร้อน เรื่อง*แมลงวันและไถน้ำผึ้ง* ซึ่งแมลงวันยอมเสี่ยงชีวิตเพื่อแลกกับความพึงพอใจเล็กๆ น้อยๆ ไม่ประมาณตน ก่อให้เกิดผลร้ายในที่สุด รวมทั้ง เรื่อง*ตามไป*

ตาย และสิ่งอ้างและว้าว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไม่ประมาณกำลังและความสามารถของตน จนนำไปสู่ความหายนะ เรื่องผู้นำโง่ๆ สะท้อนเจตคติของตัวละครซึ่งโลกมากอยากรู้ได้ของที่ไม่ใช่ของตนเองเป็นเหตุนำไปสู่ความหายนะ

2. คุณลักษณะด้านความมีเหตุผล

ความมีเหตุผลเป็นคุณลักษณะอีกประการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการนำเอาความรู้และคุณธรรมนั้นมาสังเคราะห์ให้เกิดปัญญา และมีเหตุผลในการเลือกกระทำสิ่งต่างๆ จากการวิเคราะห์นิทานอีสปในชุดนี้ พบมีนิทานอีสปหลาย ๆ เรื่องที่ได้กล่าวถึงคุณลักษณะ ผลอันเกิดจากการมีและการขาดความมีเหตุผล

จากวิเคราะห์นิทานอีสปในเล่ม 4 พบผลดีจากการปฏิบัติตามคุณลักษณะด้านความมีเหตุผลที่ตั้งอยู่บนเงื่อนไขตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในด้านคุณธรรมและความรู้ แม้มีเพียงข้อใดข้อหนึ่ง ก็อาจทำให้เข้าถึงความจริงแห่งชีวิตได้ในระดับหนึ่ง และเมื่อบุคคลใดก็ตามได้เรียนรู้ความจริงแห่งชีวิตแล้ว จะทำให้บุคคลนั้นเกิดปัญญา และความเฉลียวฉลาด มีเหตุผลในการกระทำ และมีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง และนำไปสู่ความสมดุลในการดำเนินชีวิตในที่สุด

ตัวอย่างนิทานอีสปในเล่ม 4 ที่มีเรื่องราวสอดคล้องและแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะด้านความมีเหตุผล อันเป็นผลสืบเนื่องจากการมีความรู้และคุณธรรมคือ เรื่องไก่ได้พลอย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญญาของพ่อไก่ ตามเงื่อนไขด้านความรู้ทำให้พ่อไก่เข้าใจความจริงและมีเหตุผลในการกระทำ โดยรู้ว่าสำหรับตัวมันนั้นเพียงต้องการเมล็ดข้าวบาร์เลย์แสนอร่อยเพียงเมล็ดเดียว ยิ่งกว่าเพชรพลอยทั้งหมดในโลกนี้

เนื้อหา นิทานอีสปที่สอดคล้องกับคุณลักษณะความมีเหตุผลนี้ ยังพบได้ในนิทานอีสปเล่ม 4 ตอน "ความจริงแห่งชีวิต" ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของมนุษย์ และสัตว์น้อยใหญ่ที่ได้เผชิญกับเหตุการณ์ที่ทำให้ได้ตระหนักถึงความจริงแห่งชีวิตที่มีอาจปฏิเสธได้ อีสปได้บอกเล่าเรื่องราวเหล่านี้เพื่อสะท้อนความคิดว่า บุคคลใดก็ตาม ไม่ว่าจะสามารถมากมายเพียงใด ร่ำรวยเงินทอง หรือมียศถาบรรดาศักดิ์สูงส่งเพียงไหน หากตระหนักได้ถึงความจริงแห่งชีวิตที่ไม่มีความเที่ยงแท้แน่นอน ก็ย่อมดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข ไม่เดือดเนื้อร้อนใจ

นอกจากนี้ นิทานอีสปตอน "ความจริงแห่งชีวิต" ยังสะท้อนเรื่องราวของผู้ที่ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามเงื่อนไขคุณธรรม ทำให้ตระหนักได้ถึงความจริงแห่งชีวิต สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข เช่นใน *วิถีแห่งความสุข* ซึ่งคุณธรรมของช้างเจ้าป่า ทำให้ทุกชีวิตในป่านั้นอยู่กันอย่างสงบสุข ดังที่ช้างพลายผู้เป็นประมุขของช้างทั้งหลายได้อธิบายถึงเหตุแห่งความสุขไว้ว่า "เพราะพวกเรายินดีให้ความสุขแก่สัตว์ทั้งหลายที่เข้ามาอาศัยอยู่ด้วย แม้พวกเราให้ความสุขแก่สัตว์เหล่านั้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ก็ทำให้ตัวเองมีความสุขมาก และเมื่อพวกเราเต็มใจให้ความสุขแก่สัตว์อื่นมากขึ้นทุกที ก็ยิ่งจะทำให้ตัวเองมีความสุขมากขึ้นทุกทีเช่นเดียวกัน"

ในทางตรงกันข้ามมีนิทานหลายเรื่องแสดงให้เห็นผลลัพธ์ของการขาดปัญญา ซึ่งนำไปสู่การขาดเหตุผล เช่น นิทานอีสปในเล่ม 1 ตอน "มองต่างมุม นำเสนอเรื่องเกี่ยวกับการมองต่างมุม อันก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องต่างๆ ในสังคม แนวคิดเรื่องการมองต่างมุมของนิทานอีสปเล่ม 1 นี้ มุ่งเน้นให้เห็นถึงการไม่ยึดมั่นว่าความคิดของตนเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ขณะเดียวกันก็ต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วย นอกจากนี้ยังเน้นให้ผู้อ่านรู้จักคิดไตร่ตรองในหลายๆ มุมโดยไม่ด่วนสรุปว่า ความคิดของตนถูกต้องที่สุด ซึ่งอีสปได้บอกเล่าถึงการมองต่างมุมว่าเกิดจากปัจจัยแวดล้อมที่ประกอบขึ้นเป็นบุคคลนั้นๆ อันได้แก่ ความรู้ ความคิด อุปนิสัย ประสบการณ์ ทัศนคติ และคุณธรรมที่แตกต่างกัน ดังนี้

1) การมองต่างมุมอันเกิดจากระดับสติปัญญาที่แตกต่างกัน กล่าวคือมุมมองของผู้ด้อยปัญญาที่เมื่อแสดงความคิดเห็นออกมาแล้วมักเป็นที่ขบขัน ทำให้ผู้มีปัญญารู้สึกเวทนา เช่น ในเรื่อง *ไก่และดวงอาทิตย์*

2) มุมมองที่ต่างกันเพราะสถานการณ์ความเป็นตัวตนของบุคคลแตกต่างกัน เช่นในเรื่อง *คิดแตกต่าง*

3) มุมมองที่แตกต่างอันเกิดจากสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา แต่ละบุคคลย่อมมีความคิดเห็นในเรื่องเดียวกันที่แตกต่างกันในช่วงเวลาและสถานการณ์ที่แตกต่าง เช่นในเรื่อง ชาวนา กับ ทะเล

ตัวอย่างบุคคลที่ขาดความรู้ และคุณธรรม ทำให้ต้องได้รับ "บทเรียนแห่งชีวิต" นั้นเห็นได้ชัดในเรื่อง หนูและกบ ที่กบนั้นขาดทั้งความรู้และคุณธรรม ทำให้ขาดความตรึกตรองถึงผลของการกระทำ ได้กระทำการฉีกคะนองโดยปราศจากเหตุผล เพียงเพื่อจะกลั่นแกล้งผู้อื่น และนำไปสู่บทเรียนแห่งชีวิตในที่สุด

3. คุณลักษณะด้านการมีภูมิคุ้มกัน

คุณลักษณะประการสุดท้ายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเห็นได้ชัดเจนในนิทานอีสปในชุดนี้คือ การมีภูมิคุ้มกัน การมีภูมิคุ้มกันเป็นคุณลักษณะพึงประสงค์ที่สั่งเคราะห์มาจากการมีความรู้และคุณธรรม นำมาสู่ความพอประมาณ การมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันตามลำดับ เนื้อหาของนิทานอีสปมักจะมีแก่นเรื่องเกี่ยวกับการคาดหวังที่มิได้คาดคิดไว้เสมอไป ทุกอย่างล้วนมีข้อดีและข้อเสียสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการป้องกันตนเองให้รอดพ้นจากอันตรายได้ ทั้งนี้เกิดจากประสบการณ์ตรง ไม่ว่าจะเป็นความดีใจหรือความเสียใจจากสิ่งดีหรือร้ายซึ่งมิได้คาดการณ์นั้น ท้ายที่สุดแล้วจึงกลายเป็นภูมิคุ้มกันให้แก่นั่นได้ ในทำนองเดียวกันมนุษย์จะต้องตระหนักถึงข้อเสียของตนหรือสิ่งที่ตนเองคิดว่าเป็นข้อดีของผู้อื่น เพื่อเป็นประโยชน์ในการแก้ไขพฤติกรรมและปรับเปลี่ยนเป็นภูมิคุ้มกันในอนาคตได้ นิทานอีสปจึงชี้ให้เห็นถึงความเป็นจริงของสรรพสิ่งในโลกที่มีความต่างกันไปอาจจะเป็นประโยชน์ในสถานการณ์อื่นๆ ได้ สอนให้เคารพและยอมรับความแตกต่างของผู้อื่น การยอมรับจะนำไปสู่ความรู้จักประมาณตน รู้จักความพอเพียง คือ พอใจในสิ่งที่ตนมีสามารถนำสิ่งที่มีมาใช้ประโยชน์ได้ และสอนให้รู้จักเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับสิ่งที่ไม่คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นจากจุดด้อยของผู้อื่นได้ ซึ่งเกี่ยวพันกับเงื่อนไขอีก 2 ข้อ ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีความรู้ มีความรอบคอบนำความรู้มาพิจารณาเชื่อมโยงการวางแผนการทำงานต่อไป

ตัวอย่างนิทานที่มีเนื้อหาสนับสนุนคุณลักษณะนี้ คือ นิทานอีสปในเล่ม 2 ตอน "คาดไม่ถึง" ซึ่งชี้ให้เห็นว่าทุกสิ่งในโลกประกอบด้วย 2 ส่วน ส่วนที่ดี ที่ทุกคนมองว่าเป็นจุดแข็ง เป็นที่นาชื่นชม และเกรงขาม เช่นลักษณะความเป็นเจ้าป่าของสิงโต ความน่ากลัวของสุนัขป่า เหยี่ยว หรือ สุนัขจิ้งจอก เป็นต้น นิทานอีสปจะสอนให้เห็นว่าจุดแข็งของสัตว์เหล่านี้มิได้นำไปสู่ชัยชนะความสำเร็จหรือความสุขเสมอไป ในขณะที่เดียวกันก็ได้เสนอจุดด้อยของสัตว์อื่นๆ เช่น ความเป็นสัตว์เล็กที่ไร้ความสามารถของรีน ความเชื่อ หรือใจที่ทุกคนคิดว่าเป็นคุณสมบัติของแกะ หรือ แพะ เป็นต้น นิทานอีสปจะสอนให้เห็นว่าจุดอ่อนที่ทุกคนมองข้ามอาจกลายเป็นสิ่งที่มีค่า มีประโยชน์ สามารถช่วยชีวิตและนำพาชีวิตให้ประสบความสุขและมีความสำเร็จได้เช่นเดียวกัน อีกตัวอย่างในนิทานอีสปตอน "คาดไม่ถึง" ชี้ให้เห็นถึงคุณลักษณะการมีภูมิคุ้มกัน การมีความรู้และคุณธรรมได้แก่ เรื่อง บทเรียนของลูกแพะ และ สุนัขจิ้งจอกและสิงโต ซึ่งการปฏิบัติตนตามหลักการที่กล่าวมาล้วนส่งผลดีต่อชีวิตของตัวละคร การนำเสนอแนวคิดเช่นนี้จะช่วยให้ผู้อ่านมีความเข้าใจความแตกต่างของทุกสรรพสิ่งในโลก รู้จักคิดหาทางนำความแตกต่างมาใช้ประโยชน์ ป้องกันตน และที่สำคัญที่สุดมีความภาคภูมิใจ ซึ่งใช้เป็นภูมิคุ้มกันตนเองได้

คุณลักษณะนี้ยังแสดงอยู่ในเนื้อหาในนิทานอีสปเล่ม 5 ตอน "ปัญญาคืออาวุธ" ที่มีแก่นเรื่องเกี่ยวกับการใช้ปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การเอาตัวรอดในสถานการณ์คับขัน และการมีไหวพริบเท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของผู้อื่น โดยแนวคิดในเรื่องปัญญา คือ อาวุธ เป็นการนำเสนอให้เห็นถึงด้านลบของพฤติกรรมมนุษย์ ที่ต้องแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันเพื่อความอยู่รอดในสังคม ผู้ที่แข็งแกร่งเท่านั้นจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ นอกจากนี้ นิทานอีสปในเล่ม 7 ตอน "วิสัยสัตว์โลก" ยังมีเนื้อหาสนับสนุนคุณลักษณะนี้ด้วยเช่นกัน เพราะการเรียนรู้และการรู้เท่าทันธรรมชาติของคนและสัตว์โลก นับเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญยิ่งในการดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียงในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมปัจจุบันในยุคโลกาภิวัตน์ นิทาน

ส่วนใหญ่ในเล่มนี้ชี้ให้เห็นโทษของความโลภ โกรธ หลง ที่เป็นภัยกับมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติในโลก ความรู้อย่างนี้ จะทำให้มนุษย์รู้จักตนเอง เข้าใจผู้อื่นและโลกมนุษย์มากขึ้น

ในทำนองเดียวกัน นิทานอีสปในเล่ม 8 ซึ่งเนื้อหาในเล่มแบ่งเป็นสองตอน คือ ตอน “เจ้าเล่ห์เพทุบาย” และ ตอน “คติสอนใจ” โดยตอน “เจ้าเล่ห์เพทุบาย” เนื้อหานิทานเกี่ยวกับมนุษย์และสัตว์ผู้โง่เขลาที่ตกเป็นเหยื่อของผู้มีสติปัญญาเหนือกว่า ได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของบุคคลเจ้าเล่ห์เพทุบาย เพื่อเตือนสติให้ผู้อ่านรู้เท่าทันและมองเห็นปัญหาที่เกิดจากการขาดปัญญา และไม่มีภูมิคุ้มกัน เพื่อหลีกเลี่ยงบุคคลที่ปฏิบัติมิชอบเหล่านั้นและหาทางป้องกัน

เนื้อเรื่องในเล่มนี้สามารถสรุปผลของการขาดภูมิคุ้มกันได้ 3 หัวข้อ คือ

1. เนื้อเรื่องที่สะท้อนให้เห็นการตกเป็นเหยื่อคนเจ้าเล่ห์ ของคนที่โง่เขลา หรือคนที่ซื่อกว่า เช่น เรื่อง *เหยื่อสังเขย นกกาและหอยกาบ วัวกระทิงตามตัว กระต่ายหูเบา* เป็นตัวอย่างของการขาดภูมิคุ้มกัน ขาดสติปัญญา ความรู้เพื่อรู้ทันคน

2. เนื้อเรื่องที่แสดงให้เห็นตัวอย่างที่ไม่ดีของคนเจ้าเล่ห์ที่ใช้สติปัญญาในทางที่ผิด เช่น *เด็กชายและก้อนเนื้อ กลยุทธ์กับนก นกกระยางดำ*

3. เนื้อเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าคนเจ้าเล่ห์ที่ใช้สติปัญญาในทางที่ผิด ต้องถูกลงโทษจากผลของการกระทำของตัวเอง เช่น *กลยุทธ์การแก้ตัว นกขี้ขี้*

นอกจากนี้ นิทานอีสปเล่มที่ 8 ตอน “คติสอนใจ” แสดงให้เห็นเรื่องราวต่างๆ ที่เป็นคติเตือนใจ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและเป็นการเตือนสติให้ระมัดระวังตน เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขอีกด้วย ตัวอย่างคติเตือนใจในนิทานตอนนี้ ได้แก่ *ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน อย่าหวังน้ำบ่อหน้า และ จงพอใจในสิ่งที่มีอยู่* เป็นต้น

จะเห็นว่าภัยพิบัติต่างๆ และสภาพสังคมที่เสื่อมลงล้วนมีสาเหตุมาจากมาจากความโลภ โกรธ หลงของมนุษย์ นิทานอีสปจึงทำให้เราตระหนักในความจริงนี้ เพื่อรู้เท่าทันตนเองและรู้เท่าทันผู้อื่น ไม่ถูกหลอกหรือเป็นเหยื่อของคนฉลาดแกมโกง และคิดขจัดนิสัยเลวร้ายเหล่านี้ทิ้งไป ตลอดจนการใช้ปัญญาเพื่อแก้ปัญหาและไม่นำตนไปเป็นเหยื่อผู้อื่น เพราะความโง่เขลา การนำเสนอแนวคิดเช่นนี้จะช่วยให้ผู้อ่านรู้เท่าทัน เข้าใจ รวมทั้งหาทางป้องกันแก้ไขเมื่อต้องเผชิญกับผู้คนที่มีมารยาทต่อตน

สิ่งหนึ่งที่ทำให้นิทานอีสปฉบับของศิริบุญแตกต่างจากนิทานอีสปฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ หรือของเมืองเดอ ลาฟองแตน (Jean de la Fontaine) นักประพันธ์ของฝรั่งเศส และฉบับอื่นๆ คือ นิทานชุดนี้ไม่มีบทสรุปท้ายเรื่อง “นิทานเรื่องนี้ สอนให้รู้ว่า ..” อาจเป็นเพราะว่า นิทานชุดนี้มีจุดมุ่งหมายให้ผู้อ่านได้อ่านเพื่อความบันเทิง ดังนั้น แม้จะมีคติสอนใจแทรกอยู่ แต่พฤติกรรมของตัวละครในเล่มนั้นอาจก่อให้เกิดความสนุกสนานในการติดตามคล้อยตาม ด้วยเหตุนี้ ในการนำนิทานอีสปชุดนี้ไปใช้เพื่ออบรม กล่อมเกลาเด็ก หรือ เยาวชน จึงควรต้องมีผู้ใหญ่ที่คอยชี้แนะเด็กในด้านที่ถูกที่ควร เนื่องจากเด็กมักจะขาดประสบการณ์ แต่ขณะเดียวกันต้องไม่เป็นการปิดกั้นความคิดของเด็ก ซึ่งจะทำให้เด็กขาดความคิดที่เป็นของตัวเอง ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงอายุและสภาพแวดล้อมของเด็กด้วย

ข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าในครั้งต่อไป

เนื่องจากการแปลนิทานอีสปหลายภาษา เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาเยอรมัน เป็นต้น ขอเสนอแนะให้ผู้สนใจทำการวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

1. ความแตกต่างทางวัฒนธรรมในนิทานอีสปของแต่ละภาษา และแต่ละประเทศสะท้อนความพอเพียงอย่างไร

2. การเปรียบเทียบเด็กที่ได้รับการกล่อมเกล้าหรือการสอน โดยการใช้นิทานอีสป กับเด็กที่ไม่เคยได้รับการกล่อมเกล้าหรือการสอน โดยการใช้นิทานอีสป ว่ามีพฤติกรรมและเจตคติเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

2. การศึกษาค้นคว้า เรื่อง การวิเคราะห์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนไทย

แนวพระราชดำรัสเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้รับการเผยแพร่ให้ประชาชนชาวไทย โดยการให้ความรู้ อบรม และนำเสนอข่าวสารต่างๆ อย่างหลากหลาย เพื่อให้ประชาชนชาวไทยเข้าใจและน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ช่องทางการเผยแพร่ที่เข้าถึงประชาชนมากที่สุดทางหนึ่ง คือ การสื่อสารผ่านสื่อมวลชน ทั้งสื่อทางโทรทัศน์ วิทยุ วารสาร และหนังสือพิมพ์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนหรือสื่อกลางในการถ่ายทอดและเลือกสรรข่าวสารสู่สาธารณชน (งามตา วณิชานนท์, 2545: 315) นอกจากนี้ สื่อมวลชนยังเป็นสื่อที่รวดเร็วและกว้างขวางในการเข้าถึงประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือพิมพ์นับเป็นสื่อที่มีอิทธิพลต่อความคิดและความเข้าใจของประชาชนเป็นอย่างมาก เพราะการใช้ภาษาในการเสนอข่าวสารต่างๆ จะถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ และความรู้สึกของผู้เขียน รวมทั้งแฝงทัศนคติ เจตนา และอุดมการณ์บางอย่าง ตลอดจนความคิดเห็นของผู้เขียนลงไปในเรื่องข่าว ซึ่งสามารถโน้มน้าวให้บุคคลในสังคมยอมรับและเห็นคล้อยตามได้ไม่ยาก จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการน้อมนำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนจะมีลักษณะเป็นเช่นไร โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะศึกษากลวิธีทางภาษาที่ใช้ในการนำเสนออุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง และวิเคราะห์อุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนไทย

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. ศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่อมวลชนใช้ในการนำเสนออุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง
2. วิเคราะห์อุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่สื่อมวลชนใช้

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

วาทกรรม (Discourse)

ในภาษาไทยคำว่า "discourse" มีคำเรียกหลายคำด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น "ปริจเฉท" "สัมพันธสาร" และ "วาทกรรม" โดยคำว่า "ปริจเฉท" และ "สัมพันธสาร" นิยมใช้กันในหมู่นักภาษาศาสตร์ที่วิเคราะห์การใช้ภาษาในระดับเหนือประโยค เพื่อดูความสัมพันธ์ของรูปภาษาและหน้าที่ของภาษา โดยมองว่า "discourse" เป็นปรากฏการณ์ทางภาษา ขณะที่นักวิเคราะห์ทางสังคมศาสตร์และนักวิเคราะห์ทางภาษาศาสตร์ที่มองปรากฏการณ์ทางภาษาเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมด้วยจะนิยมใช้คำว่า "วาทกรรม" มากกว่า ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า "วาทกรรม" เนื่องจากคำว่า "วาทกรรม" เป็นคำที่ไม่เพียงแต่สื่อให้เห็นถึงรูปแบบ ลักษณะหรือหน้าที่ของภาษาเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความหมายทางสังคม วัฒนธรรม การคิด และการปฏิบัติของผู้ใช้ภาษาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม คำว่า "วาทกรรม" จึงเป็นคำที่มีความหมายครอบคลุม และเหมาะสมกับงานวิจัยนี้มากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับแวน ไดค์ (van Dijk, 1997) ที่มองว่าวาทกรรมเป็นการวิเคราะห์ความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม โดยใช้รูปภาษา (linguistic form) วิธีการศึกษานั้นจึงมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างออกไป ขึ้นอยู่กับมุมมองของความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับชุมชนในการสนทนานั้น โดยผู้ใช้ภาษาหรือผู้ร่วมสนทนาต่างมีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการ

วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA)

แฟร์คลอว์ (Fairclough, 1995: 87-102) กล่าวถึงวิธีการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ว่าประกอบด้วย องค์ประกอบ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ตัวบท (text) หมายถึง ภาษาพูดหรือภาษาเขียน เช่น บทความหนังสือพิมพ์ บทสนทนา บทสัมภาษณ์ รายการโทรทัศน์ เป็นต้น 2) วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse practice) หมายถึง วิธีการผลิต การผลิตใหม่ การรับและส่งต่อบทระหว่างผู้ใช้ภาษาและผู้ร่วมใช้ภาษา และ 3) วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (socio-cultural practice) หมายถึง บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ผู้ใช้ภาษาใช้วาทกรรมที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของสังคมทั้งในรูปแบบการสนทนาและการเขียน วาทกรรมถูกสร้างขึ้นอย่างมีจุดมุ่งหมาย จนกลายมาเป็นสถานการณ์หนึ่งในสังคม โดยวาทกรรมจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาษา ผู้ใช้ภาษา กับสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม และการปฏิบัติทางวาทกรรมมีการผลิตวาทกรรมใหม่ มีการรับและส่งต่อบทระหว่างบุคคลในสังคม วาทกรรมจึงมีผลกระทบต่อสังคม เช่น ด้านอุดมการณ์ของสังคม ผู้ใช้ภาษาสามารถใช้วาทกรรม เพื่อสร้างพลังอำนาจ และสร้างความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชนชั้นทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อมวลชนในฐานะที่เป็นผู้ใช้ภาษาสามารถถ่ายทอดอุดมการณ์ผ่านการให้ภาษาและความสัมพันธ์ของอำนาจที่อยู่ภายใต้ภาษานั้นได้ แม้ว่าอุดมการณ์นั้นๆ ไม่ถูกสื่อออกมาอย่างชัดเจนก็ตาม วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จึงมุ่งหมายที่จะสะท้อนมุมมองของวาทกรรม เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น (Fairclough; & Wodak, 1997: 258-281) และ "สิ่งที่เป็จุดเน้นของวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จะอยู่ที่การผสานกันไปของลักษณะทางสังคมที่มีการใช้วาทกรรมกับรูปแบบของตัวบทและวิธีการพูดของผู้เขียนหรือผู้พูดที่แสดงกลวิธีในการถูกครอบงำหรือการตอบโต้กับอำนาจและอุดมการณ์ทางสังคม..." (จันทิมา เอี่ยมมานนท์, 2549: 38; อ้างอิงจาก Fairclough, 1989, 1995, 1997; Fairclough & Wodak, 1997; van Dijk, 1995, 1997)

อุดมการณ์ (ideology)

อุดมการณ์ คือ ความคิด ความเชื่อ ทศนคติที่สมาชิกในสังคมรับรู้และมีร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์กับภาษาสังคม และการสร้างความเป็นตัวตนของบุคคลในชุมชนที่เชื่อมโยงระหว่างวาทกรรม สังคม กับอำนาจที่เป็นกระบวนการของอุดมการณ์ (van Dijk, 1998) ความเชื่อหรืออุดมการณ์สามารถเปลี่ยนแปลง พัฒนา และสร้างขึ้นใหม่ได้ โดยการปฏิบัติกิจกรรมทางสังคม การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม และการอยู่ในบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป

แวน ไดค์ (van Dijk, 1997, 1998) กล่าวว่าอุดมการณ์สร้างความเชื่อมโยงระหว่างวาทกรรมกับสังคม โดยอุดมการณ์เป็นความรู้ความเข้าใจที่เกิดควบคู่กับอำนาจ และอุดมการณ์เป็นความรู้ทางสังคมจึงพิจารณาความเกี่ยวข้องระหว่างผู้ใช้ภาษากับวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับการให้ภาษาของสมาชิกในชุมชน ซึ่งวาทกรรมมีความจำเป็นในการสร้างอุดมการณ์ขึ้นใหม่ในกลุ่มชุมชนนั้นๆ ดังนั้น อุดมการณ์จะครอบคลุมถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ทศนคติ คีลธรรม ค่านิยม ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นสังคม กลุ่มคน สมาชิกของสังคม ความสนใจและความขัดแย้งระหว่างบุคคลในสังคมนั้นๆ เช่น ชนชั้น เพศ เชื้อชาติ อำนาจทางสังคม อำนาจทางกฎหมาย อุดมการณ์จะเป็นตัวสร้างกรอบความคิดและการตีความให้กับสมาชิกในกลุ่ม เพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างสังคมของตนกับสังคมอื่น

อุดมการณ์เป็นความรู้ ความเชื่อที่เป็นที่ยอมรับและนำไปใช้กันของสมาชิกในชุมชนนั้นมีระดับความซับซ้อนแตกต่างกันไป การที่จะดำรงและสืบทอดอุดมการณ์ต่อไปได้จำเป็นต้องอาศัยกลไกทางสังคม โดยเฉพาะอุดมการณ์สื่อมวลชน เป็นกลไกทางสังคมที่มีประสิทธิภาพมาก มีลักษณะโน้มน้าวให้ผู้คนยอมรับได้อย่างง่ายดาย การครอบงำอุดมการณ์โดยสื่อมวลชนจึงมีอำนาจ เพราะข้อความที่ปรากฏในสื่อมวลชนนั้น เป็นเสมือนการให้คำนิยามแก่สังคมและ

เหตุการณ์ซึ่งไม่เป็นผู้กระทำการโดยตรง แต่ในฐานะกลไกทางสังคม สื่อมวลชนจะเปิดโอกาสให้ผู้มีอำนาจในสังคมเข้ามาเป็นผู้ใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดอุดมการณ์ได้

ดังนั้น อุดมการณ์จึงเป็นสิ่งที่เชื่อมระหว่างวาทกรรมและสังคม ซึ่งการวิพากษ์อุดมการณ์จะนำไปสู่ความรู้เกี่ยวกับวาทกรรม แวน ไดค์ (van Dijk, 1998) กล่าวว่าในมิติของสังคม อุดมการณ์จะรวมความเชื่อระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ได้รับการยอมรับและรับรู้ โดยถูกใช้และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ของสังคมบนพื้นฐานของความสนใจของสมาชิกในสังคม สอดคล้องกับผลการวิจัยของกฤษฎาภรณ์ หงส์ดารมภ์ (2543) ซึ่งทำการศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในการนำเสนอภาพชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย โดยวิเคราะห์บริบทสื่อมวลชนที่ให้การเสนอข่าวขัดแย้งกัน หนังสือพิมพ์นำเสนอภาพพจน์ของชาวเขาในด้านลบ แต่สื่อโทรทัศน์ เช่น รายการ “ทุ่งแสงตะวัน” นำเสนอชนกลุ่มน้อยในด้านบวก มุมมองที่แตกต่างกันของสื่อมวลชนสะท้อนให้เห็นทัศนคติของสื่อมวลชนที่มีต่อชาวเขา และแสดงนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจลักษณะของความมีอคติทางชาติพันธุ์ที่แฝงอยู่ในการใช้ภาษาของสังคมไทย

นอกจากนี้ จากการวิเคราะห์อุดมการณ์ในการนำเสนอเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อเอดส์ของจันทิมา เอี่ยมมานนท์ (2549: 321-322, 327, 331) พบว่าอุดมการณ์การแพทย์ ศาสนา การพัฒนาของรัฐ และสิทธิมนุษยชนเป็นอุดมการณ์ที่แฝงอยู่และส่งผลกระทบต่อสื่อความหมายของผู้มีเชื้อเอดส์แตกต่างกันออกไป คือ 1) อุดมการณ์การแพทย์ เป็นการแสดงสถานภาพของผู้ติดเชื้อเอดส์ให้อยู่ในฐานะของผู้ป่วยที่มีสถานภาพต่ำกว่าและไม่เท่าเทียมกัน 2) อุดมการณ์ศาสนาจะเกี่ยวข้องกับเรื่องกรรม ความดี ความเลว อุดมการณ์นี้มักถูกนำมาใช้ในการกำหนดแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติของบุคคลในสังคมต่อผู้ติดเชื้อเอดส์ 3) อุดมการณ์การพัฒนาของรัฐ อุดมการณ์นี้มักได้รับการนำเสนอโดยบุคคลในหน่วยงานของรัฐ ซึ่งมักจะมีลักษณะภาษาที่เป็นคู่ตรงข้ามกัน ได้แก่ การพัฒนามีการพัฒนา ความมั่นคงกับความคุกคาม เป็นต้น และ 4) อุดมการณ์สิทธิมนุษยชน เป็นอุดมการณ์ที่เน้นความเท่าเทียมและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การสร้างศักยภาพ และความร่วมมือแบบประชาสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เก็บข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์มติชน เนื่องจากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์มติชนเป็นหนังสือพิมพ์ที่เข้าถึงประชาชนได้ในหลากหลายระดับ วัย และอาชีพ อีกทั้งข่าวสารที่นำเสนอยังมีความหลากหลายเพื่อรองรับกับผู้อ่านที่หลากหลาย และยังเป็นหนังสือพิมพ์ที่มียอดขายสูง ส่วนหนังสือพิมพ์มติชนเป็นหนังสือพิมพ์ที่เข้าถึงกลุ่มผู้อ่านที่มีความสนใจเฉพาะเรื่อง เช่น ด้านการเมือง เศรษฐกิจ

ระยะเวลาการเก็บข้อมูล คือ 4 เดือน ระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2549 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2550

การคัดเลือกข้อมูลจะพิจารณาจากคำที่มีความหมายเกี่ยวกับ “ความพอเพียง” “ความพอประมาณ” “การประหยัด” “พึ่งพาตนเองได้” “จิตสำนึก” เป็นหลัก และใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของนอร์แมน แฟร์คลาฟฟ์ (Norman Fairclough) ในการวิเคราะห์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง โดยพิจารณาจาก 1) ตัวบท คือ ข้อมูลภาษา 2) วิธีปฏิบัติทางวาทกรรม พิจารณาว่าใคร คือ ผู้เขียน ใคร คือ ผู้อ่าน ตัวบทสื่อถึงสังคมได้อย่างไร และ 3) วิธีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นการตีความถึงสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

การศึกษากลวิธีทางภาษาในการนำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของสื่อมวลชนไทยในการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ของจันทิมา เอี่ยมมานนท์ (2549) จากงานวิจัย เรื่อง การศึกษาวาทกรรมเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อเอดส์ในสังคมไทยตามแนวปฏิสัมพันธ์วิเคราะห์ ซึ่งแบ่งกลวิธีออกเป็น

1) กลวิธีทางศัพท์ หมายถึง การเลือกใช้คำศัพท์ เพื่อเป็นสื่อแทนความคิดและการแสดงทัศนคติ ซึ่งในงานวิจัยนี้ ศึกษาเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการบรรยายความหมายของหลักเศรษฐกิจพอเพียง

2) กลวิธีทางวัจนปฏิบัติศาสตร์และวาทกรรม หมายถึง กลวิธีที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงที่ต้องพิจารณาลักษณะทางภาษา บริบทสถานการณ์ของตัวบท ความรู้ทางสังคม และวัฒนธรรม ร่วมกับการตีความ เพื่อให้สามารถอธิบายความคิดที่แฝงอยู่ให้ชัดเจนขึ้น

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการวิจัยพบกลวิธีทางภาษาที่ใช้ในการนำเสนอเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชน และอุดมการณ์ในวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชน ดังต่อไปนี้

ผลการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่ใช้นำเสนอเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชน

จากการศึกษาพบกลวิธีทางภาษาที่ใช้นำเสนอเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชน 2 กลวิธีใหญ่ๆ ได้แก่

- 1) กลวิธีทางศัพท์
- 2) กลวิธีทางวัจนปฏิบัติศาสตร์และวาทกรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) กลวิธีทางศัพท์

1. การใช้คำสำคัญตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

การใช้คำสำคัญตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการนำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง โดยเลือกใช้คำสำคัญจากพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีคำศัพท์หลายคำที่เกี่ยวข้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง จากการวิจัยพบว่าคำที่ใกล้เคียงกับเศรษฐกิจพอเพียงมากที่สุด คือ คำนาม “ความพอเพียง” จึงขออัญเชิญพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งทรงพระราชทานความหมายของคำว่า “ความพอเพียง” ดังนี้

“ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีจิตสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

(โพธิวิรัชชัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สระแก้ว, 2551)

ในหลายปีที่ผ่านมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงชี้แจงเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในโอกาสต่างๆ หลายครั้ง เพื่อแก้ไขข้อเข้าใจผิดคลาดของประชาชนเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงมาโดยตลอด แม้ประชาชนชาวไทยจะได้รับฟังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยตรงด้วยตนเองมาเป็นเวลาหลายปี แต่ก็ยังเป็นเพียงบางโอกาส เช่น ในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ซึ่งมีเพียงปีละหนึ่งครั้ง หรือไม่บ่อยครั้ง รัฐบาลจึงทำการเผยแพร่โดยหน่วยงานของรัฐ และเอกชนเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน แต่อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่แท้จริงก็เกิดขึ้น

นั้นอาจแสดงให้เห็นว่า การนำเสนอนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงของสื่อมวลชนมีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในการที่จะบรรยายเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้ประชาชนได้รับรู้ หากผู้เขียนไม่เข้าใจในหลักเศรษฐกิจพอเพียงดีพอ และยังติดอยู่กับระบบทุนนิยมที่ได้รับมาตามกระแสโลกาภิวัตน์ ย่อมส่งผลให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงบิดเบือนไปจากความเป็นจริงได้ ผู้วิจัยจึงขอยกคำสรุปความหมายเศรษฐกิจพอเพียงของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ที่ได้กล่าวสรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรัส ดังนี้

“เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ (Self-Sufficiency) ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ซึ่งต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ให้ตนเองสามารถอยู่ได้อย่างพอกินพอใช้ มิได้มุ่งหวังที่จะสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้เจริญอย่างรวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว”

ในการวิจัยครั้งนี้ จะวิเคราะห์โดยพิจารณาจากคำสำคัญตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่าคำสำคัญตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกุญแจสำคัญในการวิเคราะห์ว่าทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง โดยผู้วิจัยจะเลือกข่าวที่มีคำสำคัญนี้ปรากฏในหนังสือพิมพ์มติชนและหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ เพื่อให้เกิดความเข้าใจความหมายของคำว่า “ความพอเพียง” ได้อย่างถูกต้องและตรงกัน

จากการศึกษาพบว่าคำศัพท์ที่สื่อมวลชนเลือกใช้มีทั้งที่เป็นคำนาม คำสรรพนาม คำกริยา คำคุณศัพท์ คำกริยาวิเศษณ์ ซึ่งแต่ละคำล้วนบ่งบอกถึงความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงของสื่อมวลชน รวมทั้งแสดงให้เห็นทัศนคติที่ผู้เขียนต้องการสื่อออกมา ซึ่งจากการวิเคราะห์พบคำสำคัญตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

“พอเพียง” “ความยั่งยืน” “ความมีเหตุผล” “ความพอประมาณ” “พออยู่พอกิน” “พอใจในสิ่งที่มีอยู่” “มีความสมดุล” “ประหยัด” “มีภูมิคุ้มกัน” “การพึ่งพาตนเอง” “การเดินสายกลาง” “มีจิตสำนึก” “มีคุณธรรม” “มีสติ” “รอบรู้” “รอบคอบ” “ระมัดระวัง” “ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน” “ไม่ทอดทิ้งกัน” “กระจายให้ทุกคนมีรายได้”

ตัวอย่าง (1) คอลัมน์ คน กฟผ. รักพอใช้พลังงานอย่างพอเพียง (2550: 3) ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ที่กล่าวถึงหลักเศรษฐกิจพอเพียง

(1)

“...กฟผ. จึงได้ริเริ่มโครงการ “คน กฟผ. รักพอใช้พลังงานอย่างพอเพียง” เพื่อรณรงค์ให้ชาว กฟผ. ทุกคนเกิดจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการประหยัดพลังงานอย่างจริงจังและยั่งยืน”

“พอเพียง” “จิตสำนึก” “ส่วนร่วม” “การประหยัด” และ “ยั่งยืน” ทั้งหมดนี้ เป็นคำและวลีที่สำคัญที่ปรากฏในพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และพบในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ซึ่งสามารถตีความหมาย โดยพิจารณาจากพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2542: 312, 667, 775, 897, 1142) ดังนี้

“พอเพียง” คือ ได้เท่าที่กะไว้ ซึ่งตามควรแก่ความต้องการและเท่าที่จำเป็น

“จิตสำนึก” คือ ภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้า ใช้ในความหมายที่ว่า จิตที่รู้ตัวในสิ่งที่กำลังดำเนินอยู่ ปฏิบัติอยู่ ที่เป็นสิ่งที่ดี

“ส่วนร่วม” คือ การมีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น การร่วมทำกิจกรรมใดๆ กับสมาชิกอื่นๆ ในสังคม

“การประหยัด” คือ การระมัดระวัง การใช้จ่ายพอควรตามฐานะ

“ยั่งยืน” คือ ยืนยง คงทน อยู่ได้นาน

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า มีการจัดโครงการขึ้นในหน่วยงานต่างๆ กฟผ. หยิบยกคำศัพท์เกี่ยวกับความพอเพียงมาใช้ในการรณรงค์และปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนให้ตระหนักถึงการประหยัดพลังงานโดยใช้ชื่อโครงการว่า “คน กฟผ. รักพอใช้พลังงานอย่างพอเพียง” เพื่อต้องการเน้นให้เห็นว่าเป็นโครงการที่ปฏิบัติตามแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และเน้นให้ประชาชนทุกคนได้ตระหนักถึงการปฏิบัติร่วมกันตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้เลือกคำที่มีความหมายสอดคล้องกับโครงการ คือ ให้ทุกคนใช้พลังงานตามความจำเป็นอย่างรู้ตัว และได้เลือกปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันในการใช้พลังงานอย่างระมัดระวัง และพอควรตามฐานะ เพื่อให้มีพลังงานใช้ต่อไปได้อย่างยั่งยืนนาน

2. การใช้คำเรียกหรือคำอ้างถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง

จากการวิเคราะห์คำศัพท์ที่สื่อมวลชนใช้เรียกบุคคลที่ปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง พบคำที่ใช้เรียกบุคคลที่ได้รื้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ หรือบุคคลที่สมควรแก่การรื้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์อย่างหลากหลาย ได้แก่

คำเรียกที่มาจากสถานภาพทางสังคม เช่น “พลสภานักข่าวไทย” “คนไทย” “ชาวบ้าน” “ผู้สูงอายุ” “เด็ก” “นักเรียน”

คำเรียกที่มาจากสถานภาพทางอาชีพ เช่น “เกษตรกร” “นักธุรกิจ” “นักธุรกิจต่างประเทศ”

คำเรียกที่มาจากสถานภาพทางองค์กร เช่น “ครัวเรือนไทย” “วิสาหกิจชุมชน” “ชาว กฟผ.”

ดังตัวอย่าง (2) จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ประจำวันที่ 4 ตุลาคม 2549

(2)

“...สำหรับการใช้นโยบายเศรษฐกิจพอเพียงของรัฐบาลควบคู่กับเศรษฐกิจเสรี ซึ่งมีต่างชาติวิจารณ์ว่า จะขัดกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ม.ร.ว.ปรีดิยาธร ยืนยันว่าเป็นเรื่องที่ไม่จริง เพราะการใช้เศรษฐกิจทั้งสองระบบรวมกันจะทำให้เกิดความสมดุล เพราะความพอเพียงจะทำให้ครอบครัวไม่ใช้จ่ายเกินตัว และไม่ก่อกวนก่อกวนเกินตัว ส่วนภาคธุรกิจจะไม่ขยายธุรกิจเกินกำลังจนล้ม ขณะที่ระดับประเทศชาติ จะทำให้การขยายตัวของเศรษฐกิจไม่เกินกำลังความสามารถจนเข้าสู่วิกฤติเศรษฐกิจเหมือนปี 2540 ที่ผ่านมา”

(“อู๋” ไขว่กันหัวหน้าที่มีเศรษฐกิจ เน้นความพอเพียงไม่ดับเบิลสแตนด์ดาร์ด. 2549: 8)

จากตัวบทนี้พบความหมายของคำเรียกหรือคำอ้างถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2542: 220, 549, 819) ดังต่อไปนี้

“ครอบครัว” หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามีภรรยา และหมายความรวมถึงลูก

“ภาคธุรกิจ” หมายถึง ส่วนของการทำงานหรือกิจการที่เกี่ยวกับการค้าขายหรือกิจการด้านอื่นที่ไม่ใช่ในทางราชการ

จากผลการวิเคราะห์เห็นได้ชัดเห็นว่าหลักเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเหมาะสมกับการนำไปใช้ในทุกระดับของสังคม โดยเฉพาะในระดับ “ครอบครัว” ซึ่งนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่จะหล่อหลอมเด็กและเยาวชนไทยสู่สังคม เพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ หากแต่ละครอบครัวได้น้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ และปลูกฝังให้บุตรหลานได้ปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว จะส่งผลดีต่อตนเอง ครอบครัว สังคม ธุรกิจ และประเทศเป็นอย่างมาก เพราะบุตรหลานที่เติบโตขึ้นจะสามารถช่วยเหลือพึ่งพาตนเองได้ และยังสามารถเผื่อแผ่ความช่วยเหลือไปถึงผู้อื่นในสังคม

ส่วนในระดับเศรษฐกิจที่สำคัญไม่แพ้กัน คือ “ภาคธุรกิจ” ที่จะต้องเจริญเติบโตต่อไป แต่ก็สามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ได้ ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจขนาดเล็ก ขนาดกลาง หรือขนาดใหญ่ ก็สามารถนำไปประยุกต์ได้เช่นกัน โดยลงทุนตามสมควรแก่กำลัง ตามความสามารถที่เหมาะสมกับแต่ละขนาดของธุรกิจ ไม่ทำอะไรเกินตัว จนต้องล้มละลาย

3. การใช้ถ้อยคำแสดงการกระทำ

จากการศึกษาข้อมูลพบการใช้คำหรือถ้อยคำที่บ่งบอกถึงการลงมือกระทำหรือการลงมือปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ “ช่วยเหลือ” “ลงมือปฏิบัติจริง” “ลอง” “รวมกลุ่มกัน” “ผลิตเอง” “นำ...ปรับใช้” “ขยันขันแข็ง” “นำไปขยายผล” ดังตัวอย่าง (3) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 15 มกราคม 2550

(3)

“...ทุกวันนี้โรงเรียนทำกิน-ทำให้มีความก้าวหน้าขึ้นมา เพราะมีนักวิชาการมาเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนการผลิตเครื่องใช้ต่างๆ มีเกษตรกรสนใจมาเรียนกันจำนวนมาก เมื่อผ่านการเรียนจากโรงเรียนไปแล้วก็สามารถผลิตขึ้นมาใช้เอง หรือนำไปขยายผลให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ ได้ โรงเรียนทำกิน-ทำให้จึงเป็นทั้งแหล่งเรียนรู้และขยายผลแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของครัวเรือน ทำให้รู้จักการประหยัด อดออม ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ขยันหมั่นเพียรประกอบอาชีพ เพราะทุกคนได้ลงมือปฏิบัติจริงความรู้จะติดตัวไปจนวันตาย”

(บุญนำ เกิดแก้ว. 2550: 8)

จากตัวบทนี้ เห็นว่ามีการใช้คำศัพท์ที่แสดงการกระทำอยู่หลายคำ ได้แก่ “เรียน” “สามารถผลิตขึ้นมาใช้เอง” “นำไปขยายผล” “ประหยัด” “อดออม” “ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย” “ขยันหมั่นเพียร” “ลงมือปฏิบัติจริง” ผู้วิจัยนำความหมายที่ปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2542: 166, 167, 667, 726, 727, 813, 814, 969, 1257, 1322) มาปรับใช้ร่วมกับการตีความหมายของแต่ละถ้อยคำ คือ

“เรียน” เป็นคำกริยา หมายถึง เข้ารับความรู้จากผู้สอนหรือเข้ารับการฝึกอบรม เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจหรือความชำนาญ

“สามารถผลิตขึ้นมาใช้เอง” เป็นวลีที่แสดงการกระทำ โดยคำว่า “ผลิต” เป็นคำกริยา หมายถึง ทำให้เกิดมีขึ้นตามที่ต้องการด้วยอาศัยแรงงานหรือเครื่องจักร เช่น ผลิตข้าว ผลิตรถยนต์ เป็นต้น ดังนั้น “สามารถผลิตขึ้นมาใช้เอง” จึงสามารถตีความได้ว่า เกษตรกรที่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงจากชุมชนในภาคปฏิบัติแล้ว สามารถใช้ความรู้ที่ได้ฝึกอบรม มาใช้กับการทำเกษตรกรรมจนเกิดผลดีมีผลผลิตได้ด้วยตนเอง

“นำไปขยายผล” เป็นวลีที่แสดงการกระทำ โดยคำว่า “ขยาย” เป็นคำกริยา หมายถึง อธิบาย ชี้แจง ส่วนคำว่า “ผล” เป็นคำนาม หมายความว่า สิ่งที่เกิดจากการกระทำ และประโยชน์ที่ได้รับ ดังนั้น “นำไปขยายผล” จึงสามารถ

ตีความได้ว่า เกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงจนเกิดผลผลิตที่ดีแล้ว จึงนำประสบการณ์มาอธิบายและชี้แจงต่อเกษตรกรคนอื่น ๆ ถึงผลประโยชน์ที่ได้รับ เพื่อให้เกษตรกรในชุมชนได้นำไปประยุกต์ในชีวิตและการทำงาน

“ประหยัด” และ “อดออม” เป็นคำกริยา หมายถึง ยับยั้ง ระมัดระวัง ให้ใช้จ่ายแต่พอควรแก่ฐานะ

“ฟุ้งเฟ้อและฟุ่มเฟือย” เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง การใช้จ่ายโดยไม่คำนึงถึงความสิ้นเปลือง ใช้จ่ายเกินควร เกินฐานะ ใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่ควร จากตัวบทมีการปฏิเสธ โดยคำว่า “ไม่” ดังนั้น “ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย” จึงหมายความว่า การใช้จ่ายที่พอควรแก่ฐานะ

“ขยันหมั่นเพียร” คือ การทำงานอย่างแข็งขันไม่ปล่อยปละละเลย สม่ำเสมอ ไม่เกียจคร้าน เมื่อเป็นการลงมือทำด้วยตนเองแล้ว จึงเป็นการเรียนรู้ที่สั่งสม เพิ่มพูน จนกลายเป็นความรู้ที่จะติดตัวผู้ปฏิบัติตลอดไป

“ลงมือปฏิบัติจริง” คำว่า “ลงมือ” เป็นคำกริยา หมายถึง เริ่มทำ จากถ้อยคำว่า “ลงมือปฏิบัติจริง” จึงสรุปได้ว่าเป็นการเริ่มต้นทำจริงหลังจากได้เรียนรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว

ตัวบทนี้นำเสนอเศรษฐกิจพอเพียง โดยนำผลจากการที่เกษตรกรไทยกลุ่มหนึ่งได้น้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ จากการที่ได้ใช้แล้วประสบผลสำเร็จ จนเกิดการจัดอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรคนอื่น ๆ ในชุมชน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และนำไปปฏิบัติตามจนได้รับผลประโยชน์เช่นกัน ส่งผลให้เกิดการส่งต่อความรู้ให้กับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคมและปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ

4. การใช้ถ้อยคำแสดงความรู้สึก

จากการศึกษาพบการใช้ถ้อยคำแสดงความรู้สึกในแง่ของการใช้คำหรือถ้อยคำที่สื่อถึงความรู้สึกของบุคคล ทั้งที่เป็นผู้เขียนหรือผู้ส่งสาร และบุคคลที่ได้น้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ จนเกิดผลดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงดำริไว้ แต่เนื่องจากประเทศไทยได้รับอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลายปีที่ผ่านมาจึงถือได้ว่า ระบบทุนนิยมในประเทศไทยได้รับความนิยมอย่างสูง ส่งผลให้เกิดความรู้สึกทั้งที่เป็นความรู้สึกทางบวก และความรู้สึกทางลบต่อระบบเศรษฐกิจพอเพียง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 ความรู้สึกทางบวก

ความรู้สึกทางบวก เป็นความรู้สึกที่ดีต่อหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเกิดจากการได้รับทราบข้อมูลที่ถูกต้องตรงตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงจนเกิดความเข้าใจ และได้น้อมนำมาปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย จึงเกิดความรู้สึกที่เป็นสุข เกิดความพึงพอใจ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบคำที่แสดงความรู้สึกทางบวก ได้แก่ “ภูมิใจ” “มีความสุข” “ดีใจ” “น่าชื่นชม” “น่ายินดี” “ใบหน้าเปื้อนยิ้ม” “การมีส่วนร่วม” ดังตัวอย่าง (4) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 15 มกราคม 2550

(4)

“...น้ำเสียงของ “สำเร็จ” เปี่ยมไปด้วยความภาคภูมิใจ ใบหน้าเปื้อนยิ้ม เมื่อเธอพูดถึงเกษตรกรบ้านดงสระแก้วในวันนี้ว่า หลุดพ้นจากภาวะหนี้สินแล้ว เพราะได้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในหมู่บ้าน โดยปัจจัยเบื้องต้นที่ทำให้เกิดความสำเร็จ คือ การมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านที่เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องปรับวิถีการดำเนินชีวิต จึงรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันคิด ร่วมทำ ร่วมปรึกษาหารือ ร่วมตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติด้วยความตั้งใจแน่วแน่”

(บุญนำ เกิดแก้ว, 2550: 8)

จากตัวบทนี้พบว่ามีการใช้คำศัพท์ที่แสดงความรู้สึกทางบวก ได้แก่ “ความภาคภูมิใจ” และ “ใบหน้าเปื้อนยิ้ม” “หลุดพ้นจากภาวะหนี้สิน” “การมีส่วนร่วม” โดยพบความหมายที่ปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2542: 840, 1142) ซึ่งผู้วิจัยนำมาประกอบกับการตีความหมายถ้อยคำ ดังต่อไปนี้

“ความภาคภูมิใจ” เป็นคำนาม หมายถึง ความรู้สึกกระหยิ่มใจ รู้สึกว่ามีเกียรติ ผู้เขียนคอลัมน์นำเสนอคำนี้จากการที่ได้สัมภาษณ์ “สำเร็จ” เกษตรกรผู้ใช้ชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง และสังเกตจากน้ำเสียงของ “สำเร็จ” ที่แสดงถึงความรู้สึกที่ภาคภูมิใจ

“ใบหน้าเปื้อนยิ้ม” เป็นลักษณะอาการของ “สำเร็จ” เป็นการบ่งบอกถึงความรู้สึกที่ดีและเป็นสุข โดยปกติคนเรามักจะยิ้มในเวลาที่มีความสุข จากตัวบทนี้ ผู้เขียนคอลัมน์นี้ใช้อุปมาอุปไมย (Metaphor) “เปื้อนยิ้ม” เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจและเห็นภาพได้ชัดเจน เพื่อสื่อให้เห็นถึง “รอยยิ้ม” ที่เห็นอยู่เต็มใบหน้าของผู้ให้สัมภาษณ์ได้ชัดเจน ซึ่งผู้เขียนคอลัมน์ใช้การนำเสนอความรู้สึกทางบวกของผู้ที่ดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแสดงให้เห็นว่าการดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงนั้น นำมาซึ่งความภาคภูมิใจ รอยยิ้ม และความสุข

“หลุดพ้นจากภาวะหนี้สิน” แสดงลักษณะอาการที่พ้นจากการติดค้าง พิจารณาได้จากคำว่า “หนี้สิน” ซึ่งหมายถึง เงินที่ผู้หนึ่งติดค้างอยู่จะต้องใช้ให้แก่อีกผู้หนึ่ง

“การมีส่วนร่วม” เป็นการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียในกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น ในที่นี้แสดงความรู้สึกของสมาชิกในหมู่บ้านที่มีส่วนร่วมในการทำงานและการดำเนินชีวิตด้วยวิถีเศรษฐกิจพอเพียง

4.2 ความรู้สึกทางลบ

ความรู้สึกทางลบ เป็นความรู้สึกที่ไม่ดีต่อการประกาศใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากประเทศไทยตกอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมาเป็นเวลานาน และจากการเก็บข้อมูลเป็นช่วงที่เปลี่ยนรัฐบาลจากนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร มาเป็นนายกรัฐมนตรีสุรนัย จุลานนท์ จากการวิเคราะห์พบเพียงคอลัมน์เดียวเท่านั้นที่มักจะกล่าวถ้อยคำที่แสดงความรู้สึกทางลบ เนื่องจากผู้เขียนคอลัมน์เกิดความไม่มั่นใจว่าหลักเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากไม่สามารถทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนไทยดีขึ้นแล้ว ยังอาจจะทำให้เศรษฐกิจไทยเกิดปัญหาขึ้นได้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏคำที่แสดงความรู้สึกทางลบ ได้แก่ “หนักใจ” “ใจหาย” ดังตัวอย่าง (5) จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ (2549)

(5)

“...ที่นี้ก็ต้องมาดูกันว่า เศรษฐกิจของประเทศจะต้องปรับตัวกันขนาดไหน เพราะอย่าลืมว่านโยบายเศรษฐกิจจะมีผลกระทบกับภาคเอกชนโดยตรง นั่นหมายถึง การกินดีอยู่ดีของประชาชนที่จะตามมาด้วย

ถ้าคิดจะเอากองเมืองนำเศรษฐกิจ ต้องคิดหน้าคิดหลังให้ดี

จู่ๆ ระบบเศรษฐกิจที่คุ้นเคยกับการใช้เงินกระตุ้นการลงทุนและเจริญเติบโตเป็นหลัก ถึงแม้จะเสี่ยง แต่ก็แลกมาด้วยความร่ำรวย กับเศรษฐกิจแบบไปเรื่อยๆ แบบพอเพียง จะต้องหันหัวกลับกันอย่างไร

พูดตรงๆว่าหนักใจแทน ด้วยพื้นฐานปัญหาจากการยึดอำนาจ ในส่วนของประเทศไทยคงไม่คบค้าสมาคมอยู่แล้ว ...”

(หมัดเหล็ก. 2549: 6)

จากตัวบทนี้ปรากฏคำที่แสดงความรู้สึกทางลบ คือ "หนักใจ" ที่มีความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2542: 1243) คือ เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง ลำบากใจ

ผู้เขียนในคอลัมน์นี้นำเสนอตัวบทโดยแสดงความรู้สึกลำบากใจ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจจาก "ระบบเศรษฐกิจที่คุ้นเคย" ซึ่งเรียกอีกนัยหนึ่ง คือ "ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม" และเปลี่ยนมาเป็น "เศรษฐกิจแบบไปเรื่อย ๆ แบบพอเพียง" จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าผู้เขียนในคอลัมน์นี้มีความคุ้นเคยกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งทั้งประเทศไทยและต่างประเทศใช้มาเป็นเวลานาน ผู้เขียนจึงมีความเชื่อมั่นในการดำเนินเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่สามารถเห็นผลจากการลงทุนได้อย่างรวดเร็วและเห็นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ชัดเจนกว่า เมื่อรัฐบาลประกาศนโยบายใช้ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงในการดำเนินเศรษฐกิจ ผู้เขียนจึงเกิดความหนักใจ เพราะเห็นว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและแบบพอเพียงมีความแตกต่างกันมาก

2) กลวิธีทางวจนปฏิบัติศาสตร์และวาทกรรม จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบกลวิธีทางวจนปฏิบัติศาสตร์และวาทกรรม 5 กลวิธี ดังนี้

1. การใช้ข้อสมมติเบื้องต้น (Presupposition)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบการใช้ภาษาเพื่ออธิบายบางสิ่งบางอย่างที่สามารถเข้าใจได้โดยนัย ซึ่งมีเจตนาบางอย่างแฝงอยู่ในข้อความ โดยทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารจะต้องมีความรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมกัน จึงจะสามารถตีความ เข้าใจความคิด และเจตนาที่แฝงอยู่ในข้อความนั้นได้ เช่น การใช้คำว่า "หาก" "ก็ย่อม" "ก็คง" ดังปรากฏในตัวอย่าง (6) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 5 มกราคม 2550

(6)

"...ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ หากบุคคลไหน สังคมไหน น้อมนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิต ความสุข ความเจริญยั่งยืนในชีวิตก็ย่อมเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากใครคิดจะใช้ วันขึ้นปีใหม่เป็นโอกาสทอง เปลี่ยนแนวใช้ชีวิตใหม่ ก็คงเป็นเรื่องที่ดี เป็นมงคลต่อชีวิตไม่น้อย"

(หมู่บ้านดอนม่วง ต้นแบบความพอเพียง. 2550: 36)

จากการวิเคราะห์ตัวบทนี้ ผู้เขียนคอลัมน์นี้แสดงความคิดของตนในการยอมรับและส่งเสริมให้ประชาชนนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์กับการดำเนินชีวิต จากข้อมูลพบคำที่แสดงการเชื่อมโยงเพื่อสะท้อนข้อสมมติเบื้องต้น คือ "หาก" "ก็ย่อม" "ก็คง" ผู้เขียนสื่อเจตนาของตน โดยแสดงการสนับสนุนด้วยการใช้คำว่า "หาก" เพื่อเชื่อมโยงกับตัวบทที่แสดงการกระทำในปัจจุบัน คือ "น้อมนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิต" และ "เปลี่ยนแนวใช้ชีวิตใหม่" ผู้เขียนต้องการส่งเสริมให้ดำเนินชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากถ้าบุคคลหรือสังคมน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิต จะมีความสุข ความเจริญ และหากใครเปลี่ยนไปน้อมนำปรัชญาดังกล่าวในวันปีใหม่ ชีวิตใหม่ก็จะเริ่มขึ้นและเป็นสิ่งที่ดีในชีวิต

2. การปฏิเสธ

จากข้อมูลพบการปฏิเสธในแง่ของการไม่ยอมรับหรือการไม่รับความคิดที่ได้สื่อออกมาก่อนหน้านี้ จากการตีความหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปในหลายแนวทางแตกต่างกันไป จนเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อน และบิดเบือนไปจากความเป็นจริงทั้งในด้านความหมาย การนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ในการดำเนินชีวิตและผลที่จะได้รับจากการ

ปฏิบัติตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง จึงปรากฏด้วยบทที่แสดงการปฏิเสธกับสิ่งที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้า จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าผู้เขียนในคอลัมน์แก้ไขข้อเข้าใจผิด โดยใช้คำที่แสดงการไม่ยอมรับ เช่น คำว่า “ไม่” “ไม่ใช่” “ไม่เป็น” เป็นต้น ดังตัวอย่าง (7) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 2 มกราคม 2550

(7)

“...ละครเรื่องนี้ให้สาระกับผู้ชมอย่างมาก คือ การเดินทางสายกลาง ไม่ถึง ไม่หย่อนเกินไป คือ คนมีฐานะดีไม่ใช่ จะต้องทำตัวเองให้จน หรือคนที่มีฐานะไม่ดี ก็ทำให้ตัวเองลำบาก หรือแย่งไปอีก”

(ละครเวทีเฉลิมพระเกียรติ รวยที่สุด. 2550: 23)

จากการวิเคราะห์ด้วยบทนี้ พบว่าผู้เขียนคอลัมน์ใช้คำว่า “ไม่ใช่” ซึ่งเป็นคำที่แสดงการปฏิเสธ ผู้เขียนไม่ยอมรับกับความคิดที่มีมาก่อนหน้านี้ ที่ว่าบุคคลในสังคมเข้าใจความหมายของหลักเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างไปจากความเป็นจริง ดังคำว่า “การเดินทางสายกลาง” ที่มีการตีความว่า เป็นการทำให้ประหยัด พอเพียง ไม่ทำตัวรวย ไม่ทำตัวจน ไม่ปฏิบัติดีไปเพียงทางใดทางหนึ่ง ทำให้คนที่มีฐานะดีหลายคนคิดว่า เศรษฐกิจพอเพียงเหมาะกับคนยากจนที่มีเงินน้อย ต้องใช้จ่ายอย่างประหยัด ไม่เหมาะกับตน ผู้เขียนคอลัมน์นี้หยิบยกข่าวกิจกรรมการแสดงละครเวทีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาเผยแพร่สู่ประชาชน เพื่อสื่อถึงการไม่ยอมรับกับความเข้าใจผิดที่ประชาชนมีต่อหลักเศรษฐกิจพอเพียงก่อนหน้านี้ โดยนำเสนอว่าหลักเศรษฐกิจพอเพียงไม่เพียงเหมาะสมสำหรับคนที่มีฐานะไม่ดีเท่านั้น แต่แท้จริงแล้วหลักเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปปรับใช้ได้กับคนทุกระดับฐานะ

3. การใช้วัจนกรรม

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบการใช้วัจนกรรมเพื่อสื่อความหรือสื่อเจตนาบางอย่างที่ก่อให้เกิดการกระทำหรือเกิดการบรรลุจุดมุ่งหมายบางอย่างของผู้ใช้ภาษา ได้แก่ วัจนกรรมเชิญชวน วัจนกรรมเตือน วัจนกรรมแนะนำ วัจนกรรมติเตียน และวัจนกรรมแสดงความปรารถนา ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

3.1 วัจนกรรมเชิญชวน

การใช้ภาษาของผู้เขียนที่แสดงเจตนาเชิญชวนผู้อ่านให้กระทำการดังที่ผู้เขียนต้องการ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบคำว่า “ฝากถึง” “ช่วย” ดังตัวอย่าง (8) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 15 มกราคม 2550

(8)

“... “สำเร็จ” ฝากถึงเกษตรกรร่วมแผ่นดินว่าการทำการเกษตรแบบปลอดภัยสารพิษจะทำให้ดินเกิดความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งระบบนิเวศ ช่วยลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว อันเป็นการวางรากฐานให้ครอบครัวมีความเข้มแข็ง และเมื่อครอบครัวเข้มแข็ง ก็จะส่งผลให้หมู่บ้านหรือชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนตลอดไป”

(บุญนำ เกิดแก้ว. 2550: 8)

3.2 วัจนกรรมเตือน

การใช้ภาษาเพื่อแสดงเจตนาในการตักเตือน ผู้เขียนไม่ประสงค์ให้ผู้อ่าน หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงกระทำการบางอย่าง จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าการนำเสนอว่าทหกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของสื่อมวลชนที่แสดงการเตือนจะเป็นการชี้แจงสาเหตุของการเตือนและผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น หากไม่ปฏิบัติตาม คำที่ปรากฏ

ในวัจนกรรมเดือน ได้แก่ คำว่า “อย่า” และวลีที่สื่อถึงการเตือน ดังตัวอย่าง (9) จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ประจำวันที่ 23 ตุลาคม 2549

(9)

“...อย่าให้ความเข้าใจที่สับสนทำให้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกลายเป็นของไม่ดีและสร้างปัญหาให้แก่ประเทศชาติเลย”

(จุดเปลี่ยนประเทศไทย...เศรษฐกิจพอเพียงในแนวทางสมานฉันท์. 2549: 8)

3.3 วัจนกรรมแนะนำ

การใช้ภาษาเพื่อชี้แนะ แนะนำให้ผู้อ่านกระทำ หรือไม่กระทำการบางอย่างตามความประสงค์ของผู้เขียน ในการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ในการดำเนินชีวิตหรือการทำงาน จากข้อมูลพบคำที่แสดงการแนะนำให้กระทำและไม่ให้กระทำ ได้แก่ “น่าจะ” “ต้อง” “ควร” “ไม่ต้อง” ดังตัวอย่าง (10) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 30 มกราคม 2550

(10)

“...โดยเนื้อแท้ของโครงการเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ควรให้ความสำคัญในระดับครัวเรือน เพราะหมู่บ้าน คือรากฐานความมั่นคงที่แท้จริง ณ วันนี้ไม่ต้องมาเสียเวลาวิเคราะห์วิจัยถึงสภาพปัญหา และสาเหตุอะไรอีก ปัจจุบันเราสังสมข้อมูลไว้มากไม่ว่าจะเป็นเรื่องความพอประมาณ การมีเหตุผลและภูมิคุ้มกัน ตลอดจนหมู่บ้านนำร่องต่างๆ ก็เป็นตัวอย่งน่าจะเพียงพอแล้ว”

(เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2550: 7)

3.4 วัจนกรรมติเตียน

การใช้ภาษาที่ผู้เขียนแสดงการตำหนิ ติเตียน เพื่อให้ผู้ที่ถูกติเตียนเกิดการกระทำที่เหมาะสมตามความคิดเห็นของผู้เขียน จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบตัวบทที่กล่าวติเตียนการทำงานของรัฐบาลที่ประกาศนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว แต่ดำเนินการล่าช้า ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คำที่แสดงถึงการตำหนิการดำเนินการล่าช้าของรัฐบาล ซึ่งอาจแบ่งเป็นการติเตียนตรงๆ เช่น คำว่า “เฉื่อย” ดังตัวอย่าง (11) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 30 มกราคม 2550

(11)

“...การปลูกฝังอุดมการณ์การออมจะให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ทำ ข้อเท็จจริงในเรื่องนี้เมื่อลงมือปฏิบัติในระดับอำเภอ ส่วนราชการต่างๆ ดูจะเฉื่อยเพราะไม่ได้รับนโยบายจากเบื้องบนซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของตน”

(เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2550: 7)

3.5 วัจนกรรมแสดงความปรารถนา

การใช้ภาษาที่ผู้เขียนสื่อถึงความต้องการ ความปรารถนาที่อยากให้ผู้อ่านดำเนินวิถีชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและมีชีวิตที่ดีขึ้น จากข้อมูลพบคำแสดงความปรารถนา เช่น “มุ่งหวัง” ดังตัวอย่าง (12) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 8 มกราคม 2550

(12)

“...ทั้งหมดที่กล่าวข้างต้นคนไทยจะเห็นความคืบหน้าการดำเนินงานทั้ง 4 นโยบายนี้ของกระทรวงพลังงาน ภายในปี 2550 อย่างแน่นอน เพื่อมุ่งหวังให้คนไทยทุกคนได้มีพลังงานใช้อย่างมั่นคง เพียงพอ และพึ่งพาตนเองได้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง”

(2550 กระทรวงพลังงาน พ. 4 นโยบาย. 2550: 18)

4. การใช้อุปมาอุปไมย (Metaphor)

การใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสื่อความคิดด้วยการเปรียบเทียบสิ่งสองสิ่งหรือมากกว่าที่มีความแตกต่างกัน แต่มีลักษณะหรือคุณสมบัติบางอย่างร่วมกัน เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพพจน์ชัดเจนและเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งการใช้ความเปรียบนั้น จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ของผู้เขียนและผู้อ่านที่มีร่วมกันในการตีความ การใช้ความเปรียบหรือการใช้อุปมาอุปไมย ไม่ใช่เพียงเพื่อสื่อความคิดให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นเท่านั้น แต่ยังสะท้อนทัศนคติและความหมายแฝงบางอย่างของผู้เขียน คอลัมน์ ดังตัวอย่างการใช้อุปมาอุปไมยที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 30 มกราคม 2550

(13)

“...เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดินเปรียบเสมือนเสาเข็มที่รองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงอยู่ได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากไม่มองเห็นเสาเข็ม และล้มเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป”

(เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2550: 7)

5. การใช้เรื่องเล่า

การนำเสนอเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยการยกคำกล่าวของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องในการนำเสนอหลักเศรษฐกิจพอเพียง จากข้อมูลพบว่าการยกคำกล่าวของบุคคลที่ประสบความสำเร็จเป็นกลวิธีที่พบบ่อย เนื่องจากผู้เขียนต้องการให้ผู้อ่านรู้สึกเหมือนกับว่าได้รับฟังเรื่องราวจากเจ้าของเรื่อง หรือผู้ที่ดำเนินชีวิตตามวิถีพอเพียงด้วยตนเอง ดังตัวอย่าง (14) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 15 มกราคม 2550

(14)

“... ก่อนนี้ทำนาเพียงอย่างเดียวก็ได้แต่ข้าวมากิน แต่ผัก ผลไม้ ปลา ปู และอื่นๆ ก็ต้องซื้อจากท้องตลาดทั่วไป แต่ช่วง 10 ปีที่ผ่านมากระแสนเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาแรงมาก ก็เริ่มขบคิด หาอ่าน ศึกษาจากเอกสารบ้าง หนังสือบ้าง แล้วมาลองปรับที่นา 10 ไร่เศษ เริ่มจากขุดบ่อเลี้ยงปลา ดินบ่อปลาก็ทำเป็นร่องปลูกพืชผักหลายชนิด ที่เหลือก็ปลูกไม้ยืนต้นจำพวกมะม่วง มะไฟ และอื่นๆ ทำแบบไร่นาสวนผสมตามแบบเกษตรทฤษฎีใหม่...”

(บุญนำ เกิดแก้ว. 2550: 8)

ผลการวิเคราะห์อุดมการณ์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชน

จากการวิเคราะห์กลวิธีที่สื่อหนังสือพิมพ์ใช้ในการนำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์อุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในสื่อ โดยอุดมการณ์ที่พบในวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงสามารถแบ่งออกเป็น 3 อุดมการณ์ ได้แก่

- 1) อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง
- 2) อุดมการณ์รวมกลุ่มนิยม (collectivism) ซึ่งรวมอุดมการณ์ครอบคลุมกับอุดมการณ์วัฒนธรรม
- 3) อุดมการณ์ศาสนา

โดยรายละเอียดของการวิเคราะห์มีดังต่อไปนี้

1) อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง

อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงเป็นความคิดที่ต้องการช่วยแก้ปัญหาภาวะเศรษฐกิจของประเทศที่ตกต่ำ และประชาชนคนไทยทุกคนได้รับผลกระทบไปทั่ว รัฐบาลได้นำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ โดยจัดอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-พ.ศ. 2549) และต่อเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-พ.ศ. 2554) อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงเป็นอุดมการณ์หลักที่พิจารณาได้อย่างชัดเจนจากกลวิธีที่ได้นำเสนอไปข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นกลวิธีการใช้คำสำคัญตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะทำให้ประชาชนหรือผู้อ่านเข้าใจอุดมการณ์นี้ได้โดยตรง กลวิธีการใช้เรื่องเล่า กลวิธีที่แสดงมุมมองด้านบวกของอุดมการณ์ หรือจะเป็นกลวิธีการปฏิเสธ ที่ใช้เพื่อป้องกันมิให้ประชาชนหรือผู้อ่านเข้าใจอุดมการณ์นี้ผิดเพี้ยนไป

จากการวิเคราะห์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงพบวาทกรรมมีการปลูกฝังแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ใช้เป็นแนวทางให้ประชาชนในการดำเนินชีวิต โดยให้พิจารณาความเหมาะสมกับฐานะของตนเอง ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หลงใหลในวัตถุ ทำทุกอย่างด้วยเหตุผลตามกำลังความสามารถของตนเอง รู้จักพอประมาณ จะเห็นได้ว่าเป็นตามเงื่อนไข 3 ประการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ดังปรากฏในถ้อยคำต่อไปนี้ “ความพอเพียง” “การออม” “ความประหยัด” “ภูมิคุ้มกัน” “เกษตรผสมผสาน” “กระจายรายได้” “การแข่งขันอย่างยุติธรรม” “ความสมดุล” เป็นต้น ดังตัวอย่าง (15) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 21 มกราคม 2550

(15)

“...ถ้าหากว่าแต่ละบุคคลได้ไตร่ตรองหลักการนี้อย่างรอบคอบ ตีความหมายและได้แปลงออกไปเป็นสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ เช่น จะอดออมเงินเดือนละกี่เปอร์เซ็นต์ และพยายามทำให้ได้ตามที่ตั้งใจ ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้นจริง สังคมไทยก็就会有การออมเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอน (ตามหลักภูมิคุ้มกัน) การลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น (หลักการบริโภคพอประมาณ) คนไทยทำงานหนักขยันขันแข็ง และมีความสมดุลในด้านต่างๆ เช่น ดูแลการค้า”

(ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์. 2550: 5)

2) อุดมการณ์รวมกลุ่มนิยม

อุดมการณ์รวมกลุ่มนิยม (Collectivism) เป็นความคิดที่ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งหมายรวมถึงความเป็นครอบครัวที่อาศัยอยู่ร่วมกัน การเลี้ยงดูบิดามารดา การพึ่งพาอาศัยกัน การช่วยเหลือบุคคลอื่น ซึ่งถ้อยคำที่พบและสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์รวมกลุ่มนิยมที่ปรากฏในวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง ดังตัวอย่าง (16) จากหนังสือพิมพ์มติชน ประจำวันที่ 5 มกราคม 2550

(16)

“...สิ่งสำคัญที่ชาวบ้านดอนม่วงยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ผู้ใหญ่บ้านแห่งบ้านดอนม่วง คือ จิตสำนึกของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลูกหลานรุ่นใหม่จะได้รับการปลูกฝังไม่ให้ทอดทิ้งผู้สูงอายุ เพราะคนเฒ่าคนแก่อาบน้ำร้อนมาก่อน จึงทำให้ที่หมู่บ้านนี้ กลายเป็นสังคมไม่ทอดทิ้งกันจนถึงวันนี้”

(หมู่บ้านดอนม่วง ต้นแบบความพอเพียง. 2550: 36)

ถ้อยคำที่ผู้เขียนในคอลัมน์นี้ยังสะท้อนไปถึงอุดมการณ์ย่อยๆ ที่แฝงในอุดมการณ์รวมกลุ่มนิยม นั่นก็คือ อุดมการณ์วัฒนธรรม ดังที่พบได้จาก “ยึดถือปฏิบัติสืบทอด” “การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” “ไม่ให้ทอดทิ้งผู้สูงอายุ” ผู้เขียนสะท้อนเจตนาในการปลูกฝังอุดมการณ์วัฒนธรรม โดยอ้างถึงสิ่งที่คนไทยยึดถือปฏิบัติกันมาแต่ช้านาน และการปลูกจิตสำนึกในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้แก่ผู้อ่านและเยาวชนรุ่นใหม่ เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นวัฒนธรรมที่มีมาเป็นเวลาช้านานในสังคมไทยที่ให้ความสำคัญของผู้สูงอายุ แต่ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ทั้งสื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์มีข่าวเกี่ยวกับผู้สูงอายุ บิดา มารดาที่ถูกบุตรหลานทอดทิ้งให้อยู่เพียงลำพัง ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างของหมู่บ้านนี้ขึ้นมา เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงวัฒนธรรมไทยที่ดีงาม และแสดงการชื่นชมหมู่บ้านนี้ที่สืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย และยังสะท้อนให้เห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงรวมไปถึงการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งก็เป็นอีกอุดมการณ์หนึ่งที่แฝงอยู่ในอุดมการณ์รวมกลุ่มนิยม นั่นก็คือ อุดมการณ์ครอบครัวซึ่งเป็นความคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตร และความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่ก่อให้เกิดกำเนิดสมาชิกใหม่ของสังคมตลอดจนให้การเลี้ยงดู อบรมความรู้ เพื่อให้บุตรสามารถพึ่งพาตนเอง ดูแลบิดามารดา รวมทั้งช่วยเหลือบุคคลอื่นได้ และอบรมให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในการที่จะช่วยพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

3) อุดมการณ์ศาสนา

อุดมการณ์ศาสนาที่ปรากฏในวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวข้องกับหลักการดำเนินชีวิตตามคุณธรรมและวิถีของศาสนาพุทธที่พุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติตาม เพื่อช่วยเกื้อกูลให้ชีวิตเจริญงอกงามสามารถเข้าถึงความสุขทางกายจากการได้ใช้ทรัพย์สินที่มีอยู่อย่างรู้คุณค่า สุขจากการประพฤติปฏิบัติตนอย่างดีงาม และมีสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลอื่นในสังคมและช่วยเหลือผู้อื่น รวมถึงความสุขจากการมีจิตใจที่ปลอดโปร่งเป็นสุข จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากกลวิธีการใช้คำศัพท์ทำให้พบอุดมการณ์ศาสนาแฝงอยู่มากมาย ได้แก่ “การเดินทางสายกลาง” “พอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่” “พอประมาณ” “การพึ่งพาตนเอง” “ความไม่โลภ” “คุณธรรม” “จริยธรรม” “ความมีเหตุผล” “จิตสำนึกที่ดี” ดังตัวอย่าง

(17)

“...เปิดพื้นที่จัดกิจกรรมลานวัฒนธรรมสำหรับเยาวชนและครอบครัวในระดับชุมชนทั่วประเทศ เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องคุณธรรม จริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เช่น ครอบครัวพอเพียง พระสอนศีลธรรมแก่เยาวชน”

(ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีแห่งวัฒนธรรมไทย. 2550: 7)

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาและวิเคราะห์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนไทย ซึ่งเลือกศึกษาข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ 2 ฉบับ คือ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์มติชน โดยใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เป็นแนวทางในการศึกษา จากการศึกษาค้นคว้าสื่อมวลชนใช้กลวิธีทางภาษาในวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง 2 กลวิธีใหญ่ๆ คือ กลวิธีทางศัพท์ และกลวิธีทางวัจนปฏิบัติศาสตร์และวาทกรรม ส่วนอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในการนำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนไทยมี 3 อุดมการณ์ ได้แก่ อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง อุดมการณ์รวมกลุ่มนิยม และอุดมการณ์ศาสนา นอกจากนี้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การนำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงมีรูปแบบการนำเสนอ 2 ทิศทาง คือ 1) เชิงบวก และ 2) เชิงลบ ซึ่งคอลัมน์ที่นำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงบวก สื่อมวลชนนำเสนอวาทกรรมไปในทางที่ดี โดยเป็นการบรรยายเกี่ยวกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรงไปตรงมาตามความเป็นจริง มีการใช้กลวิธีการใช้คำสำคัญตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ได้แก่ "ความพอเพียง" "ความพอประมาณ" "ทางสายกลาง" "ภูมิคุ้มกัน" เป็นต้น และมีการใช้กลวิธีการเล่าเรื่องของผู้ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแสดงเป็นตัวอย่างที่เกิดจากการปฏิบัติจริง ซึ่งทำให้ผู้อ่านหรือผู้รับสารเห็นภาพได้ชัดเจน และพร้อมที่จะนำไปเป็นแบบอย่างได้นอกจากนั้น มีการนำเสนอ โดยชักจูงให้นำหลักเศรษฐกิจไปใช้ในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจพอเพียงกับทางศาสนา วัฒนธรรม และสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา เป็นต้น เพื่อเป็นตัวอย่างของการใช้ชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง จึงสรุปได้ว่า การนำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงบวกชี้ให้เห็นประโยชน์จากการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง และสนับสนุนให้คนไทยน้อมนำหลักการนี้ไปใช้ในการทำงานและการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อนำไปสู่สังคมที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เยาวชนคนรุ่นหลังในการดำรงชีวิตบนฐานความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ส่วนการนำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงลบเป็นการนำเสนอวาทกรรมในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งพบเป็นส่วนน้อย โดยในการนำเสนอ นั้น ผู้เขียนมิได้วิพากษ์วิจารณ์เศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง แต่จะเป็นการวิจารณ์เรื่องการทำงานของรัฐบาลและนโยบายของรัฐบาลในการประกาศใช้เศรษฐกิจแบบพอเพียงแทนเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

บทสรุป

ผลการศึกษาวิถีความพอเพียงจากสื่อนิทานและสื่อมวลชนพบว่าสิ่งที่ปรากฏร่วมกัน คือ การนำเสนอผลเชิงบวกจากการปฏิบัติตามวิถีความพอเพียงบนฐานของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน อันเกิดจากการใช้หลักความรู้ และหลักคุณธรรม

ในนิทานอีสป หลักความพอเพียงถูกถ่ายทอดผ่านตัวละครในพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการกระทำที่เกิดจากปัจจัยต่างๆ ทั้งด้านความรู้ สติปัญญา ประสบการณ์ ทศนคติการใช้ชีวิต และคุณธรรม บนฐานของคุณลักษณะ 3 ประการ คือ ความพอประมาณ อันเป็นผลสืบเนื่องโดยตรงจากการมีความรู้ และคุณธรรม ความมีเหตุผล จากการนำเอาความรู้ และคุณธรรมมาใช้ให้เกิดปัญญา มีเหตุผลในการเลือกกระทำสิ่งต่างๆ และการมีภูมิคุ้มกันอันเกิดจากการใช้ความรู้และคุณธรรมในการสร้างความเข้าใจและยอมรับความแตกต่างของสรรพสิ่งในโลก โดยผู้ที่ปฏิบัติตามจะได้รับผลในเชิงบวกและทางตรงข้าม ผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติตามจะรับผลลบจากการกระทำที่โง่เขลา อันเนื่องจากการขาดความรู้ และการขาดคุณธรรม

ในส่วนของการวิเคราะห์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนจากหนังสือพิมพ์ โดยพิจารณาประเด็นการสื่อความด้วยกลวิธีทางศัพท์ กลวิธีทางวัจนปฏิบัติศาสตร์และวาทกรรม ที่ใช้ในการนำเสนออุดมการณ์ ผลการศึกษาค้นคว้ารูปแบบการนำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ โดยการนำเสนอเชิงบวกมีหลาย

รูปแบบ เช่น การนำเสนอผ่านคำสำคัญของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เช่น ความพอเพียง ความพอประมาณ ทางสายกลาง ภูมิคุ้มกัน การกล่าวถึงข้อดีของหลักเศรษฐกิจพอเพียงในด้านต่างๆ เป็นต้น ส่วนการนำเสนอในเชิงลบเป็นการวิเคราะห์การทำงานของรัฐบาลและนโยบายของรัฐบาลในการประกาศใช้เศรษฐกิจแบบพอเพียงแทนเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

การใช้กลวิธีในการนำเสนอวาทกรรมที่พบปรากฏในรูปแบบต่างๆ เช่น การน้อมนำกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง การยกตัวอย่างผู้ที่ประสบความสำเร็จจากการดำเนินชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง การใช้ชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง โดยเชื่อมโยงกับเรื่องทางศาสนา วัฒนธรรม ครอบครัว การศึกษา เป็นต้น โดยในการสื่อความดังกล่าวแฝงอุดมการณ์ที่สนับสนุนหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะการชี้ให้เห็นประโยชน์จากการดำเนินชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง

จากผลการวิเคราะห์จะเห็นว่า สื่อสารมวลชนแต่ละแขนงได้แสดงบทบาทในการสร้างความตระหนักในหลักความพอเพียงให้แก่สังคม ซึ่งมีความแตกต่างและเหมาะสมไปตามบริบทและปัจจัยทางสังคมของผู้เสพสื่อ เช่น ด้านวัยวุฒิ ความรู้พื้นฐาน ตามกลุ่มเป้าหมายที่รับผิดชอบ

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา

งานวิจัย เรื่อง "วิถีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง" นี้เป็นงานวิจัยในลักษณะบูรณาการศาสตร์ในทางมนุษยศาสตร์ เพื่อศึกษาวิถีการเลี้ยงดูเด็กตามแบบปฏิบัติและวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยบนฐานแนวคิดหลัก 2 ประการ คือ "การเลี้ยงดู" และ "ความพอเพียง" จากบริบททางสังคม วัฒนธรรมร่วมสมัย วรรณกรรมคำสอน ความเชื่อ การปฏิบัติที่กระทำตามอย่างผู้ใหญ่ ตลอดจนการใช้สื่อนิทานและสื่อมวลชนจากอดีตถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษาวิจัยของงานวิจัยย่อยทั้ง 10 เรื่อง (ดูรายละเอียดในขอบเขตการศึกษาในบทที่ 1) สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ ทศนคติ และวิถีปฏิบัติของคนในสังคมไทยที่สัมพันธ์กับความพอเพียงและการอบรมเลี้ยงดูเด็กได้เป็น 3 กลุ่มคือ

1. วิถีการเลี้ยงดูเด็กในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย
2. วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูขัดเกลาจากอดีตถึงปัจจุบันผ่านครอบครัว ศาสนา และศิลปะ
3. วิถีความพอเพียงจากสื่อนิทานและสื่อมวลชน

1. วิถีการเลี้ยงดูเด็กในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย

การศึกษาแนวคิดและวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับเด็กในสังคมไทยทำให้ทราบถึงวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัยที่อุดมไปด้วยมิติแห่งความหลากหลายและทับซ้อนระหว่างวิถีความพอเพียงกับกระแสวัฒนธรรมจากภายนอก ซึ่งมาพร้อมกับวิถีชีวิตแบบบริโภคนิยม ความทันสมัย องค์ความรู้ใหม่และข้อมูลข่าวสาร สิ่งเหล่านี้ทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยมีวิถีปฏิบัติที่หลากหลาย

ความรู้และความเข้าใจความหมายของคำว่า "พอเพียง" ของคนไทยในปัจจุบันค่อนข้างหลากหลายและไม่ชัดเจน แนวคิดเรื่องความพอเพียงเป็นสิ่งที่ถูกนำเสนอในสังคมอย่างต่อเนื่องแต่กลับไม่ทำให้ความเข้าใจของคนในสังคมมีเอกภาพ แนวคิดของความพอเพียงถูกนำไปตีความอย่างกว้างและนำไปประยุกต์กับ "แทบทุกกรณีของชีวิต" บุคคลสามารถตีความเข้าใจตัวเองเพื่อแสดงให้ผู้อื่นเห็นว่าชีวิตของตนเองมีความพอเพียงตามกระแสนิยม เช่น การปลูกผักกิมจิรับประทาน การบริโภคอาหารบริษัทข้ามชาติในห้างสรรพสินค้า การเรียนในเมืองไทย หรือ การเรียนในเมืองนอก ต่างก็เป็นความพอเพียงตามฐานะทางเศรษฐกิจของผู้บริโภคแทบเท่าที่ผู้บริโภคมีกำลังพอที่จะจ่ายโดยไม่ทำให้ตนเองและครอบครัวเดือดร้อน เพราะเป็นความพอเพียงที่พอเหมาะพอควรตามฐานะ ความพอเพียงในลักษณะดังกล่าวเป็นความพอใจของปัจเจกชนที่อ้างเหตุผลต่างๆ เพื่อเลี้ยงไม่ให่วิถีชีวิตของตนต้องเปลี่ยนแปลงไปจาก ในทำนองเดียวกันวิถีการเลี้ยงดูเด็กก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเชื่อของพ่อแม่ซึ่งมักจะตัดสินใจแทนเด็กแทบทุกกรณี ข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้านี้อาจช่วยสร้างความตระหนักรู้แก่พ่อแม่ให้เข้าใจเรื่องเด็ก จะช่วยทำให้พ่อแม่ตัดสินใจเลือกแนวทางที่เหมาะสมมากขึ้นและอย่างระมัดระวังขึ้นเพื่อยืนยันยึดอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การรู้เหตุผลด้านรากฐานแนวคิดเรื่องเด็กว่า เป็นวัยสำคัญและพิเศษจะทำให้พ่อแม่เข้าใจและคิดอย่างมีมิติ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เด็กและครอบครัว นำไปสู่ "ความพอเพียง" ตามวิถีการของพ่อแม่ได้ และอาจสร้างแนวทางปฏิบัติอย่างมีคุณธรรมต่อเด็กด้วยวิธีการที่เหมาะสม พ่อแม่ควรมีความคิด มีอุดมคติเกี่ยวกับเด็กและมีจุดยืนที่เป็นตัวของตัวเอง ไม่หลงไปตามกระแสของสังคม เพราะการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคม ส่งผลต่อวิถีคิด วิถีชีวิต ค่านิยม และระบบคุณค่าที่ยึดถือในสังคม ซึ่งในด้านหนึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นผ่านการเล่น และรูปแบบวิธีการเล่นของเล่นในชีวิตจริง

สังคมไทยมีวัฒนธรรมร่วมสมัยทับซ้อนกันระหว่างวัฒนธรรมความพอเพียงและวัฒนธรรมบริโภคนิยม วัฒนธรรมความพอเพียงได้ฝังรากในสังคมไทยมานานแล้วจากการประดิษฐ์ของเล่นและการละเล่น โดยผู้ใหญ่และเด็กสามารถประดิษฐ์ของเล่นได้เอง ด้วยการนำสิ่งของที่มีในท้องถิ่นให้กลายเป็นของเล่นและการละเล่นเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ไม่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยี เป็นความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมของคนหลายรุ่นจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นกลวิธีอบรมขัดเกลาของสังคมให้เด็กรู้จักรักสิ่งแวดล้อม รักท้องถิ่น และสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน รวมทั้งการสร้างจิตสำนึก “ความพอเพียง” อย่างมั่นคงในตัวเองจะทำให้รู้จักคิด “อย่างใช้เหตุผล” ซึ่งจะสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” แก่พ่อแม่ในการต้านมายาคติ อันธพาล และมิชฌาธิฐต่างๆ ที่รายล้อมรอบตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่เกี่ยวกับเด็ก ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุและความฟุ้งเฟ้อ รู้จักใช้ชีวิตบนฐานของความพอเพียง เคารพรากเหง้าและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ตลอดจนสานต่อระบบคุณค่าและความคิดที่สั่งสมให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบต่อไป

แต่ในปัจจุบันที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้าสู่สังคมไทย “ของเล่น” และ “การละเล่น” เป็นวัฒนธรรมที่อิงกระแสบริโภคนิยม คือนิยมของเล่นสำเร็จรูปที่มีความทันสมัยและมีวิธีการเล่นแบบใหม่ เป็นของเล่นที่ไม่ได้ประดิษฐ์ขึ้นมาเองและไม่ได้ใช้วัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติในท้องถิ่นอีกต่อไป แต่กลับกลายเป็นของเล่นที่สามารถหาซื้อมาได้ด้วยอำนาจเงินตรา นับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สะท้อนความห่างเหินระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ ระหว่างเด็กกับธรรมชาติ และมีนัยแฝงที่บ่งชี้ถึงสถานภาพทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจของผู้เล่นและครอบครัวของผู้เล่น ตัวอย่างของเล่นในยุคใหม่ เช่น ดูกตาบาร์บี้ ดูกตาโมโมโกะ รถยนต์ที่วิ่งได้และเครื่องบินที่บินได้ด้วยเครื่องบังคับ วิดีโอเกมที่สามารถเล่นผ่านโทรศัพท์ได้ เครื่องเล่นเกมแบบพกพา เกมบอย ทามาโก้อตจิ ฯลฯ ของเล่นในยุคใหม่เหล่านี้มีราคาค่อนข้างสูงและมีค่านิยมแฝงของการแสดงความแตกต่างด้านฐานะและชนชั้นของคนในสังคม ความนิยมในการเล่นของเล่นยุคใหม่เป็นการตอบรับกระแสบริโภคนิยม เป็นการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย และเป็นสิ่งทำลายสถาบันครอบครัวในการอบรมสั่งสอนและสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กมีสำนึกแห่งความพอเพียง ในการใช้ชีวิตโดยแล่นอยู่ในสังคมบริโภคนิยม ได้อย่างมีความพอเพียงตามอัตภาพ

2. วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูขัดเกลาจากอดีตถึงปัจจุบันผ่านครอบครัว ศาสนา และศิลปะ

เด็กไทยได้รับการเลี้ยงดูอย่างมีเสรีภาพมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยที่มีการปกครองแบบ “พ่อปกครองลูก” นโยบายในสมัยสุโขทัยเป็นวิธีการที่ให้ความสำคัญกับเด็กและมองความสัมพันธ์ของคนในระดับหน่วยย่อย (พ่อ-ลูก) และระดับหน่วยใหญ่ (ผู้ปกครอง-ประชาชน) สร้างความรู้สึกของคนในชาติเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน ทำให้คนในสังคมเกิดความรู้สึกอบอุ่น ผูกพันเป็นพวกเดียวกัน มีความสามัคคีและอยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตาจิต ในสมัยอยุธยาหลักปฏิบัติในการอบรมบ่มนิสัยและกล่อมเกลาให้เด็กมีความกล้าหาญ อดทน ขยันหมั่นเพียร และเป็นคนดีตามหลักคำสอนของศาสนาพุทธ ในยุคต้นรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบันผู้ใหญ่มีความมุ่งหวังอบรมเลี้ยงดูเด็กให้เชื่อฟัง พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปลุกฝังให้เด็กเป็นคนขยัน เชื้อเพื่อเชื้อแม่ รู้จักสำรวมกายวาจา มีคุณธรรมจริยธรรม ศีลธรรม และกิริยามารยาท

วิถีไทยในการเลี้ยงดูขัดเกลาเด็กในอดีตเป็นการบูรณาการและเชื่อมโยงเรื่องต่างๆ เข้าด้วยกัน ทั้งเรื่องศาสนา จริยธรรม แบบแผนในการอบรมสั่งสอนให้เชื่อฟังรวมถึงการปฏิบัติตามผู้ใหญ่ โดยมีวัด ครอบครัว และผู้ใหญ่ในสังคมเป็นเครือข่ายในการถ่ายทอดวิถีการปฏิบัติที่เหมาะสมให้แก่เด็ก

วัดเป็นสถาบันทางสังคมในการอบรมขัดเกลาสมาชิกของสังคมให้มีวิถีปฏิบัติตามแบบแผนของสังคม หลักคำสอนของพุทธองค์เรื่องทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลักคำสอนให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตนอย่างพอดี พอเหมาะ พอประมาณ มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต อันจะนำไปสู่จุดหมายแห่งการมีความพอ มีความโลกน้อย เบียดเบียน

ผู้อื่นน้อย สามารถเป็นอิสระไม่ยึดติดกับสิ่งใดและไม่ทุกข์อย่างมีเหตุผล เป็นต้น โดยหลักคำสอนในลักษณะนี้สอดแทรกอยู่ในวิถีของคนไทย และกลายเป็นรากฐานที่สืบทอดต่อกันมา

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่ให้การอบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ของสังคมตั้งแต่วัยเยาว์ โดยผู้อาวุโสในครอบครัวจะถ่ายทอดประสบการณ์ของตนให้แก่คนรุ่นอ่อนอาวุโสกว่า สมาชิกในครอบครัวได้รับการปลูกฝังให้มีการเจรจาพาทีอย่างเหมาะสมถูกต้องกับกาลเทศะและบุคคล การอบรมขัดเกลามารยาททำให้คนไทยมีหลักปฏิบัติด้านมารยาทตามแบบแผนของบรรพชน การที่สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ การอบรมเรื่องมารยาทจึงมีการอิงหลักธรรมคำสอนทางศาสนาซึ่งสอนให้คนไทยมีมารยาทในการพูดอย่างมีปรีชาวาจา พูดจาในสิ่งที่ดี พูดความจริง ไม่พูดเท็จและส่อเสียด การอบรมขัดเกลารื่องมารยาททางวาจา สอดคล้องกับแนวคิดและปรัชญาแห่งความพอเพียงในด้าน “ความจริง” คือ ความถูกต้องตรงไปตรงมา “ความงาม” คือ มีศิลปะในการพูดอย่างไพเราะอ่อนหวาน “ความเหมาะสม” คือ ให้อาวุโสภาเหมาะสมกับคู่สนทนา รู้จักพูดในสิ่งที่ควรพูด รู้จักประมาณตน มีเหตุมีผล และดำเนินชีวิตตามทางสายกลางอย่างมีสติ อันเป็นการดำเนินชีวิตที่ช่วยให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การเชื่อฟังและให้เกียรติแก่ผู้อาวุโส ทำให้คนรุ่นหลังไม่จำเป็นต้องลองผิดลองถูกในทุกๆ เรื่องเพราะสามารถเรียนรู้ได้จากการบอกเล่าของคนรุ่นก่อน โดยเฉพาะเรื่องการเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งเป็นเรื่องไม่สมควรที่จะมีการลองผิดลองถูก หลายครอบครัวจึงเลือกที่จะทำตามผู้ใหญ่ การเลี้ยงดูเด็กตามแบบของคนไทยจึงเป็นวิถีแห่งความพอเพียง โดยรู้จักใช้สิ่งของที่มีอยู่ตามธรรมชาติเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคแทน อันเป็นลักษณะของการดำเนินชีวิตแบบสมถะและพอประมาณ

การวางหลักอบรมขัดเกลาร่างกายเป็นลายลักษณ์อักษรในสังคมไทย สามารถศึกษาได้จากวรรณกรรมคำสอนที่มีอยู่ในสังคม เช่น เรื่องสวัสดิรักษาคำกลอน เพลงยาวถวายโอวาท สุภาษิตสอนหญิง และสุภาษิตสอนเด็ก เป็นต้น โดยวรรณกรรมคำสอนเหล่านี้ได้วางหลักการเลี้ยงดูและอบรมขัดเกลาสมาชิกของสังคมให้มีความคิด พฤติกรรมและรู้จักใช้ชีวิตอย่างพอเหมาะพอควรและพอดีด้วยภารกิจหลักธรรมพุทธศาสนา ในวรรณกรรมคำสอนบางเรื่องพบว่า มีการผสมผสานระหว่างคำสอนตามหลักพุทธศาสนากับความเชื่อทางไสยศาสตร์เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและศรัทธามากยิ่งขึ้น การอบรมขัดเกลามีแนวทางปฏิบัติอย่างชัดเจนสำหรับเพศชายและเพศหญิง โดยการอบรมเพศชายจะเน้นเรื่องการเมืองวิชาความรู้เป็นหลัก ส่วนการอบรมเพศหญิงจะเน้นเรื่องการรู้จักเลือกสามีที่ดีเพื่อให้เป็นหลักของครอบครัว นอกจากนี้วรรณกรรมคำสอนไทยยังเน้น สอนเรื่องการพูดและการวางตัวสำหรับเพศชายและเพศหญิง วรรณกรรมคำสอนสำหรับเพศชาย เน้นความสำคัญของการวางตัวให้ถูกต้องเหมาะสม ส่วนวรรณกรรมคำสอนสำหรับเพศหญิง ให้ความสำคัญกับการตั้งมั่นในการทำความดีทั้งทางกาย วาจา ใจ ความประพฤติ และสติปัญญา การที่สังคมไทยมีวรรณกรรมคำสอนแสดงให้เห็นว่า คนรุ่นก่อนมีความคาดหวังว่าคนรุ่นหลังจะมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามบรรทัดฐานของสังคมและอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข วิถีการเลี้ยงดูของครอบครัวไทยเน้นการเป็นคนดีและให้เกียรติตนเองและผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสในพระราชพิธีรับวงสรองสมเด็จพระบรมมหากษัตริย์ราชเจ้า เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2525 ดังความตอนหนึ่งว่า

“... เด็กเป็นผู้ที่จะได้รับช่วงทุกอย่างจากผู้ใหญ่ ดังนั้น เด็กทุกคนจึงสมควรและจำเป็นที่จะต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้องเหมาะสม ให้มีศรัทธาในคุณความดี มีความประพฤติเรียบร้อย สุจริต มีความอดทน และมีปัญญาฉลาดแจ่มใสในเหตุในผล... คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติมีอยู่สี่ประการ ประการแรก คือ การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตนเองที่จะประพฤติปฏิบัติ แต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น ประการที่สาม คือ การอดทน

อดกลั้น และอดออม จะไม่ประพฤติล่วงตามความสัตย์สุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด ประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง คุณธรรมสี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้นโดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุขความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์..."

ในส่วนของรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับความพอเพียง ซึ่งมองในแง่ของ "จิต" กับ "พฤติกรรม" โดยมีสมมติฐานว่า ผู้ที่มี "จิตพอเพียง" น่าจะมีพฤติกรรมที่พอเพียงด้วย ผลการศึกษากลุ่มตัวอย่างที่เข้ารับการศึกษานในสถาบันการศึกษาตามระบบของสังคม พบว่าภูมิหลังของครอบครัวมีส่วนสำคัญ ครอบครัวที่อยู่อาศัยในสภาพสังคมที่เอื้อเพื่อเมื่อแต่ละคนในครอบครัวจะถูกหล่อหลอมให้มีจิตพอเพียงมากกว่าครอบครัวที่อยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมของสังคมเมืองที่มีแต่ความวุ่นวาย สังคมเต็มไปด้วยการแข่งขัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีน้อยและเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญในเรื่องของวัตถุนิยม สภาพสังคมเช่นนี้ไม่เอื้อต่อการพัฒนาจิตพอเพียงเนื่องจากคนในสังคมโยเยหาแต่วัตถุนิยม นอกจากนี้ ยังพบว่าสาขาที่เรียนมีผลต่อความพอเพียง โดยกลุ่มที่เรียนสายวิทยาศาสตร์สุขภาพมีจิตพอเพียงมากกว่ากลุ่มที่เรียนสายมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยี เนื่องจากกลุ่มที่เรียนสายวิทยาศาสตร์สุขภาพจะต้องไปปฏิบัติงานกับผู้ป่วยหรือเป็นผู้ให้บริการด้านสุขภาพจึงได้รับการปลูกฝังให้เป็นผู้ที่มีการตัดสินใจที่ดี มีน้ำใจให้ความช่วยเหลือบริการผู้อื่น รู้จักเสียสละ อ่อนน้อมถ่อมตน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนประกอบเป็นลักษณะของผู้มีจิตพอเพียง

3. วิถีความพอเพียงจากสื่อนิทานและสื่อมวลชน

การอบรมสั่งสอนด้วยวาจาอาจตรงไปตรงมาอาจเป็นเรื่องที่ไม่สนุกเท่ากับการถูกเป็นเรื่องราวเล่าสู่กันฟัง นิทานจึงเป็นเครื่องมือในการอบรมขัดเกลาลูกหลานไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ นิทานอีสปเป็นนิทานจากต่างแดนที่เข้ามาอยู่ในสังคมไทยจนคนไทยหลายต่อหลายรุ่นคุ้นเคยและรู้จักนิทานอีสป เนื้อหาของนิทานอีสปจำนวนมากแสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ในทางลบที่เกิดขึ้นกับตัวละครที่ไม่ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และขาดความพอประมาณ ขาดเหตุผล และขาดภูมิคุ้มกัน ผลเนื่องมาจากไม่มีความรู้และขาดคุณธรรม และแสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ในทางบวกที่เกิดขึ้นกับตัวละครที่ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นิทานอีสปมีแนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องของความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกัน ในประเด็นด้านความพอประมาณนิทานอีสปส่วนใหญ่เน้นแสดงให้เห็นถึงผลร้ายของการกระทำที่ขาดความพอประมาณของตัวละคร อันเกิดจากการขาดความรู้ ขาดสติปัญญา ขาดประสบการณ์และขาดคุณธรรมซึ่งนำพาชีวิตของตัวละครไปสู่ความหายนะ เช่น นิทานอีสปเรื่อง "ผลของความโง่เขลา" ได้นำเสนอเกี่ยวกับความไร้ปัญญาของตัวละครที่มีสติปัญญาต่ำ และมีนิสัยชั่วร้ายจึงตกเป็นเหยื่อของผู้ที่ต้องการหาประโยชน์ ในนิทานอีสปเรื่องเมอร์คิวรีและชายตัดไม้ ได้แสดงให้เห็นถึงผลของการกระทำ ตัวละครชายตัดไม้ที่ไม่มีคุณธรรมความซื่อสัตย์จะได้รับรางวัลแห่งความดี ส่วนตัวละครชายตัดไม้ที่ปราศจากคุณธรรมและเจ้าเล่ห์เพทุบายจะถูกลงโทษฐานที่โกหกและโลภมาก

ความมีเหตุผลเป็นสิ่งที่สามารถพบได้ในนิทานอีสปหลายเรื่อง เช่น เรื่อง "มองต่างมุม" นำเสนอเรื่องเกี่ยวกับการมองต่างมุม อันก่อให้เกิดความขัดแย้งต่างๆ ในสังคม เพราะแต่ละคนต่างยึดมั่นว่าความคิดของตนเป็นสิ่งที่ดีที่สุดโดยไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น นิทานอีสปได้กล่าวถึงการมองต่างมุมที่เกิดจากระดับสติปัญญาที่แตกต่างกัน ผู้ที่ด้อยปัญญามักแสดงความคิดเห็นที่นาขบขัน ทำให้ผู้มีปัญญารู้สึกสมเพชเวทนา และตัวอย่างนิทานอีสปเรื่อง "ความจริงแห่งชีวิต" แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของมนุษย์และสัตว์ที่ได้เผชิญกับเหตุการณ์ที่ทำให้ได้ตระหนักถึงความจริงแห่งชีวิตที่มีอาจปฏิเสธ

ได้ เป็นการบอกเล่าเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นว่า บุคคลใดก็ตามที่ตระหนักถึงเหตุผลแห่งความจริงของชีวิตซึ่งไม่มีความเที่ยงแท้แน่นอนย่อมดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข ไม่เดือดเนื้อร้อนใจ

การมีภูมิคุ้มกันในนิทานอีสปปรากฏในลักษณะของตัวละครที่มีความรู้ คุณธรรม ความพอประมาณและมีเหตุผล ทำให้เกิดภูมิคุ้มกัน เนื้อหาของนิทานอีสปนั้นมักจะมีแก่นเรื่องเกี่ยวกับการคาดหวังที่ไม่ได้เป็นไปตามที่คาดหวัง เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ และกลายเป็นภูมิคุ้มกันให้แก่ตนได้ รวมทั้งการยอมรับความแตกต่างของทุกสิ่งในโลกซึ่งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันแก่ตนเองและนำไปสู่การสร้างความภาคภูมิใจในตัวเอง

นอกจากสื่อนิทานแล้ว สื่อมวลชนเป็นสื่อที่ทรงอิทธิพลและมีผลต่อการอบรมขัดเกลาคนในสังคม โดยเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือพิมพ์ ได้นำเสนอแนวคิดด้านความพอเพียงสู่สังคมไทย ทั้งหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์มติชนมีรูปแบบการนำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงบวกและเชิงลบ คอลัมน์ที่นำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงบวกได้นำเสนอหลักการเศรษฐกิจพอเพียงอย่างตรงไปตรงมา โดยใช้คำสำคัญว่า “ความพอเพียง” “ความพอประมาณ” “ทางสายกลาง” “ภูมิคุ้มกัน” เป็นต้น และใช้กลวิธีการยกตัวอย่างผู้ที่ประสบความสำเร็จจากการดำเนินชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงมาประกอบ นอกจากนี้ มีการนำเสนอ โดยชักจูงให้นำหลักเศรษฐกิจไปใช้ในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจพอเพียงกับทางศาสนา วัฒนธรรม และสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา เป็นต้น เพื่อเป็นตัวอย่างของการใช้ชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนการนำเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงลบ เป็นการวิจารณ์การทำงานของรัฐบาลและนโยบายของรัฐบาลในการประกาศใช้เศรษฐกิจแบบพอเพียงแทนเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การเสนอวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับต่างแฝงอุดมการณ์ที่สนับสนุนหลักเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการชี้ให้เห็นประโยชน์จากการดำเนินชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง โดยการยกตัวอย่างสนับสนุนแนวคิดของตนให้เป็นรูปธรรมและมองเห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บทส่งท้าย

“ความพอเพียง” และ “วิถีการเลี้ยงดู”

คำว่า “พอเพียง” ของคนในสังคมไทยเป็นความพอเพียงที่ยังคงมีการมองต่างมุม การยอมรับความพอเพียงเป็นเพียงการโยงหลักการของความพอเพียงให้เข้ากับวิถีชีวิตดั้งเดิมของตน ความพอเพียงมีหลายระดับขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคม กำลังของครอบครัวและสิ่งแวดล้อม คนในชนบทกับคนในเมืองใหญ่มีความพอเพียงแตกต่างกัน ความพอเพียงของคนชนบทอาจเป็นความสุขที่พวกเขาสามารถหาเองได้จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว และอาจไม่เกี่ยวข้องกับการใช้ “เงิน” เป็นเครื่องมือในการแสวงหา แต่ความพอเพียงของคนเมืองเกี่ยวข้องกับความสะดวกที่ต้องมีให้เท่านั้น หรือใกล้เคียงกับผู้อื่น หลักการของความพอเพียงเป็นหลักการแห่งความสุขอยู่ที่ความพอใจ เป็นหลักที่อิงพุทธธรรมซึ่งสอนให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตามทางสายกลางตามกำลังที่ตนมีอยู่ แต่ความสับสนวุ่นวายที่เกิดขึ้นในสังคมและในชีวิตของปัจเจกชนล้วนเกิดจากการละเมิดหลักของความพอเพียง ซึ่งเกิดจากความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน ที่มาจากความรู้ คุณธรรมแทบทั้งสิ้น การที่ผู้มีกำลังน้อยแต่กระทำการเกินกำลังของตน ก็นำชีวิตของตนไปสู่ความเดือดร้อน ในขณะที่บางคนที่มีกำลังมากแต่ยังไม่ยอมหยุดความปรารถนาในการแสวงหาเพื่อตอบสนองความต้องการอันไม่สิ้นสุดของตนก็สามารถทำให้ชีวิตของตนและผู้อื่นเดือดร้อนได้ หากคนในสังคมไทยปฏิบัติตามหลักของความพอเพียงอย่างจริงจังจะทำให้ชีวิตทั้งส่วนตัวและส่วนรวมมีความสุขได้

“วิถีการเลี้ยงดู” ชีวิตใหม่ในสังคมไทยยังคงเป็นหน้าที่หลักของสถาบันครอบครัวในการเริ่มต้น แต่เมื่อสมาชิกครอบครัวเติบโตใหญ่รู้ความมากขึ้น ระบบสังคมจะเริ่มมีส่วนในการช่วยกันหล่อหลอมขัดเกลาสมาชิกใหม่ของสังคมเพื่อการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแบบแผนและวิถีของสังคม สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สื่อต่างๆ ที่มีในสังคม ตลอดจน

ผู้ใหญ่จะเข้ามามีบทบาทมากขึ้น สมาชิกที่เจริญเติบโตจากสังคมเดียวกันย่อมได้รับการอบรมเลี้ยงดูขัดเกลาให้รู้จักแบบแผนของสังคมคล้ายคลึงกัน การที่สมาชิกสังคมมีชีวิตที่ละเมิดวิถีของสังคมอาจเป็นผลเสียหรือเป็นผิดเป็นโทษแก่คนผู้นั้นโดยตรง และการฝ่าฝืนวิถีปฏิบัติของสังคมจะนำไปสู่ความขัดแย้งและอาจถูกมองว่าแปลกแยกไม่เป็นที่ยอมรับ ไม่เป็นที่พึงปรารถนาของสังคม ท้ายที่สุดอาจถูกกำจัดหรือได้รับการลงโทษจากสังคม เนื่องจากการอยู่ร่วมเป็นสมาชิกสังคมต้องยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคม

กล่าวโดยสรุป การเลี้ยงดูตามหลักของวิถีไทย คือ การอบรมขัดเกลาให้สมาชิกมีความพอเพียงรู้จักพอประมาณ รู้จักมีเหตุผล ทำให้เกิดภูมิคุ้มกัน เป็นผลจากการมีความรู้คู่คุณธรรมชักนำให้สมาชิกรู้จักพอตามกำลังความสามารถของตนและครอบครัว รู้จักปรับตัวในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมที่ตนตั้งถิ่นฐานอยู่ มีความสุขกับชีวิตแบบ "สุชนิยม" ที่พึงพาตนเองได้โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น และที่สำคัญต้องไม่ยึดมั่นถือมั่นกับความสุแบบ "วัตถุนิยม"

ขออัญเชิญพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ได้พระราชทานไว้ในโอกาสที่คณะบุคคลต่างๆ เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 (ทวีรัก เจริญสุข, 2548: 123) ความตอนหนึ่งว่า

"...ขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธานในทางนี้ ไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพออยู่พอกิน มีความสงบ..."

บรรณานุกรม

บทที่ 2 วิธีการเลี้ยงดูเด็กในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย

กุลยา ตันติผลลาชีวะ. (2549). *ให้ป๋าย่าตายายเลี้ยงหลาน*. กรุงเทพฯ: เพื่อนอักษร.

กุลยา ตันติผลลาชีวะ. (2542, มกราคม). การใช้การเล่นเป็นสื่อการเรียนรู้ให้กับเด็กปฐมวัย. *การศึกษาปฐมวัย*. 3 (1): 10-17.

กุศล สุนทรธาดา และคนอื่นๆ. (2542). *สถานการณ์และองค์ความรู้เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในประเทศไทย*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

เกมเศรษฐี. (2551). สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2551, จาก

[http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B8%A1%E0%B9%80%E0%B8%A8%E0%B8%A3%E0%B8%A9%E0%B8%90%E0%B8%B5_\(%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B8%A1%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%94%E0%B8%B2%E0%B8%99](http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B8%A1%E0%B9%80%E0%B8%A8%E0%B8%A3%E0%B8%A9%E0%B8%90%E0%B8%B5_(%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B8%A1%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%94%E0%B8%B2%E0%B8%99)

ของเล่นพื้นบ้าน. (2551). สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2551, จาก

http://store.tkc.go.th/multimedia/tkcteam/Flash/PHASE3/AS3_Thaitoys=2007-07-07/Toy_mainpage.html

คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. (2550). *พพ.809*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.

ครอบครัวเข้มแข็ง จ. พัทลุง. (2550). CD. กรุงเทพฯ: บริษัทรักลูก แฟมิลี่กรุ๊ป.

คัลฟ์, รอเบิร์ต. (2528). *ของเล่นของโลก*. แปลโดย ปราณี วงษ์เทศ. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา.

จรรยา สุวรรณทัต. (2534). *ทฤษฎีการเล่น: พื้นฐานความเข้าใจจิตวิทยาการเล่นของเด็ก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

จันทิตา พุกษานานนท์, พญ. (2548). *ความสำคัญของการเล่นคนเดียว*.

http://www.clinicdek.com/index.php?option=com_content&task=view&id=134&Itemid=29 สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2551.

จํานงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคนอื่นๆ. (2549). *สังคมวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เซฟฟี, เดวิด. (2539). *นินเทนโด เจ้าพ่อวิดีโอเกม*. แปลโดย สุจิตดา. กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ.

ณชล. (2543, สิงหาคม). เรียนรู้เล่น "ของ" ตามแนวทางมอนเตสซอรี. *แม่และเด็ก*. 2 (23): 74-76.

ดวงพร สถาปณกุล. (2545). *ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเลือกของเล่นสำหรับเด็กปฐมวัยของผู้ปกครองโรงเรียนอนุบาลเอกชน กรุงเทพมหานคร*. ปรินทิพนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (การศึกษาปฐมวัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2472). *ตำนานโรงเรียนเลี้ยงเด็กของพระอัครชายาเธอ*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

เดอะซิมส์ 2. (2551). สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2551, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/เดอะซิมส์2>

เดอะซิมส์. (2551). สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2551, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/เดอะซิมส์>

- ตะแล็บแก๊ป. (2551). สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2551, จาก <http://203.150.230.208/~mbay8/jom/collez.html>
- ตำราคอมพิวเตอร์เบื้องต้น. (2551). สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2551, จาก <http://staff1.kmutt.ac.th/~sumet/combk/ch1/c150.htm>
- ตุ๊กตากระดาด. (2004). สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2551 จาก <http://images.google.co.th/images?>
- ตุ๊กตาเซลลูลอยด์ (2002). สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2551 <http://www.geocities.com/thaiple22/frame/P31.htm>
- ตุ๊กตาบาร์บี้.(2007).สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2551 จาก http://www.weloveshopping.com/http://outsell.weloveshopping.com/template/e1/show_article.php?shopid=9192&qid=16570
- ตุ๊กตาผ้า. (1997). สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2551 จาก http://www.geocities.com/teenee_na/otop3.html
- ตุ๊กตาพิธีกรรม. (2001). สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2551 จาก <http://www.tarad.com/pankanshop/product.detail.php?lang=th&cat=&id=1252916>
- ตุ๊กตาลูกตาล. (2002).สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2551 จาก <http://www.heyhar.th.gs/web-h/05/tantanoddoll.html>
- ตุ๊กตุน. (2005). สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2551 จาก <http://www.cokethai.com/board/viewtopic.php?t=2660&postdays=0&postorder=asc&start=240&sid=63f41e2ec4777e4349d507af26a0a7d8>
- ทวี วัดงาม. (2537). *ของเล่นเด็กไทย*. กรุงเทพฯ : ปัญญาสยาม.
- ทวี วัดงาม. (2537). *สนุกกับของเล่น*. กรุงเทพฯ : ปัญญาสยาม.
- ทวีวัฒน์ ปุณทริกวินวัฒน์. (2006). ศาสนากับกำเนิดของ “ระบบทุนนิยม. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2551, จาก <http://www.duangden.com/Buddhism/Religious-Capitalism.html>
- ทอยเส้น. (2005). สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2551 จาก <http://www.kamoman.com/board/index.php?topic=603.0>
- ทิตินา แหมมณี และคนอื่น ๆ. (2536). *หลักการและรูปแบบการพัฒนาเด็กปฐมวัยตามวิถีชีวิตไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัชชัย อนุพงศ์อนันต์. (2549, มิถุนายน). อนาคตความสัมพันธ์ปลายนิ้ว. *ผู้จัดการ*. 23(271): 131-132.
- ธารธรรมแก้ว เชื้อเมือง. *บรรณานุกรมเรียบเรียง*. (2521). *ทัศนะใหม่ทางการศึกษาของเด็กวัยแรกเรียน (0-6 ขวบ)*. กรุงเทพฯ: อักษรากิจการพิมพ์.
- นิกิต้า. (2546, พฤศจิกายน). ก้าวทันลูกอย่างไรในยุคดิจิทัล. *บันทึกคุณแม่*. 10(124): 178-183.
- นิคม วรณราช. (2546). *วิธีเลี้ยงลูกแบบชาวตะวันตกและตะวันออก ใน เลี้ยงลูกสุขภาพดี ศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: นีล, เอ. เอส. (2525). *ชีวิต, เสรีภาพข้ามเมอริไซด์*. แปลโดย เตือนตา สุวรรณจินดา, สมบูรณ์ คุญศิลป์ และนักแปลนิรนาม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.
- บาร์ตส์, โรลิ่งด. (2544). *มายาคติ*. แปลจาก Mythologies โดย วรณพิมล อังคศิริสรรพ. กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- เบค-เกอร์นส์เฮม, อลิซาเบธ. (2550). *ครอบครัวในความหมายใหม่: การค้นหาวถีชีวิตแบบใหม่*. แปลโดย วาสุณี ภูริสินสิทธิ์. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- เบญจา แสงมลิ. (2545). *เล่นกับเด็ก*. กรุงเทพฯ: เมธีพิปส์.
- เบญจา แสงมลิ. (2543, กุมภาพันธ์). *การเล่นของเด็กนี้มีประโยชน์*. *สานปฏิรูป*. 2 (23) : 80-81.

- เบอร์ทรันด์ รัสเซล. (2545). **ความรู้ในมือของความรัก**. แปลจาก On Education โดย สันต์ สิงห์ศักดิ์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.
- ประภาพรรณ สุวรรณสุข; และ เดชา ปิยะอัจฉริยะ. (2544). หน่วยที่ 11 การเล่นเกมของเด็ก ใน **การพัฒนาพฤติกรรมเด็ก**. เอกสารการสอนชุดวิชา 20002. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. (2551). สืบค้นเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2551, จาก <http://www.moe.go.th/southernstudy/tp.php>
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. (2546). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- พระไพศาล วิสาโล. (2545). **เส้นโค้งแห่งความสุข (๑)**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546**. (2546). สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2551, จาก <http://www.onec.go.th/Act/acteng/01/0101-h.pdf>
- ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2523). **ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ภูมิปัญญาไทย**. (2551). สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2551, จาก <http://ecurriculum.mv.ac.th/social/social/m2/sara2/unit3/lesson2/phumpanyathai1/thai%20people.html>)
- มานพ ถนอมศรี. (2539, กุมภาพันธ์). **เด็กคือนักออกแบบผู้ยิ่งใหญ่**. แม่และเด็ก. 19(288): 147-149.
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. (2544). **เล่นเพื่อชีวิตของเด็ก**. กรุงเทพฯ: โครงการครอบครัวและชุมชนพัฒนา มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.).
- รัญจนา อินทรกำแหง. (2520). **วรรณกรรมสำหรับเด็กและวัยรุ่น**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ดวงกมล.
- รัตติกาลแห่งราตรี. (2550, พฤศจิกายน). **การเลิกทาส**. สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2551, จาก <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=155871>
- รุ่งนภา สุขุมล. (2548). **ของเล่น ความหมายที่มากกว่า: กระบวนการและเทคนิคการพลิกฟื้นศิลปะชุมชน**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- เราสามารถจัดแบ่งภูมิปัญญาไทยได้กี่สาขา**. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2551, จาก <http://kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK23/chapter1/t23-1-11.htm#sec13>
- เล่นแบบเรียนรู้ สร้างลูกสู่อัจฉริยะ**. (2551). สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2551, จาก http://www.rakdek.or.th/data/education_news/tlsdf_news_33.htm
- วรรณ จีระเดชากุล. (2551). **นันทนาการสำหรับเด็ก**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัฒนธรรม. (2552, สิงหาคม 16). **วิกิพีเดีย, สารานุกรมเสรี**. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2552, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/วัฒนธรรม>
- วันปียมหาราช ความสำคัญ ความเป็นมา พระราชกรณียกิจที่สำคัญ ของเสด็จพ่อ ร.5**. (2550). สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2551, จาก <http://www.dek-d.com/board/view.php?id=967083>
- วิทยากร เชียงกุล. (2521). **แนวคิดใหม่ทางการศึกษา**. กรุงเทพฯ: พี.พี.
- วิทยากร เชียงกุล. (2552). **จิตวิทยาวัยรุ่น: ก้าวข้ามปัญหาและพัฒนาศักยภาพด้านบวก**. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- ศรัณู ดติยาภิตติ. (2544). **การศึกษาเจตคติของผู้ปกครองที่มีต่อของเล่น**. สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (จิตวิทยาการแนะแนว). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- ศักดิ์ดา ปรามศรีประทานพร. (2523). **เอกสารประกอบการสอนวิชาศึกษา 171**. บางแสน: ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เศรษฐกิจพอเพียง**. (2551). **วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี**. สืบค้นเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2550, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%80%E0%B8%A8%E0%B8%A3%E0%B8%A9%E0%B8%90%E0%B8%81%E0%B8%B4%E0%B8%88%E0%B8%9E%E0%B8%AD%E0%B9%80%E0%B8%9E%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%87>
- เศรษฐกิจพอเพียง**. (2552, กันยายน 4). **วิกิพีเดีย, สารานุกรมเสรี**. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2552, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/เศรษฐกิจพอเพียง>
- เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร**. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2551, จาก <http://www.sufficiencyeconomy.org/old/detail.swf>
- ส. ศิวรักษ์. (2549, มกราคม-กุมภาพันธ์). **ปัญญาชนไทย: การวิเคราะห์พฤติกรรมกรบิโรคในกระแสวัฒนธรรมบริโภคนิยม**. วารสารแม่โจ้ปริทัศน์. 7(1): 5-8.
- สเดฟฟาน โอเออร์บัค. (2547). **พัฒนาอารมณและสมองด้วยของเล่น**. แปลโดย นุชนาฏ เนตรประเสริฐศรี. กรุงเทพฯ: แอปเปิ้ล แฟมิลี่.
- สนธยา พลศรี. (2545). **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สังคม. (2552, สิงหาคม 31). **วิกิพีเดีย, สารานุกรมเสรี**. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2552, จาก <http://th.wikipedia.org/w/index.php?title=สังคม&oldid=2034100>
- สัญญพงศ์ สุวรรณสิทธิ์. (2550). **From Desktop Toys to E-Toys**. สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2551 จาก http://www.brandage.com/issue/cs_detail.asp?id=410
- สายพิน ธุระหาญ. (2551, 27 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย อัจฉรา ประดิษฐ์ ที่บ้านพักผู้ให้สัมภาษณ์เลขที่ 1/730 การเดินโยมวิลเลจ จังหวัดปทุมธานี.
- สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต**. (2541). กรุงเทพฯ: โครงการวิชาบูรณาการหมวดศึกษาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สิระยา สัมมาวาจ. (2546, มกราคม – มิถุนายน). **บริโภคนิยม: วัฒนธรรมสากลในยุคโลกาภิวัตน์**. วารสารสุขโขทัยธรรมาธิราช. 16(1): 80-90.
- สุเทพ สุนทรนาถ. (2540). **ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย: พื้นฐานแนวความคิดทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: โกลบอลวิชั่น.
- สุพจน์ ศรีนุตพงษ์. (2549, มีนาคม). **ปรากฏการณ์ใหม่ในยุคข้อมูลไร้พรมแดน**. E-Commerce. 7(87): 87-89.
- สุภัทสร ไล่ใหญ่ (2551). **เดอะซิมส์ โลกเสมือนแห่งการสร้างสรรค์ความคิด**. <http://ikumiko.igetweb.com/index.php?mo=3&art=140958> สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2551.
- สุภาวดี เจริญเศรษฐบุท. (2545, ตุลาคม-ธันวาคม). **โคมศูล : ทางเลือกใหม่ของการศึกษาไทย**. **รามคำแหง**. 19 (4) : 30-39.
- สมุน อมรวิวัฒน์. (2534). **การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- _____. (2549). ตุ๊กตาไทย. ใน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ฉบับเสริมการเรียนรู้เล่ม 6. กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. 128-188.
- อดิศักดิ์ ผลิตผลการพิมพ์. (2548, สิงหาคม). ของเล่นแปลกประหลาด. รักลูก. 23(271): 146-148.
- _____. (2549, สิงหาคม). เล่นกันเข้าไป เกมบอย เกมเพลย์ เกมคอม. รักลูก. 24(283): 122-124.
- อติคม โกมลวิทย์ธาร. (2537, กุมภาพันธ์). ทฤษฎีว่าด้วยการศึกษาเรื่องสังคมบริโภคนิยม. วารสารร่วมพฤษ. 12(2): 17-29.
- อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (CRC). (2551). สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2551, จาก http://www.unicef.org/thailand/tha/overview_5954.html
- อนงก นาวิกมูล. (2539). ของเล่นแสนรัก. กรุงเทพฯ: โนรา.
- อภิชาติ มหัทธนา. (2535, มิถุนายน). ของเล่นเด็กมีความสำคัญอย่างไร. ศึกษาสาร. 8 (19) : 33-41.
- อมรวิทย์ นาคพรตพร. (2548). เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: กลุ่มเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม.
- ออมสินโบราณ. (2006). สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2551 จาก <http://www.siamfishing.com/board/view.php?tid=25971>
- เอ. เอส. นิล. (2521). ชีวิต เสรีภาพ ชัมเมอร์ฮิล. แปลจาก Summer Hill โดยเตือนตา สุวรรณจินดา : สมบูรณ์ สุภศิลป์ และนักแปลนิรนาม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). ภาพรวมภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (ม.ป.ป.). เพื่อความเข้าใจสาระและธรรมชาติของการศึกษา. ใน วรรณไวทยากร (การศึกษา). หน้า 2. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- Barbie Doll. (2008). Retrieved on 9 march, 2008 from <http://www.bloggang.com/mainblog.php?id=seranie&month=02-02-2008&group=9&gblog=1>
- Brockliss, Laurence and Rousseau, George. (2003). The History Child. University of Oxford. Faculty of History. Retrieved on December 3, 2007, from http://www.history.ox.ac.uk/research/clusters/history_childhood/index.html
- Cartage. (2008). Wikipedia The Free Encyclopedia. Retrieved on 22 February, 2008, from <http://en.wikipedia.org/wiki/Carthage>
- Carter, Philip and Summerson, Henry. (2005). Children and Childhood in the Oxford DNB. Oxford Dictionary of National Biography, online edn. Retrieved on January 3, 2008, from <http://www.oxforddnb.com/public/themes/92/92731-content.html>
- Changeling. (2008). Retrieved on 22 February, 2008, from <http://www.answers.com/topic/changeling>
- Childhood. (2008). Retrieved on on 22 February, 2008, from <http://www.answers.com/topic/childhood>
- Collett, Janelle. (1995). All is Fair: Women and the American Civil War. Retrieved on January 23, 2007, from <http://www.feminist.com/resources/artsspeech/remember/rtl6.htm>

- Cunningham, Hugh and Morpurgo, Michael. (2007). **Childhood Invention**. Retrieved on December 3, 2007, from http://open2.net/theinventionofchildhood/childhood_inventions.html
- deMause, Lloyd. (1982). **The History of Childhood As the History of Child Abuse**. Retrieved on December 3, 2007, from http://www.primalspirit.com/deMuse3-1_ChildAbuse.htm
- _____. (1988). **On Writing Childhood History**. *The Journal of Psychohistory*, 16, 135-171. Retrieved on December 3, 2007, from http://www.primalspirit.com/deMause3-1_ChildAbuse.htm
- <http://my.dek-d.com/Writer/story/view.php?id=363246>
- Dewey, John (1916). **Democracy and Education**. New York : Macmillan.
- Industrial Revolution**. (2008). Wikipedia The Free Encyclopedia. Retrieved on 22 February, 2008, from http://en.wikipedia.org/wiki/Industrial_Revolution#Child_labour
- Jojo's Fashion Show**. (2008). Retrieved on 9 march, 2008 from <http://forums.popcornfor2.com/index.php?showtopic=53646>
- Jones, Sheletha. (2002). **The Role of Women During the American Civil War**. Retrieved on January 23, 2008, from <http://www.helium.com/items/487266-the-role-of-women-during-the-american-civil-war>
- Kolumbus, Elinor Schulman. (1979). **Is it tomorrow yet?** Haifa. Israel: Mount Carmel International Training Center for Community Service.
- Making reborn baby**. (2008). Retrieved on 9 march, 2008 from <http://www.babycre8tions.com/>
- Mirza, Sumair and Tsang, Jason. (1999). **Rome Exposed - Roman Life**. Retrieved on December 23, 2007, from <http://www.classicsunveiled.com/romel/html/romechildren.html>
- Newberger, Julee J. (1997). **New brain development research- a wonderful of opportunity to build public support for early childhood education**. *Young Children*. (May, 1997) : 4-9
- Newman, David and Smith, Rebecca. (1999). **Childhood as a Social Construct**. Retrieved on 23 December, 2007, from <http://www.pineforge.com/newman4study/resources/childhood.htm>
- Nyssen, Friedhelm. (1988). **Is There Any Such Thing As "Evolution of Childhood?"**. *The Journal of Psychohistory* 16 (2) Fall 1988. Retrieved on December 3, 2007, from <http://www.geocities.com/kidhistory/isthere.htm>
- Reborn baby doll**. (2008). Retrieved on 9 march, 2008 from <http://collectdolls.about.com/b/2004/04/27/realistic-reborn-baby-dolls-are-all-the-rage.htm>
- Reborn baby**. (2008). Retrieved on 9 march, 2008. from http://en.wikipedia.org/wiki/Reborn_doll
- Religious Child Abuse: The Origin and The Holy Connection**. (2002). Retrieved on 22 February 2008, from <http://www.hiddenmeanings.com/ReligiousChildAbuse.htm>
- Richter, Jan. (2003). **Kids in America: 500 Years of Change**. Retrieved on December 3, 2007, from <http://www.connectforkids.org/node/503>
- Robinson, M.J: and Robertson, D.M. Editors. (1994). **Practical Pediatrics**. 3rd ed. Melbourne : Churchill Livingstone.

- Snell, Melissa. (2000). A Medieval Child Part 1: A Question of Affection. Retrieved on December 25, 2007, from <http://historymedren.about.com/library/weekly/aa100500c.htm>
- Sroufe, L. Alon, Cooper, Robert G. and Dahart, Ganie B. (1992). Child Development : It's Nature and Course. 2nd. New York : McGrawHill, Inc.
- Sunday School. (2008). Wikipedia The Free Encyclopedia. Retrieved on 22 February, 2008, from http://en.wikipedia.org/wiki/Sunday_school
- The Belly Paint Art of Pregnancy. (2551, สิงหาคม). Modern Mom. 13(154): 124-137.
- The Sims พื้ชเกมที่ดีที่สุดในโลก. (2551, พฤษภาคม). Mars. ม.ป.ป.(67): 74.
- Theodore Brameld, (1995). Philosophies of Education in Cultural Perspective. New York: Henry Holt and Co.
- Tieger, Paul D. และ Barbara Barron-Tieger. (2546). **คู่มือเลี้ยงลูกตามธรรมชาติของลูกรัก**. แปลโดย สิริณา พัฒนะเมสียง. กรุงเทพฯ: แอปป์ แพมิลี่.
- Vandergriff, Jim. (2002). Factors Influencing the Development of the Idea of Childhood in Europe and America. Retrieved on April 4, 2008, from <http://web.grinnell.edu/courses/mitc/vandergr/201%20Web%20site/History%20of%20>
- Wordsworth, William. (2008). Retrieved on December 3, 2007, from <http://www.online-literature.com/wordsworth/>

บทที่ 3 วิถีความพอเพียงในการเลี้ยงดูขัดเกลาจากอดีตถึงปัจจุบันผ่านครอบครัว ศาสนา และศิลปะ

• การศึกษาค้นคว้า เรื่อง อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

- กรมวิชาการ กองวิจัยการศึกษา. (2527). โครงการทดลองหารูปแบบที่มีประสิทธิภาพต่อการเรียนการสอนจริยธรรม. ใน **รายงานผลการวิจัย**. กรุงเทพฯ : ธนประดิษฐ์การพิมพ์.
- เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี. (2537). **สมบัติของผู้ดี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา
- โลกนี้ดีไตรพากย์. (2435). กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบ 100 ปี พระยาอนุমানราชธน.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช (บรรณาธิการ). (2539). **เชิงอรรถวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: บริษัทพิณเณศ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด.
- ทัศนา แคมมณี; และคณะ. (2535). **หลักการและรูปแบบการพัฒนาเด็กปฐมวัยตามวิถีไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภัสนันท์ พุ่มสุโข (บรรณาธิการ). (2548). **พิธีกรรมและความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บ้านหนังสือ 19 จำกัด.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). **ปากไก่และใบเรือ**. กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์.
- นิพัทธ์ เพ็งแก้ว. (2543). **ถึงอย่างไรก็อยู่กันมาได้: ข้อเขียนว่าด้วยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- ประภาศรี สีหอำไพ. (2550). **วัฒนธรรมทางภาษา**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา.
- ผะอบ โปษะกฤษณะ. (2530). **มารยาทไทย**. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุรุสภา.

- พระธรรมปิฎก. (2538). **พจนานุกรมฉบับพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร. (2543). **โคลงโลกนิติ**. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- พัฒนา กิตติอาษา. (2546). **ท้องถิ่นนิยม**. เชียงใหม่: กองทุนอินท์ – สมเพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา.
- มานพ แก้วสนิท. (2541). **ภูมิปัญญาตายาย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สุรพิมพ์.
- รัศมี ภิบาลแทน; สุทธิ ภิบาลแทน; และอารมณ. ฉนวนจิตร. (2537). **มารยาทในวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัทไทพ่น อินเตอร์แอคท์ จำกัด.
- ศิริพันธ์ ถาวรทิวังษ์. (2546). **ครอบครัวและเครือญาติ AN 278**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิลปากร, กรม. (2508). **ประชุมสุภาสิต ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา.
- สถาบันภาษาไทย. (2543). **ประชุมโคลงโลกนิติ**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2545). **ภาษิตและคำสอนภาคกลางเล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- สมจินตนา ภักดิ์ศรีวงศ์, คุณหญิง. (2538). **มารยาทในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัทต้นอ้อ แกรมีจำกัด.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2539). **มารยาทไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2543). **โครงการอบรมปฏิบัติการพัฒนาบุคลิกภาพและมารยาทไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). **ข้าวปลาอาหารไทย ทำไม? มาจากไหน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- สุทธิ ภิบาลแทน. (2527). **มารยาทไทยและราชาศัพท์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสัมพันธ์กราฟฟิคอาร์ต.
- สุธรรม นันทมงคลชัย; และคณะ. (2547, พฤษภาคม-สิงหาคม). **การอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวไทย: การศึกษาเชิงคุณภาพ**. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ปีที่ 30: 96-107.
- สุมน อมรวิวัฒน์; และคณะ. (2532). **การศึกษาเชิงมนุษยวิทยาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2534). **การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรวุฒิ บัดโธสง. (2542). **รายงานการวิจัยเรื่องบทบาทครอบครัวในการถ่ายทอดทางการเมืองให้กับนักเรียนประถมศึกษาในกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2546). **กระบวนการกลายเป็นชายขอบ Marginalization**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สุวรรณ สตาอานันท์. (2542). **คำ: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิญา เพื่องฟูสกุล. (2546). **อัตลักษณ์ Identity การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ครอบครัวอ้างอิงในการสัมภาษณ์ (นามแฝง)

I001 บุตรนาวี, I002 แก้วสุทโร, I003 ปานวาด, I004 เปรมิกา, I005 ทรัพย์ทวีคุณ, I006 อาศิรวาท, I007 สายสมร, I008 พันธุ์เลิศภพ, I009 คงสำราญ, I010 วิโรจน์วงศ์, I011 ศีลธรรม, I012 พานิชย์, I013 จันทร์แจ่มฟ้า, I014 อารี นิตย์, I015 เติมโชค, I016 วุฒากาศ, I017 ภิญโญชนม์, I017 ขวัญ, I018 รามัญศักดิ์, I019 นาสนิม, I020 เมฆอม, I021 ช่อนกลิ่น, I022 พัฒนพงษ์พันธ์, I023 กิจประเสริฐ, I024 สร้อยสอาด, I025 ช่อนทรัพย์, I026 ศุภลาภ, I027 พรธิศรา, I028 ยงบรรทม, I029 กระแสสินธุ์, I030 พุทธรัตน์

• การศึกษาค้นคว้า เรื่อง ศาสนาและศิลปะ : ภาพสะท้อนการเลี้ยงดูสู่วิถีพอเพียง

กองบรรณาธิการ GPP. (2550). **ประมวลพระราชดำรัสระดับวิกฤติชาติ**. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์กรีน-ปัญญาญาณ.

นิตดา หงส์วิวัฒน์. (2549). **ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนัง : มโหสถชาดก เติมยชาดก มหาชนกชาดก**

สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก. กรุงเทพฯ: แสงแดดเพื่อนเด็ก.

นิตดา หงส์วิวัฒน์. (2549). **ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนัง : เวสสันดรชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมารชาดก**

นารทชาดก วิรุทธชาดก. กรุงเทพฯ: แสงแดดเพื่อนเด็ก.

ประเวศ วะสี. (2549). **พระเจ้าอยู่หัวกับรหัสพัฒนาใหม่**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2545, มกราคม-เมษายน). **ทุนนิยมกับพุทธศาสนา**. วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ 9(1).

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2542). **การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น**. กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จำกัด.

_____. (2543). **ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2546). **พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

_____. (2538). **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2536). **พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2547). **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2547). **ธรรมานุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 3. นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2548). **อมฤตพจนาน (พุทธศาสนสุภาษิต)**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี. (2549). **วิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา**.

เชียงใหม่: ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2537, กันยายน-ธันวาคม). **ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธ แนวทางและปัญหา**. วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ 1(3).

ศิริกุล ดำรงมณี. (2546). **เศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีชีวิตแบบพุทธ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภิชัย พันธเสน. (2547). **พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

• **การศึกษาค้นคว้า เรื่อง รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับจิตพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**

ณัฐพงศ์ ทองภักดี. (2550). **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : ความเป็นมาและความหมาย**. วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์. 47(1).

ดวงเดือน พันธุมนาวิน; และคนอื่นๆ. (2528). **ปัจจัยทางจิตวิทยานิเวศที่เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กของมารดาไทย** รายงานการวิจัย ฉบับที่ 32. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2551). **การวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดทางจิตแบบพหุระดับในบริบทของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ดุจเดือน พันธุมนาวิน. (2549). **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการวิจัยเพื่อความเป็นเลิศ**. วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์. 46(1).

ประณต คำจิม. (2549). **เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา จิตวิทยาวัยรุ่น**. ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์. (2539). **ระเบียบวิธีวิจัยทางวิทยาศาสตร์สังคม : การสังเคราะห์และบูรณาการ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โครงการเอกสารและตำรา คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

พัชรินทร์ เสรี. (2544). **บุคลิกภาพ 16 องค์ประกอบและการอบรมเลี้ยงดูกับการติดยาเสพติดของเด็กวัยรุ่น**. ปรินิพนธ์นิพนธ์ กศ.ม. (จิตวิทยาพัฒนาการ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ลัดดาวัลย์ พรศรีสมุทร; และวิลาสลักษณ์ ชั่ววัลลี. (2524). **ครอบครัวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมทางจิตของไทย**. รายงานการวิจัยฉบับที่ 25 สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

วัฒนา ศรีสัตย์วาจา. (2549). **รายงานการวิจัย เรื่อง การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงและความเชื่อทางพุทธศาสนาของข้าราชการครู โรงเรียนมัธยมศึกษา สหวิทยาเขตวังทองหลาง**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ศิริอร นพกิจ. (2545). **เอกลักษณ์แห่งตน การอบรมเลี้ยงดูและจิตลักษณะบางประการของนักเรียนที่มีพฤติกรรมปกติ และนักเรียนที่มีพฤติกรรมเป็นปัญหา**. ปรินิพนธ์นิพนธ์ กศ.ม. (จิตวิทยาพัฒนาการ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2543, มีนาคม – ธันวาคม). **การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ**. วารสารข้าราชการ. 45(2).

- เสาวภา เบญจพันธุ์ทวี. (2540). **ความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูและสัมพันธภาพในครอบครัวกับเอกลักษณ์แห่งตนของเด็กวัยรุ่น**. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (จิตวิทยาพัฒนาการ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อาสาฬห์ พานิชกิจ; และคนอื่นๆ. (2551). **ปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน**. จิตวิทยาพัฒนาการ. กรุงเทพฯ: ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร.

บทที่ 4 วิธีความพอเพียงจากสื่อนิทานและสื่อมวลชน

- **งานวิจัย เรื่อง วัฒนธรรมตะวันตกสู่ความพอเพียง : การวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในนิทานอีสป**

คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548).

เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร. สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน 2550. จาก

<http://www.sufficiencyeconomy.org/show.php?id=134>

ศิริบุญ. (2549). **นิทานอีสปเล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ศิริบุญ.

_____. (2547). **นิทานอีสปเล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ศิริบุญ.

_____. (2549). **นิทานอีสปเล่ม 3**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ศิริบุญ.

_____. (2549). **นิทานอีสปเล่ม 4**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ศิริบุญ.

_____. (2547). **นิทานอีสปเล่ม 5**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ศิริบุญ.

_____. (2547). **นิทานอีสปเล่ม 6**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ศิริบุญ.

_____. (2547). **นิทานอีสปเล่ม 7**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ศิริบุญ.

_____. (2550). **นิทานอีสปเล่ม 8**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ศิริบุญ.

เฉลิม มากนวล. (2518). **การวิเคราะห์เปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป เอกสารศึกษานิเทศการศึกษา**

ฉบับที่ 167. กรุงเทพฯ: ศึกษานิเทศก์ กรมฝึกหัดครู.

ดร.ณมิตร ณทุ่งประสานมิตร. (2524). **นิทานอีสป**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ทัศณี เข็มวงษ์. (2531). **การศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดร่วมสมัยของวรรณกรรมสำหรับเด็กประเภทนิทานใน**

หนังสือส่งเสริมการอ่านระดับประถมศึกษาปีที่ 5-6 ตามหลักสูตรประถมศึกษาปี 2521. วิทยานิพนธ์

กศ.ม. (การประถมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

พระยาเมธาธิบดี, มหาอำมาตย์โท. (2546). **นิทานอีสป**. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ธารปัญญา.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (ธันวาคม 2550). **เศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต**. **หนังสือที่**

ระลึกวันสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ครั้งที่ 21. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

สมศักดิ์ จำปาเงิน และ สำเนียง มณีกาญจน์. (2546). **ย่อยวรรณกรรมโลก**. กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก.

สิริวรรณ ศรีพล. (2550, กรกฎาคม-ธันวาคม). การจัดการเรียนการสอนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียน. **วารสาร สุโขทัยธรรมมาธิราช**. 20(2): 5-20.

อุดม เพชรสังหาร. (2550, มกราคม-มิถุนายน). พัฒนาสมองเด็กด้วยการเล่านิทานอ่านหนังสือให้ฟัง. **โดมทัศน์**. 28(1): 9-10.

อัจฉรา สุชากรมณี. (2548). ปัญหาสังคมไทยในภาวะการณ์ปัจจุบัน ในมุมมองของนักจิตวิทยา. **วารสารสมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย**. 141-146.

• งานวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในสื่อมวลชนไทย

กฤษดาวรรณ หงส์ลดารมภ์. (2543). **ปริจเฉทเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย : การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์: รายงานผลการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช.

กฤษดาวรรณ หงส์ลดารมภ์ และ จันทิมา เอี่ยมมานนท์. บรรณาธิการ. (2549). **มองสังคมผ่านวาทกรรม**.

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งามตา วณินทานนท์. (2545). บทที่ 6 สื่อมวลชนกับการพัฒนาบุคคล. การถ่ายทอดทางสังคมกับการพัฒนามนุษย์ (เอกสารคำสอน วป 581). ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

จันทิมา เอี่ยมมานนท์. (2549). การศึกษาวาทกรรมเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อเอดส์ในสังคมไทยตามแนวปฏิพันธวิเคราะห์.

วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต. ภาควิชาภาษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. (2550, 21 มกราคม). 'อยู่เย็นเป็นสุข อยู่ร้อนนอนทุกข์' ดั่งนี้วัดความสุขและนโยบายสาธารณะตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. **มติชน**. หน้า 5.

ไทยรัฐ. (2549, 4 ตุลาคม). อยู่ ไขว่กันหัวหน้าทีมเศรษฐกิจ เน้นความพอเพียงไม่ดับเบิลสแตนด์ดาร์ด. หน้า 8.

_____. (2549, 23 ตุลาคม). จุดเปลี่ยนประเทศไทย...เศรษฐกิจพอเพียงในแนวทางสมานฉันท์. หน้า 8.

_____. (2550, 1 มกราคม). คน กฟผ. รักพอ ใช้พลังงานอย่างพอเพียง. หน้า 9.

เนตรทิพย์. (2549, 10 ตุลาคม). กลับสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง. **ไทยรัฐ**. หน้า 8.

_____. (2549, 11 ตุลาคม). กลับสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง (2). **ไทยรัฐ**. หน้า 8.

บุญนำ เกิดแก้ว. (2550, 15 มกราคม). จากเกษตรผสมผสานถึงโรงเรียนทำกิน-ทำใช้ของ 'สำเร็จ สว่างใจ'. **มติชน**. หน้า 8.

โพธิ์วิชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สระแก้ว. (2551). **วันสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

มติชน. (2550, 2 มกราคม). **ละครเวทีเฉลิมพระเกียรติราชย์ที่สุด**. หน้า 23.

_____. (2550, 3 มกราคม). คน กฟผ. รักพอ ใช้พลังงานอย่างพอเพียง. หน้า 3.

- _____. (2550, 5 มกราคม). หมู่บ้านคอนม่วง ต้นแบบความพอเพียง. หน้า 36.
- _____. (2550, 8 มกราคม). 2550 กระทรวงพลังงาน ชู 4 นโยบาย. หน้า 18.
- _____. (2550, 22 มกราคม). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีแห่งวัฒนธรรมไทย. หน้า 7.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2550, 30 มกราคม). 'เศรษฐกิจพอเพียง...เสาเข็มของประเทศ'. มติชน. หน้า 7.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า พ.ศ. 2545-2549. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เดอะเนชั่น.
- หมัดเหล็ก. (2549, 17 ตุลาคม). ขาดทุนคือกำไร. ไทยรัฐ. หน้า 6.
- _____. (2549, 27 ตุลาคม). นโยบายกับวิสัยทัศน์. ไทยรัฐ. หน้า 6.
- _____. (2549, 17 พฤศจิกายน). สุขนิยมแบบพอเพียง. ไทยรัฐ. หน้า 6.
- _____. (2550, 16 มกราคม). พอเพียงหรือผิดพลาด. ไทยรัฐ. หน้า 6.
- Fairclough, N. (1995). Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. New York: Longman Publishing.
- _____. (1995). Media Discourse. London: Edward Arnold.
- _____. (1972). The Archaeology of Knowledge. London: Tavistock.
- _____. (2003). Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. London: Routledge.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T.A. van Dijk (ed.). Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction, vol.2, pp. 258-284. London: Sage.
- van Dijk, T.A. (1997). Discourse as Interaction in Society. In T.A. van Dijk (ed.). Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction, vol.2, pp. 1-37. London: Sage.
- _____. (1998). Ideology: A Multidisciplinary Approach. London: Sage.

บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา

- ทวีรัก เจริญสุข. (2548). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

คณะผู้วิจัย

ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรพิณร คงสมบูรณ์ อาจารย์อัจฉรา ประดิษฐ์

อาจารย์กิมลพรรณ อุ่นแก้ว

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา

อาจารย์วิรัชทร เกิดในมงคล

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิมพ์ภาภรณ์ บุญประเสริฐ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ และดร.ดวงเด่น บุญปก

ภาควิชาจิตวิทยา

รองศาสตราจารย์ประณต คำจิมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉัฐวิณ ลิทธิศิริอรุณ

ดร.นิยะดา จิตต์จรัส ดร.ดวงเดือน แซ่ตั้ง อาจารย์ธีระชน พลโยธา

อาจารย์วิรัชญา วณโณ อาจารย์สุพัทธ แสนแจ่มใส

ดร.ชัญญา ลี้ศัตรุพ่าย

ภาควิชาภาษาตะวันตก

ดร.ประไพพรรณ เอมชู ผู้ช่วยศาสตราจารย์อุษาวดี เอกแสงศรี

อาจารย์สุพัชรี เมนะทัต อาจารย์สุพัชชา เชนณะสมบัติ

อาจารย์ นันทนุช อุดมละมุน

ภาควิชาภาษาศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ปัญญาเมธิกุล